

ס פ ר ה ש ר ש י ב
לרבי דויד בן יוסף קמחי הספרדי

עם הנימוקים מרבי אליהו הלוי, האשכנזי.

RABBI DAVIDIS KIMCHI
RADICUM LIBER

SIVE

HEBRAEUM BIBLIORUM LEXICON.

CUM ANIMADVERSIONIBUS ELIAE LEVITAE.

Textum ex trium manuscriptorum atque editorum librorum auctoritate denuo recognitum,
interpunctione distinctum, Bibliorum locis ad capitum versuumque numeros, et Rabbinorum ad
tractatum et paginarum titulos accurate citatis, instructum, denique a F. Lebrechtio criticis
notis, scriptorum laudatorum vitis atque grammatico glossario ornatum

ediderunt

Jo. H. R. Biesenthal et F. Lebrecht.

BEROLINI 1847.

IMPENSIS G. BETHGE.

TYPIS FRIEDLAENDERIANIS.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

Quod me nuper certiore fecisti, Te una cum Biesenthalio Lexici Kimchiani n vram editionem moliri, hoc utilissimum Tuum consilium non possum non ex animo comprobare. Quum enim in Lexicis meis, maxime in Thesauro elaborandis „librum radicum“ saepe multumque volutaverim, experientia edoctus sum, hunc librum permultas vocabulorum locorumque biblicorum explicationes continere his, quae nunc placere solent, praeferendas atque dignissimas, quae ab oblivione vindicentur. Contra exempla eius tantae caritatis esse videntur, ut in bibliothecis, etiam doctiorum V. T. interpretum, frustra quaeri soleant. Quae quum ita sint, nihil dubito, quin consilium Tuum permultis viris doctis, tum ex Hebraeis tum ex Christianis, pergratum futurum, Tuaque editio, praesertim eo, quem mihi descripsisti, modo adornata, multos emtores habitura sit.“

Dabam Halae in Friedericiana, Id. Decbr. 1836.

GESENIUS.

Not for sale to

Printed at Berlin

אב לראות בְּאֵי הַנַּחַל (שיר השירים ו, י), הדגש לחסרון הביטחון הכפולה, ופירושו בעצי הנחל. וכן עודנו בְּאֵבּוֹ לא יקטף (איוב ב, יב), פירוש בעור שהגמא בעצו שעדיין אינו נקטף ייבש. ואין לרחמיה שכנה הגמא בלשון עץ, ואף על פי שהוא ממין הדשא כי כל דבר שיעלה בקנה יקרא בלשון עץ. וכן הפשטה, ותטמנם בפשתי העץ (יהושע ב, א). וכן בדברי רבוחינו ו'ל (חולין נח, ע"א) קישוח שהתליעה באביה אָבִיב אסורה, כלומר בעציה שלא נקטפה עדיין * — אָבִיב קר' באש (ויקרא ב, יד), בחדש הָאָבִיב (שמות יג, ד), השבולת עם הקנה שלה תקרא אביב על שם הקנה שהוא העץ. וקרוב אני לומר שענין זה מענין אב המצטרף אל הבן, שאב משרש אָבָה ואלו שרשם אָבִב, ענינם אחד, כי העץ כמו האב המוליד הענפים והפרי, ולפיכך יקרא גם הענף בן, בן פורת יוסף (בראשית מט, כב), בנות צעדה עלי שור. — ויש מפרשים באבי הנחל הפרי, והדגש לחסרון גוף, ושרשו אנב מלשון ארמי (דניאל ד, ט) וְאֲנֵבָה שָׁגִיאוּ, וכן בתרגום בחסרון גוף, הרגום פרי איבא.

אבד הצדיק אָבֵד (ישעיה נז, א), הן גוענו אָבֵדנו (במדבר יז, כו), ארמי אָבֵד אבי (דברים כו, ה), כי גוי אָבֵד עצור המה (דברים לב, כח), כמו אָבֵד בצרי. אל נא אָבֵדוּ נֶאֱבְדָה בנפש האיש הזה (יונה א, יד). בְּאָבֵדוֹ מוֹלֵדֵרֵי (אסתר ה, ג), מקור בחוספת גוף, ענינו ידוע. והוא בודד כשהוא מן הקל, כי פירוש פסוק ארמי אבד אבי יעקב אבי היה אובד וקראו ארמי, לפי שגר בארם ושם היה אובד כי בצער גדול היה שם עשרים שנה כמו שהתערעם על לבן ואמר הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה (בראשית לא, מ), וכאשר הפעיל הפעל הזה מן הכבדים הוא עובר, כמו וְהָאָבִיד שָׁרִיד טַעִיר (במדבר כד, יט), אָבִידָה עֵיר (ירמיה מו, ח). וכבר אחר פעל אָבֵד ושבד בריחיה (איכה ב, ט), ואחללה מַהֵר אֱלֹהִים וְאָבִידָה (יחזקאל כח, טו), וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק. אָבִידָה והשם או מצא אָבִידָה (ויקרא ה, כב), ובסמוך לכל אָבִידָה אָבִידוֹן אחיד (דברים כב, ג). ומשקל אחר בחוספת גוף אָבִידוֹן ומות * (איוב כח, כב), והפילו הגוף ואמרו שֶׁאוֹל וְאָבִידָה אָבִידוֹן לֹא תִשָּׁבַעְנָה (משלי כו, כ). ומשקל אחר וְהָרַג וְאָבִידוֹן (אסתר ט, ה), או יהיה מקור בחוספת גוף, ונפל הדגש כמו רבים שהוקלו. והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם

במשקל אחר ואחריתו עדי אָבִיד (במדבר כד, כ), בפלס ואת יוֹחֵד הַחֲרָמָנוּ (שמואל א' טו, טו), נטעתיך שוֹרֵק (ירמיה ב, כא).

אבב ולא אָבָה יי אלהיך (דברים כג, ו), אם יפתוך חמאים אל־תָּבֵא (משלי א, י), האלה המורת ה'א, ופ"א הפועל נעלם וענינו ענין רצון ותאוה. וכן ורַפֵּר הָאָבִיבָה (קהלת אָבִיבָה יב, ה), כי הי"ד למ"ד הפועל תמורת ה'אאבב. ופירש אביבנה כעלת הרצון והתאוה והיא הנפש המתאוה, כלומר תפר הנפש בריחה עם הגוף. ויש אומרים, כי פירוש המלה כנוי לאבר המשגל. וכן העני מאד יקרא אביון, לפי שחסר כל ותאוות ורצונות לכל. וכן אָבִיבּוֹן בויקרא רבה (פרשה לה, דף רד.) אביון שהוא רואה דבר ואינו אוכל, רואה דבר ואינו שוחה ותאב לכל, והוא דחוק יותר מן הרעני. וכן אָבִי יבחן איוב עד נצח (איוב לה, לו), כלומר חפצי ורצוני שיבחן איוב. וכן חלפו עם אַנְיוֹת אָבָה (איוב אָבָה ט, כו), כלומר האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום, שמתהרים ללכת, כן ימי חלפו במהרה. ויש מפרשים אותו, שם מקום או שם נהר. ויש מי שפירשו משרש אִיב, מענין אָבָה, כלומר אניות השוללים, וכל אשר תמצא מעקר זה תפרשנו כענין זה ענין רצון, לבד משהי מלות, האחת למי אוי למי אָבִי (משלי כג, כט), וענינו כענין אוי. ויש מי שפירשו אָבִי מענין אביון כלומר למי עוני. והשנית אָב ואם (אסתר ב, ג), אָב וענינו ידוע. ואב קמוץ, ובחסמכו פרוח אָב המון גוים (בראשית יז, ה). ובא גם כן הסמוך עם למד הפועל אָבִי כל בני עבר (בראשית י, כא). וקבוצו בלשון נקבות ראשי אָבֹת (במדבר לו, א), ובסמוך אָבֹת המטות (במדבר לב, כח), ראשי בית אָבֹתָם (במדבר ג, ב). והגדול והקדמון יקרא אב כמו וישימני לָאָב לפדעה (בראשית מה, ח), כלומר קצין וגדול, כמו האב שהוא קצין לבן. וכן אָבִי דבר גדול (מלכים ב' ה, יג), וְאָבִי רֹאשׁ גַם רֹאשׁ (שמואל א' כד, יב), והיה לנו לָאָב ולכחן (שופטים יח, יט), אָבִי קרית יערים (ד"ה א' ב, נ), קרית ארבע אָבִי הענוק (יהושע כא, יא), והיתה יד יי בכם וּבְאָבֹתֵיכֶם (שמואל א' יב, טו), כלומר במלכם ובגדוליכם. ומי אָבִיָּהֶם (שמואל א' ג, יב), כלומר מי אדוניהם של הנביאים. ויש מפרשים מזה, אבי יבחן איוב עד נצח (איוב לה, לו), והוא קריאה לשם יחבד. אָבִי רַבֵּב יִשְׂרָאֵל (מלכים ב' יב), וכן יקראו החלמידים בנים, בני הנביאים (מלכים ב' ג, טו), אָבִי כָל רַחֲשׁ כְּנוֹר וְעֹנֵב (בראשית ד, כא), אָבִי יוֹשֵׁב אֶחָל וּמִקְנֶה (בראשית ד, יט), כלומר קדמון ומלמד היה לכל רחוש כנור ועונב, כמו שהאב קודם לבן.

אבב אָבֵת חרב (יחזקאל בא, כ), האלף בחירק, ענינו להט אָבֵתָה חרב. ויש מפרשים, כמו אכעת בחלוק ה'א בעי' מן בעתה והאלף נוספת *. ויש מפרשים, כמו טבחת בחלוק אלף כתי'ת באלפא ביתא דאטב'ח *.

ד

אבל - אבן

2

אבך - אבל

ג

התפעל **אבך** ויתאבכו גאות עשן (ישעיה ט, יז), ענינו ענין גאות וגהות,

ופירשו ויחגאו כגאות עשן וחסרה כ"ף הרמיון, כמו שחסרה במלת לב שמת יימיב גהה (משלי י, כב), שפירשו בנהה.

אבל כי אבל עליו עמו (הושע י, ה), ונפשו עליו תאכל (איוב יד, כב), פירש בעודו בחיים תאכל הנפש על

הפעיל אבד הגוף. והפעול הכבד האבלי כפיתי עליו את-ההום

התפעל (יחזקאל לא, טו). והתפעל, כי התאבל שמואל אל שאור (שמואל א' טו, לה), ויתאבל על בנו (בראשית לו, לד), עד

אבל מתי אתה מתאבל (שמואל א' טו, א). והראר אבד

וחפוי ראש (אסתר ג, יב), פאבל אם (תהלים לה, יד), פירש

כמו התינוק, שפניקחו אמו ומחה והוא בוכה וקורר שאין לו

מי שחניקו, ושרי האם היו חיו כן קורר שחתי, כן פירשו

אדוני אבי ו'ל. והקבוצ כאשר אבלים ינחם (איוב כט, כה).

אבל והשם אבל כבר זה למצרים (בראשית ג, יא), והוא בחמש

נקודות, וכלם שהם מענין אבד ענינם ידוע. ויש מענין

שםמה והשחתה, על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה

(הושע ג, ג). ולעולם כשתראה המלה הזאת קשורה עם מלה

אמלל הוא לשון חורבה ושםמה והשחתה. וכן תאבל חר

וחומה יחדיו אמללו (איכה ב, ח), אבלי תירוש אמללה נפן

(ישעיה כד, ו), ושלם על זה הדרך והאחרים לשון אבל *

ויתכן לפרש גם כן ונפשו עליו תאבל (איוב יד, כב), לשון

השחתה ואבד, רוצה לומר שישחתו ויחאבדו הנפש והבשר.

ועד-אבל הגדולה אשר הניחו עליה (שמואל א' ג, יח),

פירשו בו מישור הגדול, כמו אבל מחולה (שופטים ג, כב).

שתרגמו מישר, וכן ועד אבל כרמים (שופטים יא, לג) מישר

כרמיה. ויש מי שפירש, שהלמד חחר נרן וטעמו האבן

הגדולה שוכר שהניחו עליה הארון, וכן תרגם יונתן ועד אבנא

רבנא. ולפי דעתי כי שם האבן הגדולה אשר הניחו עליה

הארון אבל היה, כי כן קראו לה על שם האבן שנעשה בה,

וכן גרן האמר נקראת אבל מצרים (בראשית ג, יא). על שם

האבל. ויש בעקר זה מלה אחת יצאה מכלל הפועל והשם,

אבל רק רזיא מלרז טעם חשונה לענינים רבים. האחד אבד

שרה אשתך (בראשית י, יט), אבדל בן אין לה (מלכים ב'

ד, יד), קסופי הבית, ענינם אין זה הדבר לבד, כי גם זה,

או אין זה, כי אם זה. ופירוש אבל שרה אשתך, כי הקדוש

ברוך הוא בשר לאברהם אבינו על שרה ואמר וברכתי אותה

וגם נתתי ממני לך בן וגו' (בראשית י, טו) ויאמר אברהם

לו ישמעאל יחיה לפניך (שם י, יט) וישיבהו דחקבה,

אמת שישמעאל יחיה, וגם זה יהיה שרה אשתך וילדת לך

בן. ופירוש אבל בן אירלה כי אלישע שאל לשונות היש

לדבר לך אל המלך וגו' (מלכים ב' ד, יג), השיבהו בתוך

עמי אנכי יושבת, כלומר בתוך משפחתי אנכי יושבת, והם

ידברו עלי אל המלך, כשאמר ואני צריכה לזה, ואמר

אלישע ומה לעשות לה. ויאמר גהו אבל בן אירלה. כלומר

לזה ששאלת אותה אינה צריכה, אבל לזה צריכה, כי בן אין

לה ואשה זקן. וענין שני אבדל אשמים אנתנו (בראשית כב,

כא. א), אבל אשה אלמנה אני (שמואל ב' יד, ה), ענינו אמת,

והמשכיל יוכל להבחין בין שני הענינים האלו לפי הענין אל

כל אשר ימצא כתוב למעלה מהם. אבדל אולי (דניאל אבדל

ח, ב.), לפני האבדל (שם ח, ג.), אבדל שם הנהר, אולי

שם המקום. ויש מפרשים אותו כמו ועל יבדל ישלח שרשיו,

(ירמיה י, ח.), שענינו פלגי מים בחילוף אלף ביד.

אבן והאבן הזאת (בראשית כח, כב), והוציא את-האבן אבן

הראשה (זכריה ד, ו), כשש נקודות. והקבוצ אבנים

גדולות אבני עשר אמות ואבני טמנה אמות (מלכים א' ו, י),

פאבני גר מנפצות (ישעיה כו, ט), אבן חן השחר בעיני

בעליו (משלי י, ח.), אבני שהם ואבני מלאים (שמות כה,

ו), ענינם ידוע. וענין הרומה להם משם רעה אבן ישראל

(בראשית מט, כד), רצונו לומר כל ישראל, ולפי שהאבן נוף

אחד כשרצה לומר כל ישראל כאחד אמר אבן ישראל, או

לפי שישראל עקר בנין העולם קראם אבן על הך משל.

ורבי יונה פירשו ראש ישראל, ולא מצאנו שנקרא ראש אבן,

אם לא פירש אחריו, כמו אבן בחן פנת יקרת מוסר (ישעיה

כח, טו), או כמו שאמר תשתפכנה אבני קדש (איכה, א),

ר'ל הנשיאים והגדולים, בתוך אבני האש התהלכת (יחזקאל

כח, יד), כלומר כאלו בתוך המלאכים. ואדוני אבי ו'ל

פירשו בתוך אבני אקדח, כלומר מרגליות מזהירות כנרות והיה

הולך בלילה בתוכם. ויונתן חרנם בעמא קדישא סברת למשלט, וכן

ידמה הפירוש, לפי שאמר אחר כן גם כן ואחללך מהר אלהים

ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש (יחזקאל כח, טו), והם

ישראל, וקראם כן לפי שהם קדושים, וכבשו אבני קלע

(זכריה ט, טו), הם שרי יון, ולפי שהמשיל מלכי בית השמונאי

לאבני גור לגדולה הטשיל שרי יון לאבני קלע לשפלות. ולפי

שעושים המשקלות מאבן קראו למשקל אבן, לא-יהיה דך

בכיסך אבן ואבן (דברים כה, יג), פאבן המלך (שמואל ב'

יד, כו). וכן למשקולת ששוקל בה הבנאי, לפי שהיא מאבן

קראוה אבן, ונמטה עליה קו תהו ואבני בהו (ישעיה לה, יא),

גם כשהיא מבדיל ועופרת קראוה אבן, ארץ האבן הבדיל

(זכריה ד, י), אבן העופרת (שם ה, ח). והנהו עשה

מלאכה על-האבנים (ירמיה יח, ג), כלי היוצר שעושה עליו אבנים

כלי החרס, ידוע הוא אצל עושי המלאכה ובלעז סילא י).

ואמרו שהוא כמין שתי רחים, לכך נקרא אבנים בלשון שנים,

ובארצות האלו אינו כן, כי אם אחד מעץ עגול כדמות הרחים

ועליו עושה היוצר המלאכה. ורבי יונה כתב, כי זה הכלי

שהוא שנים והוא כדמות רחים התחתון גדול והעליון קטן

י) Prov. selle et sele (Roquef.); Hisp. silla. (lat. sella.)

ממנו הם כלי יוצרי ארץ¹ המזרח, וכן וראיתן על-האבנים (שמות א, טו.), מקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר, אבל המלה הזאת נגזרת מן בן ובנים והאלף נוספת. ולפי דעתי, כי וראיתן על האבנים. הוא הרחם עצמו ונקרא אבנים על שם הבנים. וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדת וחבליה, כי אם היה אבנים מקום נפילת הולד אחר יציאתו מבטן אמו למה אמר וראיתן על האבנים והלא קודם יציאתו כולו מהרחם יראה בו אם ובר אם נקבה, כי הוכר פניו למטה והנקבה פניה למעלה (סוטה יא, ע"ב).² ועוד למה יקרא משבר מקום נפילת הולד? וענה שאמר הכתוב האני אשכיר ולא אוליד (ישעיה סו, ט), נמצא שהמשבר קודם ללידה. וקראו אבנים כלשון שנים לענין הצירים שהם כפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הרלת. וכן אמרו רבותינו (בכורות מה, ע"א) חניא ר' אליעזר אומר כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה (שמואל א' ד, יט.), ומה שאמר דניאל נהפכו צירי עלי (דניאל י, טו.), דמה ציריו לצירי יולדה, והצירים הם לאשה כצירי הרחם, כי צירים שם משוחף יאמר לצירי הרלת ויאמר לחבלים. ואדוני אבי ו'ל כחפ, כי הגה הוא עושה מלאכה על האבנים האלף נוספת והוא מלשון בנין. **אבם** באין אלפים אבום בר (משלי יד, ד.), פירוש אבום בר כהעדר הבקר יהיה אוצר ההבואה נקי, כלומר ריקן, אבום בעליו (ישעיה א, ג.), שם בפלס אטון מצרים (משלי ג, טו.), בנים לא אטון במ (דברים לב, כ.), והוא אחד כסמך ובמכרת, ופירושו מקום מאכל הבהמות. וכן אם ילין על אבוסיה (איוב לט, ט.), האלף בחטף פרח. **מאבום** ובתוספת מס פתחו מאבוסיה (ירמיה ג, כו.), והם המקומות שיאצרו בהם הפירות. והפעול מהקל משור אבום (משלי טו, יז.), ולרבים וברברים אבוסים (מלכים א' ה, ג.) פירוש מפושטים, שעומדים חמיד על האבום.

אבק אבק ועפר (דברים כח, כד.), ופרחם באבק יעלה (ישעיה ה, כד.), כולו קמוץ ואיננו סמוך כאשר כתב (שם) החכם רבי אברהם אבן עזרא, והוא טעה בין זה ובין באבק דק (ישעיה כט, ה.), הנמצא במקצת ספרים האלף בשוא ופתח והוא סמוך, ופירוש באבק הדברים הדקים, כי אין רצונו לומר עפר לבדו. וברוב הספרים גם הוא קמץ האלף אבל הכ"ף בשוא באבק דק, ומסורת עליו לית. ומסרה אחרת מצאתי על והיה לאבק (שמות ט, ט.) כל אבקא קמץ, והנה שכתב וענן אבק רגליו (נחום א, ג.), אולי כללו עם אורז השמוש, העפר הדק יקרא אבק, וכן הסמים השחוקים הדק, מכל אבקת רכל (שיר השירים ג, ו.). והנפעל ממנו באבק איש עמו (בראשית לב, כד.), כלומר העלו אבק ברגליהם ברחוקים זה עם זה.

אבקת
נפעל

אביר אביר יעקב (בראשית מט, כד.). ומשקל אחר אביר דהרזעים (שמואל א' כא, ג.), ואוריד באביר

יושבים (ישעיה י, יג.), משפטו באביר ובנוח האלף הוטלה רחוקה על הכ"ף. ועוד נכתבו בשרש כבר. אבירי בשן (תהלים כב, יג.), לחם אבירים אכל איש (תהלים עה, כה.), אשתוללו אבירי לב (תהלים עו, ו.), ענין אלו וענין הדומה להם לשון עוצם וחזק. ופירוש לחם אבירים על המן שירד להם מן השמים, שהם אבירים, כמו שנאמר עליהם חזקים כראי מוצק (איוב לו, ת.), דהרות אביריו (שופטים ה, כב.), הסוסים החזקים. וענין שני מי יתן לי אביר כיונה (תהלים אכר נה, ו.), ארץ האביר (יחזקאל יו, ג.), בחמש נקודות. ומשקל אחר אם אביר חסירה ונוצה (איוב לט, יג.), אביר באביר יסך לך (תהלים צא, ד.), ישארו על אבירתי (דברים לב, יא.), ענינם והדומה להם כנף. והפעל הכבד ממנו המבינתך אביר נץ (איוב לט, כו.), יעוף, ופירושו לפניו הפעיל יפרוש כנפיו לתימן. ופירש אדני אבי ו'ל מזה תברו החצים (ירמיה נא, יא.), ומשפטו האביר ונחה האלף מסנהג, וענינו שימו אברה בחצים כדי לישרם.

אגד אגדת אגוד (שמות יב, כב.), הטר אגדות מוטה (ישעיה אגדה נח, ו.), ענין אלו והדומה להם ענין אסיפת הדברים וקשירתם יחד. ואמרו ר"ל (פרה פרק יא, משנה ט.) מצות אגוד שלשה קלחין, ובהם שלשה נבעולין*. וכן ויהיו לאגדה אחת (שמואל ב' כה.), כלומר בקבוץ אחד והסכמה אחת. וכן באגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט, ו.), כלומר עצתו והסכמתו. ולפי דעתי, כי השלש יסודות אשר על הארץ קרא אגודה, לפי שהם אגודה אחת וועל זו על הארץ, לפיכך אמר ואגדתו על ארץ יסדה.

אגז אל גנת אגז ירדה (שיר השירים ו, יא.), ענינו דה"פ. אגז אגל אגלי טל (איוב לח, כח.), כמו רסיסי לילה שפירשו אגל טיפים הידוע בדברי ר"ל, טפת טיפ טפת יין. עד אגלים יללתה שם מקום*.

אגם לאגם מים (תהלים קו, לה.), והיה השרב לאגם אגם (ישעיה לה, ו.) פירוש מקום השרב יהיה לאגם, ובקבוץ נדגש חמורת הנח ועל האגמים (שמות ח, ה.), ובמסיכות נפל, או הוא משקל אחר כמו ושמתי למורש קפור ואגמי מים (ישעיה יד, כג.), אגמי נפש (ישעיה יט, י.), ופירושו האגמים שיצדו בהם הדגים, על יאודיהם ועל אגמיהם (שמות ו, יט.) ענין אלו והדומה להם מקום טיקה המים פל'ו) כל'ו או אשת'ו). התשים אגמן באפו (איוב ט, כא), הוא אגמן כלי כמין מחמ כחל שצדים בו הדגים, וזרה עליו וכחות תקוב לחיו, ונקרא כן לפי שראשו כפוף כמו הגומא. הלכונה באגמן ראשו (ישעיה נח, ה.), ענינו כמו גומא, והוא הפוך

1) Prov. palu, palous, palum (Roquef.) Forma est in codice Hisp. (cod. A); in al. edd. i. e. B. Bret. palud; Hisp. et Ital. palude. (palus, paludis).
2) estanche, estauk (Roquef.); Hisp. estanque; gall. étang. (stagnum).

אגם - אדם

4

אדם - אדן

ח

י

והחאר עוד אֲדָמוֹנִי עם יפה עינים (שמואל א' טו, יב). ובהכפל אֲדָמוֹנִי העין והלמד ר"ל בו רוב האדמימות, או אֲדָמוֹנִים (ויקרא אֲדָמוֹנִים יג, מט). וכן אמרו רבוחינו ז"ל (ספרא פרשת מצורע פרק יד, ב). ירקרק ירוק שבירוקים, אדמדם אדום שבאדומים. נגע לבן אֲדָמוֹנִים (ויקרא יג, מב), לבנה אֲדָמוֹנִית (ויקרא יג, כד), פחוך ומעורב בשני מראים לוכן ואודם • אֲדָם אֲדָם פטודה (שמות כח, יז), נקראת כן האבן לפי שהיא אדומה ועינים ידוע * . וענין אדם ואדמה גם כן ידוע, ואדם נקרא אֲדָם על שם האדמה אשר לוקח משם, והבין נקרא על שמו אדם • ויבא אדמה בענין ארץ, על פני הָאֲדָמָה (במדבר יב, ג) ועל אֲדָמָה השרה, עובר אֲדָמָתוֹ (משלי יב, יא), אם עלי אֲדָמָתִי תזעק (איוב לא, לח), ועל העפר, וְאֲדָמָה על ראשו (שמואל א' ה, יב). ונסמך לעפר אֲדָמָת עפר (דניאל יב, ב), כמו טיט היון (תהלים מ, ג) • ואדם יקרא על הפרט, אֲדָם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א, ב), ועל הכלל, מֵאֲדָם עד בהמה (בראשית ו, ו), את הָאָדָם אשר בראתי (בראשית ו, ו), ועל קצת הכלל, ורחק יי את הָאָדָם (ישעיה ו, יב), והוא יהיה פרא אֲדָם (בראשית טו, יב), כלומר אדם מדברי כפרא • גם בני אֲדָם גם בני איש (תהלים מט, ג) בני אדם הם המון העם, בני איש הם הגדולים, כמו גרעון בן עאש איש ישראל (שופטים ו, יד), ר"ל גדול ישראל וראשם. וכישראל וְאֲדָם (ירמיה לב, כ), רוצה לומר ובשאר בני אדם, כלומר באומות • ויונחן הרגם ולישראל עבדת פרישן בנו בני אינשא. וקראו לנשים בלבד אדם, כתפארת אֲדָם לשכת בית (ישעיה מד, יג), ונפש אֲדָם מן הנשים (במדבר לא, לה). ואדוני אבי ז"ל פירש כתפארת אדם ולמה? לשכת בית לא לצורך אחר, כמו וינחחו תחתיו ומטקומו לא ישיש (שם). הרחק מאד מֵאֲדָם העיר (יהושע ג, טו), שם עיר •

אדן לכן ישלח הָאֲדָן (ישעיה י, טו), נֶאֱדָנִי זקן (בראשית אדן יח, יב), לֶאֱדָנִי האדנים (תהלים קלג, ג). ובאה המלה בלשון תפארת ליחיד אֲדָנִים קשה (ישעיה יט, ד), אם אֲדָנִי יתן לו אשה (שמות כא, ד). ובא חסר היו"ד יאמר נא אֲדָנִי (שמואל א' טו, טז), אל תלשן עבד אל אֲדָנִי (משלי ל, י), והענין ידוע. והשם הנכבד אֲדָנִי בלשון אֲדָנִי רבים לכבוד, והוא קמוץ והוא בסימן רבוי אחד לבד, כמו וקדע לו חלזני (ירמיה כב, יד), אודנים חזרי (ישעיה יט, ט), או היא יו"ד היחס כיו"ד מוכיח אדם אֲדָנִי (משלי כח, ג), ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה לב, ה). וְאֲדָנִי שהוא לשון חול הוא בפה, הנה נא אֲדָנִי (בראשית יט, ב), אבל ויאמר אֲדָנִי אם נא מצאתי חן בעיניך (בראשית יח, ג) הוא קמוץ, והוא מחלוקת בין רבוחינו ז"ל (שבועות לה, ע"ב) יש אומרים, שהוא חול ולגדול שבהם אבר. ויש אומרים שהוא קדש, וכן ויאמר לוט אליהם אל נא אֲדָנִי (בראשית יט, יח). אומרים שהוא קדש. ומצאנו בי אֲדָנִי כמה אישיע את ישראל

בד"א בלע"ז) והוא, הנקרא בלשון רבוחינו ז"ל גמי. וכן ואת הָאֲנָפִים שרפו באש (ירמיה נא, לב), כלומר כל הגומא הגדל על הנהרות שרפו באש, כדי שלא ימנעם רוב הגומא מלבא במדינות. ורבי יונה פירשו כמו מבצרים, ודמה אותו ללשון ערב שקורים למבצרים אנא"ם² • כפה וְאֲנָמוֹן (ישעיה מ, יד). גמא, אמר כפה על החזקים ואגמון על החלשים כגמא, או יהיה שם לשלטון כמו שמצאנו בדברי רבוחינו (ברכות לב, ע"ב). סצא אותו הגמון, הגמון וקומון (שבת קמה, ע"ב) פירוש שלטון • כדוד נפות וְאֲנָמוֹן (איוב מא, יב), יש שפירשו כמו גמא ויש שפירשו לפי ענינו כמו דוד, ויש מי שאמר שהוא במשמעו מן אגם והוא רמז לאיר העולה מן המים בומן החורף •

אגן וישם בְּאֲגָנֹת (שמות כד, ו), הם המורקים, וכמוהו אֲגֵן הסהר (שיר השירים ג, ג), לפי שחבניירו עגול כחבנית הסהר שהוא הירח •

אגפים אגף אתה וכל אגפיה (יחזקאל לט, ד), וכל אגפיו אזרה לכל רוח (יחזקאל יב, יד), ואת כל טברחיו בכל אגפיו • (יחזקאל יו, כא). וכחב אדוני אבי, כי האלף נוסף ופירשו כנפיו, כלומר חיילותיו שהם דומים לכנפים, וכבר נאמר זה הלשון על החיילות, כאמרו והיה מטות כנפיו (ישעיה ת, ח) דומה ללשון ארמית שקורין לכנפים נָפִין, והרגש לחסרון דלת גרפיק * וכן מצאנו בדברי רז"ל ברל"ח (כתובות קה, ע"ב) פרח גדפא ויחייב ליה ברישיה, והאלף נוספת וכן בדברי רז"ל (חולין מו, ע"א) עד בין אנפים •

אגר אגרה בקציר מאכלה (משלי ו, ה), ויין לא תשתה ולא תִּתְאָדֶר (דברים כח, לט), ענינו ענין אסיפה, וכן אגרת כל אשר חמצא במקרא מעקר זה • וְאֲגָרֹת פתוחה (נחמיה ו, ה), ענינה ידוע והוא הספר השלוח, וגם היא מלשון אסיפה, לפי שאוספין בה דברים הרבה נקראת המגילה אגרת • והקבוצה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה (דברי הימים ב' ל, א) אך אֲגֹרָה לְאֲגֹרֹת כסף (שמואל א' ב, לו), האלף נוסף והוא כמו גרה וענינו מטבע כסף, וכן פירש המחרגם למעה דכסף • הפעיל **אדרב** וְלֹאֲדִיב את נפשך (שמואל א' ב, לג), ענינו כמו ולדאיב, והוא הפך מן דאבון נפש, (דברים כח, סה), והוא סבבן הפעיל משפטו ולדאיב כמו לשמיד מאזניה (ישעיה כג, יב), כמו להשמיד •

אדם אָדָמוֹ עצם מפנינים (איכה ד' ו) • והפעול מן הדגוש פעל מן גבוריהוּמָאָהִם (נחום ב, ד), עזרות אלים מְאָדָמִים הפעיל (שמות כה, ה) • ופועל כבה אחר אם יִאֲדִימו כתולע (ישעיה התפעל א, יח). והתפעל אל תרא יין כי יִתְאָדָם (משלי כג, לא). אָדָם והחאר דודי צח וְאָדָם (שיר השירים ה, י), ויקחו אליך פרה אֲדָמָה (במדבר יט, ב), אֲדָמִים כרם (מלכים ב' ג, כב),

¹ Prov. Vouède (Roquef.); Germ. waid. (glastum.)

² nom. unit. *arundinetum, palus, locus ad quem aditus est difficilis, asylum, arx.*

חטף • והנפרד אהב בפלס אהל, וכל שהם מעיקר זה ענינם ידוע *.

אהב נכחבנו בשרש הה.

אהי אהי מלכך אפוא (הושע יג, י), אהי דברך מות אהי (הושע יג, יד), אהי קטבך שאול (שם יג, יד), פירוש רבי יונה ׳ ננאח כמו איה • ולפי דעתי כי משפט כל אלו להיות אהיה והאלף מאותיות איתן הנוספות, ופירוש * אני אהיה קיים לעולם, אבל מלכך אפוא? ופירוש אהי דברך מות אני אהיה סבת דברך למות ואהיה סבת קטבך לשאול. וענין דברך מן דברך מואד (שמות ט, ג).

אהל ויאהל ערסדם (בראשית יג, יג), פירוש נטה אהל, כלומר נטה אהל ממוקם למקום ולא קבע לו מקום ער שבא אל סדום. והפעל הכבר הן ער ירח ולא יאהל הפעיל (איוב כה, ה), אפילו ער ירח, שהוא מן העליונים יהיה קצפו שלא יאהל, כלומר כאילו אינו באהלו שהוא הרקיע, וכן שאר הככבים לא זכו בענינו, ועוד נכחבו בשרש הלל. והשם אשר נבנה הפועל מבנו אם אבא באהל ביתי (חזקיהו קלב, אהל ג), והלכת לאהלך (דברים טו, ו). ובא בשרי ידעוה בתוך האהל (יהושע ג, כא), כמו ונתן את הערפך (ויקרא כו, כג), ויהציו אל מול הר עיבל (יהושע ח, לג), ענינם ידוע. ומה הענין ולא יהל שם ערבי (ישעיה יג, כ), שמשפטו יאהל, והי' פתוחה להכדל בינו ובין אס-אראה אור כי יהל (איוב לא, כו). שהוא ענין אחר ושרש אחר.

וענין אחר באהלים נטע יי (במדבר כה, ו), מר באהלות אהלים (חזקיהו טו, ט), מר אהלים (משלי ג, יו). פירשו בו כי הוא הכושם הנקרא בלשון ערבי סנדל י). והגאון רב סעדיה ו"ל פירש באהלים נטע יי כמו באהלים ודומה לו לשון נטיה על האהל. וישע אהלי אפרנו (דניאל יא, מה), ועל הדרך הזה כאשר ראיתי לצור שתולה בנזה (הושע טו, יג), ויהיה אהלים מן אהל, כמו פקרים מן פקר, וכמו פשמים מן פשם.

או והקריב מן-התורים או מן-בני היונה (ויקרא א, יד), או ענינו ידוע, וכמו שהוא בלשון הקדש כן לעזין אוהו²).

והביא מהם רבי יונה טשחנים מחבריהם, יש שהם במקום אם, כמו או עשיתי בנפשי שקר (שמואל ב' יח, יג), או איה אלהי משפט (מלאכי ב, יו), או בנבלת חיה טמאה (ויקרא ה, ב). והביא בענין איד, או נשיט שבת בני מואסת כל עין (יהושע כא, טו), פירושו איד נשיט והחרב הזאת הוחרה לכרות שבת בני מואסת שאר העצים. ועוד הביא בענין ו"ו העמף, או חודע אליו חטאתו אשר חטא (ויקרא ד, כה), או-או יבנע (ויקרא כו, מא), או לאיל תעשה (במדבר טו, ו), ודור מתנים או תיש (משלי ל, לא).

¹ צנדל etiam מַנְדִּל, hinc apud alios סַנְדִּל.

² Nimirum ore in Gallic. diall. Hisp. o.

(שופטים ג, טו), קמוץ ואינו בהפסק, ואפשר כי מפני הוקף נקמץ כי לשון חול הוא, כי עדין לא ידע גדעון שהוא מלאך. אדן וענין שני כבר לאדן (שמות לח, כו), שני אדנים תחרת הקרש האחר (שמות כו, כה), ונהאדנים לעמודים (שמות לח, יו), האדנים היו חלולים והיו נכנסים ידות הקרשים לחונם, וכן העמודים והיו סומכים אותם. וכן על מה אדניה הטבעו (איוב לח, ו). כלומר יסודותיה.

אדיר אדיר מה אדיר שמוך (חזקיהו ח, ב), נאדירי בכח (שמות נפעל טו, ו), נפעל והי' נוסף. ורבי יונה אמר באחד מהפנים, שהי' סימן הנקבה נופלת ועקרו נאדיר, והראשון הוא הנכון, וענין נאדיר על הימין בלשון זכר, או מעמו על השם יחברך. וצי אדיר (ישעיה לג, כא), באדיר יפול (ישעיה י, לד). פירוש ביר אדיר, בספל אדירים (שפטים ה, כה), פירוש בספל הראוי לשתות בו גדולים ונכבדים, או פירוש הרועים הגדולים, כמו אדירי הצאן (ירמיה כה, לד), והחאר אדיר לנקבה להיות לגפן אדיר (יהושע יו, ח), כי שרדה אדירקם אדיר (זכריה יא, ג). והשם אדיר היקר (זכריה יא, ג), אדיר תפשיטון (מיכה ב, ח), בשש נקודות, ויחנן להיות כי שרדה אדרתם הפעיל שם וולחי האר. והפעל הכבר יגדיל תורה ויגדיר (ישעיה מב, כא), כל אשר חמץ מעקר זה הוא לשון גדולה ועוצם גבורה, אדיר שער (בראשית כה, כה), טלית בעלת שער כמו אוהה שקורין אשקלונ"ה¹ בלע"ז. וקראה אדרת לחשיכותה וגדולתה*, וכן אדיר שער (יהושע ג, כא), ויחנן להיות כמהו אדיר תפשיטון (מיכה ב, ח).

אהב וישאל אהב את יוסף (בראשית לו, ג), כאשר אהב אביו (בראשית כו, יד), כי אהבך ואת ביתך (דברים טו, טו), ויאהב יצחק את עשו (בראשית כה, כח), לזרע אברהם אהבך (דברי הימים ב' כ, ג), כמו בראך יעקב (ישעיה מג, א), חמור שגאך (שמות כג, ה), ואשר אנכי טלחך (שמואל א' כא, ג), אהבך קבו (הושע ד, יח), אבל קבו משרש יחב כמו שאני עתיד לבארו במקומו בעורח השם. אהבך את יהוה (חזקיהו לא, כד), אני אהבך ויטחרי ימצאני (משלי ח, יו), נאהב את-יעקב (מלאכי א, ב). נפעל והנפעל הנאהבים והנעימים (שמואל ב' א, כג). והפעל פעל הכבר ודרשה את מאהבך (הושע ב, ו), תאהבך פתי (משלי א, כב). והצרי במקום פהח. והשם אסדתעירו ואסדתעוררו אהבך את-האהבך (שיר השירים ב, ו), אסדתן איש את-כל-הון ביתו באהבך (שיר השירים ה, ו), נפלאה אהבך לי (שמואל ב' א, כו), אבל לאהבך את יי אלהיך (דברים יט, טו), באהבך אותה (בראשית כט, כו), מקור בחוספה ה"א. אהב והשם בלשון זכר אהב, וקבוצו אילת אהבים (משלי ג, יח). אהבים ומשקל אחר נתעלסה באהבים (משלי ג, יח), האלף בקמץ

¹ Esclavine in omn. roman. diall.

אז חפשה לא נתן לה (ויקרא יט, כ). כמו והודע, ואז יכנע, ולאל, וחופשה, וחיש. ולפי דעה, כי לא יא אחד מהם מדרך חבריהם וכלם ענין אחד, ופירוש או הודע אליו חטאתו לפי שאמר ואשם שפירושו שיוכור כי חטא וישים עצמו אשם, או הודע אליו, שלא נזכר מעצמו אלא שהודיעוהו אחרים כמו כן יביא קרבן. ומה שאמר רבותינו ו"ל (כריחות יא, ע"ב), או הודע ולא שידיעוהו אחרים במכחיש העדים, אבל אם אינו מכחיש אותם מביא קרבן, שנאמר או הודע אליו מכל מקום, ועוד כי לשון הודע נראה יותר כהודעת אחרים אותו ממה שידוע לו מעצמו. וכן או חופשה, לפי שאמר והפדה לא נפדתה שפירושו בכסף, או חפשה לא נתן לה בשטר כדברי המתרגם. וכן או לאיל פירושו או אם הקרבן יהיה איל, תהיה מנחתו שני עשרונים ונסכו שלישית ההין. וכן וזריר מתנים או חיש, כל אחד מאלה, זה או זה הוא מטיב לכת. ופירושו או אז יכנע, כלומר או בגלות יכנע לבבם הערל, או מחי. **אז** או ידעני (ויקרא כ, כו), דרשו אל-הקאבוצת ואל-הידענים (ישעיה ח, יח), ענינו ידוע בדברי רבותינו (סנהדרין סה, ע"ב), בעל-אזוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצלי ידיו. וענין שני קאבוצת חדשים (ויזכר לכ, יט), פירוש גודות חדשים או קנקנים.

אזות על אזות הכאר (כראשית כו, לב), על-אזותי ועל אזותיך (יהושע יד, ו), פירוש על דבר כך וכך, או בעבור כך וכך וידוע הוא. והנפרד ממנו לא מצאנו, ואחר שהוא מקובץ בו"ו תי"ו יהיה הנפרד אז"ה, או יהיה אז"ה, כמו מן בור בורות. קאז מצל משרפה (עמוס ד, יא), הלא זה אז מצל מאש (זכריה ג, כ), משני זנבות האזדים (ישעיה ג, ד), עץ שמנדין בו האש ובלע"ו טיצו"נירי, וכדברי רבותינו (ביצה לג, ע"א). ליטל אזר מבין העצים.

פעל אוה נפשי איתך בלילה (ישעיה כו, ט), אמר רבי יונה שהוא כמו איתך, ואין צורך, אך פירושו בנפשי איתך, וכן אמר (שם) אף רוחי בקרבי אשחרך, וכן אפוד ירד בידו (שמואל א' כג, ז), שענינו באפוד ירד בידו, אתה ירך גוים הורשת (תהלים מד, ג), שענינו בידך, אבל אפוד ירד בידו יש ל"י בו מעם נכון אוכרנו בשרש ירד בגורת השם. והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב בספר השלם, כי הענין מחובר אל הכנוי שהוא ירד נפשי וירד רוחי, ואף על פי שזכר הנפש והרוח, סמך הענין אל הכנוי כאלו אמר אני אויחך וכמוהם רבים, ואבכה בצום נפשי (תהלים סט, יא), אליו פי קראתי (סו, יו), קולי אל יי אקרא (ג, ה), וכליותי אשתונן (עג, כא), איעצה עליך עיני (לב, ח), ככלם הענין נופל על הכנוי. וכן אתה ירך גוים הורשת ותטעם (תהלים מד, ג) וצפחת השמן לא חסר (מלכים א' יו, טו), חסר נופל על

1) Gall. *lissonnier*; Hisp. *lizon*; It. *lizzo*, *lizzone*. (*titio*).

השמן לא על הצפחת, וכן קול הקריה הומה (שם, טא), קול נגידים נחבאו (איוב כט, י), קול שמועה הנה באה (ירמיה י, כב), קול יי לעיר יקרא (מיכה ג, ט), רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהלים לב, ו), כי היתה אליו פני המלחמה (שמואל ב' י, ט), קשת גבורים חתים (שמואל א' כ, ד), נגע צרעת כי תהיה באדם (ויקרא יג, ט), וכן מנהג הלשון בהרכבה מקומות. ואדני אבי עליו השלום פירש נפשי איתך בלילה, ובמקור שרוחי בקרבי אשחרך, ואמר בלילה, כי אז הלב פנוי מעסקי העולם. אנה למושב לו (תהלים קל"ב, יג). והשם בכל אנת נפשך (דברים יב, טו). אנה ומשקל אחר תאנה נהיה (משלי יג, יט), ענין כלם חאווה תאנה וחשק. ומענין זה לפי דעתי לביתך תאנה קדש (תהלים צג, ה), האלף מונעת בחטף פתח והוא נפעל עבר פירוש נחשק לביתך נפעל שהוא קדש. וההפעל לא תתאנה בית דעך (דברים ה, כא), התפעל והתאווה היא בלב. והשם במשקל אחר מאנני רשע (תהלים מאנני ק"מ, ט), בדגש. ורבי יונה כתב שהוא רפה. וענין אחר הנפעל נאוו לחיך בתורים (שיר השירים א, י), מה-נאוו על ההרים רגלי מכשר (ישעיה נב, ו), לא נאנה לנבל שפת יתר (משלי יו, ו), לא נאנה לכסיל כבוד (משלי כו, א), שחורה אני ונאנה (שיר השירים א, ה), וכלם נחה בהם האלף והם ענין יופי ונוי. ורבי יהודה הביא עמהם הננה והמעננה, אולי מצאו כחוב כאלף, ולא מצאנוהו כן אנחנו. ונס רבי יונה כחבו כן בלא אלף וחפש על רבי יהודה בזה, ואין לחפש עליו בזה, כי אף על פי שלא תהיה כחובה האלף תהיה נחה אחר הקמץ. והשם תאנת אדם חסדו (משלי יט, כב), כלומר יופי האדם ומה שנאה לו לעשות, הוא חסדו. ויחכן שיהיו אלו בשרש נאה בהראות לכ"ד הפועל בפלם נאנה. ורבותינו ו"ל הרגילו בדבריהם זה הלשון בשרש נאנה וירמיה כי כן השרש אצלם באמרם (שבת קלג, ע"ב). לולב נאה, אחרונ נאה, כמה נאים מעשיו וחולתם הרבה. ואמר בנין פיעל הרגוש ממנו באמרם (סוכה י, ע"א). לא שנו אלא מפני הנשר אבל לנאותה כשרה. ואמר בנין הרחפעל ממנו באמרם (שבת קלג, ע"ב). התנאה לפניו במצות. ואמר השם נוי באמרם (הוריות ט, ע"א). בנוי ככת בעושר, ולרבים (סוכה י, ע"ב). נוי סוכה המופלגים טמנה ארבעה, ומשפט נוי נאוי. וענין שלישי ער-תאנת גבעות עולם (כראשית מט, כו), ותתאנתם לכם (במדבר לה, ז), ותאזו לכם (במדבר לה, ח), התפעל עניינם ענין גבול. ופירש ער תאנות גבעות עולם, כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף. ומשפט תתאז ראוי להיות תתאזה, וטוב הוא לשמו מעקר זה, כדי שיהיו לו חברים בענין הזה והתאזותם לבם, ער תאז גבעות עולם. או יהיה משרש תאזה או תאזה ויהיה יחיד בשרשו על הענין הזה. וקרב הוא שיהיה שרשו חוה מן תתאזות תא (יחזקאל ט, ד), שענינו קרוב לענין גבול ויהיה האלף חמורת וי"ו.

אויז ולא אֵץ לבא (יהושע י, יג.), לא אֵצתי מדועה
אחר־ך (ירמיה יז, טו.), ופירוש זה הפסוק אכתוב
עוד בשרש מן. וְאֵץ ברגלים חוטא (משלי יט, ב.), והנגשים
אֵצים (שמות ה, יג.) והפעל הכבוד וְאֵיצו המלאכים (בראשית הפעיל
יט, טו.), אל תֵאֵיצו לנחמני (ישעיה כב, ד.), כלם והדומה
להם ענין מהירות. וענין שני כי אֵץ לך חר אפרים (יהושע
יז, טו.), כלומר צר ורחוק, ונוטה לו ענין והנגשים אֵצים,
וקרובים הם לענין הראשון, כי המטהר דוחק את השעה.
אור הבקר אור (בראשית מד, ג.), ולילה אור בערני
(תהלים קל"ט, יא.), פועל עבר, הולך ואור (משלי
ד, יח.), כינוי כלומר הולך ומאיר, ראו נא כי אורו עיני
שמואל א' יד, כט.), וישב ידו אל פיו וַתֵּאָקֶה עֵינָיו (שם
א' יד, כו.), קומי אוֹרִי (ישעיה ס, א.). והפעל הכבוד הפעיל
הַאִירוּ ברכיו תבל (תהלים צו, ד.), וַיֵּאָר את הלילה (שמות
יד, כ.), יָאֵר יי פניו אליך ויחנך (במדבר ג, כה.), יָאֵר פניו
אתנו סלה (תהלים סג, ב.), מְאִירֵת עֵינַיִם (שם יט, ט.).
ואשר הוא פועל עומד מהכבוד, והארץ הַאִירָה מַכְבִּדוֹ
(יחזקאל מג, ב.). והנפעל נֵאֹרֶר אתה (תהלים עה, ה.), וַיֵּאָר נפעל
להם בחברון (שמואל ב' ב, לב.). והשם בֵּאֹרֶר פני מלך אור
חיים (משלי טו, טו.), וְאֹרֶר פני לא יפילון (איוב כט, כד.),
ויקרא אלהים לְאֹרֶר יום (בראשית א, ה.), אֹרֶר זרע לצדיק
(תהלים צו, יא.), אֹרֶר צדיקים ישמח (משלי יג, ט.), על־
כפיים כסה אֹרֶר (איוב לו, לב.), וַיֵּצֵר עֲלֵיהֶם כְּמַפְנִיעַ, כאילו
בעננים כסה האור, שלא יראה ויצו עליה על השמש כמפניע,
כלומר צוה על השמש להסתיר מבני אדם כשמפניע בה
העבים, שהם כאילו פגעו בשמש והסתירוה. אי זה הדרך
ישכ־אֹרֶר (איוב לח, יט.) פירש הגאון רב סעריה על מקום שיש
בארץ שהוא אור כל השנה חוץ מיום אחד, והפכו מקום אחר כלו
חשך חוץ מיום אחד, וההוהשך אי זה מקומו. מן האור עד מחצית
היום (נחמיה ח, ד.), פירוש מן הבקר, כלומר מחצית האור. והקבוץ
לעושה אֹרֶר גדולים (תהלים קלג, ו). ובה' אֵהְיֶה לַיהוּדִים הִתְהַלֵּךְ
אֹרֶר (אסתר ח, טו.) ובתוספות מ"ס את הַפֶּאֶרֶר הגדל (בראשית א,
טו.), כל־מֵאֹרֶרִי אור בשמים אקדירם עליך (יחזקאל לב, ח.),
ובקבוץ הנקבות את־שְׁנֵי הַפֶּאֶרֶרֶת (בראשית ח, טו.), כלם
שהם בענין זה ענינם ידוע, שהוא מלשון אורה. ויש בהם
שהם משל על רוב הטובה, כמו אור צדיקים, אור זרוע
לצדיק, ליהודים היתה אורה, והדומים להם. וכן החשך
על רוב הצרה. ויש אומרים כי נגזר מענין זה את האֹרֶרִים אורים
ואת התמים (ויקרא ח, ח.), ולא נחברר אצלנו מה הם
האורים והתמים, כי ידמה לפי הפסוקים, שהם דבר אחר
ולתי אבני החשן. ורבינו שלמה פירש שהוא כתב שם
המפורש שהיה נחנן בחוק כפלי החשן שעל ידו היה מאיר
אח דבריו ומתמים את דבריו, ולא נודע האמת. וענין שני
ולא תֵאֵירוּ מוכחי חנם (מלאכי א' י.), פירוש ולא תלהיבו,

אֹרֶר ומלאכו בתיהם אֹרֶר (ישעיה יג, כא.), היא חיה
הנקראת בלשון רבותינו ו'ל (כבא בתרא כב, ע"ב).
נמירה, שמה בלשון לעז מארט'ורו). ויש אומרים שהוא חיה
שלענין לה פור'ון¹.
אורה. אוֹרִי אֵץ לך מואב (במדבר כא, ל.), ובתוספת ה'א אוֹרֶה־לי
(תהלים קכ, ה.), והיא מלת קריאת הצער והאבל, וכמו
שהיא בלשון הקדש כך הך בלשון הלעז לומר בן על הצער (ס!).
אוֹרֶל אֵל הנביא (יהושע ט, ו.), ועם יוֹד היחש כלי רעה
אוֹרֶלִי (זכריה יא, טו.), וְאֹרֶלִים בחסר לב ימותו
אוֹרֶלֶת (משלי י, כא.), ענינם שוטה, שוטים*. וְאֹרֶלֶת ביריה תהרסנו
(משלי יד, א.), פירש אשת אולת, כי אולת שם דבר ולא שם
חאר. וכן אוֹרֶלֶת אדם תסלף דרכו (משלי יט, ג.). וירחבן
להיות השם והחאר משקל אחד, ויהיה אוֹרֶלֶת ביריה חאר,
בפלס עוֹרֶת, ואף על פי שזה חירק וזה פתח הכל אחד
במשקל, ומלת אוֹרֶלֶת נכבדה בשרש אלה.
אֵן אם אֵן בירך הרחיקהו (איוב יא, יד.), כי לא יצא
התפעל מעפר אֵן (איוב ה, ו.). וההתפעל ממנו ויהי העם
כְּמִתְאֲנִיִּים (במדבר יא, א.), מה יִתְאֲנֶן אדם חי (איכה ג, לח.).
תֵּאֲנִים ענין שָׁרָר. ומה הענין והשרש תֵּאֲנִים הלאה (יחזקאל כד,
יב.), כלומר הוגיעה עצמה לעשות השקרים, ובא הענין הזה
על דרך הענה נלאו (ירמיה ט, ד.), וחנה העי' במלח
מחשבות אוֹנֶה ירמיה ד, יד.), כמו עוֹלָתָה וְעוֹלָתָה פעם
נחה פעם נעה. ובתב החכם רבי יעקב בן אלעזר ו'ל מזה
הענין, התחלת אוֹנֶים אברה (משלי יא, ו.), חאר, אֵן, אוֹנֶים
בפלס מִזֵּב מִזֵּבִים. וענין אחר ורחבם עמל וְאֵן (תהלים
צ, י.), ומשמיע אֵן מהר אפרים (ירמיה ה, טו.), ובית אל
יהיה לְאֵן (עמוס ה, ה.), ענין עמל ויגיעה וצער, וקרוב הוא
לענין ראשון. ויש מפרשים בית אל יהיה לאֵן, כמו לאֵן.
ויש לפרש כמו זה ורחבם עמל ואֵן, כמו שאמר כי גז חיש
ונעופה, וכן יתפרש תחת אֵן ראיתי אהל כושן (חבקוק
ג, ו.). וענין שני וְאֵנִי בשרירי בטנו (איוב מ, טו.), כי
הוא ראשית אֵנִי (דברים כא, יו.), ולאֵן אוֹנֶים עצמה ירבה
(ישעיה מ, כט.), ענין כח ואומץ. וענין שלישי לא אכלתי
בְּאֵנִי ממנו (דברים כו, יד.), ותקרא שמי בְּרֵאֵנִי (בראשית
לה, יח.), אלוה יצפן לבניו אֵנִי (איוב כא, יט.), ובחיהם
כלחם אוֹנֶים (יהושע ט, ד.), ענין אד ואבל. ויש מפרשים
מה ויהי העם כְּמִתְאֲנִיִּים, מה יִתְאֲנֶן אדם חי. וטוב הוא
שיהיה אלוה יצפן לבניו אֵנִי (איוב כא, יט.), מענין כח,
כלומר הגל והעשק שעשה בכחו. ידיו תשכנה אֵנִי (איוב
כ, י.). אך עשרתי מצאתי אֵן לי (יהושע יב, ח.), כמו
הון בחלוק אלף בה'א. ויחנן כמותו וידיו תשכנה אֵנִי.

¹ It. *martora*; Gall. *martre*; veter. edd. מרטניא.

² Prov. *fuiron*, *fuiret* (Roquef.). in recent. edd.,
codd. et veter. edd. melius פורון. Med. Lat. — *furo*.

אור וכן לכו באור אשכם (ישעיה נ, יא), אשר אור לו בציון (שם לא, ט), אור לשבת נגדו (שם מו, יד). נשים באות מאיראת אותה (שם כו, יא), פירוש חלשים כנשים ויבערו אותה. וכן אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית טו, ו), לדעת שפירשו בו רבוהינו, וזה הענין קרוב לענין הראשון, או יהיה פירוש אור כשדים עמק כשדים, וכן על מאירא כן בארים כבדו יי (ישעיה כד, יד), פירושו בעמקים. מאירא צפעוני (ישעיה יא, ח), פירושו חור צפעוני. וענין רביעי ללקט ארת (מלכים ב' ד, לט), פירוש ירקות, וכן אמר המתרגם ללקטא ירקונין. ובדברי רבותינו (יומא יח, ע"ב). ויצא אחד אל השדה ללקט ארח, מאי ארח? תנא משמיה דרבי מאיר זה גרגיר, אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו ארח? שמאיר את העינים, והוא שקורין בלע"ז אורוגא¹. ויש מי שמפרש טל אורת טלך (ישעיה כו, יט), מזה הענין, כלומר טל הראוי, לירקות או פירושו כמו אור היום. וענין חמישי כחום צח עלי אור (ישעיה יח, ד), יפיץ ענן אורו (איוב לו, יא), הן פרש עליו אורו (שם לו, ל), ענין אלו מטר. ובדברי רבותינו ו"ל (בראשית רבה סוף פרשה כו) אמר רבי יוחנן כל אורה שנאמרה כאליהוא אינה אלא בירידת גשמים. ויש אומרים, כי נקרא המטר אור, כעבור המאור הקטן, כי בתנועתו יהיה המטר כצווי הבורא. ויש מי שפירש הן פרש עליו אורו שמשו, וכן צר נאור חשך בעריפיה (ישעיה ה, ל). אורות הירח והשמש, והוא מענין הראשון. וענין ששי ועדרים לאורות (דברי הימים ב' לב, כח), הם האכוסים, והוא הפוך מאורות סוסים (מלכים א' ה, ו).

אות ונתן אליך אות ארמונות (דברים יג, ב), ובא האות והמופת (שם יג, ג), זאת אות הברית (בראשית ט, יב), והיה כי תבאנה כל האותות האלה (שמואל א' י, י), והיה הרם לכם לאות (שמות יב, י), איש על רגלו באות (במדבר ב, ב), פירוש סימן* ועוד נכתבנה בשרש יפת.

אז אז ישיר משה (שמות טו, א), אז יבנה יהושע (יהושע ה, ל), וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא (שמות טו), משפט לשון הקדש לאמר לשון עתיד תחת עבר עם מלח אז, וכן אז ידבר יהושע (יהושע י, יב), אז יעלה חזאל מלך ארם (מלכים ב' יב, יח), אז יבריל משה (דברים ה, מא), וככה בלשון ישמאל. אז אמרתי הנהבאתי (תהלים מ, ח), כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל (יהושע א, ח), ומאז באתי אל פרעה (שמות ה, כג), ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים (ירמיה מד, יח), נכון כסאך מאז (תהלים צא, ב), כלם ענין העת ההיא. ויבא בתוספת י"ד און המים שטפוני (תהלים קכד, ד), ידעת כי אז תולד (איוב

לח, כא), המוקדם מאוחר, ופירושו ידעת אז כי תולד ומספר ימך רבים. וכן על אף איבי (תהלים קלח, ו), מוקדם מאוחר, ורצונו לאמר אף על איבי. ואדוני אבי פירש על אף איבי כמשפטו, מלשון פן יחרה אף יי (דברים ו, טו), והנני ערזיר לבארו בשרשו.

אזב אנדת אזב (שמות יב, כב), נקרא בערבי צעח"ר¹ אזב ובלעז אוירינגני², והוא עשב שיש בו שבעה מינין, וזה הכתוב בתורה אין לא שם לווי, כמו שאמרו רבותינו ו"ל (חולין סב, ע"ב). פרה פרק יא, משנה ו).

אזל אזלו מים מני ים (איוב יד, יא), הלחם אזל מכלינו (שמואל א' ט, ו), ואזל לו אז יתהלל (משלי כ, יד), ענינו הלך כתרנומו. כי אזלת יד (דברים לב, לו), וזה"ל חורה על הנקבה כמו הה"א. והכבר ודן ויון מאזל פועל (יחזקאל כו, יט), נכתבה בו ה"ו עם הדגש, כלומר דוולך ממקום למקום. וכן אמר התרגום ודן ויון בשיירן. ומן הענין הזה מה תזלי מאד לשנות את דרכך (ירמיה ב, לו), מה חלכני, והנח שבין החי"ו והי"ן במקום פ"א הפועל, והוא מבנין הקל. אצל האבן האזל (שמואל א' כ, יט), האול חאר לאבן, או אזל יחסר הנסמך ומשפטו האבן אבן האול, ופירוש אבן ההלך, ודומה כי כשהיו עושים שום חבור ואסיפה היו הולכים שם ובהחמדת ההליכה שם קראוה אבן האול, ויונתן תרגם אבן אחא, אולי היחה אות וסימן לעוברי דרכים.

און און אהרן היטנית (ויקרא ח, כג), הלא און מלין און תבחן איוב יב, יא), שמעה און ותבו לה (שם יג, א), כי און שמעה ותאשרני (שם כג, א), סמך הבחינה; והתבונה והחנינה לאון, ואינה אלא ללב, לפי שהיא תחלת הפעולה, וכן אמר ותאשרני. ועל דרך זה ובתבונות כפיו ינחם (תהלים עח, עב), הנמטע און הלא ישמע (שם צד, ט), אוננים כרית לי (שם מ, ו). והפועל הכבד ממנו האוניו הפעיל השמים (דברים לב, א), פירוש הטו און, וכן כלם אשר מענין הוה ומהשרש הוה. ומענין הוה און עד תבונותיכם (איוב לב, יא), שקר מון על לשון הות (משלי י, ד), משפטים און, און, וענין אחר במאוננים לעלות (תהלים מאוננים סב, י), מאוני צדק אבני צדק (ויקרא יט, לו), ענינו ידוע, והוא הכלי ששוקלין בו, ולפי שהוא שתי כפות נקרא בלשון שנים מאוננים. ואון וחקר (קהלת יב, ט), פירשו רבג יונה פועל אבן גנאת מענין זה, כלומר שקל ענין וחקר אותם. ורבי יהודה הכניסו בכלל ענין הראשון. וכתב רבי יונה באחר באחד מהפנים ויתר תהיה לך על אונך (דברים כג, יד), מהשרש הוה. והנכון שהאל"ף נוספת ופירשו כלי ויניך.

¹ *saurejæ genus*. Veter. edd. et Saadias *صَعْتَر* ²

³ *lautatus ab Aben Esra (ad Exod. XII. 22.)* *عُتْر*

⁴ *Origanum, apud nos Dosten, Wohlgenuth.*

¹ *Hisp. origa. Hanc form. hab. Raschi 2. Regg. IV., 39.; Kimchi autem l. c. et ben Melech: אורוגא i. e. lat. eruca.*

יח

אחד - אחה

9

אוק - אחד

יז

בדרך (יחזקאל לו, יו), מחוברים בדבר אחד, כימים אחדים (בראשית כט, כ), כלומר היו בעיניו כימים מעטים. ולפי שהאחד מעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד. התאחדתי הימיני (יחזקאל כא, כא), התפעל התבודדי באחד המקומות. ומה העקר והענין אליהם כבודי (בראשית מט, ו), וכן אליהם בימי שנה (איוב ג, ו), ודגש הדלי"ת לתקון הקריאה, לפי שהמלה מלעיל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק. וטוב הוא, שיהיה אל יחד בימי שנה, משרש קרה מענין שמחה, אבל אל תתור כבודי מזה השרש בפלס אני אחבי אהב (משלי ח, יו). אחרי אל אחר (שמות לו, יב), משפטו אחרת והחסר הדלי"ת, והר"י סימן הנקבה*. ולפי דעתי שמלת אחת גורה בפני עצמה ולא נגזרה ממלת אחת, כי אם ממלת אחת, ועשת אחת מאחד מאלה (יחזקאל יח, י), ונאמר אח לזכר ואחת לנקבה, אבל מגזרת אחת לא מצאנו מלה לנקבה. וינתן תרגם כמשמעו ויעבד לאחיו מחרא מאלין.

אחה ולרבה אה (בראשית כד, כט), קמוץ, ובהסמכו אה אחי אשכל ואחי ענר (בראשית יד, יג), והי"ד

תמורת ה"א למ"ד הפועל והה"א הנפקדת ממלת אח נהפכה וי"ו בנקבה, אחרת לנו קטנה (שיר השירים ח, ח), הי"ו אחרת תמורת ה"א למ"ד הפועל והי"ו לנקבה, ולאחרת התבטלה (ויקרא כא, ג), אחרתי רעיתי (שיר השירים ה, ב), ואחרת הקטנה (יחזקאל טו, טו), מה נעשה לאחרתנו (שיר השירים ח, ח), בכל הכנויים האלה בשוא ופחה, ובא אחד האלה בפחה לבדו, לאחרתי ולאחרתי (במדבר ג, ג), ולרבים אחים אנחנו (בראשית יג, ח), בן אדם אחיך אנשי גאלתך (יחזקאל יא, טו), אחי מאין אתם (בראשית כט, ד), אחינו המסור את לבבנו (דברים א, כח), בכלם האלה בפחה, ובהפסק אספיה שמוך לאחי (תהלים כב, כג), האלה בסגור וכן אחיו בסגור לעולם מפני קצין החי"ת, וידאו אחיו (בראשית לו, ד), ובכנוי הרבים אחיהם, אחיהם האלה בשוא ופחה, וכן עם אוהבות השמוש ואחיהם כל בית ישראל (ויקרא י, ו), ובא האחד האלה בפחה לבדו, ובא אחיהם בני ישראל (ויקרא כה, טו), וכן משנכנסה עליו ה"א השאלת האחיהם יבאו למלחמה (במדבר לב, ו), וכבר כתבנו המעט בחלק הדקדוק בשער השמות. ולרבות אחיות, זאת אחי נאת אחיותי (יהושע ב, יג), הי"ד תמורת ה"א למ"ד הפועל והי"ו והי"ו סימן חבורה. והשם להפך את האחתה (זכריה יא, יד), אחיה וענין שני מזה השרש, ישגא אחי בלי מים (איוב ח, יא), אחי כי הי"ו למ"ד הפועל תמורת ה"א, והוא שם צמח, שרועין אותו חבהמות הנקרא בדבר רבותינו ול' (בבא בתרא כח, ע"ב) אספסחא. ולרבים כי הוא בין אחים יפריא (הושע יג, טו), ומשפטו אחיהם, ויש מפרשים אותו מענין אח והוא הנכון בדרך הדקדוק. ותרענה באחי (בראשית מא, יח), הבי"ת כי נוספת כבי"ת לחמו כלחמי ושתו ביין מסכרי (משלי ט, ה), או יהיה מקום הצמח נקרא על שמו והבי"ת משמשת.

אוק והוא אסור באוקים (ירמיה מ, א), מן האוקים אשר על ירך (ירמיה מ, ד), האלה בהם נחה.

וכתב רבי יונה שהאלף שרש, והנכון שהאלף נוספה, כי אוקים מצאנוהו בלא אלף לאסר מלכיהם באוקים (תהלים קמט, ח), רתקו באוקים (נחום ג, י), וענינו שלשלאות של בחל קדיני בלע"ז.

אור אורו חיל (שמואל א' ב, ה), ואתרי האורה מתניך (ירמיה א, יו), אור במתניו (מלכים ב' א, ח).

פועל והפועל הבכר אאורף ולא ידעתי (ישעיה מה, ה), ואתרני חיל (תהלים יח, ט), משפטו ואתרני. ואדני אבי ע"ה כחוב נפעל בשרש ורה ושם נכתבו עור. והנפעל אור בגבורה (תהלים התפעל סה, ו), וההפעל לבש יי עור ואתרני (תהלים צג, א), ואתרני ואתרני (ישעיה ח, ט), ענינם ענין חגירה וורו. ושם אור כלי שחונקין בו אור, ויאסר אור במתניהם (איוב יב, יח), והנה גשמת האור (ירמיה יג, ו), ולא נפתח אור חלציו (ישעיה ה, כו). וענין אחר מאורי זיקות (שם ג, יא), שפירושו קודמי אש, כי פירשו רבי יונה. ויש מפרשים מוציא אש, והם אותם הפוסלים בעצים ובאבנים שיוציאו אש מהם כחוק פסלם בהם ואותם יקרא מאורי זיקות. ואדני אבי ול' פירשו מהענין הראשון, כלומר מאספי זיקות.

אח ואתה אח לפניו מבערת (ירמיה לו, כב), פירשו רבי יונה מחתה. ויחנן לפרש כי האש עצמו כשהוא גרול

יקרא אח והיא המדורה. וכן תרגם יונתן ויה נורא קרמוהי מרליקין, ותרגם על האש אשר על האח (ירמיה לו, כג). לנורא דלגומרין. ובדברי רבותינו ול' (שבת כ, ע"א), מאי אה? רב אמר אחווא, פירוש עצי ערבה, ושמואל אמר עצים הנדלקים באחיה. וענין שני ואמר אח (יחזקאל ג, יא), ענינו צער ואכל, ומה אח עשויה לברק (יחזקאל כא, כ). ורבי אחי רבי משה פירשם מן אנה ויהיה חסר הנ"ן כמו נ"ן אנה מן אמת. וענין שלישי האח האח עליכם האח (יחזקאל לו, ב), יען אשר אמר צור על ירושלים האח (יחזקאל כו, ב), ענינו שמחה וגילה. ויש לפרשם מהענין השני והוא הנכון בעיני. וענין רביעי ועשה אח מאחד מאלה (יחזקאל יח, י), שהוא כמו אחד. ויש מפרשים אח ממש, כי כל דבר יקרא אח כנגד חברו, וכן ביריעות אשה אל אחתה (שמות כו, ו). וינתן תרגם כמשמעו ויעבד לאחיו מחרא מאלין. והכנים רבי יונה בזה הענין אח לא פדה יפדה (תהלים מט, ח), ולפי דעתי שהוא אח ממש, ופירושו כי לא יפדה איש ארץ אחיו מן המות.

אחד אחד היה אברהם (יחזקאל לג, כד), וגזרעה האלה ודבר חד את אחד (יחזקאל ל, לג), והיו לאחדים

¹) Hispan. *cadena (catena)*. Vet. edd. *Hispan. ferro, ferros; Ll. ferro, ferri (L. ferreae)*.

אָחוּ חיל אָחוּ (שמות טו, יד.), אָחוּת שמרורת עיני (תהלים עו, ה.), וַיֵּאָחֶז אֶת־הַבֵּית (מלכים א' ג, י.), לבלתי אָחוּ בקירות הבית (מלכים א' ג, ו.), ולא יהיה אָחוּזים בקיר הבית (יחזקאל מא, ו.), לָאָחוּז בַּכְּנָפֹת הָאָרֶץ (איוב לח, יג.) צירים וחבלים יאָחוּזוּ (ישעיה יג, ח.), החי'ת בצרי מפני ההפסק, הלא חבלים יאָחוּזוּ כְמוֹ אִשֶּׁת לְדָה (ירמיה יג, כא.), החי'ת כחטף סוגל, נִתְחַז יד יִמִּין יִזְאָב (שמואל ב, כ, ט.). אָחוּי חרב (שיר השירים ג, ח.), הפעול בו על דרך חגור כלי מלחמה (שופטים יח, יא.), לבוש בדים (יחזקאל ט, ב.). וַאֲחוּז בַּפִּילִגְשִׁי (שופטים כ, ו.), וַאֲחוּז לֶךְ אַחַד טַהֲנָעִים (שמואל ב' ב, כא.). וַאֲחוּי בַּה (רות ג, טו.), החי'ת בקמץ חטף, אָחוּז לְנוֹ שְׁעָלִים (שיר השירים ב, טו.), בֵּית אַב אַחַד אָחוּז לְאַלְעֹזֶר וְאָחוּז אָחוּז לְאַיִתֶּמֶר (דברי הימים א' כד, ו.), אָחוּז בַּחֲבָלִי בּוֹץ (אסתר א, ו.). והנפעל נפעל וַאֲחוּז בַּסֶּבֶךְ (בראשית כב, יג.), כְּדָנִים שְׁנֵאָחוּזִים (קהלת ט, יב.), וַיֵּאָחוּזוּ בַּה (בראשית מו, כו.), וַנֵּאָחוּזוּ בַּתְּכֶכֶם (במדבר ה, ל.). והפעל הַכֹּהֵן וַיִּכְבֹּשׁ בֹּזֶה־בִּלְבָּב לְכֶסֶף מֵאָחוּזִים (דברי פֶּעַל הַיָּמִים ב' ט, יח.). וכבר אחר מֵאָחוּז פָּנִי כֶּסֶף (איוב כו, ט.). ופירוש ויאחו את הבית (מלכים א' ג, י.), קרה אותו בעצי ארזים, וכן תרגם יונתן וטלל ית ביתא, ואמר בו לשון אחיזה. לפי שהקורות אחוזות בכותל זה ובכותל זה שכנגדה, כמו שאמר גם כן לבלתי אחז בקירות הבית (מלכים א, ג, ו.) ומענין זה אחזה תנו לי אָחוּת קֶבֶד (בראשית כג, ד.), אָחוּת וזהו לִכְסֵּם לָאָחוּתָהּ (ויקרא כה, מה.), נקראת הנחלה כן, לפי שהאדם נאחז במקום ומחזק בעבודה, כמו שאמר וַיֵּאָחוּזוּ בַּה (בראשית מו, כו.), וַנֵּאָחוּזוּ בַּחֲוֹכְכֶם (במדבר לב, ל.). אָחוּת וַאֲחוּת מרעהו (בראשית כו, כו.) שם איש. והמסורה עליו לית שום בר נש. ודעת החרונים וסיעת מרחמוהו. ונקראת חברת האיש אחזה, לפי שנאחזים בו ולא יפרדו ממנו בצאתו ובבואו.

אָחוּי
אָחוּי

אָחוּי אָחוּי אדני (מלכים ב' ה, ג.), אָחוּי יכנו דרכי תהלים קיט, ה.), פירשם רבי יונה לשון תכלית, כלומר תכלית מה שאפשר שיתעיל לו ומה שיוכל לעשורו, שיעמוד לפני הנביא. והנכון בעיני שיהיו מענין נִתְחַל מִשְׁהָ (שמות לב, יא.), חָלוּ נָא פָנֵי אֵל (מלאכי א, ט.) ומשרשם, שהם ענין תחנה ובקשה והאלף נוספת, ויאמר לאחד אָחוּי ולרבים אחלים ובסמוך אָחוּי אדני, ופירשו תחנות אדני ובקסוריו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון, או יאסוף אורחו מצרעהו, וכן פירש אחלי יכוני דרכי, כלומר תחנותי ובקשותי, שיכנו דרכי לשמור חקך, כדרך תכין לבס (תהלים י, יו.). ורבינו האי ו'ל פירשם, כמו אָשְׁרִי, וַאֲשְׁרִי, וכן תרגום יונתן אחלי אדני, טובי רבני.

אָחוּי וילכו אָחוּי (בראשית ט, כג.), ואתה הסבת את את לבם אָחוּי (מלכים א' יח, לו.), פירש רבינו

סעדיה ו'ל הסבות את לבם, שהיה עד עתה אחורנית. ואדני אבי ו'ל פירש הסבות את לבם אחורנית, מאמנת הבעל כי הכירו כי שקר נסכו. ומשקל אחר, והיו לָאָחוּז ולא לפנים אָחוּז (ירמיהו, כד.), וקבוצו אחורים, ובסמוך אָחוּי המשובן (שמות כו, יב.). ומשקל אחר, וַאֲחוּז כִּן תִּבְּוֹא אֵלֶיָּה (דברים כא, אָחוּז יג.). ומשקל אחר, טוב אָחוּי דבר מראשיתו (קהלת ג, ח.), אָחוּי ונקרא השכר אחרית, לפי שהוא סוף המעשה, כי אם יש אָחוּי ותקוה לא תכרת (משלי כג, יח.), לתת לכם אָחוּי ותקוה (ירמיה כט, יא.), אם מצאת ויש אָחוּי (משלי כד, יד.). ומשקל אחר, לָאָחוּזָה יסעו (במדבר ב, לא.). והקבוצ מן אחר אָחוּי מות משרה (יהושע א, א.), ויכהו אבנר בָּאָחוּי החנית (שמואל ב' ב, כג.), פירוש, במה שאחרי החנית והוא עץ החנית. ועם הכנוי יקבץ בלשון רבים לעולם, ויאונק רשומענה דבר מֵאָחוּיָהּ (ישעיה ל, כא.), ורחבם אשתו מֵאָחוּי (בראשית יט, כו.), פירוש אשתו שהיתה מאחוריו הביטה אחריה, מוכיח אדם אָחוּי (משלי כח, כג.), כולם ענינם ידוע. ופירש הגאון רב סעדיה כן מוכיח אדם אָחוּי אמר, כי הם דברי האל יתברך מוכיח אדם ללכת בחוקריו ולמלא אחרי, הן ימצא ממחליק לשון כי הוא מוֹיָקֵהוּ. ואדני אבי ע'ה פירוש אחרי שם תאר ופירשו מוכיח אדם, שהוא נסוג אחור הן ימצא. והחאר ליום אָחוּי (משלי לא, כב.), אָחוּי אחרונים, אחרונה. ולאיש וולחו ואיש אָחוּ יקחנה (דברים אָחוּ כ, ו.), בְּגָדִים אָחוּי (ויקרא ג, ד.), בשנה הָאָחוּיָהּ (בראשית יג, כא.), שבע שנים אָחוּיָהּ (בראשית כט, ל.). ונקראו פאח המערב אָחוּי, וַאֲחוּז ולא אבין לו (איוב כג, ח.), והים המערבי הים הָאָחוּי (דברים יא, כד.), לפי שהפנים הם המזרח והאחור המערב, כי פני האדם אל זריחת השמש, ועל סדר זה נקראו דרום ימין, וצפון שמאל. ולמי שמעשיו באהרית והמחנה בא הפועל הכבד לְמֵאָחוּיָם על היין (משלי פֶּעַל כג, ל.), ולא אָחוּי רִנְעֶר (בראשית לה, יט.). ופירוש למאחרים על היין, שמתעכבים כל היום עד הערב על שחיית היין, וכן אמר מֵאָחוּי בְּנִשְׁף (ישעיה ה, יא.), וכן פירוש מֵאָחוּי שבת (תהלים קכו, ב.), שמתעסקים כל היום במלאכתם עד הערב. וכחב אדני אבי ו'ל כי אינו כמו אלה כי בא יבא לא יאָחוּי (חבקוק ב, ג.), אבל פירשו לא יסוף כמו אחרית שהוא סוף, וכן תרגם יונתן יקשיב ויִשְׁמַע לְאָחוּי (ישעיה סב, כג.). לסופא. וכן הגידו רַחוּמֵיךְ לְאָחוּי (ישעיה מא, כג.). לסופא, כלומר הבאות באחרית הימים. וכחב החכם ר' יעקב בן אלעזר וכבר נאמר, כי אָחוּי וּבִנְיָה בִיתךָ (משלי כד, כו.), צווי מזה, כמו פלג לשונם (תהלים נה, י.). וכבר אחר וַיִּחַד מִן הַמוֹעֵד (שמואל ב' כ, ה.). הפעיל והפועל קָל וַאֲחוּי עַתָּה (בראשית לב, ה.). ונקראו בני האדם אחרית על שם שנשארו אחריו, וַאֲחוּיָתֶם בַּחֲרָב אַהֲרָג (עמוס ט, א.), וַאֲחוּיָתֶךָ בַּסִּירֹת דֹּוֹנָה (עמוס ד, ב.),

אטן אטן מצרים (משלי ג, טו), חרנם מיתריהם אטניהון, אטן רוצה לומר כי הערש וכדיו חטובות ומחוקנות היטב, והוא מסורגל במיתרי הפשחן העשויים במצרים שהם נאים.

אטר ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים סט, טו), ענינו אל הסחום, ומענינו נאמר איש אטר יד ימינו (שופטים אטר ג, טו), כלומר סחום יד ימינו שאינו עושה בה דבר והוא שמאלי.

אי אי הבל אחיך (בראשית ד, ט), אי זה יכשר זה או זה אי (קהל יא, ו), אי זה ספר כריתות אמכם (ישעיה נ, א), אי מזה תבא (שמואל ב' א, ג), כלם ענין שאלה על הדבר. אך אי לזאת אסלח לך (ירמיה ה, ו), הוא לשון קריאה, אומר אי לזאת אסלח כי בניך עובדי וגו' ואין לך צדקה שאסלח לך בעבורה, או תהיה מלת אי חסרת כף איך, ורוצה לומר איך לזאת הרעה אסלח לך כי בניך עובדי. ואמר רבי יונה, כי אי מזה תבא משפטו להיות, מאי זה מקום תבא. ואין צורך, רק פירושו מזה המקום שהבא אי הוא. ובחופפת ה"א וכדגש ה"ו ובצרי א"ה האנשים (בראשית יט, ה), אך א"ה העדר נתן לך* (ירמיה יג, כ), פירש רבי יונה כי אינו א"ה שאלה לדעת אבל הוא על דרך הפלגה והפלגה, כלומר ראה מה נחמד העדר הנתן לך, ואין צורך רק הוא כמשמעו. ופירש כי א"ה א"ה מלות מורכבות ממלה א"ה, והנכון שהן מלות בפני עצמן. וענין אחר בזה השרש יושב קאי הזה (ישעיה אי כ, ו), אי כתיים (ירמיה ב, י), מאלה נפרדו אי הגיים (בראשית י, ה), ושמתי נהרות לאיים (ישעיה מב, טו), ונאמי הים (ישעיה יא, יא), ענין כלם המחזות שנהר או ים מקיפים אותם נקראו גם כן איים, כמו ישב האי הזה שהוא אומר על ירושלים, כי פירוש מלת אי מחזו. ולדוגמא אי שער (משלי לא, ד), הסר נו"ן ומשפטו אין שער, וכן אי כבוד (שמואל א' ד, כא), משפטו אין כבוד, ואם הוא בחיור, כמו ואין יש פה תחת ידך (שמואל א' כא, ט). ויחזק לפרש שניהן כמו א"ה, ומלת אל למלכים עומדת במקום שנים, ופירושו ואל לרזנים שיאמרו איה שער לשהות, וכן אי כבוד, כלומר איה כבוד, שאיננו בישראל היום. וענין אחר אי לך ארץ שמלכך נער (קהל ג, טו), ואילו האחד שיפול א"ה (קהל ד, י), ענינם אוי, ואילו היא מלה אחת מורכבת משתי מלות. ימלט אי נקי (איוב כב, ל), פירש רבי יונה, איש נקי, והנכון שהוא כמו ישב האי הזה שהקדמנו ופירושו, כי הנקי ימלט כל האי בזכותו. ואת הא"ה והדיה לטינה א"ה (דברים יד, יד), שם העוף, ואומרים שהוא נקרא גאס"א (בלע"ז). ופגשו ציים את א"ה (ישעיה לז, יד), שם חיות, א"ה והרגם יונתן וענה א"ה באלמנותיו (ישעיה יג, כב), וינצפון החולים. ויש מפרשים א"ה, כמו ואת הא"ה גאס"א בלע"ז.

פירוש בניהם. וכן ואחריתם בפיהם ירצו סלה (תהלים טט, יד). וכן ולא לאחרינו (דניאל יא, ד), כלומר שלא תשאר המלכות לבנו, ואחריהם כחרב תפול (יחזקאל כג, כה), פירוש עמך, כי ובר אפך ואזניך שהוא משל על הראשים, ואמר ואחריהם על העם כי הראש הוא ראשית ותחלה לעם כי הוא יוצא וקא לפניהם והעם לאחריה. וכן חרנם יונתן עמך, וחרנם ואחריהם תאכל באש (יחזקאל כג, כה), ושפר ארעך. וכן ואחריהם כחרב אחרונג (עמוס ט, א), אמר על העם. והכנים רבי יונה ענין אחר בזה השרש ירבו עצבותם אחר מהרו (תהלים טו, ד), ופירש כך יהי רצון שירבו עצבות המסורים אל המחלוקת, ואיננו נכון, כי לא מצאנו משרש מהר מבנין הקל מענין מהירות כי גאס מענין מהר ומרדן, מהר ימהרנה לו לאשה (שמות כב, טו). והנכון בעיני כי הוא מענין השני שיאמר לדבר וולחו אחר, ופירש הפסוק ירבו עצבות המזהרים לאל אחר, כלומר שנותנין לאל אחר מהר ומתן ומקריבים קרבנות ומנסכים נסכים, ואחריהם הפסוק יוכיח שאמר בל אסוף נסכיהם מרם (תהלים טו, ד).

אט ויהלך אט (מלכים א' כא, כו), ענינו בנחר. ויש מפרשים מזה, ואט אליו איכיל (הושע יא, ד), וענינו בנחת אאכילוהו ועוד נכרחו בשרש-נחה. ומהענין הזה והשרש לאט הזה לאט לי לגער לאבשלום (שמואל ב' יח, ה), החלכים לאט (ישעיה ה, ו), ודבר לאט עמך (איוב טו, יא), אתנהלה לאט (בראשית לג, יד), הלמ"ד בהם נוספת והי"ד בלאטי נוספת, או הוא כנוי המדבר בעדו*. ורבי יהודה אומר, שאלו הלמדי"ן שרשיו. ודרשו אליהם האלילים ואלה האטמים (ישעיה יט, ג), מין ממיני הכשפים שנעשה בנחת וירחון ששרשם אטט בראית הדגש באטמים. וכן כתב אדני אבי ו"ל ואמר, כי בן יקראו בלשון ערבי אלאטוט (אלאטיט)¹.

אטר גרן האטר (בראשית ג, י), וקוף ודרדר חרנם ואונקלוס וכו"בין ואטרין, והוא מין ממיני הקוצים קרדון בלע"ז².

אטם אטם אינו משמע דמים (ישעיה לג, טו), ענינו סחום, וכן אטם שפתיו נבון (משלי י, כה), חלוני שקפים אטמים (מלכים א' ג, ד), כמו שחרנם יונתן פתיון מלגו וסחיון מלבר, כלומר רחבים מבפנים וצרים מבחוץ כמו שעושין אותן היום. ובדברי רבותינו ו"ל (מנחות פו, ע"ב), מצאנו בהפך זה. והנני עתיד לזכור עוד בשרש שקף. וכן פירוש והחלונים האטמות (יחזקאל מא, טו), שהיו צרים, לא שהיו סחומים מהכל, כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח. הפעיל והכבד כמו פתן יחרש אטם (תהלים נח, ה).

¹) *sonus, murmur ventris, gemitus*. In edd.

omn. et codd. est אלאטוט quod certe corrupte est.

²) *Hisp. et Prov. cardon; It. cardone, cardo (carduus)*.

¹) *Prov. et Langued. agasso (pica)*. Recentiores edd. נאזא i. e. It. *gazza*.

איבה **איב** וְאַיְבִי אֶת אִיבִיךָ (שמות כג, כב). והשם וְאַיְבִיךָ אשית (בראשית ג, טו), ענינו ענין שנאה.

איד **איד** הלא איד לעול (איוב לא, ג), גם אני בְּאִיְרֹכְכֶם אשחק (משלי א, כו), ענין צער ומקרה רע. וענין

אחר ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב, ו), פירושו ענן,

כלומר על ידי גשם שהשקה ארץ כל פני האדמה הצמיח

הקדוש ברוך הוא העשבים והעצים, וכן יזוקו מטר לְאֶדוֹ

(איוב לו, כו). ופירש אדני אבי ע"ה יזוקו העננים מטר בעבור

אידו, והוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום, יקרא בערבי

(בכ"ר י) בכור² בלע"ז, והוא איד יעלה מן הארץ וכי

כאשר יעלה אותו האיד מן הארץ ויפגע בעבים יזדו הגשמים,

משל לעשן העולה מן הקדירה כשיעלה למנסה יזלזל מים.

ופירש רבינו סעריה ו"ל, ואד יעלה ולא איד, ומזה אין עומדת

במקום שנים, וכן פירש כי לא היה בתחלת העולם לא אדם

שירע ולא איד שיעלה, אלא ברא הקדוש ברוך הוא בגורותיו

הכל מחוקק, ונכון הוא זה הפירוש מכל אשר מפרשים בו.

איד **איד** תאמר לא גטמאני (ירמיה ב, כג), ובחוספך

היא אזה אדני אִיבָה נעשה (מלכים ב' ו, טו),

אִיבָה אִיבָה נדע את הדבר (רברים יח, כא), אִיבָה ישבה ברד

(איבה א, א), ובכפל הכף כי אִיבָה אוכל וראיתי (אסתר

ה, ו), וְאַיְבָה אוכל וראיתי (שם ח, ו), והם מלרע,

אִיבָה ומלעיל אִיבָה אלבשנה (שיר השירים ה, ג), אִיבָה אטנפם

אִיבָה (שיר השירים ה, ג) כולם ענין אחד, אבל יש מהם שאלה

על חכונת הדבר, האיד נעשה? והוא איבה נעשה? איבה נדע

את הדבר, אִיבָה יעבדו הגוים האלה (רברים יב, ל).

ויש מהם שאלה על רך התימה, והוא איבה ישבה, איד

תאמרי, איבה אוכל, איבה אלבשנה. ויש בלשון אנה,

אִיבָה תרעה איבה תרביץ (שיר השירים א, ו), ובחוללם

אִיבָה ויאמר לכו וראו אִיבָה¹ הוא (מלכים ב' ו, יג), ענינם אנה

תרעה, אנה תרביץ, אנה הוא.

איל **איל** כגבר אין אִיל (תהלים פ"ח, ה), פירוש כח, וכן

אִילות לעזרתי חוששה (תהלים כב, כ), אבל הוא

אִיל בסימן נקבה כמו עורתי. ופעמים עי"ן הפעל נחה יש לְאִיל ידי

(בראשית לא, כט), ואין לְאִיל ידיך (רברים כח, לב), כי

אִיל יש לְאִיל ידם (מיכה ב, א). ושם במשקל אחר, אִיל בפלס

אזר, ובריא אִילם (תהלים עג, ד), ופירושו ובריא כחם.

והחאר קָאִיל יי, (ישעיה טב, ה), כלומר החקיק, טי במכה

בְּאִילם (שמות טו, יא), הבו ליי בני אִילם (תהלים כט, א),

והם המלכים. ובני איננו סמוך, כמו בני שלשים (בראשית

נ, כג), או הם הכוכבים, ובני סמוך ואומר בני על הכוכבים

¹ vapor aquae. In editione Neap. corrupte: בוכר, בכור.

² Legendum est בפור seu בכור i. e. vapor.

ואלים על המלאכים, כמו שאומר ברן יחד כוכבי בקר וידיעו

כל בְּנֵי אֱלֹהִים (איוב לח, ו), וכן ואתנהו ביד אֵל גוים

(יחזקאל לא, יא), והוא כתוב ביו"ד למדינחאי והמסורת

עליו לית מלא בחול, ופירושו חקיף הגוים והוא נבוכדנצר,

וכן ואת אִילֵי הארץ לקח (יחזקאל יג, יג), חקיפי הארץ

והוא כתוב ביו"ד, אבל ידברו לו אִילֵי גבורים (יחזקאל ל"ב,

כא), בלא יו"ד והמסרת עליו לית חסר. ורבי יהודה כתב

ונכתב החאר ביו"ד, ידברו לו אִילֵי גבורים, ואולי הסופר טעה

וחסר, כי אולי הוא כתב כן ונכתב החאר ביו"ד ואתנהו ביד

אֵל גוים, ואחר כך כתב אִילֵי הארץ, ואִילֵי גבורים, ולא

כתב עֲלֵיהֶם מי ביו"ד ומי בלא יו"ד, ועל אֵל גוים אמר

שנכתב ביו"ד, וכן הוא כתב ביו"ד למדינחאי אבל למערכאי הוא

חסר, וכדאי הוא אותו חכם שנדינהו לזכות ככל אשר נוכל,

כי הוא האיר עיני כל הבאים אחריו בדקדוק ולשון המקרא,

ואמת כי מצאנו במקצת ספרים אִילֵי גבורים ביו"ד, אלא

שאנחנו סומכין על המסרה אשר כספרים, אשר מצאנוה

חסר, והמסרה עליו לית חסר, וקורא להם אִילֵי הצדק (ישעיה

סא, ג), או יהיה אִילֵי מן אלה ואלים, לפי שאמר מטע יי

להתפאר. ומצרים אדם ולא אֵל (ישעיה לא, ג), ולא

מלאך, ויחכן להיות מן השרש הוה בְּאִילָה נבלת עלה (ישעיה

א, ל), כי יבשו מְאִילִים (ישעיה א, כט), והרומים להם,

ועוד נכתבם בשרש אלה. אִיל וצבי (רברים יח, ה), אִיל

אִילָה שלחה (בראשית מט, כא), גם אִילָה בשרה (ירמיה אִילָה

יח, ה), על משקל עֲנָת. בְּאִיל תערוג על אפיקי מים אִילָה

(תהלים טב, ב) בא בלשון נקבה, כי אִיל הוא שם כלל

כולל זכרים ונקבות, כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית לב,

ו), ואמר לשון נקבה רצונו לומר עדת האילים, כי האילים

ילכו ביחד הרבה עדרים עדרים והוא חיה ידועה. וכן על

רך משל אִילָה אֱהָבִים ויעלת חן (משלי ה, יט), או

בְּאִילָה השרה (שיר השירים ב, ו), אִילָה השחר (תהלים

כב, א), והוא כוכב הבקר. ויש מפרשים אִילָה השחר

מהענין הראשון, כלומר בכח עלות השחר, והנכון שאִילָה

השחר משל לננסת ישראל, כמו שהמשיל אותם לאִילות בשיר

השירים, וכן אל שחר כמו מי זאת הנשקפה כמו שחר (שיר

השירים ו, י), וכל המומר הוא על ננסת ישראל בהיותם

בגלות. אִיל תמים מן הצאן (ויקרא ה, טו), הכבש הגדול אִיל

יותר מכן שנה יקרא אִיל, ומאה אֱלָף אִילִים צמר (מלכים ב'

ג, ד), חסר הנסמך, ופירוש אִילִים אלי צמר, כלומר בעלי

צמר שלא היו גוונים. אִיל פארן (בראשית יח, ו), עם

אִילֵן טצב אשר בשכם (שופטים טו, ו), בְּאִילֵי טמר (בראשית אִילֵן

יח, א), כמו שאמר התרגום מישור. ופירוש אלון טצב, שהיה באותו

המישור דבר מוצב, כגון אבן או וולחה ויחס המישור אל אותו

הדבר המוצב להכררו המקום בו. הָאֵיל מונוות חמשית

(מלכים א' ו, לא), ואל אִיל תימורים (יחזקאל מ, טו),

ומדה אחת לאילם טפה ומפו (יחזקאל מ, י), ענים מווחות.
ואלפיו יחזקאל מ, כט.) ענים כפה.

אִים אִים ונורא (חבקוק א, ו.), אִימָה כנדרגלות (שיר
השירים ו, י). והשם והנה אִימָה (בראשית טו, יב.),
ובסמוך אִימָת מלך (משלי כ, כ.), ובקבוץ הנקבות וְאִימָת
נָה (תהלים נה, ה.). אִימָתָה יפחד (שמות טו, טו.) נכפל
בו סימן הנקבה כמו שנכפל יְשׁוּעָתָה (תהלים ג, ג.).
אִימָה ובקבוץ הזכרים יהלך עליו אִימָה (איוב כ, כה.), נשאתי
אִימָה (תהלים פח, טו.), הָאִימָה לפני (דברים כ, י). הם
הענקים ונקראו כן לפי שחפול אימרה ופחד על רואיהם,
ובְאִימָה יתהללו (ירמיה נ, לח.), הם הפסילים וקראם
אימים על דרך גנאי כמו עצבים או נקראו כן לפי שהעובדים
אותם יפחדו מהם, וענין כלם פחד ויראה.

אִין אִין אַתָּם (בראשית כט, ד.), אִין יבא עזרי (תהלים
קכא, א.), ענינו על שאלת מקום כמו אנה. וענין
אחר כמו לא, ואם אִין טתה אנכי (בראשית ל, א.), הִי כִי
גדול היום ההוא אִין כטתו (ירמיה ל, ג.). וברפיון עִין
הפעל אִין וילתך (רוח ד, ד.), אִין נכון לו (נחמיה ח, יא.),
אִין במיד (ירמיה י, ו.). הן אתם אִין (ישעיה מא, כד.),
כלומר מאפס. אִין שפכה אשרי (תהלים עג, ב.), ענינו
אִין כמעט כלומר מאפס וזמן. אִין יש פה תחת ידיך (שמואל א'
כא, ח.), כמו אִין בצירי כמו בן וכן, נִיר ונִיר, רִיש ורִיש.
והוא על דרך שאלה, כלומר והלא יש תחת ידך, אך מלר
לא תשחמש בפנים שלא תשחמש מלח אין, ומלח אִין תשחמש
במקומות שלא תשמש לא, ואף על פי ששניהם ענין אחד,
כי לא תאמר אִין על העובדים והעתידיים, לא תאמר אִין פעל
ואין יפעל אך תאמר לא פעל ולא יפעל, אך מלר אִין
נופלר על השמור ועל המלין בכל ענין ועל בינוני בדרך
הודעה או בדרך הסתר. בדרך הודעה, כמו אִין נתן לבם
תכן (שמות ה, י.), ואם אִין משיב (בראשית כ, ו.), ובדרך
ההסתר אִין דבר אליו דבר (איוב ב, יג.), אִין אמר השב
(ישעיה מב, כב.), ר"ל אין מי שדובר אליו דבר, אין מי שאמר השב.
ובאה מלח אִין על העתיד, כי אין המלך יוכל אתכם דבר,
(ירמיה לח, ה.), לפי שמלח יוכל אף על פי שהוא עתיד הוא במקום
בנוני שהוא תחאר כמו שבאו רבים מן העתידים במקום הבינונים,
ולפיכך נקשרה בו מלח אין כי הוא כמו שיאמר אין המלך
יכול אתכם דבר, ואף על פי כן לא נהגו בזה השימוש כדי
שלא יטעה אדם להשחמש בו עם מי שהוא עתיד לגמרי.
גם יתכן לומר כי אמר כן לפי שנקשרה מלח אין עם המלך
לא עם יוכל, רצונו לומר איננו המלך שיוכל אתכם דבר.
ומלח לא נופלת על העובדים והעתידיים בכל ענין וכן על
הבינונים, כמו ולא יודע עול בשנת (צפניה ג, ה.) שהוא
נופל על אדם מיוחד, אבל באמרו אִין רואה אִין יודע אִין
מקיץ (שמואל א' כג, יב.) אם היה אומר לא ראה ולא

מקיץ לא היה מחבונן החפץ ממנו, אלא היה מחבונן שהוא
אומר על אדם מיוחד, כאמרו פלוגי זה לא רואה ולא מקיץ.
ועל השמות אם תבא הודעה עמו שיבא על דבר מיוחד, כמו
כי לא דבר רק הוא מכב (דברים לב, מז.), כי אם לא היה
אומר מלח הוא שהיא הודעה מן ההודעות לא הייתה מלח
לא נופלת על דבר אך היינו אומרים אין דבר רק מכב, כמו
אִין דבר תי"י (שמואל א' כ, כא.). וכן הוא בן לא חכם
(הושע יג, יג.), מלח הוא תיחד הנדבר לפיכך אמר לא חכם,
ואילו אמרו אין חכם לא יחבונן ממנו על אדם מיוחד אלא
על כלל כמו שיאמרו אין חכם בעיר, אלא אם יאמר כן עם
עם הודעה הבנוי והוא בן איננו חכם, אבל בשאמר לא אדני
לאִלה (מלכים א' כב, יג.), יחבונן גם כן החפץ ממנו כמו
אם היה אומר אין אדני לאִלה, ולכן מלח לא יאגרה
נדבקת עם הכנויים כמו מלח אין, ועל זה הדרך והדומה לו
תמצאם, בין וחדע.

אִיךָ אִיךָ אִיךָ (משלי כ, י.) ובסמוך אִיפֶת הקליא הוה אִיפֶה
(שמואל א' יג, טו.), ובא בסמוך כִּאִיפֶה ישערי
חת כ, יו.). וכבר זכרנוהו עם דומיהם בחלק הדקדוק, והוא
מדה אצלם שהיא שלש סאין והיא מדת היכש. ומלה אחת
בזה השרש מענין אחר ומשקל אחר, אִיפֶה היית ביסדי ארץ אִיפֶה
(איוב לח, ד.), כמו אנה, כי אִיפֶה הוא הצד ציד (בראשית אִיפֶה
כג, לג.), תחסר ו"ו התוספת ומשפטו מי ואיפוא, וכן שמש
ידח עמד ובולה (חבקוק ג, יא.), משפטו שמש וירח, ופירוש הפסוק
מי הוא ואנה הוא הצד ציד ויכאלי. ובענין שאלה אחרת אִיפֶה
האנשים אשר הרגת בתבוד (שופטים ח, יח.), כלומר מה
תאמרם. ובענין אחר מה לך אִיפֶה (ישעיה כב, א.), ולך
אִיפֶה (בראשית כג, לו.), ענינם עתה. ויש אומרים כי
המלה הזאת מורכבת משתי מלות אִי פֶה, כי פה הוא מקום
ואי שאלה עליו, ואנחנו לא נורנו עליו שיהיה שרש המלח
אִיךָ אלא שקרוב אצלנו להיזח מלה אחת נאמרת על
ענינים משהנים כמו שכתבנו, ואם ההיה מורכבת ממלת פֶה
אשליך (יהושע יח, ח.), לא היה נמצאת המלה ההוא כי
אם בענין אחד. ונחלפה המלה הזאת בכתיבה אבל בקריאה
היא אחת פעמים עם הה"א כמו אִיפֶה הם רעים (בראשית
לג, טו.), אִיפֶה האנשים (שופטים ח, יח.), אִיפֶה שמואל
ודוד (שמואל א' יט, כב.), ואמר לו המלך אִיפֶה הוא
(שמואל ב' ג, ד.), אלה אִיפֶה הם (ישעיה מט, כא.),
אִיפֶה לא שגלת (ירמיה ג, ב.), ואיש אל ידע אִיפֶה אתם
(ירמיה לג, יט.), אִיפֶה ישרים נכחדו (איוב ד, ו.), אִיפֶה
היית ביסדי ארץ (איוב לח, ד.), אִיפֶה לקטת (רוח ב, יט.),
אלה עשרה הם כחוכים ה"א על פי המסורה והקבלה וארבעה
כחוכים ב"ו, אם לא אִיפֶה (איוב ט, כד.), מי יתן אִיפֶה
יכתבון מלי (איוב יט, כג.), דעו אִיפֶה (איוב יט, ו.), אִיפֶה
תקותי (איוב יג, טו.), ושאר איפוא כחוכין ב"ו אל"ף.

עורנו מחויק ברשעתו אחר ששמע קול הקריאה יש בבירור
בבית רשע אוצרות רשע. וטוב הוא הפירוש, אלא שגם הוא
לא פנה אל פתחות הה"א. ויכו איש איש (מלכים א'
כ, כ), כל אחד מהם הרג האחר הבא לנגדו, זה הוא כנוי
אישו. בְּאִישׁוֹן עֵינוּ (דברים לב, י), פירוש בת עינו, וקראה אִישׁוֹן
כן מפני שנראית כזה צורת איש לפיכך סמך אישון על ברא
ואמר שמרני בְּאִישׁוֹן בת עין (תהלים יו, ח). וכחב אדני
אבי ז'ל כי אמר אישון להקטין, לפי שהצורה נראית בעין
קטנה. וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין, כמו שבר
שבתון (ויקרא טז, לא), שבת אמר על יום השבת מערב
ועד ערב ושבתון על התוספת שמוסיפין מחול על הקדש. וכן
האמינון אחיך (שמואל ב' יג, כ), הוסיף בו אות להקטין,
וכן דרך לשון הלעו שמוסיפין אותיות להקטין הדבר, או קראה
כן מפני שהיא שחורה, כמו בְּאִישׁוֹן לילה ואפלה (משלי ו'
ב), שפירושו בשחרות הלילה, וכן במשקל אחר בנפול עין הפועל
בְּאִישׁוֹן חשך (משלי כ, כ).

אִישׁוֹן

אית אִיתָּן מוֹשֶׁבֶךְ (במדבר כד, כא), אל נחל אִיתָּן אשר אִיתָּן
לא יעבד בו (דברים כא, ד), גוי אִיתָּן (ירמיה אִיתָּן

ה, ח), ומשקלו בִּיתָּן, ואם זה בצרי וזה בחירק ענין כלם
ענין חוק והם שמות התואר. ותשב באִיתָּן (בראשית כט, כד).
פירושו במקום איתן, וְאִיתָּנִים יסלף (איוב יב, יט), פירוש
החוקים בטענותיהם ובמיטב הדבור, וְהָאִיתָּנִים מוסרי ארץ
(מיכה ו, ב). החוקים, בְּיָרֵחַ הָאִיתָּנִים (מלכים א' ח, ב),
הוא חשרי ונקרא כן למעם שאמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה
יא, ע"א) שנוהלו בו איתני עולם, או רמו למעדים הנכבדים
והחוקים אשר בו. ואדני אבי ז'ל פירש כי לפי שאוספין
בו לחם ויין ופירות נקרא כן. ויונתן חרנם בירחא דעתיקי
קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה, כלומר קודם
שיצאו ישראל ממצרים היה החדש הראשון בשנה אבל אחר
כן הוא שביעי כי ניסן הוא החדש הראשון כמו שאמר הכתוב
החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות יב, ב). וכן פירש
אדני אבי ז'ל אל נחל איתן מקום דשן ושמן, ודרך בוגדים
אִיתָּן (משלי יג, טו), כענין קשה, כל אלו הם תואר.
והשם נהרות אִיתָּן (תהלים עד, טו), ויטב הים
לפנות בקר לְאִיתָּנוּ (שמות יד, ז), והנרנין בכלם נוספות.
ויתכן שהנרנין שרש והיורדים נוספות כיו"ד הִיכָל, הִיכָר.
ופירוש אל נחל איתן מקום קשה שאינו נעבר. ובמשנה (סוטה
מה, ע"ב) אל נחל איתן כמשמעו קשה, ואף על פי שאין
איתן כשר. ולפירוש אדני אבי ז'ל שפירש מקום דשן ושמן
פירוש אשר לא יעברו בו ולא יירע (דברים כא, ד), מכאן
ולבא, וכן פירושו. והטעם כי לפיכך יהיו נזהרים ונשמרים
במחנות נבולם שלא ימצא שם חלל, כדי שלא יאכז מהם
מבחר אחוזתם ויבערו אנשי דמים. וכן דעת רבותינו ז"ל (סוטה
מו, ע"ב) כי לא יעברו בו ולא יירע להבא. ואמרו רמשה

אִישׁ מכה אִישׁ ומת (שמות כא, יב), אשרי אִישׁ ירא את
י"י (תהלים קיב, א), אשרי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ (תהלים
א, א), כולל זכר ונקבה איש ואשה לזכר לזכר לפי שזכר
אשה לצדו, וכן בלא זכר אשה כשיוורה ענין הפסוק עליו.
אִישִׁים וקבוץ איש אליכם אִישִׁים אקרא (משלי ח, ד), ונרגשה ש"ן
אִשָּׁה אשה לחסרון י"ד הנחה מאיש, ובסמך הוּקַל אִשָּׁה אוריה
אִשָּׁה מדינים (משלי כו, טו). ופעמים בא אשה במזכרה, נפל
אִשָּׁה (תהלים נח, ט), וראית בשביה אִשָּׁה יפת תאר (דברים
כא, יא), כמו אִשָּׁה לדה (ירמיה יג, כא), אִשָּׁה בעלת אוב
(שמואל א' כא, ז), הבה את אִשְׁתִּי (בראשית כט, כא), את
אבימלך ואת אִשְׁתּוֹ (בראשית כ, יו), הנה אִשְׁתְּךָ (בראשית
יב, יט), כולם בחירק האל"ף. ובא בסגול האל"ף אִשְׁתְּךָ כגפן
פוריה (תהלים קכח, ג). והקבוץ מן אשה אִשָּׁה תזונה
(יחזקאל כג, מד), אבל נשים הוא משרש אנש ושם נכחבנו.
ועל הכלל מאה אִישׁ (מלאכים א' יח, יג), אִישׁ ישראל
(דברים כט, ט), וכל דבר יקרא איש ואשה ואף על פי שאינו
אדם, כמו שנאמר בכרוכים ופניהם אִישׁ אל אחיו (שמות כה,
יט), וביריעות אִשָּׁה אל אחותה (שמות כו, ג), ובכוכבים
אִישׁ לא נעדר (ישעיה מ, כו), ובכמה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ (בראשית
ו, ב). והגדול ובעל הדבר וראשו יקרא איש, כמו גרעון
בן יואש אִישׁ ישראל (שופטים ו, יד), רוצה לומר גדול ישראל
וראשו, הלא אִישׁ אתה ומי כמוך בישראל (שמואל א' כו,
טו), כלומר הלא גדול אחת, י"י אִישׁ מלחמה (שמות טו, ג),
כלומר גדול ובעל מלחמה, אם תמצאו אִישׁ (ירמיה ה, ג),
כלומר איש גדול בעל מעשים טובים, ופירושו לפניו אם יש
עשה משפט וצדקה, וכן גם בני אדם גם בני אִישׁ (תהלים
טט, ג), בני אדם אמר על ההמון ובני איש על הגדולים, וְאִשָּׁה
זקן (מלאכים ב' ד, יד). בעלה, ואם אִישׁ שופטים יצדק
(איוב יא, ב). בעל שפתיים, כלומר בעל הלשון ומי שמחקן
מעמדתו במיטב דבריו. וכבר בא איש חסר י"ד ואומרים
כי האל"ף היא תמורת י"ד * אם אִשׁ להמין ולהשמיל
(שמואל ב' יד, כט), עוד הָאִשׁ בירת רשע (מיכה ג, י).
ובעל המסרה חשב עמהם אִישׁ רעים להתרועע (משלי יח,
כג), והוא מן ג' סבירין יש, אבל זה הוא מלא. וכן הרגם
יונתן אם אִשׁ להמין אם אית למסטי לימינא, וכן עוד האש
בית רשע עוד האית בבית רשיעא. וה"א הָאִשׁ פתוחה כי
היא לחימה כמו היש. ואדני אבי ז'ל פירשו כמו אש אלהים
ופירוש עוד כמו עוד יהללך מלה (תהלים פד, ה), רוצה
לומר כל הימים תהיה הָאִשׁ בבית רשע בעבור אוצרות רשע,
והיה אִשׁ בחירק כמו אִשׁ בצרי כמו, חֵץ וְחָן, בֵּין וּבֵין ויפה
פירש, לולי שהה"א פתוחה שידמה שהיא לחימה, וכן נמצא
במסרה שנים פתחין חד חסר והד מלא. ויש לפרש אם
אִשׁ להמין ולהשמיל כמשמעו, וכן עוד הָאִשׁ בירת רשע,
וכן פירשו החכם רבי אברהם ז"ל, כלומר האיש הנכבד בעיר

מהנה (יחזקאל טב, ה.) רצונו לאמר שיחפסו הוויות מהם. וכן חרגם יונתן גרי נסיכו וזיין מנהון, וכן בלשון הזה בדברי רבותינו ו'ל (בבא בתרא יד, ע"א.) כמה לוחות אוכלות בארון ששה? ובענין כריתת החרב וְאָכְלָה חרב (ירמיה טו, י.), הלנצת תאכל חרב (שמואל ב' ב, כו.), וחז"ל האכל כנגד החרב, כלומר אם חרבך תאכל לנצח, כמו וחרבי תאכל בשור (דברים לב, טב.), או פירושם אכילה ממש דרך משל, כמו שאמר אשכיר חצי מדם, וכן אמר חרב לי' מלאה דם הדשנה מחלב (ישעיה לז, ו.) . ושלא נזכר פועלו מהדגוש חרב תאכלו (ישעיה א, כ.), פירוש בחרב תאכלו, כלומר אם תשמעו טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו לא תהיו אוכלים, כי אם אוכלים לחרב . ונקרא גם כן הסכין מאכלת, על שם שהוא אוכל ומכלה . ויקח את המאכלת (בראשית כב, ו.), מאכלת ולרבים ומאכלות מתלעותיו (משלי ל, יד.), וכלם שהם משרש אכל ענין אחד הם, כי אכילת הלחם וכל מאכל כליון ובעור והשחחה הוא . וכתב אדוני אבי ו'ל משרש זה וענין זה לְהַכִּיל לַמַּעַן בָּרַק (יחזקאל כא, לג.), ומשפטו להאכיל .

אכנ אכן נודע הדבר (שמות ב, יד.), אכן כאדם תמותון אכן (תהלים פב, ו.), ענינו לאמת הדבר ולקיימו . ויש מפרשים המלה כשתי מלות אם כן, ולא יתכן זה הפירוש בכל מקום שהוא אכן .

אכף כי אכף עליו פיהו (משלי טז, כו.), ענינו לפי דעתי אכף כמו כפף מן י"י וזקף כפופים (תהלים קמו, ח.), ויהיה אכף וכפף אחד, כמו אמל ומלל בענין אחד, ופירוש הפסוק נפש עמל עמלה לו (משלי טז, כו.), נפש העמל היא עמלה לו לצרכו כי אכף עליו פיהו, רוצה לומר כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה בכל יום, הנה כי נפש העמל עמלה לו לצרכו לאכילתו כדרך כל עמל האדם לפיהו. אבל ואכפ' עליך לא יכבד (איוב לג, ו.), אינו מענין זה כי האל"ף נוסף והוא כמו נכפ', ולפי שאמר איוב כנגד המקובל כפך מעלי הרהק ואימתך אל תבעתני (איוב יג, כא.), ואמר אז מפניך לא אסתיר אדבריה ולא איראנו, ענה לו אליהו אני נוצר כמורך, החוכח עמי ואם חוכל השיבני ערכה לפני התיצבה (איוב לג, ה.), ומה שאמרת כפך מעלי הרהק, הנה אימתי לא תבעד ואכפי ערליך לא יכבד, כי מחמת קרצתי גם אני

אכר ונפצתי בך אכר וצמדו (ירמיה נא, כג.), אכרים אכר וכורמים (דברי הימים ב' כו, י.), אכריכם וכורמיכם (ישעיה סא, ה.), בשו אכרים (ירמיה יד, ד.), אכרים ונסעו בעדר ירמיה לא, כד.), וקראו אכר אל אבל ומספר אל יודעי נהי עמוס ה, טו.) המאחר מוקדם וכן הוא, ויודעי נהי אל מספר. הובישו אכרים הילילו כורמים (יואל א, יא.), הם החורשים עובדי השדות כי עובדי השדות יקראו כורמים . ולפי דעתי,

(שם מה, ע"ב.) ומקומה אסור מלורוע ומלעבוד, ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם גבנים, פירוש דברים שאינם עבודה איתון בגופה של קרקע . השער האיתון (יחזקאל מ, יד.), השער האמצעי, כהרנומו חרעא מציעאה, ויש לפרשו מענין ביאה, לפי שבאותו השער היו נכנסין הבאים בעזרה להחפיל, לפי שהיה מחכוין כנגד פתח ההיכל, כמו אָתָא בקר (ישעיה כא, יב.) .

אך אך נא חטאתי אֶךְ הפעם (שמות י, יו.), ואדברה אֶךְ הפעם (בראשית יח, לב.), ענין רובם ידוע והוא למעט. ויש במקום אָכְלָה אֶךְ בעשור לחדש השביעי הזה (ויקרא כג, כו.), אֶךְ את הזהב ואת הכסף (במדבר לא, כב.), אֶךְ במי נדה יתחטא (במדבר לא, כג.), אֶךְ את שבתותי תשמרו (שמות לא, יג.), אֶךְ אם יום אי יומים יעמר (שמות כא, כא.), אֶךְ העבדתני בחטאתיך (ישעיה מג, כד.), אֶךְ חנה אשתך היא (בראשית כו, ט.), כל אלה והדומים להם יתפרשו בלשון אבל וכבר פירשתי. ויש לאמת הדבר, אֶךְ עצמי ובשרי אתה (בראשית כט, יד.), אֶךְ לשקר שמרתי (שמואל א' כה, כא.), אֶךְ מלך ישראל הוא (מלכים א' כב, לב.), אֶךְ חמה יחדיו שכרו על (ירמיה ה, ה.), ויאמר אֶךְ עמי חמה (ישעיה סג, ה.), אֶךְ טוב לישוראל אלהים (תהלים עג, א.), לפיכך יבאו אלו ודומיהם בתחלת הדברים. ויש בלשון אֶכְלִי שפירושם שטא, ואומר אֶךְ טרף טרף (בראשית מד, כח.), ואומר אֶךְ חשך ייטופני (תהלים קלט, יא.), ונחמה עם רק למעט יותר חרף אֶךְ במשה (במדבר יב, ב.) .

אכל ולא אכל יתום ממנה (איוב לא, יו.), ואכלת ושבעת (דברים יא, טו.), ועל דרך משל אָכְלָה ומחתה פיה אָכְלָה משלי ל, כ.). והשם ויתן אָכְלָה בערים (בראשית מא, לה.). אכילה ומשקל אחר, בכח האכילה החיה (מלכים א' יט, ח.). ומשקל אחר, ואט אליו אכיל (הושע יא, ה.). ויש אומרים שהוא מְאָכְל מבנין הפעיל כמו אכיל . ובהוספת מ"ם לְמַאָכְל לעוף השמים (ירמיה ג, לג.), וּמַאָכְל שלחנו (מלכים א' י, ה.). מְכַלֵּת ומשקל אחר מְכַלֵּת לביתו (מלכים א' ה, כה.), חסר האל"ף נפעל ועקרו מְאָכְלָת, כמו מְאָכְלָת אש (ישעיה ט, ה.). והנפעל ואם האכל ואכל (ויקרא ו, יח.), אשר לא תאכלנה מרוע הפעיל (ירמיה כט, טו.). והנפעל הכבד וּמַאָכְלָת את המגלה (יחזקאל ג, ב.), ובטנך תאכל (יחזקאל ג, ג.), ענין האכילה בדבר מאכל ידוע. ובענין אכילת האש וביעורו, אש אֶכְלָה הוא (דברים ד, כד.). והנפעל וּמַאָכְל גדיש (שמות כב, פועל ח.). והנפעל המרובע תאכלהו אש (איוב כ, כו.). ושלא פעל נזכר שם פועלו מהדגוש אָכְלוּ בקש יבש מלא (נחום א, י.), ובא מלא והסנה איננו אֶכְלָה (שמות ג, ב.). והשם והיתה מְאָכְלָת לשרפה מְאָכְלָת אש (ישעיה ט, ה.), ויהי העם כְּמַאָכְלָת אש (ישעיה ט, יח.). ובענין השחחה וכליון, וּמַאָכְלָת את כל העמים (דברים ו, טו.), על כן אלה אֶכְלָה ארץ (ישעיה כה, ו.), ארץ אֶכְלָת יושביה (במדבר יג, לב.). כי יִכְלּוּ אתיקים

כי לפיכך נקראו אנשים על שם השדות שנקראו כרים, כר
נרחב (שעיה ל, כג), והאלף נוספת.

אל אל בני כי לא טובה השמעה (שמואל א' ב, כד), אל
תאכלו ממנו נא (שמות יב, ט), ודרך נתיבה אל מות

(משלי יב, כח), אל יתן למנוח רגליך (תהלים קכא, ג),

בסודם אל תבא נפשי (בראשית מט, ו), וישם לאל מלתי

(איוב כד, כה), ענינם לא, ופירוש וישם לאל מלתי, ללא

כלום, אך אין פירושה בכל המקומות לא, כי אם במקומות

מעטים כמו שזכרתי לך במלח אין, כי כל אלו המלים שהם

בענין לא, אין אל, בל, בלי, בלתי, כל אחד יש לו מקום

חובל להכיר ולהפריש, בין וחדע, ואל ברוב יבא על האזהרה

או על החחינה והבקשה, אל פשטתם היום (שמואל א' כג,

י) כבו אן פשטתם, ותהיה הלכד במקום נ"ף, שהם ממוצא

אחד, וכן לשכח ונשכח, ויפה פירוש רבי יונה, שהוא כמו

על בחלוף אלף בעין, ויהיה מי מסתתר עמו, ופירוש

על מי פשטתם היום? והתשובה היא שהשיבוהו על

נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי, וכן התאמר לו אל אדורת

הרעה הגדולה הזאת (שמואל ב' יג, טו), כמו על, וכן

הרגם יונתן, או יהיה פירוש אל כמשמעו, אמרה לו אל

העשה את הדבר הזה לשלחני, כי אדורת הרעה הגדולה

הזאת פהאחרת, ורבי אמרם אבן עזרא פירש אל פשטתם,

כמשמעו והוא דרך שאלה, כלומר לא פשטתם היום? והתשובה,

אלקים כן פשטנו על נגב יהודה ונ"ף, ומלך אלקים עטו (משלי

ל, לא), היא בלה אחת מורכבת, ופירוש ומלך אלקים, כשלא

יקום מלך אחר עמו כמוהו או יותר חזק ממנו, או הוא מטיב

צעד ולכה והחיל מהנהגים לאטו ודבולו, נעמו כמו כנדרו, כמו

אלו מי יקום לי עם טרעים (תהלים צה, טו), ואלו חיה אלה

שנים פעמים (קהלת ג, ו), ואלו לעבדים ולטפחות מספרנו

(אסתר ג, ד), פירושם כמו אם.

אלל רופאי אלל כלכם (איוב יג, ד), רעה קאלל (זכריה

יא, י), וקסם ואלל (ירמיה יד, יד), אל תפני אל

האלילים (ויקרא יט, ד), ענינו הבל ודבר שאינו מועיל נולד

אללי בלעז), אם רשעתי אללי לי (איוב י, טו), מלתי, ומלעיל אללי

לי כי הייתי כאספי קיץ (מיכה ג, א), ענינו כמו אכזי, ורבי

אחי רבי משה ול כחב כי האלף חמורת יורד כמו ישי, אישי

והוא מן ילקח והיורד למדבר בערו.

אלה ואת אלית וגם אמרת באוני (שופטים יז, ב), פועל יוצא

ופירושו השבעת, אלה וכחש (הושע ה, ב), אלות טוא

(הושע י, ד), וזה המקור הוא פועל עומד, והכבר ונשאבו

אלה אלה להאלותו (מלאכים א' ח, לא), והשם תהי נא אלה

הפעיל בינותינו (בראשית כג, כח), בשמענו את דברי האלה (דברים

כט, יט), את כל האלות הכתובות על הספר (דברי הימים

¹) Hisp. nulo (nultum, nihilum, nilum.)

ב' לה, כד), לשאול באלה נפשו (איוב לא, ל), ומשקל
אחר תאלתה להם (איכה ג, סה), והחיו נוספת בפלס תאלתה

תאלתה מי ישיבנה (ירמיה ב, כד), כולם ענין שבועה כי

הקללה בשבועה ובהזכרת השם, וענין אחר אללי כבתולה אללי

חגורת שק (יואל א, ח), שפירשו קונני, וכן חרנום טוא

קינה (יחזקאל יט, א), טול אליה, ויקונן המלך (שמואל

ב' ג, לג), ואלא מלכא, קאלתה תמימה היורד למד הפועל אלליה

והיא לנקבה וענינה ידוע, תחת קאלתה אשר אם שכם אלה

(בראשית לה, ד), קאלתה נובלת עלה (שעיה א, ל), וישב

תחת קאלתה (שופטים ו, יא), ויוצא אליו אל תחת קאלתה

(שופטים ו, יט), ובדגש תחת קאלתה אשר במקדש יי (יהושע אלה

כד, כו), הדגש חמורת הנח אשר באלה, ואף על פי שהנח

איננו יסודי אם הם משרש הזה, ומה שאמר במקדש יי

ואף על פי שהיו בשכם? נראה, שהביאו שם ארון האלהים,

כמו שאמר, ויתיצבו לפני האלהים (יהושע כד, א), והקבוצ

כי יבשו מאילים אשר חמרתם (שעיה א, כט), ולא יעמדו

אליהם בנבחהם (יחזקאל לא, ד), הנחמים באלים (שעיה נג,

ה), כלם ענינם שם אילן ואומרים כי הוא הנקרא בלעז

אילמני), ויש לפרש כי יבשו טאלים, הנחמים באלים,

והדומים להם, שם כלל לכל אילן, וכן אילי הצדק (שעיה

סא, ג), ויונתן תרגם אלה ואלים בוטמא, אבל ויוצא אליו

אל תחת האלה (שופטים ו, יט), תרגם אילנא, והראשון יישב

תחת האלה (שופטים ו, יא), תרגם בוטמא, וכחב רבי יונה, כי

כן נקרא בערבי בט"ם²), ויחנן שהיו כולם משרש איל, על אוכל

אילי (דניאל ח, ב), היורד למד הפועל חמורת הה"א והוא שם מקום.

אילי ימושני אבי (בראשית כה, יב), אילי נטתה מפני (במדבר אילי

כב, לג), אילי יעשה זרים יבלעוהו (הושע ח, ז), ענינם על הדבר

המסופק ענין שמו, ופירוש אילי נטתה מפני, לפי שאמר והט

לפני, שפירשו ונט מן הדרך והעמד לפני, אמר אם נטחה מפני

והלכה לה בדרך גם אותה תרגתי (במדבר כב, לג), והמפרשים

שפירשהו כמולולי לא ארע למה, ועוד כי מפני הפך לפני, כי המ"ם

מורה הרחוק והלמ"ד מורה הקרוב, שרשי פתוח אילי מים אל-

(איוב כט, יט), היורד למד הפועל חמורת הה"א בפלס עלי

עשר תהלים צב, ד), או יהיו יורדי הרבוי וחסרם ברוב.

וידבר יי אל-טשה לאמר (שמות ג, י), ויאמר יי אל-אברם

(בראשית יב, א), וכן כלם וענינם ידוע, אל-יירדך (יירדך)

הדורך קשתו ואל-יתעל בסרינו (ירמיה נא, ג), פירוש

אל הדורך שידורך קשתו ואל, אשר יחעל בסרינו אומר אל

תחמלו אל בחוריה, והמפרשים פירשו אל ידרוך כמו אליה,

כלומר אל בבל ידרוך הדורך קשתו, ויונתן תרגם, כמו אל

לא יסתח דמחת קשתיה, ויש נוסחאות כחוב לה בה"א

¹) Hisp. olmo; It. idem; Prov. olus et oulm (Roquet.) ed. N. אילמי

²) terebinthus arbor. et בִּחְמִי

אלה אֱלֹהִים מתימן יבא (חבקוק ג, ג), אֱלֹהִים קדושים אֱלֹהִים הוא (יהושע כד, יט), לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים (תהלים קלו, ב), אלהיו, אלהיך בלשון רבים לעולם, וולתי אחד נהגו בו על דרך הבזיון אמרו זו כחו לֵאלֹהֵי (חבקוק א, יא). אֱלֹהִים לא תקלל (שמות כב, יח), ענינו השופטים, וכן ללא אֱלֹהֵי אמת (דברי הימים ב' טו, ג), שופטי אמת • ופירוש הפסוק ימים רבים יהיו ישראל בגלות שלא יהיו להם שופטי אמת ולא כהן מורה צדק. וכן אמר לשיבת הגלות ואשיבך שפטִיךָ כבראשנה (ישעיה א, כו), כי בעודם בגלות אין להם שופטי אמת, ויראו בני הָאֱלֹהִים (בראשית ו' ב), ויבאו בני הָאֱלֹהִים (איוב א, ו), האצילים והנגידים, אשר הלכו אֱלֹהִים לפדות לו לעם (שמואל ב' ו, כג) נביאים ומלאכים, כמו שאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ, טו). וכן תרגם יונתן דאולו שלוחין מן קדם יי • אשר פדית לך ממצרים גרים ואלֹהֵי (שמואל ב' ו, כג), יש מפרשים ואלהיו על משה שהיה גדול ואצילם. ויש לפרש כי מ'ם ממצרים עומד במקום שנים ופירוש ממצרים מגוים ואלהיו כמו שאמר ובכל אֱלֹהֵי מצרים אעשה שפטים (שמות יב, יב). • ויונחן תרגם גוים דאלהיו •

אלה אף כי נתעב ונאלח (איוב טו, טו), יחדיו נאלחו נפעל (תהלים יד, ג), ענינם נבאש, וחוא הפוך מן סיר אשר חלאתה בה (יחזקאל כה, ו).

אלם טֵאלְמִים אֱלָמִים (בראשית לו, ו), ענינו אנגדים אנדחת • והשם עוד בלשון נקבות נושא אֱלָמִי (תהלים

קכו, ו), ומן הענין הזה אֱלָם צדק תדברון (תהלים נח, ב) אֱלָם שם בחשש נקודות כלומר רבוי. ויחנן לפרשו מן אֱלָם, אז מי ישום אֱלָם (שמות ד, יא), הוא אשר לא יוכל לדבר, כלבים אֱלָמִים (ישעיה נז, י). • והנפעל נֵאלְמִי דומיה נפעל (תהלים לט, ג), וברחל לפני גזיה נֵאלְמִה (ישעיה נג, ו), מלעיל, והוא פועל עבר, נֵאלְמִתִּי לא אפתח פי (תהלים לט, ו), הֵאלְמִנָה שפתי שקר (תהלים לא, יט). • ויפת פירש רבי יונה שכתב כי מן הענין הזה נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאינה יכולה לדבר ולרוב עם בני ריבה, אֱלָמְנָה והנו' באלמנה נוספת כאשר נוספה בנשים רחמניות (איכה, י).

והיא על משקל רַעַנְנָה. כי לא אֱלָמִן ישראל ויהודה מאלהיו אֱלָמִן מי צבאות (ירמיה נא, ת), משקלו פעל, כמו זית רַעַנִן (תהלים נב, י), נמעי נעמנים (ישעיה יז, י). • והשם שכול ואלָמִן (ישעיה טו, ט), בפלס זכרון • ושם על משקל אֱלָמִן אחר אֱלָמְנוֹת חיות (שמואל ב' כ, ג), וחרפת אֱלָמְנוֹתֶיךָ אֱלָמְנוֹת (ישעיה נד, ד). • פלני אֱלָמְנִי (ירמיה ד, א), בפלס אֱלָמְנִי אֲדַמְנִי, ולפי שלא ידובר שמו יקרא אלמוני. וכן פלוני, ושרשו פִּלָּא מן כי יפלא מִן דָּבָר (דברים כח, ח), כלומר מכוסה שמו. או נקרא אלמוני, שמת היתה לו אשה ומתה. והראשון נכון כי המקום שלא נזכר שמו אמר עליו גם כן

לה ימתח דמתח קשתיה ולה יסק כשרייניה, תרגם אל כמו אליה. • ויש מהם בענין מן, וכל הארץ באו מצרימה לשבר אֶל יוסף (בראשית מא, נז), כלומר מן יוסף, וכן ותרבי את תזנותך אֶל ארץ כנען כשדימה (יחזקאל טו, כט), כלומר מארץ כנען. ויחנן להיות לשבר אל יוסף כמו הפוך, והוא כן וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור, וכן אֶל ארץ כנען כשדימה כמשמעו כמו שהרגם אותו יונתן ואסגית יח טעוהך לא החכרא לעמא דכנען למהך בנימוסי כשדאי. והיה במקום על ויך את הפלשתי אֶל מצחו (שמואל א' יז, מט), כלומר על מצחו, ויטליכחו אֶל הגלעד ואל העזרי (שמואל ב' ב, ט), אֶל ההרים לא אכל (יחזקאל יח, ג), המון מעיד ורחמיך אֶלִי חתאפקו (ישעיה סג, טו), ענינם עלי. וכן מי אתה קראת אֶל המלך (שמואל א' כו, יד), כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר, אלא פירשו מי אתה קראת על המלך, כלומר מי אתה שקראת לי בקול גדול על המלך כלומר שלא יראת שתעירנהו משנרצו בקראך אלי. • ותהיה במקום עם ואשה אֶל אחתה לא תקח (ויקרא יח, יח), קברו אתי אֶל אבתי (בראשית מט, כט), לא השלימה אֶל בני ישראל (יהושע יא, יט). • ותהיה במקום ב'ית השרות וְאֶל הארץ נתן את העדה (שמות כה, כא), כלומר ובארץ, וְאֶל אשת עמיתך לא תתן שכבתך (ויקרא יח, כ), כלומר ובאשת עמיתך, הגה הוא נחבא אֶל הכלים (שמואל א' י, כב), בכלים כלומר בחך הכלים, ויחר אף בלק אֶל בלעם (במדבר כד, י), כמו בכלעם, להניח ברכה אֶל ביתך (יחזקאל מד, ל), כמו בביתך, ופני אריה אֶל הימין (יחזקאל א, י), כמו בימין, הולך אֶל דרום וסובב אֶל צפון (קהלת א, ו), כמו בדרום וכצפון, והמדנים מכרו אתו אֶל מצרים (בראשית לו, לו), כמו במצרים, אֶל גבעת הערלות (יהושע ה, ג), כלומר בגבעת הערלות או על גבעת הערלות, ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אֶל מערת שרה המכפלה (בראשית כג, יט), כמו במערת. • ותהיה במקום את אספרה אֶל חק (תהלים ב' ו), וירדפו אֶל מדין (שופטים ג, כה), אֶל דרך הגוים אל תלמדו (ירמיה י, ב). • ותהיה במקום בעבור ויאמר אברהם אֶל שרה אשתו (בראשית כ, ב), כלומר בעבור שרה • ותהיה במקום ב'ית שהוא כענין עם, איש טוב זה וְאֶל בשורה טובה יבא (שמואל ב' יח, כו), כלומר וכבשורה טובה יבא, ושבתם אֶלִי אֶל נכון (שמואל א' כג, כג), רצה לומר מדברי ברור ונכון, והדומים להם כל אחד ואחד במקומו נכוחים למבין לפרשם לאחר מן הענינים אשר כחבנו. • ויש מלה אחת בזה השרש מורה על הודעת אֶל הרכים כמו זה על הודעת היחיד, אֶל גולדו להרפא (דברי הימים א' כ, ח), הארצת הָאֶל (בראשית כו, ג), לאנשים הָאֶל (בראשית יג, ח). • ובתוספת ה'א וְאֶלָּה שמות בני ישראל (שמות א, א), הָאֶלָּה הדברים (דברים א, א), הָאֶלָּה הקרנות (זכריה ב, ב). • ויחנן שהמלה הזאת נחת העי' או בת שתי אותיות.

זה השם אל מקום פלני אֶלְמָנִי (שמואל א' כא, ג.). ויתכן לומר כי פלוני אלמוני לא נאמר על המקום כי אם על בעל המקום לפיכך מקום בשוא בעבור הסמכו אל פלוני אלמוני. והורכבו שניהם במלה אחת לפלמוני המדבר אולם (דניאל ח, יג.). ואולם חי אני (במדבר יד, כא.), ואולם אתם טופלי שקר (איוב יג, ד.), ענינם וענין הדומים להם באמת. והוא אולם על פני היכל הבית (מלכים א' ו, ג.) הוא בית כמו יציע, או הוא כפה שקורין בלע"ז בולט"א¹). וכן ואת אולם העמודים (מלכים א' ו, ג.) ומשקל אחר אולם ואילו ואלפון (יחזקאל מ, כא.), ובלשון נקבות ואלפנות סביב (יחזקאל מ, ל.), בפלם בכשיל וקילפנות (תהלים ער, ו.) וכן ואולם הכסא אשר ישפט שם (מלכים א' ו, ג.), היציע אשר הציב בו כסא המשפט. ובריא אולם (תהלים עג, ד.) פירש רבי יונת ובריא כאולם, כלומר שהם בריאים וחזקים כמו האולם, ורימה אותם במין הזה מן הבנין כאשר נאמר בנותינו כוזבות מחטבות תבנית היכל (תהלים קסד, י.) ופירש ובית יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה באולם הזה (מלכים א' ו, ח.), הנכון שנפרש ארמון מן וענה איים באֶלְמָנוּתָיו (ישעיה יג, כב.), שהוא כמו ארמנותיו, וכן וידע אֶלְמָנוּתָיו (יחזקאל יט, ו.), ואפשר כדבריו אבל לא בחלוק למ"ד ברי"ש כי לא יחלפו כי אם אותיות אה"ו. והישר בעיני במלת באלמנותיו שהוא כמשמעו מענין אלמנה, וקרא הערים החרכות אלמנות על דרך איכה ישבה בדר העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכה א, א.), כי בהיות העיר רכת עם היא כבעולה ובהחרכה היא כאלמנה, ועוד נפרש וידע אלמנותיו בשרש ידע. וכחכ רבי יונה ויתכן להיורר אֶלֶם כענין זה על יונת אֶלֶם רחוקים (תהלים נו, א.), והוא שם בחמש נקודות, כלומר יונת ארמון רחוקים. והישר בעיני להיות מענין תֶּאֱלֶמְנָה שפתי שקר (תהלים לא, יט.), ואמר דוד זה על עצמו שהיה גולה בין פלשתים והיה כאלם ביניהם, אך ובריא אולם לפי דעתי שהם"ם כנוי הרבים ופירושו כחם כמו שפירשתיו לך בשרש איל.

אלון תחת אלון ולבנה (הושע ד, יג.), ישאומרים כי פירוש בלע"ז פ"י²), וכן אלונים מבשן (יחזקאל כו, ו.), כאלה וקאלון (ישעיה ו, יג.). ויונתן חרגם בלוטא בלוטין, והוא הנקרא בערבי בלוט"ס³) ובלע"ז גלנ"ק⁴), והערמון נקרא בערבי ש"ך

בלוט"ס¹) כלומר מלך האלונים והוא הערמון אם כן האלונים נקראים גם כן ארמונים הנקראים בלע"ז קשט"נייר²) ומאותם עושין קרשים ולוחות וכל בנין.

אלף אלף למטה (במדבר לא, ד.), בשש נקודות, הנה אלף אלפי הדל במנשה (שופטים ו, טו.), שרי אלפים (שמות יח, כא.), ענינם ידוע. והפועל הכבד מזה הענין צאננו מְאָלִיפּוֹת (תהלים קמד, יג.), כלומר יולדות לאלפים. וענין הפעיל אחר אלופי ומידעי (תהלים נה, יד.), אלופי נעורי אתה אלופי (ירמיה ג, ד.), אל תבטחו באלופי (מיכה ו, ה.), אלופי תימן אלופי אומר (בראשית לו, טו.), ענין כל אלו שר וגדול. ואמרו רבותינו (סנהדרין צט, ע"ב) כל אלופי מלכותא בלא חנא, כלומר אינו חסר מהיוחו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלופי שאינו מוכתר. ויש מפרשים מזה הנה אלפי הדל במנשה, רצונו לאמר אבי ויורה עליו מה שאמר אחריו ואנכי הצעיר בבית אבי. וכן מפרשים וצלע האלף (יהושע יח, כח.), רצונו לאמר הגדול. ויונתן פירש מזה ככבש אלופי (ירמיה יח, יט.), שחרגם כגומר בחיר. וענין אחר פן תֶּאֱלֶף ארחותיו (משלי כב, כה.). והכבד פעל כי יֶאֱלֶף עונך פיד (איוב טו, ה.), מֶלֶפְנוּ טבהמות ארץ (איוב לה, יא.) הראוי מֶאֱלָפְנוּ, וְאֶאֱלָפְךָ חכמה (איוב לג, לג.), ענינם ענין לימוד, כי ילמד עונך פיד. ויש מי שפירש מזה בנוי לְתֶלְפִיּוֹת (שיר השירים ד, ד.), בהעדר האל"ף והיה ראוי לְתֶאֱלִפִיּוֹת והפילוה להקל. ורבי יונה כתב כי התי"ו חמורת האל"ף והוא כמו אֶלְפִיּוֹת ופירושו לשון לימוד, כלומר כי המגדל גבוה יהיה למוד לעובדי דרכים. והגני עתיד לפרשו בשרש חלל מלה מורכבת. וענין אחר שגר אֶלְפִיָּה (דברים ו, יג.), וְהָאֱלֹפִים והעירים (ישעיה ל, כד.), הם השורים. ובאה המלה במשקל אחר בדגושת העי"ן אֶלְפִיּוֹנוּ מסבילים (תהלים קמד, יד.), פירוש שורינו מסובלים בבשר, כלומר שהם שמנים ובעלי בשר, או מסובלים בעבודה שיש לעבוד בהם הרבה. ככבש אֶלֶף יובל לטבות (ירמיה יא, יט.), יחסר מאֶלֶף כ"ף הרמיון או ו"ו החוספת וטעמו ככבש כאֶלֶף. או ככבש ואֶלֶף פירוש ככבש ושור יובל לטבות.

אליץ כל הימים וְהָאֱלִיצָהוּ (שופטים טו, טו.), עקר הלמ"ד פעל להרגש ופירושו ותלחצהו.

אם המלה הזאת תהיה ברוב המקומות לתנאי כמו וְאִם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו (בראשית לד, י.) וְאִם עז קרבנו והקריבו לפני י"י (ויקרא יב, א.) אם יעברו בני גר וגו' ונתתם להם את ארץ הגלעד

¹) Sic cod. Germ. i. e. شَابِلُوط regia glans, castanea. In cod. Hisp. legitur: שיא בלוט; ed. N. dominus Ballotarum. שיח בלוט i. e. שיח בלוט.

²) Ed. N. קשטניר Gall. châtaignier (castanea).

¹) It. volta; Med. L. voluta; Gall. route; Anglice vault, arcus, camera.

²) Hisp. pino; idemque Ital.; Gall. pin, (pinus).

³) بَلُوط fraxinus, quercus, glans. quercus Ballota apud Sprengel. Hispanica lingua vocabulum Arabicum reservavit: Bellóta

⁴) glans glandis. Edd. recentior. גלנ"ק i. e. It. ghianda.

ציון. (ישעיה ד, ד.), באמת רחוק, כי אם יש אחרית (משלי כג, יו.), כי באמת יש אחרית ותקוה למעשיך הטובים, אם זכרתך על יצועי (תהלים סג, ו.), וכן כלם אשר חמצא בזה הענין מפרש אותם בלשון אמת, רצוני לומר כי אלן מלוח אם, שאני מפרש בהן אמת חסרים נו"ן אמן, וכן אמת חסר נו"ן, והראוי אמת ותבורו לכנויים יוכיח שהוא דגוש לחסרון הנו"ן אמרו אמתו, אמתך. ויש לפרש ואם בריאה (במדבר טו, ל.), לתנאי ויהיה טעמו דבק עם וידעתם כי נאצו (במדבר טו, ל.), ויהיה ו"ו וידעתם כפ"א רפה בלשון ישמעאל, כלומר ואם יהיה זה שתפתח הארץ את פיה וחבלעם, חרעו כי נאצו האנשים האלה את יי. ויש בענין שבועה באדם שאומר יהיה כך וכך אם אעשה זה, אם לדוד אבוב (תהלים פט, לו.), אם יבואו אל מנוחת (תהלים צה, יא.).

אב נאם (אסתר ב, ו.), ידוע, ובהחברו לכנויים ידגש, ואפשר אם שיהיה תמורת הנח במלח אם, או יהיה שרשואם, אפוא, אמתך, אפי ולרבים אפוא, לאמתם יאמרו (איכה ב, יב.). ונקראת המשפחה אום או אומה, והקבוצ ראש אפוא (במדבר כה, טו.) אמה שנים עשר נשיאים לאמתם (בראשית כט, טו.), ופירש יונתן מזה הבאתי להם על אם בחר שדר בצהרים (ירמיה טו, ח.), שתרגם איחיתי עליהן על סיעת עולימיהן בווין כד בטיהרא. וכן הגוי כלו נקרא אום, והקבוצ שבחיהו כל האמים (תהלים קי, א.), ועל דרך המשל יחפרש כן בעטרה שעטרה לו אפוא (שיר השירים ג, יא.), ואף על פי שהאלף בחירק לפי שעל דרך המליצה הוא אומר על אם שלמה ועל דרך המשל שלמה הוא הקב"ה ואמו הוא ישראל עפ"י כלומר אומתו. וכתב ארזי אבי ד"ל כי שרש אום, אומים אָמם בראיה מן הערב אל א"מ"י). וכן אמצע הדרך שהדרכים פונות לה מזה ומזה נקראת אם הדרך, כי עמד מלך בבל על אם הדרך (יחזקאל כא, כו.), לפי שהיא כאם לדרכים הפונות אליה. וכן העיר הגדולה, עיר נאם בישראל (שמואל ב' כ, יט.), לפי שהיא כאם לקטנות ממנה כמו שנקראו גם הם בנות. וְהָאֵמָה אֵמָה מזה וְהָאֵמָה מזה (שמות כו, יג.), ידוע ענינם. וכן באמת איש (דברים ג, יא.), אמת בצעך (ירמיה נא, יג.), פירוש ודוע בצעך, או פירשו מדה בצעך כלומר במדת שמדד וינעו אפוא הספים (ישעיה ו, ד.), המוזהות יקראו אמות, ויונתן חרגם אילי סיפא. ודומה שדעת התרגם באמות שהם הפנות אשר על המוזהות מזה ומזה והמשקוף נשען עליהם. ויש מפרשים כי הספים נעו ממקומם שחי אמות או שלש.

אמה וגם את בן האמה (בראשית כא, יג.), הה"א לנקבה והה"א אמה למ"ד הפועל נופלת, ונראה במלת וְאֵמָהּ הָיָה וילדו (בראשית כ, יו.), וענינם ידוע כי הם השפחות, וכן ותשלח את אמתה (שמות ב, ה.), שפחתה. ואומרים כי המלה הזאת

לאחזה (במדבר לב, כט.), וכמוהם רבים. וכמוהם עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (בראשית כח, טו.), כאלו אמר כי לא אעזוב אלא אם עשיתי, ובאמרו עד אשר הוא חוספת באור כי די לו באחד מהם. ויש לשאלה היש יי בקרבנו אם אין (שמות יו, ו.), המשל בכם שבעים איש וגו' אם משול בכם איש אחד (שופטים ט, כ.), ההצליח יי דרכו אם לא (בראשית כד, כא.), הינהק פרא עלי דשא אם ינעה שור (איוב ו, ה.), וכלם אשר הם בענין זה ענין שאלה. ויבא עליי גם ה"א השאלה האם תמנו לגוע (במדבר יו, כח.), האם אין עזרתי בי (איוב ו, יג.). ובאו שתי שאלות: כאחת כמו שבאו שני רבויים ואף גם זאת (ויקרא כו, מה.), ושני מיעוטים הרק אך במשה (במדבר יב, ב.), המבלי אין קברים (שמות יו, יא.). ויש בענין לו אם תגביה כנשר (עובדיה א, ד.), אם יתן לי בלק (במדבר כד, יג.), אם אסק שמים (תהלים קלט, ח.), אם יעלה לשמים שיאו (איוב כ, ו.), אם יעמד משה ושמאל (ירמיה טו, א.), וכן כלם בזה הענין על זה הדרך. ויש במקום כאשר והיה אם בא אל אשת אחיו (בראשית לח, ט.), פירוש והיה כאשר בא אל אשת אחיו, נאם יהיה היובל לבני ישראל פירוש אפילו כשהיה היובל לבני ישראל אע"פ כן העמוד הנחלה אצלם ונגרעה נחלתינו כי אין זה כמו המכר, אם יצאו בנות שילו (שפטים כא, כא.), כאשר יצאו, נאם תקריב מנחת בכורים (ויקרא כ, יד.), פירוש וכאשר תקריב, שעל מנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה חובה, והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ (עמוס ו, כ.), כאשר כלה, אם כסף תלוה את עמי (שמות כב, כד.), כאשר תלוה כי חובה היא שנאמר העבט תעביטנו (דברים טו, ח.), נאם מוזבח אבנים תעשה לי (שמות כ, כה.), כאשר תבנה לי מוזבח אבנים כי חובה היא, שנאמר אבנים שלמות תבנה וגו' (דברים כו, ו.). ובמקום אשר עד אם דברתי דברי (בראשית כד, לג.), עד שאדבר, ואחר אם אינכם שמעים אלי (יחזקאל כ, לט.), אחר שאינכם שומעים אלי, עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר (ישעיה ל, יו.), עד אשר נותרתם. ויש שהוא כמו אמת אם לא נכחד קימנו (איוב כב, כ.), נאם בריאה יברא יי (במדבר טו, ל.), באמת בריאה יברא יי, אם ללצים הוא יליץ (משלי ג, לד.), באמת ללצים הוא יליץ, הפככם אם כחמר היוצר יחשב (ישעיה כט, טו.), באמת כחמר היוצר יחשב הפככם לפני שהוא נקל בעיני להפך אתכם כמו שנקל ליוצר להפך החמר מכלי לכלי. ופירוש כי יאמר מעשה לעשהו בתמיה, כלומר יאמר החמר ליוצר אם יהפך אותו לא עשני ומה לו להפך אותי, כן אתם מעשי ידי ונקל בעיני הפככם יי כי אם תם הכסף (בראשית מו, יח.), באמת הם הכסף, אם רחין ארני את צאת בנות

a radice mater fuit, propinquus fuit. אמם

היחידה. אמן כן יעשה י"י (ירמיה כח, ו), אמת יהיה זה אמן וכן יעשה י"י, ואמר כל העם אמן (דברים כו, יו), אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שיעבור על אחת מאלה, והוא נאמר על דרך חפלה, או הוא על דרך קבלה שקבלו על עצמם הקללה אם יעברו. וכן וגם אמנה אחתי בת אבי (בראשית אמנה כ, יב), אמת הוא שהיא אחותי בת אבי. וכן אמנם י"י אמנם (מלכים ב' יט, יו), והמ"ם נוספת. ובשורק האלף האמנם אמנם ישב אלהים (מלכים א' ח, כו), האמנם אלם צדק תדברון (תהלים נח, ב). אל אמנה (דברים לב, ד), ואמנה אמנה עניתיני (תהלים קיט, עה), פירושו ובאמנה עניתיני, ענינם אמת. והכנים רבי יונה בזה השרש מסי' שפיר לנאמנים (איוב יב, כ). ועל דעתי שהוא משרש נאם ומענינו וינאמו נאם (ירמיה כג, לא), שהוא לשון דבור והנ"ן האחרונה נוספת לסימן שם חאר כמו רחמן, נעמן ונקראים הצחים בלשונותם והיורעים בחכמת הדבור נאמנים. ונאמן ביתך ומטלכתך (שמואל ב' ו, טו), האלף כשכא לבדו ענינו ויחסיים ביהך, וכן אם לא תאמנו כי לא תאמנו (ישעיה ו, ט), כלומר אם אין אחם מאמינים בעבור שאין אחם חוקים וקיימים באמונת האל, האמינו ב"י אלהיכם ותאמנו (דברי הימים ב' כ, כ), פירוש ותתחזקו ותצליחו. וכן נאמנה על המשוררים דברי יום אמנה ביומו (נחמיה יא, כג), כלומר קיום בכל יום שלא יחזה נפסקת ארוחה מהם, לחמו נתן סימיו נאמנים (ישעיה לג, טו), מקיימים ונחזים המיד ואינם נפסקים, עצות מרחוק אמנה אמן (ישעיה כה, א), חסר ו"ו החבור כמו שמש אמן ירח עמד זבילר (חבקוק ג, יא), פירושו קיום וקיום, וכפל המלות לרוב הקיום כלומר כשראה הנביא העתידה והטוב שיבא לישראל לעתיד והרע לאומות העולם כמו שאמר בפרשה של מעלה וחפרה הלכנה ובושה החמה כי מלך י"י צבאות על ירושלם ונגד זקניו כבוד (ישעיה כה, כג) אמר הנביא ארומתך ואודה שטך כי העשה אלה הפלאים והעצות שהגדת מרחוק נהקיימו, כלומר הדברים הטובים שהבטחת לישראל על ידי נביאך זה ימים רבים וזמן רחוק יש להם קיום גדול. ואפשר להיות מזה עניןך הלא לאמנה (ירמיה ה, ג), כלומר השנחתך בהם לדבר קיים לא לדבר בטל. אנחנו כרתים אמנה (נחמיה י, א), קיום, יתד במקום נאמן (ישעיה כב, כג), חוק וקיים, מכות גדולות ונאמנות וחליים רעים ונאמנים (דברים כח, נט), חוקים וקיימים, וידי ידיו אמנה (שמות יו, יב), היו בקיום מורמור ולא הניחום עד בא השמש. ואת האמנות אשר צפורה חזקיה (מלכים ב' יח, טו), אמנה עמורים שהיו קיום הכנין. ויונתן חרגם וית סקופחא, כלומר אסקופות השערים. וענין אחר כאשר ישא האמן את אמן הינק (במדבר יא, יב), המגדל, ותשאחו אמנה (שמואל ב' ה, ד), מגדלחו, האמנים עלי תולע (איכה ד, ה). מגדלים. באמנה אתו (אסתר ב, כ), הוא מקור או שם,

מחלוקת בקריאתה כי יש שקוראים אותה בדגש אמנה מן אמה ארכו (שמות ל, ב). וכן פירש רבינו סעדיה בפירושו בערבי ומד"ח דרעה"א¹, פירוש ותשלח ורועה.

אמל מהאמלה לכתך (יחזקאל טו, ל), וכפלו הלמ"ד ברוב ואמרו מה היהודים האמללים (נחמיה ג, ד), ענין חולשה, וכן כי אמלל אני (תהלים ו, ג), והוא חאר מבנין פועל אם הוא קסוף, אבל מצאנוהו פרוח ברוב הספרים. וכן מצאנו במסרה על כי שרמות חשבון אמלל (ישעיה טו, ח), לית קמץ וכל סוף פסוק כותיה², ואם כן יהיה פועל עבר ויהיה אמלל אני, כמו ונאשאר אני (יחזקאל ט, ח), שפירושו עצמי, וכן נראה אתה י"י (במדבר יד, יד). והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב כי אמלל אני חאר ואם הוא פתוח והביא במורו חאר ופתוח הנני יסר בציון (ישעיה כח, טו), לב הותל (ישעיה מד, כ). ואמלל כל יושב בה (הושע ד, ג), פועל עבר מבנין פועל כי הוא פתוח, וכן רחוביש תירוש אמלל יצהר (יואל א, י), אמללה ילדת השבעה (ירמיה טו, ט), אמללו מרום עם הארץ (ישעיה כד, ד), כלם ענין חולשה וכריחה.

הפעיל אמן והאמין ביהיה (בראשית טו, ו), למען יאמינו (שמות ד, ה), כלם אשר הם מבנין הפעיל הם ענין הבטחון והקבלה קרידינצא בלע"ז³, והם יוצאים מענין אמונה כי המאמין באחד אמן נוחן האמונה וסוכר שהוא אמת. בנים לא אמן כם (דברים לב, כ), שם על משקל אמן מצרים (משלי ו, טו), והוא מענין זה, כלומר בנים שאינם מאמינים. או פירושו בנים שאין נפעל בהם אמת. בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב, ו), ומי בכל עכריך כדור נאמן (שמואל א' כב, יד), קריה נאמנה (ישעיה א, כא). ואיש אמנים מי ימצא (משלי כ, ו), שם פועל. וכן עד אמנים (משלי יד, ה), ויבא גוי צדיק שטר אמנים (ישעיה כו, ב), אבל אמנים נוצר י"י (תהלים לא, כד), כי פסו אמנים מבני אדם (תהלים יב, ב), אנכי שלמי אמני ישראל (שמואל ב' כ, יט), שלשם שם חאר אמת כלם ענין אמת. ועל דעתי כי אמת משרש זה ומשפטו אמנת בפלס דבילת, ונפלה הנ"ן להקל כמו שנפלה מן בת הראוי פנת והדגש בהסמכו אל הכנים יוכיח. אמת ומשפט שלום (זכריה ח, טו), ותהי האמת נעדרת (ישעיה נט, טו), הה"א קמוצה שהיא ליריעה, האמת אתכם (בראשית טב, טו), הה"א פתוחה כי היא לשאלה, שלח אורך נאמתך (תהלים מג, ג), אב לבנים יודיע אל אמתך (ישעיה לח, יט), והקבוצ יאמר אמנות כמו מן כח בנוח, שלא יקובץ על מחכונת

¹ et extendit brachium suum. Ed. מִתְּחִלָּה וְאַחֲרָיו

N. habet ומדה דרעה.

² It. credenza; Hisp. credencia; Prov. credence (Roquef.) (credencia).

והה"א איננה כנוי, על צד תאמנה (ישעיה ס, ד), היחה
הנו"ן ראויה להדגיש לחסרון נו"ן השרש. או יהיה לשון יחידה
אמן בתוספת ה"א ענין גידול. וכן ואהיה אצלו אמן* (משלי
ה, ל), והוא חאר או מקור במקום שם, כלומר בגידול הייח
אצלו. ואל תאמנים אחאב (מלכים ב', א), המגדלים אוחו
מנערותו והם אנשי עשמו אשר עליהם עניני המלכות. ואדני
אבי ו'ל כתב מזה בניס לא אמן בס (דברים לב, כא), כלומר
אין בהם תרבות כי דור תהפוכות המה כי כאשר איטיב להם
יעשו רעות, כמו שאמר וישטן ישורון ויבעט (דברים לב, טו),
ואת יתר האמן הגלה נבזרדארן רב מבחים (ירמיה נב,
אמן טו), כמו ההמון. וענין אחר מעשה ידי אמן (שיר השירים
ו, ב), המופלג במלאכה יקרא אומן, חרש וחושב תרגומו
נר ואומן.

אמן כי אמצו ממני (תהלים קמב, ו), חזק ואמן
(יהושע א, ו), ולאום מלאים יאמן (בראשית כה,
אמן כג). והחאר ואמן כח (איוב ט, ד). והשם יס"ף אמן
אמנה (איוב יו, ט). ומשקל אחר אמנה לי יטבי ירושלם
פעל (זכריה יב, ה), פ"א הפועל בפח"ח. והכבר ואמן את
לבבו (דברים ב, ל). וברכים כרעות תאמן (איוב ד,
ד), אאמץכם כמו פי (שם טו, ה), ואיש דעת מאמן
כח (משלי כד, ה), אמן כח טאר (נחום כ, ב). וכבר
הפעיל אחר ואמן לבבכם (תהלים לא, כה), ואמן לבך (שם
טאמץ כו, יד). והשם מאמן מאמץ, וכל מאמץ כח (איוב לו,
התפעל יט). וההתפעל והתאמן לעלות במרכבה (מלכים א'
יב, יח), ותרא כי מתאמצת היא (רוח א, יח), כלם
אמן והדומה להם ענין חזק. וענין אחר ברדים אמצים (זכריה
ו, ג), כמו חמוצים מן חמוץ בנדים (ישעיה סג, א),
כלומר אדומים, ואף על פי שוכר אדומים שני נוונים רזו
באדמימות אחד אדום סמך ואחד שאינו חזק באדמימות. ויש
מי שפירש בו מראה הדשן וכן תרגם יונתן קטמין.

אמר כה אמר יי (שמורת יא, ד), ולהם אמר לו
(מלכים א' יא, יח), פירוש אמר לו לחת, אתה
אמר אלי (שמות לג, יב), האמרה בלבבה (צפניה ב,
טו), זאת אמרת (מלכים א' ג, כב), וידבר יי אל משה
לאמר (שמות ו, י) פירוש לאמר לישראל, אבל אמש אמר
אלי לאמר (בראשית לא, כט). הוא כפל המקור על הפועל
לחזק הדבר וכבאו אחרון יותר. וכן אמרים אמר למנאצי
(ירמיה כג, יו), הכל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק. והאמר
בית יעקב (מיכה ב, ו), שיאמרו לו בית יעקב ויקראו אותו
כן, יאמר נא ישראל (תהלים קיח, ב), ולעמטא תאמר
(שמואל ב' יט, יד), חסר אליף, וכן אשר יאמר למזמרה
(תהלים קלט, כ), כלומר יאמר איש לאחיו וידברו עליו,
אמר אל רבניהם (ויקרא כא, א), אמרו לאחיכם עמי
ולאהתיכם רחמה (יהושע כ, ג), אמר להם (במדבר

ו, כג), ויאמרו לך דגנו (איוב לה, לה). והנפעל אשר נפעל
נאמר אמת הוא (דניאל ח, כו), יאמר ליעקב (במדבר
כג, כג). והשם אין אמר ואין דברים בלי נשמע (תהלים אמר
יט, ד), אמר סלה (חבקוק ג, ח), אם אמרי אשכחה
שיחי (איוב ט, כו). ומשקל אחר נחלת אמרו מאל (שם אמר
כ, כט). והקבוצ להשיב אמרים אמת (משלי כב, כא),
אמרי נואש (איוב ו, כו), אמרי ראויה (תהלים ה, ב).
ובתוספת מ"ם זאת מאמר מרדכי (אסתר ב, כ). מאמר
ומשקל אחר אמרה, אמרת יי (תהלים קה, יט), והשלח אמרה
אמרת ארץ (שם קמז, טו). ובסגול בצע אמרת (איכה אמרה
ב, יו). והקבוצ אמרות יי אמרות טהרות (תהלים יב,
ו), ענינם ידוע. ויש מהם אמירת הלב להלצהני אתה
אמר (שמות ב, יד), כלומר אחה חושב, והאמרה בלבבה
(ישעיה מו, ח), ויאמר להכות את דוד (שמואל ב'
כא, טו), כלומר יום להרגו. וכן אמרתני אני בלבי (קהלת
ב, א). וענין אחר בראש אמר (ישעיה יו, ו), והוא הסעיף אמר
העליון. וסוזה הענין את יי האמרת (דברים כו, יח), הפעיל
ויי האמרת רזים (שם כו, יו), כלומר רוממה והגדלת
אורו. וכן יתאמרו כל פעלי און (תהלים צד, ד), התפעל
יתרוממו ויתנאו. ויתכן היות מזה ובבבדום התאמרו (ישעיה
סא, ו), בחלוק האלף ביד. ויש מפרשים מזה הענין
אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג, י). ונכון הוא היותו מענין
אמירה. ויתכן לפרש גם כן את יי האמרת, ויי האמירך
מענין אמירה, כלומר סבבת שיאמר להיות לך לאלהים, והוא
סבב שהאמר לו להיות לו לעם וללכת בדרכיו.

אמש אמש אמר אלי (בראשית לא, כט), הן שכבתי אמש
אמש (שם יט, לד), בשש נקדות, ויכח אמש
(שם לא, כב), הלילה שעבר יקרא אמש*.

אן אן הלכתם (שמואל א' ג, יד), שאלה על מקום. אן
ובתוספת ה"א אנה אנחנו עולים (דברים א, כח), אנה
אנה אלך מרוחק (תהלים קלט, ו), אלו שניהם מלרע,
וכל האחרים מלעיל כמשפט כל מלה שהה"א בה נוספת.
ואני אנה אני בא (בראשית לג, ל), אנה הלך דודך (שיר
השירים ו, א). וכבר בא הנו"ן בסגול ולא תצא משם אנה
ואנה (מלכים א' ב, לו), לא הלך עבדך אנה נאנה (מלכים ב'
ה, כה), הראשונים בסגול ענינם לכאן ולכאן. עד אנה
אשית עצות בנפשי (תהלים יג, ג), עד אנה ינאצני (במדבר
יד, יא), עד מתי. וכן עד אן תמלל אלה (איוב ח, ב). אן
אף אגני בחלומי (בראשית ט, טו), מלה מורה על המדבר אגני
בערו. ובא כן למדברים בעדם בבחיב אשר אנו שולחים
אותך אליו (ירמיה סב, ו), אבל הקרי הוא אנה. אל נא
רפא נא לה (במדבר יב, ג), כמו עתה, ואו הוא לשון
תחנון ובקשה ואלף השרש נפקדה. ועם האלף אנה נא אנה
פשיע אחד (בראשית נ, י), והוא לעולם מלעיל כי האלף

קמוצה והנ"ן דגושה והוא כתוב כאל"ף בסוף, ופעמים בה"א
אָנָה כמו אָנָה יי כי אני עבדך (והלים קטן, מו.), והם ששרו
על פי המסורת והוא ענין החינה ובקשה. ופעמים בלשון
הודעה כמו אָנָה חטא העם הזה (שמות לב, לא.), שהחזירה
על חטאם, אָנָה יי כי אני עבדך, הודו לו על חסדו שעשה
עמו כעבור שהוא עבדו.

תַּאֲנִיָּה אָנָה וְאָנָה הַדִּינִים (ישעיה יט, ח.), וְאָנָה וְאָבְלוּ
אָנָה פתחיה (שם ג, כו.). והשם תַּאֲנִיָּה וְאָנָה
פֶּעַל (איכה ב, ה.), ענין אכל. וענין אחר והאלהים אָנָה לידו
התפעל (שמות כא, יג.). והתפעל כי מתאנָה הוא לי (מלכים ב')
תַּאֲנִיָּה ה, ו.). והשם כי תַּאֲנִיָּה הוא מבקש מפלשתים (שופטים
תַּאֲנִיָּה יד, ד.). ומשקל אחר תַּאֲנִיָּה מי ישיבנה (ירמיה ב, כד.),
אָנָה ענין גרם הדבר וסבבו. וענין אחר בל תלך בו אָנָה שיט
(ישעיה לג, כא.), אחת לשלש שנים תבא אָנָה תרשיש
נשאת זרה ובסוף (מלכים א' י, כב.). ובלשון זכר אָנָה חירם
אשר נשא זרה מאפיר (שם י, יא.). ועם ה"א הנקבה
אָנָה וְהַאֲנִיָּה חשבה להטבר (יונה א, ד.), ולרבות אָנִיָּה אבה
(איוב ט, כו.), ענינים ספינה.

נפעל **אָנָה** מה נַאֲנִיָּה בהמה (יואל א, יח.), נַאֲנִיָּה כל שומי
לב (ישעיה כד, ו.), וְאָנָה עם (משלי כט, ב.), וְאָנָה
אָנָה בני ישראל (שמות כ, כג.). והשם ונסו יגון וְאָנָה (ישעיה
לה, ו.), ענינים הוצאת הנשימה מפני הדאגה שושפירי) בלע"ו.
אָנָה אָנָה מעלנו באלהינו (עזרא י, ב.), מלך מורה על
המדרים בערם. ופעמים נגדעה האל"ף, בני איש אחד נָאָה
(בראשית טז, יא.), נָאָה פשענו וטרינו* (איכה ג, מג.).
אָנָה אנך והנה ארני נצב על חומת אָנָה (עמוס ז, ו.), פירשו
כדיל. וכן יקרא בלשון ערבי אנ"ך²) בדגשור הכ"ף,
ופירשו חומה בנויה בקו מדה ובמשקלת המשפט, ובירו אָנָה
(עמוס ז, ו.), משקלת הבדיל, כי כן עושין משקלה מהעופרת
או הבדיל ששוקל בה הבנאי (רצה לומר פייזמפין³), הנני שם אָנָה
(עמוס ז, ח.), פירוש משקלת אנך, ויפה פירש רבי יונה הענין
בהנני שם אנך כענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת
(ישעיה כח, יו.). ופירוש לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ג,
ח.), לא אוסיף עוד עבור על עונותיו כי אפקדם עליו
במשפט כי באנך המשפט ובקו הדק משפט אותם.
אָנָה אָנָה האל (בראשית טו, ג.), כמו אני.

¹) Hisp. *aspirar*; Prov. *sospirer* (Roquef.); It. *sospirare* (*suspirare*).

²) اَنْك (in lexicis forma tantum non dagessata reperitur) plumbum sive nigrum, sive album, nostrum *Zinn*.

³) It. *piombino*, plumbum, perpendiculum, plumbeum.

אָנָה

אין אָנָה (אסתר א, ח.), אין מכריח והלשון הורה
ידוע ונהוג בדברי רבותינו ו"ל הרבה (חמורה דף, ע"א).

אָנָה

אורך יי כי אָנָה בי (ישעיה יב, יא.), פן יאָנָה
ותאבדו דרך (תהלים ב, יב.). והתפעל גם כי התפעל

הַתַּאֲנִיָּה יי (דברים א, לו.), ענין כעס. ואף הוא מזה השרש אף
והענין, ובהחברו לכנויים אָפָה, אָפָה, אָפָה בדגש לחסרון
הנ"ן. ועוד נכרחנו בשרש אף בפני עצמו. הַתַּאֲנִיָּה למינה אָנָה
(ויקרא יא, יט.), שם עוף. ואמר רבותינו ו"ל (חולין סג, ע"א),
אנפה זו דיה רגונית.

אָנָה

ובכל ארצה יאָנָה חלל (ירמיה נא, נב.), בְּאָנָה חלל
(יחזקאל כו, טו.). והנפעל הנאנחים וְהַנַּאֲנָקִים (יחזקאל נפעל

ט, ד.), הַאֲנָק דם (יחזקאל כד, יו.), ולרוב הפעולה שב
הפעל נפעל. וכן הנדברים בך (יחזקאל לג, ל.). והשם בכי
וְאָנָה* (מלאכי ב, יג.), כלם ענין צוחה וצעקה והוא הפוך אָנָה
מן ונאק נאקות חלל (יחזקאל ל, כד.). ופירוש האנך דם
מהאנך דום, כאילו אמר מצעוק דום, כי האבליים אחרים
צועקים ואחיה תדום. וכחכ רבי יונה ונודמנו בלשון העברי
באנקה שני ענינים, האחד הוצאת הנשימה והשבתה ורשני
הוצאתה בלא השבתה, והוא מה שאמר יאָנָה חלל (ירמיה
נא, ב.), כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא אותה.
וְהַאֲנָק והכח (ויקרא יא, ל.), שרץ, ואפשר שנקרא כן
לפי שצועק חמיר, ופירשו רבינו שלמה בבר"א¹) בלע"ו.

אָנָה

אָנָה כחציר ימיו (תהלים קנ, טו.), שם כולל לכל אָנָה
בני אדם. ופעמים פרט ואחיה אָנָה כערכי (תהלים

נה, יד.). ולשון רבים כולל פרטים אנשים. ופעמים חבא מלח
אנשים בסתם ולא יתפרש באי זה ענין הם, אבל לפי ענין
הפסוק יתפרש כמו כלם אָנָה (במדבר יג, ג.), לא ידענו
מי הם גדולים או פחותים כשפירש לנו בסוף הפסוק ראשי
בני ישראל חמה ידענו כי רצה לומר אנשים גדולים. וכל
מרבית ביתך ימותו אָנָה (שמואל א' ב, לג.), אחר
שאמר מהיות זקן בביתך ידענו כי רצה לומר אנשים
בחרים, זקן בא אָנָה (שמואל א' יו, יב.), אנשים זקנים,
זרע אָנָה (שמואל א' יב.), אחר שאמרה ונתתיו ליי
כל ימי חייו רצה לומר זרע אנשים כשרים שזרעם נכון
לברכה וראויים לחסם ליי. ואפשר שתהיה אָנָה מזה השרש אָנָה
והרגש לחסרון הנ"ן והראוי אנשה, וכן הקבוץ אָנָה חומה
(יחזקאל כג, מד.). וכבר נחבנו אותם בשרש איש, ולנקבות

¹) Prov. *bietre et vibre*; It. *bevero*; Hisp. *befre*.
(Fiber, castor). Levit. XI, 30: textus de rep-
tilibus loquitur, de quorum genere non est castor,
nostrum *Biber*. אַמָּה autem laudatus for-
tasse בברא exprimere vult.: *riterra*, nostr. *Viper*.
Raschi l. c. non habet hoc verbum sed: דִּרְצֵנוּ
i. e. *ericinus* (nostr. *Igel*).

יחסו האלף ואמר נשים בקרבך (נחום ג, יג), נשי אדניך (שמואל ב' יח, ח), ונשיך ובניך הטובים לי הם (מלכים א' כג), ונשיהם ובניהם (במדבר טו, כו), תנה את נשי ואת ילדי (בראשית ל, כו). אנש חצי בלי פשע (איוב לד, ו), נר קציר ביום נחלה וכאב אנש (ישעיה יז, יא), עקב הלב ונאנש הוא (ירמיה יז, ט), כי אנשה מכותיה (מיכה א, ט), חרפה שברה לבי ונאנשה (תהלים סט, כא), האלף הכתובה אלף המדבר ואלף השרש נגעה, וקמצות האלף מורה נפעל עליה ומשפטו ונאנשה. והנפעל אשר ילדה אשת אוריה לדוד ונאנש (שמואל ב' יב, טו), כלם ענין כאב ושבר וחולי כבד. או ענין רע במחשבתו רחל על הרך ורשאלה כמו מכאב לב ומשבר רוח (ישעיה סה, יד), לפיכך אמר ואנש הוא, ואמר חרפה שברה לבי ואנושה, ואמר ויום אנש. ויחכן כי לענין זה נקרא האדם אנש כי כל ימיו מכאובים, ולזה רענין אמר ידעו גוים אנש המה סלה (תהלים ט, כא).

אסם את הברכה באסמיה (דברים כח, ח), ויסלחן אסמיה שבע (משלי ג, י), הם אוצרות החבואה. **אסון** ולא יהיה אסון (שמות כא, כב), וקראהו אסון (בראשית מב, לח), ענינם ענין מוח *.

אסף ואסף איש טהור (במדבר יט, ט), אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל, כג), אספי מארץ כנעתך (ירמיה י, יג). ועוד נפרש הפסוק הזה בשרש כנע. אספה הצולעה (מיכה ד, ו), ויסף עוד דוד את כל בחור (שמואל ב' ו, א), אסף אספה יעקב כלך (מיכה ב, יב), ויאספו נפעל את השלו (במדבר יא, לב), והנפעל ונאסף שמתה וגיל (ישעיה טו, י), ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל פועל (במדבר יא, ל). והפועל רכבר מאסף לכל המחנות (במדבר י, כה), והמאסף הלך אחרי ארון יי' (יהושע ו, יג). וכא מוקל כי מאספיו יאכלהו (ישעיה סב, ט). ושלא נוכר פועל פועלו ממנו ואסף שללכם (ישעיה לג, ד), ואספו אספה (ישעיה כד, כב), ענינם כענין קבוצ. אך יש הפרש ביניהם אספה כמו שאנו עתידים לבאר בשרש קבץ. וכן וחס האספה (שמות לד, כב), נקרא כן לפי שאוספים או הקציר והבציר וכל אסף הפירוח לבחים מפני הגשמים. והשם אסף בלי יבא (ישעיה לב, י), אסף החסיל (ישעיה לג, ד). והקבוצ באספי קיץ אספה (מיכה ו, א). ומשקל אחר ואספו אספה (ישעיה כד, כב), אספה כלם והדומים להם לשון קבוצ. ומשקל אחר אספה, ודקבוצ בעלי אספות (קהלת יב, יא), פירוש דברי בעלי אספות וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אספות לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם. ולבניו בית האספים (דברי הימים א' כו, טו), באספי השערים (נחמיה יב, כה), בית שהיה בבית המקדש אל השער לעומת דרום ונקרא כן על ענין ידוע אצלם. ואפשר שהיו האסופים שני מקומות לפי

שאמר אחר כן ויאספים שנים שנים (דברי הימים א' כו, יו), כלומר לכל אחד מבתי האסופים היו שנים ליום. ובהכפל רעיון ודלמ"ד ויאספסף אשר בקרבו (במדבר יא, ד), אספסף האלף נחה והכפל לחזק הענין כמו שכחבו בחלק הרקדוק רצונו לומר העם הרב שנאספו אליהם, וכן כתוב וגם ערב רב עליה אתם (שמות יב, לח). וענין קרוב לזה הנני אספסף אל אבותיך (מלכים ב' כב, כ). והנפעל כאשר נאסף אהרן נפעל אחיך (במדבר כו, יג), נאסף הצדיק (ישעיה נז, א), נפעל עבר והם פתחין, אני נאסף אל עמי (בראשית מט, כט), נפעל עומד והוא קמוץ, ויאסף אל עמיו (בראשית מט, לג). וכן בענין זה ויאסף רגליו אל המטה (שם), תסף רוחם יגועון (תהלים קד, כט), אסף ירך (שמואל א' יד, כ). וכן ולא יהיו עוד אספיה רעב (יחזקאל לד, כט), שרצונו לומר מתי רעב. והפועל הכבד ואין איש מאסף אותי הכיתה (שופטים יט, יח), כלם והדומים להם ענין התכנס. ונאמר הענין הזה במיתה כי המת הלך בדרך שהלכו אבותיו כאילו נאסף אליהם. עשיר ישכב ולא יאסף (איוב כו, יט), פירוש אם ישכב לחולי עשיר לא ימות עשיר, כלומר כי קודם מיתתו יבואו כל אשר לו כי אחר שנפל למטה אינם יראים אורחו, וזהו שאמר עינו פקח ואיננו, פירוש ואיננו בעשרו. ומורה רענין ואסף המצורע (מלכים ב' ה, יא), ויאסף אותו מצרעתו (שם ב' ה, ג). והנפעל עד האסף מרים (במדבר יב, טו), כי המצורע מנהנו לשבת חוץ למחנה או לעיר נפרד מבני אדם ובהתפאור יאסף אליהם ויכנס בתוכם. וענין אחר אסף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א, ב), אסף אסיפם (ירמיה ח, יג), רצונו לומר אסף כי אסף ואסיפם שרשם סוף, וכן אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל, כג), על דעת קצת מפרשים. וכן ואספת נפשך ונפש ביתך (שופטים יח, כה). ואפשר להיות מזה נפעל ונאסף שמתה וגיל (ישעיה טו, י), וגם דגי הים יאספו (הושע ד, ג). והפועל הכבד פן אספף עמו (שמואל א' טו, ו), על דרך אבירה עיר הפעיל (ירמיה מו, ח), כלם ענין הסרה וכליה.

אסר ואסרה אסר (במדבר ל, ד), ואסרנוהו לענותו אסר (שופטים טו, ה), ויאסר את רכבו (שמות יד, ו), האלף בשוא לברו, ויאסר אותו לעיניהם (בראשית מב, כד), בשוא וסגול: והמסורת עליו לית רפה וכל כפתאי דשמשון דכוחיה. כי מבית הסורים (קהלת ד, יד), נחה האלף וחסרה מהמכתב והוא בית הסרה שנותנין שם האסורים. אסורים ידיה (קהלת ו, כו), כלומר הנלכד בידה, כמו הנסגר בבית האסורים. ומשקל אחר ונתנו אותו בית האסור אסור (ירמיה לג, טו), והוא בפלס אטון מצרים (משלי ג, טו), אבוס בעליו (ישעיה א, ג). ואפשר שיהיה מזה המשקל וימסו אסוריו מעל ידיו (שופטים טו, יד), והם היתירים שנאסר בהם. והוא תבא לפניו אנקת אסיר (תהלים עט, יא).

אָסיר לשמוע אנקת אָסיר (תהלים קב, כא). וְהִקְבֹּץ אֶת כָּל הָאָסִירִים אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֶּהַר (בראשית לט, כב), אָסִירָיו לֹא אָסִיר פֶּתַח בֵּיתָה (ישעיה יד, יח). וּבְדָגָשׁ וְאִסְפָּה אִסְפָּה אָסִיר עַל בּוֹר (ישעיה כד, כב), לְהוֹצִיא מִמֶּסְגֶּר אָסִיר (ישעיה מב, ג), בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אָסִיר (ישעיה י, ד), מִי יֵאָסֵר הַמִּלְחָמָה (מלכים א' כ, יד), כֹּלָם עֵינִין קִשְׁרָה. וּפִירוּשׁ מִי יֵאָסֵר נִפְעַל הַמִּלְחָמָה לְעֵינֵי אִסְרֵהוּ הֶרֶב. וְהַנִּפְעַל וְאַתָּם הָאָסִירִים (בראשית מב, טו), אַחֲיֵכֶם אַחֵר יֵאָסֵר (שם מב, יט). וְשֵׁלָה פָעַל נוֹכַר פּוֹעֵלֻּם מִהֲדָגוּשׁ כָּל גִּמְצָאֵךְ אָסִירֻם יַחְדָּו מִרְחֹק בְּרַחֲוִי (ישעיה כב, ג), פִּירוּשׁ הַנִּמְצָאִים בְּךָ אוֹסְרוּ וְגַם כֵּן אֲשֶׁר בְּרַחֲוִי מִרְחֹק הוֹשִׁגוּ וְאוֹסְרוּ כִּמוֹ צִדְקִיהוּ וְסִיעָתוֹ שִׁכְרָחוּ וְחִשְׁבוּ כִּי הִיוּ נִמְלִטִים וְאוֹסְרוּ כִּמוֹ כֵּן. וְאָמַר רַבִּי יְהוּדָה כִּי מוֹה רִשְׁרָשׁ וְהִבְאֵתִי אֶתְכֶם בְּמִסְכֵּת הַבְּרִית (יחזקאל כ, לו), מִשְׁפָּטוֹ בְּמִאֲסָדָת *.

אף אָף אֲנִי אַעֲשֶׂה זֹאת לָכֶם (ויקרא כו, טו), וְאָף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתְכֶם בָּאָרֶץ אוֹיְבֵיהֶם (שם כו, מד), הָאָף תִּסְפָּה (בראשית יח, כד), עֵינִין כָּלָם וְהִדּוּמָה לָהֶם עוֹד אוֹ גַּם. עַל אָף אִיבִי תִשְׁלַח יָדְךָ (תהלים קלח, ג), פִּירוּשׁוֹ כִּמוֹ הַפֶּךְ אָף עַל אוֹיֵב. וְאִדְנִי אִבִּי פִירוּשׁוֹ מִעֵינֵי אָף יִי (איכה ב, כב). וּפְעָמִים יִתְפָּרֵשׁ כִּמוֹ כָּל שָׂכָן. וְהַכֹּלל כָּל מְקוֹם שֶׁתִּרְאֶה מִלֵּחַ כִּי אַחֲרָיו תִּפְרָשְׁנוּ כָּל שָׂכָן כִּמוֹ אָף בִּי אֲנִי אֶעֱנֶנּוּ (איוב ט, יד), אָף בִּי נִתְעַב וְנִאֲלַח (שם טו, טו), אָף בִּי הִבִּיתָ הַזֶּה (מלכים א' ח, כו), אָף בִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הָגֵן (בראשית ג, א), וּפִירוּשׁ הַפֶּסוּק אָמַר לְאִשָּׁה דְּבָרִים אַחֲרִים. וְדוּמָה שֶׁאָמַר לָהּ כִּי הַמְקוֹם שֶׁנִּשְׁנָא אֶתְכֶם אָף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם גְּדוֹלִים מִשְׁאֵר הַיְצוּרִים שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה לָכֶם מַעֲלָתְכֶם כֶּךָ וְכָךְ וְכָל שָׂכָן שֶׁאָמַר אֵלֵיכֶם אֵל תֹּאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הָגֵן לִזְוֵה תִכְיֹר שֶׁשֶׁנִּשְׁנָא אֶתְכֶם. וְאֵל יִקְשֶׁה עַלְדֵּךְ הַחוֹסֶפֶת הַזֶּה כִּי לֹא יִתְכֵּן לִפְרָשׁוֹ לְשׁוֹם פִּירוּשׁ בְּעוֹלָם מִכֹּל חוֹסֶפֶת אַחֵר לִפִּי שֶׁאָמַר אָף, וְאָף לְעוֹלָם מוֹסִיף עַל אֲשֶׁר אָמַר. וְעוֹד כִּי יָדָךְ הַכְּחוּב לֵאחֹז תִּכְלִית הַדְּבָרִים. וְתִתְכַלִּיתֶם רַחֲבִין רִאשִׁיתֶם. וְכֵן בְּדַבְרֵי הַמִּרְגָּלִים שֶׁשִּׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ שֶׁאָמְרוּ כִּי נִתְּנָה יְיָ בְּיָדֵינוּ אֶת כָּל הָאָרֶץ (יהושע ב, כד), וְלֹא יִתְכֵּן שׁוֹה הִיָּה תַחֲלֵת דְּבָרֵיהֶם, כִּי מִלֵּחַ כִּי נִתְּנָה מַעַם לְאֲשֶׁר אָמַר אֵלֶּה אֲחֹז הַכְּחוּב תִּכְלִית הַדְּבָרִים וּמֵהֶם תּוֹכֵל לִהְיוֹן הָרִאשִׁית. וְיֵשׁ שֶׁחֲסִרָה מִלֵּחַ כִּי וְשֶׁמֶן כָּל שָׂכָן אָף שֶׁכֵּנִי בְּתִי חֲמֹד (איוב ד, יט). אָף לָהֶם וְלֹא יִרְחֹז (חִילִים קטו, ג), הִבִּיאוּ רַבִּי יוֹנָה בֹּזֵה הַשֶּׁרֶשׁ. וְהַנִּכּוֹן שֶׁהוּא מִשְׁרַשׁ אָנָּה כִּמוֹ שֶׁכְּחִבִּיתִי וְהוּא הַחוֹטֵם וְעָקְרוּ אָנָּה, וְחִבּוּרוֹ לִכְנוּיִם יוֹכִיחַ שִׁדְגָשׁ לְחִסְרוֹן רַחֲנוֹן, כִּמוֹ וַיִּפֹּחַ בְּאַפִּיו (בראשית ב, ג), מִשְׁפָּטוֹ בְּאַנְפִּיו וְהוּא מְנוּרָה אֲנִפֵּת בִּי (ישעיה יב, א), וְלִפִּי שֶׁהִכֵּם יִתְרָאָה בְּחוֹמָה יִקְרָא אָף, פֶּן יַחֲרֶה אָף יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּךָ (דברים ו, טו), אֶרֶץ אֲפִים (משלי יד, כט), אֶרֶץ כַּעַס, קִצֹּר אֲפִים (שם יד, יו), שֶׁהוּא מִמֶּהָר לְכַעֵס, וְלֹא בְּאַפִּים וְלֹא בְּמִלְחָמָה.

(דניאל יא, כ), וְטִיץ אֲפִים (משלי ל, לג). וּמוֹדֵד פִּירוּשׁ אִדְנִי אִבִּי וְלֵעַל אָף אִיבִי (תהלים קלח, ג), כְּלוּמָר עַל אִפְסֵי רִצּוֹנוֹ לִזְמַר אִם רַע בְּעֵינֵיהֶם חִשְׁלַח יָדְךָ וְחִשְׁעֵנִי יִמְיָנְךָ. וְעַל הַדֶּרֶךְ רִחוּהָ כִּי עַל אֲפִי וְעַל חֲמַתִּי הִיָּתָה לִי הַעִיר הַזֹּאת (ירמיה לב, לא). וְכִנָּה הַכְּחוּב הַפְּנִים בְּאִפִּים לִפִּי שֶׁהָאִפִּים גְּבוּהִים עַל הַפְּנִים, וַיִּפֹּל לְאַפִּיו אֶרֶצָה (שְׁמוּאֵל א' כ, מא), כְּלוּמָר עַל פְּנֵיו, וַיִּשְׁתַּחוּ אֲפִים אֶרֶצָה (בראשית יט, א), וְתִפֹּל לְאַפִּי דוֹד עַל פְּנֵיהָ (שְׁמוּאֵל א' כה, כג), כְּלוּמָר לִפְנֵי דוֹד, בּוֹעֵת אֲפִיךָ תֹאכַל לֶחֶם (בראשית ג, יט). מִנָּה אַחַת אֲפִים (שְׁמוּאֵל א' א, ה), פִּירוּשׁ מִנָּה אַחַת נִכְבְּדָת לְרֹשִׁיב אִפִּים, כְּלוּמָר לְהִשָּׁב כַּעֲסָה. אוֹ פִירוּשׁוֹ רִאוּיָה לִפְנֵים כְּלוּמָר מִנָּה נִכְבְּדָת. וְאִדְנִי אִבִּי וְלֵעַל פִּירוּשׁ, לִפִּי שֶׁהִיָּה נִחוֹן לִפְנֵיהָ אֲשֶׁהוּ וְלִכְלֵל בְּנֵיהָ מְנוּת, מִנָּה לְכָל אַחַח וְאַחַח וְלִתְנָה לֹא הִיָּה נִחוֹן כִּי אִם מִנָּה אַחַח כִּי הִיָּתָה לְכַדָּה בְּלֹא כֵן וְכֵת הִיָּה לָהּ כַּעַס גְּדוֹל, וְזֶה לְאֲשֶׁר אֲהַבָה וַיִּי סִגְר רַחֲמָה.

אפה כִּי אֲפָפּוּ עָלֵי רַעוּתָה (תהלים ס, יג), אֲפָפּוּנִי חֲבִלֵי מוֹת (תהלים יח, ה), הַעֵינִין הַקִּיפּוּנִי.

אפד וְאֲפָדָתָ לּוֹ בַּחֲשֹׁב הָאָפֵד (שְׁמוּת כט, ה), וְחִגְרָתָ, וְאֲפָדָתָ לּוֹ בּוֹ (ויקרא ח, ג), וְיַחְזוּר. וְעַל שֶׁם הַחֲגִירָה

נִקְרָא הָאָפֵד אָפֵד, וְדוֹד חֲגוּר אָפֵד בֵּד (שְׁמוּאֵל ב' ג, יד), אָפֵד תִּרְגַּם יוֹנָתָן וְדוֹד אִסִּיר כִּרְדּוּת דְּבוּק, וְכֵן חֲרָגָם כִּי כֵן תִּלְבֹּשֶׁן אָפֵד בְּנוֹת הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלָת מַעֲלִילִים (שְׁמוּאֵל ב' יג, יח), כִּרְדּוּטִין, שְׁמִנִים וְחֲמִשָּׁה אִישׁ נִשָּׂא אָפֵד בֵּד (שְׁמוּאֵל א' כב, יח), חֲרָגָם יוֹנָתָן דִּכְשָׁרִין לְמַלְכֵשׁ אָפֵד דְּבוּק. וּמִשְׁקַל אַחֵר עִם ה'א הַנִּקְבָּה אֲפָדָה, וְחֲשֹׁב אֲפָדָתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו (שְׁמוּת כח, ח), אֲפָדָה וּמַעֲנִין זֶה וְזֶה אֲפָדָת מִסְכַּת זֶהֱכָךְ (ישעיה ל, כב). וְכַח אִדְנִי אִבִּי מִשְׁרַשׁ זֶה וּמַעֲנִין זֶה אֱהִי אֲפָדָת * (דניאל יא, מה), אֲפָדָן **אפוא** מִה לֵךְ אֲפֹא כִי עֲלִית כָּלְךָ לַגִּגּוֹת (ישעיה כב, א), אֲפֹא עֵינֵינוּ עֲתָה, וְכִבֵּר פִּרְשָׁתוֹ בִּשְׁרַשׁ אִף.

אפה וּמִצּוֹת אָפָה (בראשית יט, ג), וְאָף אֲפִיתִי עַל גִּחְלִיו לָהֶם (ישעיה מד, טו), עַל שֶׁם סוּפוֹ כִּי לֹא יִקְרָא

לָהֶם עַד שִׁיאָפָה. וְכֵן וְטַחְנִי קִמַּח (ישעיה מו, ב), וְתִקַּח אֶת הַבֶּצֶק וְתִלַּשׁ (שְׁמוּאֵל ב' יג, ה), וּבְגִדֵי עֲרוּמִים תִּפְשִׁיט (איוב כב, ג), נִשְׁכְּרָה קִרְיָת תַּהוֹ (ישעיה כד, י), יִהְיֶה חֲכַמְתָּא לְחִכְמִין (דניאל ב, כא), יוֹמֵת הַטָּה (דברים יו, ג), וְכֵן וַיִּצְאוּ יִלְדֵיהָ (שְׁמוּת כא, כב), וְהֵם לֹא נוֹלְדוּ אֵלֶּה הִיוּ רִאוּם לְהִיוֹת יִלְדִים, נִתְּפָהוּ מִצּוֹת (שְׁמוּאֵל א' כח, כד), אֶת אֲשֶׁר תֹּאפִי אָפּוּ (שְׁמוּרָה טו, כג), כִּמוֹ תִנּוֹר בַּעֲרָה מִאֲפָה (יהושע ג, ד), כְּלוּמָר מִצֵּד הָאוּפָה שֶׁמְבַעִירָה, מִחוּץ הָאֲפִים (ירמיה לו, כא). וְהַנִּפְעַל לֹא תִאָּפָה חֲמִץ (ויקרא נִפְעַל ג, י), חֲמִץ תִּאָּפְנָה (ויקרא כג, יו). וְהַשֵּׁם מִאָּפָה תִנּוֹר מִאָּפָה (ויקרא ב, ד). וּמִשְׁקָל אַחֵר בְּהַתְחַלֵּף הָאֵלֶּף בּוֹיֹו נִחַר תִּפְיָנִים וּבְחוֹסֶפֶת נֹרָן בְּסוּף, תִּפְיָנִי מִנְחַת פִּתִּים (ויקרא ג, יד), וְאָמַר בְּלִשׁוֹן רַבִּים לִפִּי שֶׁהִיָּתָה אִפּוּיָה אִפּוּיָה דִּרְבָּה, תוֹלֵמָה בְּרִחוּחִין

ואחר כן אופה בחנור וחנור ומטגנה במחבת. לשון הראפיה לעולם על הפת, כי על שאר המאכלים הוא לשון בשול. **אפל** חשך וְאִפְלָה (יואל ב, ב.), פְּאִפְלוֹת נחלך (ישעיה אפל אפל נט, ט.). ומשקל אחר ותפע כמו אפל (איוב י, כב.). ומשקל אחר מאפל, וישם מֵאֵפֶל ביניכם ובין המצרים (יהושע מֵאִפְלָה כד, ג.), אֶרֶץ מֵאִפְלָה (ירמיה ב, לא.), במקצת ספרים מדויקים מֵאִפְלָה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א בדגש חוק, ובכל הספרים היא מלה אחת וענינה שתי מלור. וכן שלהבתיה (שיר השירים ח, ג.). וסמך מאפל אל השם יחברך מרוב האפל, כמו שסמך שלהבתיה מרוב השלהבת. וכן כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו אל השם כמו כהררי אל (תהלים לו, ג.), עיר גדולה לאלהים (יונה ג, ג.), ותהי להדרת אלהים (שמואל א' יד, טו.), נפתולי אלהים (בראשית ל, ח.), גבר ציד לפני י"י (בראשית י, ט.). או יהיה מאפליה שם חאר לארץ והי"ד ליחש כיו"ד תחתיה, שלישיה. והחאר אפל וְאִפְלָה ולא נגה לו (עמוס ה, כ.), ואחר שאמר חשך אפליה אפיל דומה כי האפלה יותר מן החשך. כי אפילת הנגה (שמות ט, לב.), חשכות ונסחרות חחת הארץ. או פירושו מחחרות, וכן בדברי רבותינו (תענית ג, ע"ב.), הא בחרפי רחא באפלי, וכן אמרו (שקלים פרק א, הלכה ג.), שהיתה שנה אפליה ולא היו צמחין נכרים.

אפן ויסר את אפן כרכבותיו (שמות יד, כה.), כהאשר אפן יהיה קִיאוֹפֶן (יחזקאל י, י.), לְאִפְנֵים להם (שם י, אפן ג.), ענין כלם גלגל. דבר דבר על אפניו (משלי כה, יא.), על גלגליו, והוא משקל אחר והוא על דרך משל, כלומר מיושב על מקומו ומשקלו חפניו, שהוא מן השניים שאחד ממנו חפן, כן האחד מזה אפן והשניות בו כי הוא הנסחר והנגלה. ורבי יונה פירשו על פניו והאל"ף נוספת, וכתב כמו כן מזה השרש גשמי אפניו אפונה (תהלים פח, טו.), רוצה לומר אימך זמן רב, ואמר כי הזמן יקרא בערבי אפא"ן י בחירק האל"ף ודגשות הפ"א. ועוד נכתבו אפננו בשרש פון בשקל אִקְוֶמָה, כמו שזכרו רבי יהודה.

אפס אפס המץ (ישעיה טו, ד.), כי אפס כסף (בראשית מז, טו.), פתעל עבר בשקל חפץ בבית יעקב (בראשית לד, יט.), וכן אִפְסָה לנצח חסדו (תהלים עו, ט.). ענינים אפס ידע, כלה המץ, כלה הכסף וכן כלם. והשם אִפְסָה עצים תכבה אש (משלי כו, כ.), בשש נקדות בלא עצים, חִאֲפָס עוד אש (שמואל ב' ט, ג.), הלא עוד אש, עד אפס מקום (ישעיה ה, ח.), עד לא מקום, אִפְסָה עשקו (ישעיה נב, ד.), בחנם בלא משפט. ויבא במקום כלתי אפס כי נאץ נאצת (שמואל ב' יב, יד.), אפס מאותי (ישעיה נד, טו.),

וְאִפְסָה את הדבר אשר אדבר אליך (כמדבר כב, לה.), אִפְסָה כי עו העם (כמדבר יג, כט.), ואין עוד אִפְסָה אלהים (ישעיה מה, יד.), אִפְסָה אִפְסָה עוד (צפניה ב, טו.), אני ואין כלתי עוד. אִפְסָה ארץ (שמואל א' ב, י.), קצות הארץ, וכלם קרובים לענין אחר שהוא ענין כליון ודבר שאינו, אלא שכל אחד יחפרש לפי ענינו הקרוב לו. כי אִפְסָה (יחזקאל מז, ג.), מי כליון שאין בהם אלא מעט. ורבי יונה פירשו מי פסים והאל"ף נוסף, פירוש מי כפים כי הכף בלשון ארמית נקרא פס ידא ורצונו לומר כי הפים לא היו מכסים כי אם כפות רגליו. ורבותינו פירשוהו (שקלים פרק ג, הלכה ג.), שאדם עובר בהם עד קרסוליו, וכן חרגם יונתן מי קרסוליו.

אפע ופעלכם מֵאִפְעָה (ישעיה מא, כד.), מאין. ואדני אבי אפע ו"ל פירשו מֵאִפְעָה, בחלוק סמך בע"ן. ור' אחי רבי משה ו"ל פירשו מענין אִפְעָה, כלומר אחס מאין ופעלכם מעשה נחשים שמויקין לדבקים בהם. תבקע אִפְעָה (ישעיה אִפְעָה נט, ה.), אִפְעָה ושרף טעופה (ישעיה ל, ג.), תהרגהו לשון אִפְעָה (איוב כ, טו.), הוא בין נחש, ואומרים שהיא נקבה של שרף, והיא קצרה ועבה והארס שלה קשה משל זכר.

אפק וְאִתְאִפֵּק ויאתר שימו לחם (בראשית מג, לא.), התפעל וְאִתְאִפֵּק חמץ (אסתר ה, י.), הענין ויחזק, העל אלה וְאִתְאִפֵּק (ישעיה סד, יב.), פירוש חזקוק שלא חרם, וְאִתְאִפֵּק ואעלה העולה (שמואל א' יג, יב.), החזקוהו ועברתי על רצוני ועל מצותך, כי כן כל לשון החזקוק לחזק לבו לעבור על רצונו. ומזיח אִפְּקִים רפה (איוב יב, כא.), אִפְּקִי פירוש אזור חוקים. אִפְּקִי ימים (תהלים יח, טו.), אִפְּקִי נחלים יעברו (איוב ג, טו.), אִפְּקִי בנגב (תהלים קכו, ד.), המים הנגרים בחזק נקראים אִפְּקִי קורניטי"ש בלע"ז), ונקראו כמו כן המקומות הנגרים בהם אִפְּקִי על שמם, אִפְּקִי וּלְגִיטִיּוֹת (יחזקאל ג, ג.), וכל אִפְּקִי חללי חרב יפלו מהם (יחזקאל לה, ח.), וכל אִפְּקִי יהודה ילכו מים (יואל ה, יח.), פירוש חריצים שעושים המים הנגרים בחזק, ומה שאמר ועלה על כל אִפְּקִי (ישעיה ח, ג.), אף על פי שהאִפְּקִי עמקים לשון ועלה הוא כנגד ארץ ישראל שהיא גבוה מכל הארצות ועוד כי מה שאמר על כל אִפְּקִי הוא דרך משל, כמו שאמר הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר, והוא משל לחיל מלך אשור, ואמר שימלאו כל האִפְּקִי מאותם המים, כלומר שתמלא כל הארץ מהם, ואף על פי שמהם יורדים, אמר מעלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה. עצמיו אִפְּקִי נחושה (איוב מ, יח.), חוקי נחושה והם מטות הכחל. ופלשתיים חנו באִפֵּק (שמואל א' ד, א.), שם מקום. אִפֵּק

1) *Hisp. corriente, corrientes; It. corrente.* l. A. corrupte: קרש; l. B. קורנץ; ed. Neap. קרינטץ.

1) *etiam* *tempus primum rei, tempus idoneum.* l. A. אפן

נא

אפר - ארר

26

ארר - ארה

נב

אפר ואנכי עפר ואפר (בראשית יח, כו), בחמש נקודות אפר ענינו דשן. ויתחפש פאפר (מלכים א' כ, לח). בצעיק, והוא רופק מן ואת פארי המגבעות (שמות לט, אופר כה). ואת אופר ואת חוילה (בראשית י, כט), שמות בני אדם ונקראו שמות מקומם על שמם, והם מקומות הוהב, כאשר אמר את כל ארץ החוילה אשר שם הוהב (שם ב, יא), וכן כתוב זהב מאופיר (מלכים א' י, יא), ובצור נחלים מאופיר (איוב כב, כד), פירוש זהב אופיר.

אצל הלא אצלת לי ברכה (בראשית כו, לו), מענין אצל המזבח (ויקרא א, טו). והוא שם בחמש נקודות, לשכב אצלה (בראשית לט, י), ויסב מאצלו (שמואל א' יו, ל). ופירוש הלא אצלת לי ברכה כלומר הלא הנחת אצלך לי ברכה, לא אצלתני מהם (קהלת ב, י), לא הנחתו הרבר אצל מי שראו אוהו, כלומר לא טנעתי מהם. והפעל הפעיל הכבד ויאצל טן הרוח (במדבר יא, כה), בנוח האלף. נפעל והנפעל על כן נאצל מרתחתנות ומהתיכנות מרהארץ אציל (יחזקאל מב, ו). ואל אצילי בני ישראל (שמות כד, יא), אציל ומאציליה קראתיך (ישעיה מא, ט), ענינו גדולי ישראל, מגדוליה ומנכדיה. ומה מלו הקנה שש אמות אצילה (יחזקאל מא, ח), כלומר אמות גדולות. ויש מי שפירש לא אצלת, לא פרשתי מהם, ומענינו ואל אצילי בני ישראל, הפרושים שבישראל והנכבדים. תחת אצילות יריך (ירמיה לח, יב), ובלשון זכרים על כל אצילי ירי (יחזקאל יג, יח), בתי השחי, ואפשר שהיה מזה מלו הקנה שש אמות אצילה כלומר מרות גדולות עד בית השחי. כי יגיע גי הרים אל אצל אצל (זכריה יד, ה), שם מקום.

אצר ואשר אצרו אבותיך (מלכים ב' כ, יח), והאצרים חמם ושור בארמנותיהם (עמוס ג, י), נאוצרה הפעיל על אצרות (נחמיה יג, יג). ויתכן להיות ואוצרה מבנין הפעיל, ואף על פי שהיה לו לומר נאוצירה כמו אובירה עיר (ירמיה מ, ח), הנה מצאנו כמזהו ויבדקו (שמואל א' יד, כב), שמשפטו ויבדקו, מחצרים (דברי הימים א' טו, כד), שמשפטו מחצירים. ואמרנו זה בעבור שהוא יוצא בענינו כי נפעל פירוש ואוצרה, שמתי אוצרים ופקידים על האוצרות. והנפעל לא נאצר ולא יחסן (ישעיה כג, יח). והשם קדש הוא ליי אוצר אוצר יי יבא (יהושע ו, יט), את אוצרו המוב (דברים כח, יב), והקבוק בלשון נקבות נגיד על האצרות (דברי הימים א' כג, כד), ענינו ידוע.

אקו ואקו ורישן ותאזוזמר (דברים יד, ה), הוא תיש הבר. **ארר** ויאמר ארר כנען (בראשית ט, כה), ארר ארר ישיביה * (שופטים ה, כג), נארותי את ברכותיכם פעל (מלאכי ב, ב). והפעל הכבד אשר אררה יי (בראשית ה, כג), דמים ומאשרים (במדבר ה, כב). וכתב רבי יהודה ו'ל כי ארה לי (במדבר כב, ו), מהדגוש ויתכן היותו מן

הקל. והשם את המארה (מלאכי ב, ב), משפטו היה מארה להדגוש לולי הרי"ש בפלס מתקרה, מנגה, ענין קללה וחסרון הטובה, והיא הפך הברכה כי הברכה תוספת הטובה והמארה חסרון הברכה. ארר אפס כי עז (בראשית מט, ו), הפלה שיוסר אפס. ושלא נוכר פועלו מהנוסף ואשר תאזר יואר הפעל (במדבר כב, ו), ויתכן להיות מעיקר זה במארה אתם נארים (מלאכי ג, ט), ואף על פי שהיה ראוי נארים, בשוא חתה הנו"ן לפי שלא יכלה הרי"ש לקבל דגש נשתנה. ורבי יהודה שמו מעיקר נאד מקדשו (איכה ב, ו), ושם נכתבנו בגורת השם. **ארב** נארכ לו זקם עלי (דברים יט, יא), דברי רשעים נארכדם (משלי יב, ו), נארכה לדם (משלי א, יא).

והשם ישובו בסכה למי ארב (איוב לח, ט), ומשקל אחר ארב ישב במארכ חצרים (תהלים י, ח), והשם עוד ואתם תקמו מארב מדהארב (יהושע ח, ו), כלומר ממקום המארב ענינו ידוע. והפעל הכבד וישוימו לו בעלי שכם מארכים (שופטים ט, פעל כה). וכבר אחר נארכ כנחל (שמואל א' טו, ה), משפטו הפעיל נארכ, או יהיה מן הדגוש משפטו נארכ. וכוה הענין עם ארבות ידיו (ישעיה כה, יא), פירוש הפסוק והשפיל ארבות גאותו על ידי אוהם המארכים לו במקומותיו, או הם אצילות הירים, רוצה לומר כאשר יפרש השוחה לשחת, שישפיל גאותו עם ארבות ידיו כי כח השוחה באצילות הירים, ורצה לומר כי כן יפרש ישראל ידיו בקרב מואב וישפיל גאותו. ואדני אבי ז'ל פירש והשפיל גאותו במארב חיילותיו. והשם ממנו ארב בשקל ג'ון, והקבוק ארבות בשקל ג'ונות, ובסמוך ארב ארבות בשקל ג'ונות דגו (הושע ט, א). ורבי יונה פירש כי האלף נוספת, ופירשו מן רוב ברוב מקומותיו, רוצה לומר כמיטב ארצו. ובעשן מארכה (הושע יג, ג), נארכות רשמים נפתחו ארבה (בראשית ו, יא), וכיונים אל ארבותיהם (ישעיה ס, ח), חלונות.

ארג אם תארגני את שבע מחלפות ראשי (שופטים טו, יג), מעשה ארג (שמות כח, לב), ענינו ידוע. ושם כלי האורג שמקפל בו הכנר לפניו בארג את היתד הארג (שופטים טו, יד), והוא בשש נקודות וחסר הנסמך, רצונו לומר היתד היתד הארג, או בא ארג בסמיכות עם ה'א רידיעה כמו הלשכות הקדש (יחזקאל מו, יט), והדומים לו. וכן חרגמו יונתן יח אכסן רגדאין, וכן חרגם כמנור אורגים (שמואל ב' כא, יט). ימי קלו מני ארג (איוב ו, ו), הוא אוהו הכלי שכוחו הערב ואמר קלו מני ארג לפי שמעבירו האורג במרוצה בארגו מקצה אל קצה.

ארה נארה כל עברי דרך (תהלים פ, יג), אריתי מורי (שיר השירים ה, ב), ענינו לקטוה, לקטתי. ויש מפרשים מזה הענין נשים באות מאירות אותה (ישעיה כו, יד), אף על פי שהוא שרש אחר, ופירשו כאשר תשרנה הפארות

יבואו הנשים וילקטו אותה, כי אין דרך הנשים לעלות על העץ
 אֲרֹנָה ללקוט וכבר פירשתי בשרש אור. וְאֲרֹנָה לְכָל בְּהֵמָה וּבְהֵמָה
 (דברי הימים ב' לב, כה), ובסמוך אֲרֹנָה סוסים (מלכים א'
 אֲרֹנָה ד, כו), ובי"ד חמורת ל"מ"ד הפועל אֲרִיזָה סוסים (דברי
 הימים ב' ט, כה), ענינו אכוסים, חרנום אבוס בעליו (ישעיה
 אֲרִיזָה א, ג), אוריא דמרוהי. אֲרִיזָה שאג (עמוס ג, ח), ובלא
 אֲרִי ה"א וְכִאֲרִי יתנשא (במדבר כג, כד), והקבוץ ושנים אֲרִיזָה
 עמרים אצל הידות (מלכים א' י, יט), ובלשון זכרים
 ושנים עשר אֲרִיזִים (מלכים א' י, כ), ידוע. את ארגב
 ואת דִּאֲרִיָּה (מלכים ב' טו, כה), שם לשני גבורים שבאו
 עם פקח ועזרהו, להכות המלך ועוד חמשים איש מבני גלעד
 אֲרִיָּאל באו עמו. ונתחבר ארי למלת אל, ונקרא המוכח אֲרִיָּאל
 הוּא אֲרִיָּאל אֲרִיָּאל (ישעיה כט, א), והיתה לי כְּאֲרִיָּאל
 (שם כט, ב), וְהָאֲרִיָּאל ולמעלה הקרנות ארבע (יחזקאל
 סג, טו), וקרא שם העיר ירושלם אֲרִיָּאל על שם המוכח שהיה בה,
 והציקותי לְאֲרִיָּאל והיתה תאניה ואניה (ישעיה כט, ב), ואמר
 הוּא אֲרִיָּאל אֲרִיָּאל קרית חנה דוד (שם), אמר אני אעשה את
 העיר כמו המוכח שורקין עליו הדם כן תהיה כל העיר מלאה
 דם שיהרגו אותם בשוקים וברחובות, והוּא שאמר ודויתרה
 לי כִּאֲרִיָּאל. ודומה כי לכך נקרא המוכח אֲרִיָּאל לענין שאמרו
 רבוחינו ו"ל (יומא כא, ע"ב), כי האש הקדושה שירדה מן
 השמים היתה רובצת בו כארי. ואמרו במסכת מדרות (סוף
 פרק ד), ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לִאֲרִי,
 שנאמר הוּא אֲרִיָּאל אֲרִיָּאל קרית חנה דוד, מה הארי הזה
 צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב
 מלפניו. וכן דומה הכזה את שני אֲרִיָּאל מואב (שמואל ב'
 כג, כ), רוצה לומר שני גבורי גדולי מואב. וכן אמר החרגום
 חרין רברבי מואב, וכנה הגדולים והגבורים באֲרִיָּאל כי הארי
 גדול וגבור וחזק בחיות. וכן מלת אֵל היא לשון חזקת וחזק,
 כמו יש לאל ידי (בראשית לא, כט), לפיכך הורכבה המלה
 מארי ומאל. ונהפכה האל"ף בה"א ונערה הו"ו ואמרו על
 הָאֵל המוכח וְהָאֲרִיָּאל ארבע אמות (יחזקאל סג, טו).
 אֲרִי אֲרִי עץ אֲרִי (במדבר יט, ו), אֲרִי שמה (ישעיה מא, יט),
 אֲרִיָּה בשש נקודות, והקבוץ פְּאֲרִיָּים עלי מים (במדבר כד,
 ו), כי אֲרִיָּה ערה (צפניה ב, יד), וה"א נחזה, כְּאֲרִי
 בלבנון (תהלים צב, יג), ידוע. ופירוש כי אֲרִיָּה ערה
 קרוי הבחיים הספונים בארץ, וכן חרגם יונתן וטללה סחרו.
 אֲרִיָּה וְאֲרִיָּים במרכלתך (יחזקאל כו, כד), פירשו בו כמו וחרוים
 מן צוארך בחרוים (שיר השירים א, י), והם הענקים.
 ויונתן חרגם אע"י הרסין.
 אֲרִיָּה וְאֲרִיָּה לחברה עם פעלי און (איוב לד, ח), והשם
 אֲרִיָּה אשר לוקח הפעל ממנו אֲרִיָּה כנשים (בראשית יח, יא),
 וְכִאֲרִי איש ימצאנו (איוב לד, יא), אֲרִיָּה ורבעי ורית
 (תהלים קלט, ג), ענינו דרך. לְאֲרִיָּה הבא לו (שמואל ב'

יכ, ד), הוא הולך עובר אורח ממקום למקום. ופירוש ארח כנשים
 מנהג כנשים, והוא הנדחת וכן אמרה כי דרך נשים לי (בראשית
 לא, לה). והקבוץ אֲרִיָּה חרלו אֲרִיָּה (שופטים ה, ו) פירוש
 עוברי ארחות, אֲרִיָּה עקלקלות (שם). ובסמוך דבישו אֲרִיָּה
 תימא (איוב ו, יט), כן אֲרִיָּה כל בצע בצע (משלי א, יט),
 כל אֲרִיָּה י"י חסד ואמת (תהלים כה, י), אשר אֲרִיָּהם
 עקשים (משלי ב, טו). ומשקל אחר אֲרִיָּה ישמעאלים אֲרִיָּה
 (בראשית לו, כה), והוא כמו שאמר המחרגם שיירח ערבאי,
 וכן אֲרִיָּה דרנים (ישעיה כא, יג), ולפי שהשיירות הולכות
 חמיר הארחות והדרכים, נקראן הם עצמם על לשון הארחות.
 ומה המשקל עוד בחלם ודרך אֲרִיָּה בלעו (ישעיה ג, יב),
 והוא ישר אֲרִיָּה (משלי ג, ו), אֲרִיָּה למדני (תהלים
 כה, ד), אבל ותשטר כל אֲרִיָּה (איוב יג, כו), קמץ
 בקריאת בן אשר, ובקריאת בן נפתלי בחלם. וְאֲרִיָּה אֲרִיָּה
 תמיד (מלכים ב' כה, ל), סעודתו והוצאתו, טוב אֲרִיָּה ירק
 סעודת ירק. ולא ימלטו אלו מהענין הראשון, אבל הם מכללים.
 אֲרִיָּה כי אֲרִיָּה לו שם הימים (בראשית כו, ח), יֲאֲרִיָּה
 הימים (יחזקאל יב, כב), וְהָאֲרִיָּה פארתי (יחזקאל
 לא, ה). והפעל הכבד דִּאֲרִיָּה למעניתם (תהלים קכט, ג), הפעיל
 דִּאֲרִיָּה מיתריך ויתדותיך חזקי (ישעיה נד, ב), וְאֲרִיָּה
 הדברים (מלכים א' ח, ח). ומעם ויאריכו שעשו בדים אחרים
 לארון מלכר אותם שעשה בצלאל ועשו אותם ארוכים יותר
 מהם כדי שיראו על פני הדביר, או היו אותם הדברים בעצמם,
 ופירוש ויאריכו, שמשכו אותם כלפי חוץ כדי שיראו על פני הדביר
 הדברים. למען יאריכו ימך (שמות כ, יב), גם הוא פעל
 עובר ואנינו בדרך כאשר חשבו רבים, כי פירוש יאריכו ימך,
 יאריכו אותך ימך, כי אם היה בדרך היה קשור עם למ"ד,
 כמו כי ארכו לו שם הימים (בראשית כו, ח). ופירוש כי
 ארכו לו שם הימים כי היה זמן גדול שם והוא האריך
 הימים שם והימים ארכו לו. וכן פִּאֲרִיָּה ימים על הארמה
 (דברים יא, ט), תאריכו הזמן שחשבו על הארמה ימים רבים,
 כי אריכות הישיבה במקום הוא ביד האדם לפיכך נקרא הוא
 מאריך, אבל אריכות החיים הוא ביד הימים בגורת הבורא
 לא ביד האדם לפיכך נקראו הימים מאריכים. ופירוש
 וְהָאֲרִיָּה ימים (דברים כב, יו), כי בספרך יאריכו ימך
 שתשמור המצות. וכן יראה ודע יֲאֲרִיָּה ימים (ישעיה נג, י).
 והשם אֲרִיָּה התבדה חמשים אמה (בראשית ג, טו), אמתים אֲרִיָּה
 אֲרִיָּה (שמות כה, כג), ומשקל אחר אל לְאֲרִיָּה אפך תקחני אֲרִיָּה
 (ירמיה טו, טו), והוא בשש נקודות ופירוש הפסוק כתב א"א
 ע"ה בספר הגלוי, כי כל זמן שתהיה אֲרִיָּה אפים עליהם אל
 חמיתני, כמו שאמר אראה נקמתך מהם ואמר כל זמן
 שתאריך אפך עליהם תאריך חיי. והתאר אֲרִיָּה אפים (משלי
 יד, כט), אֲרִיָּה האבר (יחזקאל יו, ג), בשש נקודות, ומשקל
 אחר אֲרִיָּה, אֲרִיָּה מאריך מדה (איוב יא, ט), ענינם ידוע. אֲרִיָּה

(ההלים קו, ג), ארצות גוים (שם קה, מד), ולפי שהארץ שפלה יקרא המקום השפל ארץ, רקמתי בתחתיות ארץ (שם קלט, טו), והוא הרחם, וכמורו אופן אחד בארץ (יחזקאל א, טו), רוצה לומר שפל כנגד האופנים שלמעלה ממנו.

ארש וארשת שפתינו בל מנעת (תהלים כא, ג), מבטא ארשת שפרויו.

ארש אשר ארש אשה ולא לקחה (דברים כ, ו). פעל ושלל נוכר פועלו ממנו אשר לא ארשה (שמות פעל כב, טו), והנער המארשה (דברים כב, כה), ענינו ידוע.

אש ואש יצאה מאת יי (במדבר טו, לה), מימינו אש אש דת למי (דברים לג, ב), ואשם לא תבבה (ישעיה סו, לד), את אשו הגדולה (דברים ה, לו), והקל לכו באור אשכם (ישעיה ג, יא), והאלף בסגול. ובלשון זכר תאכלהו אש לא נפת (איוב כ, כו), והגדה נגע זה על שפתיך (ישעיה ו, ו), כי טעם זה על האש. כי אש יצאה מחשבון להבה טקירת סיתון (במדבר כא, כט), אש לרש (תהלים קד, ד). וירחבן שרש המלה הואת אשש וחבורו הדגש יוכיח. או נאמר כי הדגש להשלום הנח במלח אש. אשה הוא ליי (ויקרא ח, כא), בפלם אשה צחה צמא מן צחה, והוא חאר לקרבן על שם שהוא כלה באש. וכן הכשר מהקרבן אשר היה לכהנים נקרא אשה אחר שקצתו נאכל באש, אש יי ונחלתו יאכלו (דברים יח, א).

אשש לאשש קיר חרשת (ישעיה טו, ו), יסודות, אשש דומה לו בארמית ואשש יחיטו (עזרא ד, יב). ירב אשש די בית אלהא (שם ה, טו). ויונתן חרגם על אינש כך תקפהו. ורבי יונה פירשו על הדרך הזה כי לאשש משל לאנשי החיל והעו והמלכות שהם יסוד המלכות ופירוש תהגו אך נכאים (ישעיה שם), להם לחזקים תקראו עתה נכאים וחלשים. זכרו זאת וזה האשש (שם מו, ח), התפעלל והתחזקו, כמו שהאששים חזק הקיר, או יהיה מענין איש אפעל פי שאינו משרשו כלומר היו לאנשים. ואדוני אבי ז"ל פירשו מענין אש, הכו והשרפו, כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים. אשש ענבים (הושע ג, א), פירוש אששות מלאות יין אשש ענבים, והם הלנינות שישמו בהם היין. וכן סמכוני באששות (שיר השירים כ, ה), אששות מלאות יין, ואששה אחת (שמואל ב' ו, יט). ויש לפרש מזה לאשש קיר חרשת, לענין שאמר כי שדמות חשבון אמלל גפן שבמרה (ישעיה טו, ח).

אשד ואשד הנחלים (במדבר כא, טו), בשש נקדות אשד משפך הנחלים. וכן אשדות הפסגה (דברים אשדה ג, יו), הדור והנגב והשפלה והאשרות (יהושע י, מ), והוא מדרון ההר או הפסגה, ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון, ודומה לו

ארובה וענין אחר כי אעלה ארובה לך (ירמיה ל, יו), ארבת בת עמי (ירמיה ח, כב), וארבתך מחרה תצמח (ישעיה נח, ח), ענינם רפואה. ובדרך ההשאלה ותעל ארובה למלאכה בידם (דברי הימים ב' כד, יג), כי עלתה ארובה לחומות ירושלים (נחמיה ד, א).

ארמון כי ארמון נמש (ישעיה לב, יד), וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל, יח), בפלם פועל, והקבוץ בלשון נקבות ארמנות בן הדר (עמוס א, ד), ואכלה ארמנותיה (שם א, ו), ונפל החלם מפני הסמיכות, כי מבלי הסמיכות יאמר ארמנות בפלם וברמות, או הוא משקל אחר והוא הנכון כי לא ישחנה אוחו משקל בסמיכות. וגם בא מבלי סמיכות בשווא על ארמנות באשדוד ועל ארמנות בארץ מצרים (עמוס ג, ט), או נסמכו על אות השמוש כמו שהוא מנהג הלשון במקומות. ובא בה"א חמורת האלף והשלכתנה הקרמנות (עמוס ד, ג), ענינו הבית הגדול והנבואה, ואפשר שהאלף בו נוספת, והנני עתיד להביאו עוד בשרש רום. ויונתן חרגם והשלכתנה הרמנות ויגלון יחבון מן הלא לטורי הורמיני, וחרגמ מני ואשכנו (ירמיה נא, כו). הרמיני, וחרגם ולמני מציר ועד נהר (מיכה ו, יב). ורמן הרמיני רבמא וקרוי ציירא עד פרת.

ארץ נטע ארץ (ישעיה מד, יד), שם אילן. וכן בדברי רבותינו ז"ל (פרה פרק ג, משנה ח), ועצים היו מסודרין שם עצי ארזים וארזים וברושים. ויש מי שפירשו אל ארץ צנובר בערבי. ועשו ארץ עצי שטים (שמות כה, י), ארץ אחד (מלכים ב' יב, י), פירוש ארון איש אחד, וישם בארץ (בראשית ג, כו), ענינו ידוע והוא כמו חיבה ונהגו בו לשון זכר ונקבה לשון זכר ברוב, ולשון נקבה בארץ האלהים נלקחה (שמואל א' ד, יו), אשר באה אליהם ארץ יי (דברי הימים ב' ח, יא).

ארץ ארץ ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים (בראשית ב, ד), בשש נקדות ידוע, והוא שם על חבל כלה או על קצחה, והוא יוחר כולל ממלח תכל כי חבל כולל כל ארצות הישוב וארץ כולל המדבר והישוב. ופעמים הוא פרט ארץ מצרים (בראשית מא, מא), הנה ארצי לפניך (בראשית כ, טו). ויש אומרים כי שרש ארץ רץ והאלף נוספת, ולפי שהנלל רץ עליה וסובב אותה חסיד נקראת כן ונהגו בו לשון זכר ולשון נקבה, לשון נקבה ברוב, ולשון זכר ולא נשא אותם הארץ (בראשית יג, ו), נעתם ארץ (ישעיה ט, יח), אך בגורל יחלק את הארץ (במדבר כו, נה), שרץ ארצם צפרדעים (תהלים קה, ל), אבל אמללה ארץ (ישעיה לג, ט), זכר ונקבה. ורזקבוץ ומאצות קבצם

Piceae genus (nostr. Pechtaane). אֲצִטְרִי

העלם דבר עם שגגת מעשה. והקרבן עצמו שמביא על האשם יקרא אשם, ישחטו את האשם (ויקרא ו, ב.), אשם וזהביא את אשמו לי"י (שם ה, טו.), אבל אם אין לאיש גואל להשיב האשם אליו האשם המושב לי"י לכהן (במדבר ה, ח.), שניהם פירוש כללם על גול הגר, כי על גול הגר הכתוב מדבר, כמו שאמר ואם אין לאיש גואל, והוא הגר שאין לו גואלים אם אין לו בנים. וכולל אשם הקרן והחומש ולא הקרבן, כמו שאמר מלבד איל הכפורים, כי הקרן והחומש בעון ובאשם הם הקרן שגול והחומש שנשבע לשקר. האשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע י, א.), ויאשמו ישיבי כהן (ישעיה נד, ו.). והנפיל נפיל גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א, יח.), האלף בשלשתם בשוא לברו, אלו והרומים להם מענין שממה אשם ושם בענין אחר. וכן האשמים אלהים (תהלים ה, יא.), ענין הפעיל שממה, ויחנן היותו מענין אשם, ופירוש האשמים בעצמם, כלומר שלא יחנן ולא יידמן להם מיד שיחשבו עלי, והוא שאמר יפלו ממגעעותיהם, וכא כלשון אשם כדרך אל השערה ולא יחטא (שופטים כ, טו.). וכחב אדני אבי ז"ל בספר הגלוי מזה השרש באשמים כמתים (ישעיה נט, אשמן י.), והנו"ן נוספת והוא ענין שממה רצונו לומר מקום שם שאין שם ישוב והם הקברים, וכן חרגם יונתן כמה דאחידין קבריא באפי מחיא *.

אשה לכל חרטום ואשה (דניאל ב, י.), קל השי"ן, אשה לחרטמים ולאשפים (שם ב, ב.), דגש השי"ן, אשה והם החוזים בכוכבים. ורבי אברהם בן עזרא כתב, כי אשפים הם הרופאים וקרא להם נבוכדנצר שהיו יורעים בדפק הזרע או במים לפי השתנות הגוף, ורוב החלומות הולכים על מחבנות הגוף. מאשפת ידים אבינו (שמואל א' ב, ח.), אשפת והקבוצ חבקות אשפתות (איכה ה, ה.), ודקדוקו כתבתי בחלק הראשון מן הספר הזה. בשער השמות בנחי הלס"ד בבנין אחת ¹ ופירושו מרמן מדמנות וענינו ידוע. ואפשר שיהיה מזה הענין ואת שער האשפות (נחמיה ג, יד.), וכחעל"ם האלף עד שער האשפות (שם ג, יג.). וענין אחר עליו תרגם אשפה (איוב לט, כג.), ועילם נשא אשפה (ישעיה אשפה כב, ו.), הביא בכליותי בני אשפתו (איכה ג, יג.), אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה, טו.), באשפתו הסתירני (ישעיה, מט, ב.), הוא הכלי שמימין בו החצים בלע"ז קרקסו ²).

¹ [ספר המכלול דף ר, ע"ב]. מאשפת ידים אבינו (תהלים קיג, ו.) הוא שם ליחידה לפי דעתי, והיה ראוי הקבוצ אשפתות, אלא שקל עליהם להמיר הנח בדגש, ואמרו חבקות אשפתות (איכה ה, ה.).

² It. carcasso; Hisp. carcax; Prov. carcax, carraize (Med. Lat. carcaissum, nostr. Koecher.)

בלשון ארמית שמתרגם שופך דם האדם דישוד. דמו ישפך (בראשית ט, ו.), דמיה יתשד.

אשה נפלו אשיותיה (ירמיה נ, טו.), האלף בקמץ חטף בפלס ארחותיה, והנפרד ממני אשיות בפלס ארחות, ופירושו יסודותיה כמו בלשון ארמית ואשיות יחיתו (עזרא ד, יב.), ידב אשיות די בית אלהא (שם ה, טו.). מרוח אשך (ויקרא כא, כ.), מעך בצים. ויטע אשל (בראשית כא, לג.), תחת האשל (שמואל א' כב, ו.), בשש נקדות, שם כולל לכל עץ. ודומה לו בדברי רבותינו (עבודה זרה ז, ע"ב.) החליא באשלי דרבי פירוש אילנות גדולים. ורבי יונה אמר אפשר שיהיה שם האילן שקורין בערבי אח"ל ¹ והוא דומה לאילן שקורין בלע"ז טמריז ².

אשם אשם * הוא אשם אשם לי"י (ויקרא ה, יט.), ואשמה הנפש ההיא (במדבר ה, ו.), כל אוכלי נאשמו (ירמיה ב, ו.), האלף בשוא לברו, וכן וצדיהם אמרו לא נאשם (ירמיה נ, ו.), ונאשמו אשם (יחזקאל כה, יב.), אשם כמו חטאת. והשם עור כי הוא אשמה אמון הרבה אשמה (דברי הימים ב' לג, כו.). והקבוצ עמכם אשמות לי"י אלהיכם (שם כח, יג.). והיה כי יחטא נאשם (ויקרא ה, כב.), פירוש ישים עצמו אשם על דרך אם תשים אשם נפשו (ישעיה נג, י.), וכן ואשם ישים עצמו אשם ויתודה, וכן אשר לא תעשינה נאשמו (ויקרא ה, יג.), אשר לא תעשינה בשגגה נאשם (שם ה, כב.), ישים עצמו אשם בהתודתו, לאשר הוא לו יתגנו ביום אשמתו (ויקרא ה, כד.) ביום שיתודה על אשמתו. והתאר אשם אשם, נאשמים איל צאן על אשמתם (עזרא ו, יט.), פירוש ואשמים באיל, כלומר באו באיל צאן להתודות שהם אשמים והקריבוהו על אשמתם. לאשמת העם (ויקרא ד, ג.), פירושו לפי פשוטו שחטא בהוראתו, כי הכהנים היו מורים החורה כמו שכתוב ואת עמי יורו וגו' (יחזקאל מד, כג.), ואמר אם דבהן רמשיח יחטא, כלומר שהורה ואשמו העם בהוראתו שהורה אותם שלא כחורה. כן הוא מפרש דרך פשוטו, אלא שרבותינו ז"ל פירשו (הוריות ו, א.) יכול אם הורה כהן משיח ועשו אחרים על פיו יהא חייב, חלמוד לומר אשר חטא, על מה שחטא הוא מביא ואינו מביא על מה שחטאו אחרים. ומה שאמר לאשמת העם דרשו בו להיות אשמת המשיח כאשמת העם, מה הצבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה, שנאמר ונעלם דבר מעיני דקדחל ועשו (ויקרא ד, יג.) אף משיח לא יביא אלא על

¹ Salsuginosa myrica, tamaricis species.

² Hisp. Tamariz et Tamarisco; It. Tamarisco, Tamerice, Tamerige.

העם הזה, הדריכו החמוץ, או יהיו אלו מאשרי האלף כהם המורה י"ד מאשרי העם הזה, אשר חמוץ. רחוק ותאשר (ישעיה מא, יט), עץ ממין ארז. ויש מי שפירוש תאשר שהוא בק"ם בערבי (ובלע"ז בראויל²) [לינ"ו ד"י וירזי"ן³] ובדברי ר"ל (בבא בתרא פ' ע"ב) תאשר שורבינ"ה. וכחב רבי יונה כי נקרא כן בערבי שורבינ"ה⁴, והחרגום אמר אשכנזי. וכחב רבי יונה והעץ הזה קורין לו בקס בש"ן בערבי, ואומרים שהוא שקורין לו בלע"ז כוס"ו⁵. וחרגום יונחן קרשך עשו שן בת אשרים (יחזקאל כו, ו), דפין דאשכנזי מכלשין בשן דפיל, פירוש בתאשרים מלה אחת, והיא שתי מלות.

את המלה הזאת חורה על עצם הדבר הפועל, כרא אלהים את השמים (בראשית א, א), וישוב את משה ואת אהרן (שמות י, ח), ועל כן מלת וישוב כלשון יחיד שהוא נופל על מלת את שפירושו עצם משה ואהרן והמלה כוללת שניהם, ואף על פי שאמר ואת אהרן, וכן הוקם את דברי יהונדב (ירמיה לה, יד), וכמוהם ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו (יהושע ב, ד), כי מלת ותצפנו נופלת על מלת את. וכן כי זכור אני ואתה את רכבים צמדים (מלכים ב' ט, כה), כלומר שנינו כמאחר רוכבים, או פירוש עם רוכבים צמדים. גם נא את זה תצאי (ירמיה ב, לו), כמו מזה, נא את רביעית (מלכים א' ו, לג), כמו מרכיעת. וידאו שמרי בני ישראל אותם כרע לאמר (שמות ה, יט), עצמם, ביום המטח אתו (במדבר ו, מח), עצמו, ויקבור אתו (דברים לר, ו), עצמו, כי משה רבינו ע"ה קבר עצמו. ודעת רבותינו ז"ל (סוטה יד, ע"א), שהשם קבר אוהו, כלומר שאמר ונפתחה הארץ לפניו ונכנס בה ונוע ואחר כך נסחמה הארץ ולא נודע קברו. ויש מרבותינו ז"ל שפירשו גם כן (ויקרא רבה פרשה י, דף רמב ע"א) ויקבור אתו, עצמו, כמו שאמרו על והשיאו אותם עון אשמה

אשר האנשים אשר שלח משה (במדבר יג, טו), וקם הכית אשר בעיר (ויקרא כה, ל), ענינם ידוע. ויש במקום אם, אשר נשיא יחמא (ויקרא ד, כב), את הברכה אשר תשמעו (דברים יא, כו), פירוש אם נשיא יחמא, אם תשמעו. ויש במקום כן, ויאמר שאל אל שמואל אשר שמעתי בקול יי (שמואל א' טו, כ), ויש במקום למען, אשר ייטב לך ולבניך אחריו (דברים ה, מ), פירוש למען ייטב לך, ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה (מלאכים א' טו, יג), בעבור שעשתה מפלצת. ויש במקום וי, טוב אשר יפה (קהלת ה, יו), עון אשר חמא (הושע יב, ט), כמו טוב ויפה, עון וחמא. ויוסיפו עליו כ"ף הדמיון, פאשר עשה (ויקרא ח, לד), וכן במקומות רבים. ופעמים תחסר, אשר ראיתם את מצרים (שמות יד, יג), כמו כאשר ראיתם. ויבא עליו ב"ח השירות, כמו פאשר את אשתו (בראשית לט, ט), פירוש בעבור שאת אשתו, פאשר יי אתו (שם לט, כג), בעבור שיי אתו. ויבא הבי"ח עליו להורות על המקום, פאשר כרע שם נפל שרוד (שופטים ה, כו), ופאשר חללים שם הוא (איוב לט, ל), וענין אחר אשרה בזה השרש, לא תטע לך אשרה כל עץ (דברים טו, כא), כל עץ שעובדין אותו, או נוטעין אותו לכבוד מי שעובדים אותו יקרא אשרה. וקבוצו כלשון זכרים, כמות ומצבורת ואשרים (מלכים א' יד, כג), ואת אשריו תכרתון (שמות לד, יג), ואשריהם תשרפון באש (דברים יב, ג). וענין אשר אחר, אשרי האיש אשר לא הלך (חללים א, א), אשריך ישראל מי כמוך (דברים לג, כט), שם כלשון רבים בפלס אהלי אדני (מלכים ב' ה, ג), אחלי, אשרי, ואף על פי אשר שואת האלף שרשית ואלף אחלי נוספת. פאשרי כי אשרוני בנות (בראשית ל, יג), אמרו אשרי, כי אין שמעיה ותאשרני (איוב כט, יא), ראיה בנות ויאשרנה (שיר השירים ו, ט), התימכיה מאשר (משלי ג, יח), יאמרו לו אשריו. אשר וענין אחר, תמוך אשרי (חללים יו, ה), דרכי או רגלי, וכן פאשרו אחזה רגלי (איוב כג, יא), לא תמער אשריו (חללים לו, לא), אפילו אחת מאשריו לא תמער והוא כלשון אשר נקבה כמו רגל. ומשקל אחר והוא דנוש אם תטה אשרי מני הדרך (איוב לא, ז), אשרינו עתה סבכנו (חללים יו, יא), וכן כל הדומים להם ענינם ענין נחית דרך. והפועל הקל ממנו על דרך אשר (הושע יג, ו), ואשרו בדרך בינה (משלי ט, ו), ויש לפרש על דרך אשר, מן אשרנו ולא קרוב (במדבר כד, יו), והאלף למדבר ופירושו כנמר שהוא מוכן לטרוף כן אשר ואביט לטרוף אורח, כמו שאמר פעל אפגשם כרוב שגול. והכבר ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד, יד), אל חרף, ואשר בדרך לבך (שם כג, יט), פירוש בדרך הידועה שהורחיק והיא דרך החכמה, מאשרי העם הזה (ישעיה ט, טו), אשרו חמוץ (שם א, יו), מדריכי

¹) lignum Bresillum. Cf. Rosenmueller, Handbuch der biblischen Alterthumskunde. Tom. 4. pag. 235.

²) Hisp. Brasil (Bresillum, Brasilienholz). Origo hujus nominis non derivanda est, ut vulgo fertur, de terra Brasiliana, multis annis post Kimchii mortem detecta, sed de colore igneo hujus ligni, apud Lusitanos brase, Gallice braise (Bresillum). Quae cum ita sint, isti μερμεροφροντισται non habent quod rideant, hanc vocem in Kimchiano Lexico reperiri.

³) Ital. legno di verzino.

⁴) Pinus cedrus. Cf. Sprengel, histor. rei herb. T. I. pag. 267.

⁵) πυξός, Buxus, et بَقْسٌ.

⁶) Hisp. box; Ital. bosso; Gall. buis.

אֶתְּךָ כְּגִבּוֹר עֲרִיץ (יִרְמִיָּה כ, יא), לְעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הַהֲלָכִים
 אֶתְּךָ (שֵׁם יט, י), וּבְדַבְרֵי אֶתְּךָ אִפְתַּח אֶת־פִּיךָ (יִחְזְקָאל
 ג, כו), וְגַם הָשִׁיב אֵין אֶתְּךָ (יִרְמִיָּה י, ה), וְנִדְרָשָׁה אַרְז
 יִי מֵאֲתָו (מַלְכִּים ב' ג, יא), יֵשׁ אֲתָו דְּבַר יִי (שֵׁם ג, יח).
 וְעִנֵּן אַחֲרֵי אֶת־מַחְדָּשְׁתּוֹ וְאֶת־אֲתָו (שְׁמוּאֵל א' יג, כ), אֶת
 לְמַחְדָּשׁוֹת וְלֵאֲתִים (שֵׁם ע, כא). וְכֵן בְּרַגְשׁ מִקָּדֵם הֵנַח
 וּכְתַתּוֹ חֲרֻבוֹתָם לֵאֲתִים (יִשְׁעִיָּה כ, ד), כְּמוֹ כְּתוֹ אֶתְּיָכֶם
 לְחֲרֻבוֹת (יִזְאֵל ד, י), הוּא הַכִּלִּי שְׁחֹפְרִין כּוֹ הַנִּקְרָא מִר
 בְּדַבְרֵי רְבוּתֵנוּ וְלִי (עִירוּכִין עו, ע"ב). וְעִנֵּן אַחֲרֵי לְסִימָן
 הַנִּמְצָא וְאֶת תְּדַבֵּר אֲלֵינוּ (דְּבָרִים ה, כד), וְאֵם כִּכָּה אֶת אֶת
 עוֹשֶׂה לִי (בְּמַדְבָּר יא, טו), אֶת כְּרוֹב מַמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ (יִחְזְקָאל
 כח, יד). וְהוֹסִיפוּ הָאֵל בְּרוֹב לֹכֵד וְאִמְרוּ אֶתְּךָ הִרְאִית אֶתְּךָ
 לְדַעַת (דְּבָרִים ה, לה), וְלִנְקָבָה לְעוֹלָם בְּלֹא הָאֵל. וְלִרְבִּים
 אֶתְּךָ עֲשִׂיתֶם (שְׁמוּאֵל א, יב, כ), וְיִאֲמְרוּ לָהֶם אַחֲיָהֶם מִה
 אֶתְּךָ (שׁוֹפְטִים יח, ח), פִּירוּשׁ מִה אַחֵם אֹמְרִים, כְּלוּמֹר מִה אֶתְּךָ
 כְּפִיכֶם מִן הַבְּשׂוּרָה מַחְקִירַת הָאָרֶץ. וְלִרְבֻּת וְאִפְּן צֹאנֵי אֶתְּךָ
 (יִחְזְקָאל לד, לא), וּבְחֹסֶפֶת הָאֵל וְאֶתְּךָ יִדְעֶתָן (בְּרַאשִׁית לא, ו). אֶתְּךָ
אתה אֶתָּא בְּקֹדֶשׁ וְגַם לִילָה (יִשְׁעִיָּה כא, יב) * וְאֶתְּךָ
 מִרְבָּבוֹת קֹדֶשׁ (דְּבָרִים לג, כ), עֲדִיד הַזֹּאֲתָה
 (מִיכָה ד, ח), בְּנוֹחַ הָאֵל * וּבְנוּעָה, מִצְּפוֹן זֶהָב יִאֲתָה
 (אִיּוֹב לו, כב), כְּסוּפָה יִאֲתָה (מִשְׁלִי א, כו). וּבְחֶסְרוֹן
 לְמִדַּת הַפֶּעַל וּבְנוֹחַ הָאֵל * הַעִירוּרִי מִצְּפוֹן וְיִאֲתָה (יִשְׁעִיָּה
 מא, כה). וְנִקְרָא כְּבִעְלֵי הָאֵל * הִנֵּנוּ אֶתְּנוּ (יִרְמִיָּה ג, כב).
 הָאֲתִיּוֹת שְׂאֵלוֹנִי (יִשְׁעִיָּה מד, יא), הִגִּידוּ הָאֲתִיּוֹת אוֹתִיּוֹת
 לְאַחֲרֵי (שֵׁם מא, כב), וְאֲתִיּוֹת וְאִשֵּׁר תְּבַאֲנָה (שֵׁם מד, ו),
 קִרְבוּ וְיִאֲרִיּוֹן (שֵׁם מא, ה), כִּי פָחַד פָּחַדְתִּי וְיִאֲרִיּוֹנִי
 (אִיּוֹב ג, כד). בְּכֹלֹם נִרְאָת בָּהֶם לְמִדַּת הַפֶּעַל שֶׁהוּמָרָה כִּיּוֹד,
 וְיִתָּא רֵאשִׁי עִם (דְּבָרִים לג, כא), מִשְׁפָּטוֹ וְיִאֲתָה וְהָאֵל *
 בְּמִקּוֹם הָאֵל לְמִדַּת הַפֶּעַל. אֶתְּיָו לֹאכֵל כֹּל חֵיתוֹ בִּיעֵד
 (יִשְׁעִיָּה נו, ט), אֶתְּיָו אִקְחָה יִין (שֵׁם נו, יב), שׁוּבוּ אֶתְּיָו
 (שֵׁם כא, יב). וְהוּמָרָה הָאֵל * פִּאֵה הַפֶּעַל בִּהָאֵל הִתְּיָו לֹאכֵלָה
 (יִרְמִיָּה יב, ט), לְקִרְאָת צִמָּא הִתְּיָו מִים (יִשְׁעִיָּה כא, יד),
 פִּירוּשׁ אֹמֵר לְמִים שִׁיבֹאוּ לְקִרְאָה הַצִּמָּא, וְהוּא הַנּוֹדֵד מִמִּקּוֹמוֹ
 מִפְּנֵי הַחֲרִיב, וְעִנֵּן כֹּלֹם עִנֵּן כִּיָּאָה כְּהִרְגוֹם וִיבֹא וְאִתָּא *
אתן וְתִרְאֵנִי הָאֲתָן (בְּמַדְבָּר כב, לג), אֲתִיּוֹת צִחֻרוֹת אֲתָן
 (שׁוֹפְטִים ה, י).

ואשר הם בני ארבע אותיות

אבנט וְאֶבְנֵי אֲחֻזְקָנוּ (יִשְׁעִיָּה כב, כב), וְעֲשִׂיתָ לָהֶם אֶבְנֵי
 אֶבְנִים (שְׁמוֹת כח, מא), וְהוּא אֲזוּר הַמְּכַנְסִים,
 וְאִפְשָׁר שֶׁהָאֵל * נֹסֶפֶת.
אראל הֵן אֲרָאֵלִם צִעְקוּ חוֹצָה (יִשְׁעִיָּה לג, ו), הַמִּלֵּאךְ אֲרָאֵל
 שֶׁלָּהֶם, וְאִרְאֵל שֵׁם גְּדוּלָּה הוּא, כְּמוֹ שֶׁפִּירֶשְׁתִּי

(וִיקְרָא כב, טו), זֶה אַחֲרֵי מַשְׁלֵשָׁה אֲתִים שֶׁהִיָּדָה רְבִי
 יִשְׁמַעֲאֵל דּוֹרֵשׁ בְּלִשׁוֹן עֶצְמָם, וְכֵן יִבִּיא אֲתָו (בְּמַדְבָּר ו, יג),
 וִיקְבּוֹר אֲתָו (דְּבָרִים לד, ו), וְכֵן וִירְעוּ הָרוּעִים אֲתִם
 (יִחְזְקָאל לד, ב), עֶצְמָם, יִבִּיא אֲתָו אֶל פֶּתַח אֶהֱל מוֹעֵד
 (בְּמַדְבָּר יג, ו), יִבִּיא עֶצְמָם, אוֹ פִירוּשׁוֹ הִכְהֵן יִבִּיא אֲתָו.
 וְכֵן וְאֵין אֶתְּכֶם אֲלֵי נָאִם יִי (חֲנִי ב, יו), אֲזוֹ הוּא חֶסֶד
 וּפִירוּשׁוֹ, וְאֵין מְשִׁיב אַחֲכֶם אֲלֵי, אוֹ אֵין אֲנִי רוֹאֶה אַחֲכֶם
 שְׂבִים אֲלֵי בְּכֹל אֲשֶׁר הִכִּיתִי אַחֲכֶם, וְכֵן כֹּלֹם עַל הָרֶדֶךְ הוּא
 לְהִיּוֹת מִלַּח אֲרִי נּוֹפֶלֶת עַל עֶצֶם הַפֶּעַל אוֹ הוּא עֶצְמוֹ אֲזוֹ
 אַחֲרֵי. וְכֵן כֹּחֵלִם שְׁלֵא כְּמִנְהַג, וְכֵן אֲתָן בְּחֲרֻבוֹתָם
 (יִחְזְקָאל כג, טו), עַד הַשְׁמִידוֹ אֲתָכֶם (יְהוֹשֻׁעַ כג, טו),
 וְאֲנָשִׁים צְדִיקִים הֵמָּה יִשְׁפָּטוּ אֲתָכֶם (יִחְזְקָאל כג, מד).
 וּפְעָמִים חֲבֹא בְּמִקּוֹם מִן וְאֶת שְׂרִי וִיבְרַכְךָ (בְּרַאשִׁית מו, כה),
 פִּירוּשׁ מִשְׁרִי, כְּמוֹ שֶׁאִמְרָ מֵאֵל אֲבִיךָ וִיעֲזוּרְךָ (שֵׁם) הֵם יִצְאוּ אֶת־
 הָעִיר (שֵׁם מד, ד), מִן הָעִיר, וְהַתְּנַחֲלָתָם אֲתָם (וִיקְרָא כה, טו),
 מִהֶם, וְאֵין פּוֹתֵר אֲתָם (בְּרַאשִׁית מא, ח), מִהֶם, וְכֵן חֲנוּנוֹ
 אֲתָם (שׁוֹפְטִים כא, כב), מִהֶם, חֲלָה אֶת־רִגְלָיו (מַלְכִּים א'
 טו, כג), מִרְגְּלוֹ. וְכֵן עִם הַפֶּעַל וְאֶת־מַלְכֵינוּ שְׂרִינוּ
 כְּהִנֵּנוּ. וְאֲבִרְיָנוּ לֹא עָשׂוֹ תוֹרַתְךָ (נְחֻמִּיָּה ט, לד), וְכֵן
 הָאֲרִי וְאֶת־הַדּוֹב (שְׁמוּאֵל א' יו, לד), וְאֶת־הַכְּרוֹל נָפַל אֶל
 הַמִּים (מַלְכִּים ב' ו, ה), מִקְבָּרִים אֶרֶץ־הָעֵבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים
 (יִחְזְקָאל לט, יד), וְיִתְּכֵן לְפָרֶשׁ אֶת הָעֵבְרִים עִם הָעוֹכְרִים,
 כְּלוּמֹר אֲנָשִׁי תְּמִיד יִקְבְּרוּ עִם הָעוֹכְרִים אֶת הַנּוֹתָרִים. וְכֵן
 וְאֶת הַדּוֹב עִם הַדּוֹב בֹּא הָאָרֶץ וְכֵן וְאֶת הַכְּרוֹל עִם הַכְּרוֹל,
 נָפַל אֶל הַמִּים הַקּוֹרָה, וְכֵן וְאֶת מַלְכֵינוּ עִם מַלְכֵינוּ שְׂרִינוּ
 הַרְשַׁעְנוּ אֲנַחְנוּ, כִּי גַם הֵם לֹא עָשׂוֹ תוֹרַתְךָ וְלֹא הַתְּוִירוֹ אוֹתָנוּ
 אֶל דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה. וְיִבִּיא בְּמִקּוֹם אֵל, וְהִרְאָה אֶרֶץ־הַכְּהֵן
 (וִיקְרָא יג, מט), אֶת־דְּמֵי הַגִּדָּת טָלִין (אִיּוֹב כו, ד), וְיִגֵּשׁ
 דּוֹר אֶת־הָעַם וְיִשְׁאֵל לָהֶם לְשָׁלוֹם (שְׁמוּאֵל א' ל, כא),
 וְאֶת־כִּית יִי אֲנִי הַלֵּךְ (שׁוֹפְטִים יט, יח), וְהַמִּישָׁנִי אֶרֶץ
 הָעוֹמְדִים (שֵׁם טו, כו). וּבְמִקּוֹם לְמִדַּת הַשְּׁמוֹשׁ וִירְעוּ
 אֲתָנוּ (דְּבָרִים כו, ו), כְּמוֹ לָנוּ, וְעָשָׂה אֶת־דְּמוֹ כֹּאֲשֶׁר עָשָׂה
 לְדָם הַפֶּר (וִיקְרָא טו, טו). וְחֲבֹא בְּמִקּוֹם בִּיָּת הַשְּׁמוֹשׁ,
 וְאֲתָנוּ אֶל תְּמִידוֹ (יְהוֹשֻׁעַ כב, יט), כְּמוֹ כְּנֹה וְהַתְּחַלְקוּ אֶתְּךָ
 (שֵׁם יח, ה), כְּמוֹ בֵּה. וְחֲבֹא בְּמִקּוֹם עִם, הִיִּדְרוּעָה אֶת־
 אֲחִיו (בְּרַאשִׁית לו, ב), וְלֹא נִאֲמַנָּה אֶת־אֵל רוּחוֹ (תְּהִלִּים
 עח, ה), אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ כֹּאֵו (שְׁמוֹת א, א), וְרִכִּים
 כְּמוֹהֶם. וְכִשְׁתַּחֲבַר עִם הַכְּנוּיָם, זֶה שֶׁפִּירוּשׁוֹ עִם יִדְגֵּשׁ אֲתִי
 מִלְּבָנוֹן כִּלָּה אֲתִי מִלְּבָנוֹן תְּכֹנֵאִי (שִׁיר הַשִּׁירִים ד, ח), וְיִכָּל
 לְדַבֵּר אֲתִי (בְּרַאשִׁית יו, כב), וְיִכָּל מִשָּׁה מְדַבֵּר אֲתָם (שְׁמוֹת
 לד, לג), וְאֶתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְמִטָּה (בְּמַדְבָּר א, ד),
 וְאֶתְּנוּ תִשְׁבוּ (בְּרַאשִׁית לד, י). זֶה יִבִּיא בְּמִקּוֹם עַל־
 וְהַקְשִׁיר אֲתָו (מַלְכִּים א' ט, כה), כְּמוֹ עֲלִי. וְיִבִּיא עִם
 עִם הַחֹלֶם בְּעִנֵּן עִם, אוֹלֵי יִי אֲתִי (יְהוֹשֻׁעַ יד, יב), וְיִי

אלגביש ואבני אלגביש (חוקאל יג, יא), הם אבני אלגביש
הברד הגדולות, ועוד נכתבו בשרש גבש.

ארגמן הוא צבע אדום הנקרא [קרימז¹] כרמז. ובא בלז ארגמן
במקום המים ובארגמן. וכרמיל ותכלית (דברי

הימים ב' ב, ו), ותרגום ארגמן ארגנוא. והנאון רבינו סעדיה
ול פירש, כי תולעת שני הוא הנקרא כרמז², אם כן הוא
ארגמן צבע אדום אחר, ואומרים שהוא הצבע שקורין לק"א³
ובערכי נקראת ארגנוא⁴, כן כתב רבי יונה.

נשלמה אות האלף.

אות הבית.

בבת נוגע בבת עינו (וכריה ב, יב), אישון עינו, והוא בבה
שחרות העין שהצורה נראית בו. והפילו הבי"ת
האחת ואמרו בת עינך (איכר ב, יח). והנכון והישר,
שהמלה נחרת העין ויהיה בבה על משקל קטרה, קטרה
לפיכך לא נשחנה הבי"ת בסמיכות לשוא.

באר באר את התורה הזאת (דברים א, ה), פעל פעל
עבר, באר היטב (דברים כג, ח), מקור, ובאר
על הלחות (חבקוק ב, ב), פירש את החורה, פירש היטב.
וענין אחר מעין גנים באר מים חיים (שיר השירים ד, טו), באר
חפרתי את הבאר הזאת (בראשית כא, ל), ובאר צרה נכריה
(משלי כג, כו), והקבץ וכל הבארת אשר חפרו (בראשית
כו, טו). ובסמך לא נשחנה ויחפור את בארת המים
(שם כו, יח). ונשחנה בארת בארת חמר (שם יד, י),
וענינים ידוע והוא שמימיו נובעין.

באש ובאש היאור (שמות ג, יח), וירם תולעים ובאש
(שם טו, כ), פתח באהנה. והשם ואעלה באש באש
מחניכם (עמוס ד, י). ומשקל אחר ועלה באש ותעל באש
צחנתו (יואל ב, כ), ופגריכם יעלה באשם (ישעיה לז, ג),
בשוא האלף. והפעל הכבד והוא עומד ולא הבאש ורמה הפעיל

¹) *Hisp. carmesi, carmesin*. In recent. edd. קרימו
i. e. *It. chermisi, cremisino*; *Gall. cramoisi*; nostr.
Carmoisinfarbe, coccus.

²) *قَرْمِزٍ, قَرْمِزٍ, sive قَرْمِزٍ, nomen vermiculi*
cuius sanguine tineta sunt coccinea et nomen co-
loris ipsius. Parall. II, 6, 13. III, 14. vocem
Arabicam reperimus in כרמיל *=* *قَرْمِزٍ sive*
compos. de כרמ *vermis et* אל.

³) *Hisp. lacca; Ital. lacca; Gall. lacque (lacca)*.

⁴) *لَجْوَانٍ purpura*.

במלת אריאל. וקרוכ אני לומר כי הכל אחד בשרש, ואף
על פי שנפלה הי"ד באראלים. וגם רבותינו ול זכרו
המלאכים הקדושים בזה הלשון לרוב גדולתם באמרם (כחובות
קד, ע"א). אראלים ומצוקים אחזו בארון הקדש, נצחו אראלים
את המצוקים ונשבה ארון הקדש. אמרו אראלים על
המלאכים לרוב גדולתם, ומצוקים על בני אדם החשובים
והגדולים, כמו שכחוב כי ליי מצוקי ארץ וישרת עליהם
תכל (שמואל א' ב, ח), שדרשו בו רבותינו (יומא לח, ע"ב)
שהחסידים והגדולים נקראו מצוקי ארץ ועליהם מתקיימת
חבל. ורבי אדנים פירש אראלים מלה מורכבת אראל להם
כמו בשלם הבשר (מלכים א' יט, כא), בשל להם. וכן
כתבו אדני אבי ע"ה ופירשו ככה אמר הנביא, אראה להם
לישראל צרות, שיצחקו חוצה ומלאכי שלום שהיו באים בדברי
שלום מר יבכיון נשמו מסילות וגו'. ורבי אברהם בן עזרא
פירש כי היא ירושלים, כי כן נקראת הוי אריאל אריאל
(ישעיה כט, א), והטעם כאשר יראו אראלים הרום, אז
יצחקו חוצה.

ארגז ארגז תשימו בארגז מצדו (שמואל א' ו, ח), פירשו
חיבה, וכן אמר התרגום השוון בתיכוחא מסיטריה.

ואשר הם בני חמש אותיות

אגרטל אגרטלי זהב, אגרטלי כסף (עזרא א, ט), ופירוש המלה
כלים שנותנין בהם מים לידים אוהל"ש בלע"ז¹

[ראמין²].

אדרפון אדרפון ואדרפונים רבו (דברי הימים א' כט, ז), לאדרפונים
אלף (עזרא ח, כו), מטבע ידוע אצלם.

אחשדרפנים (אסתר ח, ט), אדני אבי ע"ה פירש
כי הוא מלה מורכבת, כי אחש הוא
שם הגדול בלשון ארמית, וכן אחשורוש אחש ורוש, ותכן מלה
אחשדרפנים אחשי דרי פנים, פירוש השרים הגדולים העומדים
תמיד בפנים, כלומר הרואים פני המלך המיר, וכן

אחשתרנים (אסתר ח, י) מלה מורכבת. ותכן
המלה אחשי תרין והי"ד והמ"ם סימן
הרכים. ופירוש המלה בהמות גדולות ונכבדות משני מינים מסוס
ומחמור, והוא מה שאמר בני הרמכים בני הסוסיות, כי
הסוסיא בלשון ערבי רמכ"א³.

¹) *Prov. orcel, orceau; It. orciuolo, orcioletto, or-*
ciolino (Urceolus).

²) *Ital. ramino et ramina, vas eni immititur aqua*
ad lavandum.

³) *رَمَكَة* cf. *Bocharti Hieroz. I. 101. Vide infra*
sub verbo רמך ubi rectius legitur רמכה.

ללבוש (בראשית כח, כ.), בשש נקרות, ולבוש בגדים אחרים (ויקרא ג, ד.), בכל עת יהיו בגדיהם לבנים (קהלת ט, ה.). ובלשון נקבות, את בגדי עשו בנה הגדל החמדת (בראשית כו, טו.). והקבוצ בלשון נקבות, קציעות כל בגדיהם (תהלים מה, ט.), וענינים ידוע.

בד ומכנסים בד (ויקרא ו, ג.), מכנסי פשתן, מדוי בד (שם) בד מלבוש פשתן, וי"ו מדוי נוספת כו"ו בנו בעוד (כמדבר כג, יח.), לבוש בגדים (ויקרא ט, כ.), לבוש בגדי פשתן. וענין אחר מפר אתות בגדים (ישעיה מד, כה.), אותות הכוזבים, חרב אל בגדים (ירמיה נ, לו.), אל הכוזבים, כלומר הקוסמים, וכן חרס יונחן קסמיה. ואדני אבי זל פירשו בעלי אבות מחרגום אוב וידעוני (ויקרא יט, לא.) בדיו ודכורו, והכל פירוש אחר, כי בדיו הוא לשון כוזב, כמו אשר בדא מלכו (מלכים א' יב, לג.), בגדיהם מתים יחרישו (איוב יא, ג.), ורוב דברך בהצדיקן עצמן מחרשים בני אדם. לא אחריש בגדי (איוב מא, ד.), כוביו או פירשו גבורותיו, לא כן בגדי (ישעיה טו, ג.) לא אמת כוביו, כלומר לא נחקיימו דבריו שהיה מדבר בגאווה. ויש מי שפירשו בניו, כלומר לא יעשו כן בניו כי הפסק מלכותו. וענין אחר בגדי עצי שטים (שמות כה, יג.), ותעש בגדים (ויקרא יו, ה.), ותצא אש ממטה בגדיה (שם יט, יד.), פארות האילן הנסים יקראו בגדים, והקטנים היוצאים מהם ענפים. ואברי האדם נקראו בגדים לפי שהם לאדם כבדים לאילן, יאכל בגדי עורו יאכל בגדי (איוב יח, יג.). ויש מפרשים, בדי עורו ובדיו בניו שהבנים לאדכ כבדים לאילן. וכן וכלתה בגדי (הושע יא, ו.) ויחנן שיהיה שרש כלם בגד. בגדי שאל תרדנה (איוב יו, יו.), גי מלה נוספת, ומעמו בשאל חרדנה. וכן בגדי שופר יאמר האח (איוב לט, כה.), בשופר וכן ויגעו עמים בגדי ריק (ירמיה נא, נח.), בריק. ואף על פי שאמרו כי גי מלה נוספת, קצת מלת ענין יש בה כי יורה להגדלת הדבר ולהחמדתו. וכן פירש אדוני אבי עליו השלום. ופירוש בשאל תרדנה מעם חרדנה על התקוות שזכר פעמים תקוותי, כלומר איפה תקותי כי בשאל תרדנה כל התקוות שיש לי, כמו שאמר אם אקוה שאל בתי (איוב יו, יד.), ויש מי שפירש בדי שאל, ירכחי שאל. ועוד פירשו בו, על אברי האדם שהם כמו הכרים לאילן, והוא חסר ופירשו, בדי גופי בשאל תרדנה. והחכם רבי משה בן עזרא כתב כי השרשים הנכנסים תחת הארץ ומחפשים כלפי מטה הם הנקראות בדי שאל, וכן פירש הפסוק לפי פירשו כי תקוותיו תרדנה תחת הארץ כבדי שאל. גם פירש כי על הגידים אמר בדי שאל דרך העברה.

בדד בגד ישוב (ויקרא יג, מו.), יחיד ובדד אינו שם חסר לומר לבד כי גם לנקבה ולרבים ימצא בגד איכה ישובה בגד (איכה א, א.), בגד ישובנו (ירמיה מט, לא.) ובא עם למד השמוש כדרך השם לא שם החסר

לא היתה בו (שמות טו, כד.), הקאישו נמקו חבורותי (תהלים לח, ו.). והיוצא יבאיש יביע שמן דוקח (קהלת י, א.), ענין סרחון, להבאישני ביושב הארץ (בראשית לה, ל.), כמו שירחיק האדם דבר המבאיש, אשר הקאשתם את ריחננו בעיני פרעה (שמות ה, כא.). ואמר בעיני סמוך אל ריח ואף על פי שעל דרך המשל היה לו לומר באפי שב אל הענין, כלומר שלא ירצו לראותינו ולהביט אלינו כמו שירחיק אדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו. וכן הקאש הקאיש בעמו (שמות א' כו, יב.), כל אשר חמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל חפרש כל אחר לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני ביושב הארץ, להחזיקנו ולמאוס כי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש. וכן ורשע יבאיש ויחפיד נפעל (משלי יג, ה.). והנפעל כי נבאשו בדוד (שמות ב' י, ו.), התפעל נבאשת את אביך (שם יו, כא.). והתפעל כי התבאש עם דוד (דברי הימים א' יט, ו.), כלם מחפרשים בזה הענין. קאשה ותחת שיעורה קאשה (איוב לא, לט.), בשוא האלף, ורע קאש הנבאש והפחות. ויעש קאשים (ישעיה ה, כ.), ענבים נבאשים ופחותים למכרושקש בלע"ו, או הדומה להם מהפירות הפחותים, או היא מין ממיני הקוצים. ורבינו סעדיה ז"ל פירשו ענבים רעים, חרגום ורע ובאש. ורבינו הא"י ז"ל פירשו מין ממיני הענבים הרע שבהם, ומפורסם הוא מלשון משנה (מעשרות פרק א, משנה כ.) הענבים האובשים במקדם האלף על הכית.

בג בפת בג המלך (דניאל א, ח.), פת מאכל המלך, ואכלי פת בגו (שם יא, כו.), פת מאכלו, פת בגם (שם א, טו.), מאכלם. ונתתיך לבג לגימ (ויקרא כח, ו.). כתיב כן פירשו ונתתיך למאכל, וקרי לבו כי הענין קרוב זה לזה, והו"ו גימ"ל באלפא ביחא דא"ט ב"ח"י.

בגר כל רעיה בגרו בה (איכה א, כ.), שלו כל בגדי בגד (ירמיה יב, א.), ובגד ולא בגדו כך (ישעיה לג, א.), בגדו בגד אחתה יהודה (ירמיה ג, ו.), חסר לנקבה, והמשפט בגדו בשוא בפלס רחוקה, גדולה. בגדו בת (שמות כא, ח.), ובאשת נעורך אל יבגד (מלאכי ב, טו.), בחלם, ובפתח, מדוע נבגד איש באחיו (שם ב, י.). והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב שהוא בנין נפעל ואינו נכון, כי פעלי הקשר לא יבא מהם פעול ונפעל. ונקשר עם מ"ם אכן בגדו אשה בגדו (ירמיה ג, כ.). והשם ובגד בגדים בגדו (ישעיה כד, טו.), בשש נקרות, כל בגדי בגד (ירמיה יב, א.). ומשקל בגדו אחר נביאה פוחזים אנשי בגדו (צפניה ג, ד.), בפלם הנה תפללות באו העיר (ירמיה לב, כד.), ענין מי שעובר על בריתו חברו ומשקר בו כבטחו בו. וענין אחר ובגד

1) It. *lambrusca*; Gall. *lambrusque*; Hisp. *labrusca* (*labrusca*).

נחש יצא צפע (ישעיה יד, כט), מבני בניו של עוהו יצא חוקיהו ועוהו היא לדרום ארץ ישראל לפיכך אמר כי מצפון עשן בא בארץ ישראל שהיא צפונית לעוהו ואין מי שמחאחר במועדים שיחן חוקיהו לבא למלחמה על פלשתים כי כולם יבאו בשמחה. פרא בודד לו (הושע ח, ט), כצפור בודד על גג (תהלים קב, ח), כלומר יחיד.

ברא בחרש אשר ברא מלכו (מלכים א' יב, לג), כי מלכך אתה בודאם (נחמיהו ח, ט), משפטו בודאם כהראות האלה, עניינם אשר כוב מלכו, כי מלכך אחה כחכם. וסמך הלשון הזה אל הלב כי עניין מציאת הכוב במחשבת הלב ואחר כך יוציאנו בפה.

ברל לא נבדלו העם ישראל (עזרא ט, א), וכל הנבדל נפעל מעמי הארצות אל תורת האלהים (נחמיה י, כט), הבדלו מתוך העדה הזאת (במדבר יו, כא), נבדל אחרון להקדישו (דברי הימים א' כב, יג), והכבד הבדל יבדילי הפעיל (ישעיה נג, ג), הבדיל יי את שבט הלוי (דברים י, ח). והבדילת הפרכת לכם (שמות כו, לג), מלרע שלא כמשפט. לא יבדיל (ויקרא א, יו), כלם עניין הפרשה. והערים הבדלות לבני אפרים (יהושע טו, ט), החירק במקום שורק מן הבדלות ומשפטו מובדלות פירושו מופרשות, או יהיה חאר מן הבדל בפלם ויהי הפלצר (דניאל א, יא). או בדל און (עמוס ב, ג, יב), אמר בו התרגום חסות דאודן הקשה שבאון. או פירושו מענין הכדלל כלומר הפרשה מהאון מעט, או אחד מן האון. ויתכן לפרש כי ב"ת בדל און היא ב"ת השרות ויהיה פירושו, הך שבאון והוא הדל שבאון. וענין אחר את הבדיל (במדבר לא, כב), והקבוץ בדילים, ואסירה כל בקיל בקיליך (ישעיה א, כה), את האבן הבדיל (זכריה ד, י), חסר הסמך, כמו הארון הברית (יהושע ג, יד), מין ממיני המתכות אשטיין¹⁾ [שטנין בלע"ז].

ברק לבדוק ולחזק הבית (דברי הימים ב' לד, י). והשם לחזק את פרק הבית (מלכים ב' כב, ה), בשש ברק נקודות, מחזיקי בקק (יחזקאל כו, ט), הוא מקום השכר וההריסה, ונקרא כן לפי שהוא צריך חיפוש כי הבדיקה הוא לשון חפוש בדברי רבותינו ז"ל (מגילה כה, ע"ב), ברקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול, בודקין את החמץ לאור הנר (פסחים כ, ע"א).

בהה תהו ובהו (בראשית א, כ), ענין שטמון ורקור בהו והו' תמורת ה"א למ"ד הפעל. ואמרו חכמי המחקר כי תהו הוא הדבר שאין לו דמות וצורה והוא מוזמן ומעודד לקבל כל דמות וכל צורה וקורין לו בלשון יוני היוליא²⁾, ובהו

שוכני לבדד (מיכה ו, יד), לפיכך אנו אומרים כי אנו חאר אכל הוא שם היחידות. ויבא בענין בטח כי השוכן בטח הוא יושב יחיד אין צריך להרכות אנשים לעור שיהיו עמו לפיכך אמר ברד ישכנו, שוכני לברד, וישכן ישראל בטח בדר (דברים לג, כח), וכן יי בדר ינחנו (שם לב, ב, יב). ובנפול אות הכפל, בדר בדר (שמות ל, לד), אחד באחד כלומר שיהיו שחוקים כל אחד לבדו. ויש מפרשים משקל במשקל. וכן חרגם אנקלום רוצה לומר שישקול כל אחד ואחד לבדו מפני ההכרע, או שיהיה משקל זה כמשקל זה כי היה בהם שהיה משקלם שוה והם המפורשים בחורה נטף ושחלת וחלבנה ולבונה. וכן אמרו רבותינו ז"ל (כריתות ו, ע"א), הצרי והצפורן לבונה וחלבנה משקל שבעים שבעים מנה. ורוכ השחמשם בזה השם עם למ"ד, משפחות בית דוד לבדד וגשיהם לבדד (זכריה יב, יב), והוא קמוץ ובסמך פחה, לבדד משורי הנצבים (מלכים א' ה, ל), לבדד מטכריו (דברים יח, ח). והכניסו עליו עוד המ"ם מלבד שבתות יי (ויקרא כג, לח), מלבד נשי בני יעקב (בראשית מו, כו), וולר נשי בני יעקב ועם הכנענים ידגש ויותר יעקב לבדד (בראשית לב, כד), יהיו לך לבדד (משלי ה, יו), אין עוד מלבדד (דברים ד, לה), הדגש לחסרון אות הכפל ופירושו וולחו. והושבתם לבדד (ישעיה ה, ח), אתם יחידים אין אחר עמכם. והפעל ממנו ואין בודד במועדיו (ישעיה יד, לא), כלומר אין מתיחד במועדיו, רוצה לומר בזמנים שיחן נבוכדנצר לחיילותיו ביום הזה ובזמן הזה תהיו מוכנים ומוזמנים ללכת למלחמה אין אחד מהם שיתיחד לעצמו ויפרד וימנע ללכת כי כלם יבאו יחד. וכן חרגם יונתן ולית דמתאחר בזמניה. ואפשר כי על נבוכדנצר אמר כמו שפירשת, וזה הוא שאמר כי מצפון עשן בא (שם) והיא ככל שהיא גם לצפון ארץ פלשתים כמו לצפון ארץ ישראל ובאותו חרבן שהקריב מלך בבל ארץ פלשתים נשעו ישראל שהיו הפלשתים לוחצים אותם. ויתכן גם כן לפרש כי על פרעה אמר שהכה בפלשתים כמו שנאמר בספר ירמיהו בטרם יכה פרעה את עזה (ירמיה מו, א), ואמר הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף וגו' (שם). אבל לענין הפרשה נראה יותר לפרש כי על חוקיהו אמר שאמר בתחלת הפרשה אל תשמחי פלשת כלך כי נשכר שבט מכך (ישעיה יד, כח, כט), ואמר זה בשנת מות המלך אתו ומלך חוקיהו, ואמר אל תשמחי פלשת כלך כי נשכר שבט מכך והוא עוהו שהכה בפלשתים כמו שאמר בדברי הימים (דברי הימים ב' כו, ו), וכשמת שמחו והיו לוחצים ישראל גם בימי אחז ואמר עזה אל תשמחי כמו ששמחת ער עזה כי נשכר שבט מכך והוא עוהו כי מורעו יצא עזה שיקך והוא חוקיהו שהכה בפלשתים את עזה ואת גבוליה כמו שכחוב בספר מלכים, (מלכים ב' יח, ח), וזה הוא שאמר כי משרש

¹⁾ Prov. estain; Hisp. estaño; Gall. étain (stannum).

²⁾ I. e. It. stagno (stannum).

³⁾ ὕλη, materia (nostr. Stoff).

ופעם פרט * . כי אם הִבְהֵמָה אשר אני רוכב בה (נחמיה ב, יב), הנה נא בְּהֵמֹת אשר עשיתי עמך (איוב מ, טו), בהמה אחת ששמה בהמות . ויש אומרים כי כן שאל נא בְּהֵמֹת וְתוֹרֵךְ (איוב יב, ו), לפי שאמר ותוֹרֵךְ לשון יחידה, ואין צורך כי טעם ותוֹרֵךְ כל אחת ואחת מהבהמות . או מלת ותוֹרֵךְ נופלת על מין הבהמות . וכן ועוף השמים ויגד לך (שם) . ובסמוך בְּהֵמֹת שוֹרֵי (רזחלים ח, ח), גם בְּהֵמֹת שוֹרֵי תערג אליך (יואל א, כ), בְּהֵמֹת נגב (ישעיה ל, ו), ופירוש הפסוק החנכא הנביא שיצאו בהמות הנגב לאכול ישראל ההולכים לבקש עור מסצרים ונושאים על כחף עירי חיליהם ועל דבשם גמלים אוצרותם לחת שחר למצרים לעזור והם עם שלי יועילו למו . והבהמות שאמר הנביא הם אשר אמר לביא וליש מהם אפעה ושרף טעיפף (שם) . ויקרא מצרים נגב לפי שהיא דרומית לארץ ישראל . או יהיה פירוש נגב כפירוש ארץ הנגב נתתני (שופטים א, טו), כי מדור חיוור תעורר כמדבר ובארץ הנגב .

בהן ועל בָּהֶן ידו הימנית (ויקרא יד, יו), גדל ולרבים בָּהֶן בְּהֵמֹת יריהם ורגליהם (שופטים א, ז) . וירחן שהוא משקל אחר .

בהק בָּהֶק הוא פרח בעור (ויקרא יג, לט), מין ננע לבן בָּהֶק ונוגה לו הרבה, אבל פחות מבהרר ומשאח ומספחת . וכן אמרו בספרא (פרשת מצורע פרשה ג, כ) בהק הוא טהור הוא, הוא טהור ומטנו ולמעלה טמא . ודומה לו בענין הנגה מה שחרגם וינחן מנגה נגדי (תהלים יח, יג) מויו יקריה מבהקין שמי שמיא .

בהר בְּהִיר הוא בשחקים (איוב לו, כא) . אם בְּהִירָה בְּהִיר לבנה היא (ויקרא יג, ד), בְּהִירָה לבנות (שם בְּהִירָה יג, לח), ענין לובן ונוגה . ולובן הבהרר הוא כשלג וכן אמרו (ספרא פרשת מצורע פרשה ב), בהרת עוה כשלג, ואמרו יכול כשם שהיא שלישית כחב כן היא שלישית למראות חלמוד לומר לבנה לבנה היא, היא לבנה ואין למעלה הימינה . וכמה חזק לבנינוחה? כשלג שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג (במדבר יב, י) .

בוא בָּא אחיך במרמה (בראשית כו, לה), בָּא בשכרו (שמות כב, יד), פירוש בא בשכרו אל המלאכה לא בחנם כמו השואל לפיכך לא ישלם השוכר אותו אם נשכר או סת כמו השואל . כי על יום טוב בָּנו (שמואל א' כה, ח), כנפול האלף מהמכתב, כי בא יבא (חבקוק כ, י) .

כי אם היו מחוברים מן בְּהֵמָה, יבְּמָה, רהיזה החיו רפה כמו שנחבנו, ושאלה אשה מְשַׁכְּנָתָה (שמות ג, כב) חובר מן שְׁכָנָה, וכן והיא חֲבֵרְתָּהּ (מלאכי ב, יד) מן חֲבֵרָה, וככנוי ישאר כסגול כמו אלה שוכרתי או ישוב חיר'ק, כמו נְבִרְתִּי ע"כ .

הוא הצורה והוא הדבר שיש לו כח וגבורה להלכיש את ההיולי דמות וחמונה, ובהתחברם ברצון האל היחה בהיאת העולם .

בהט בָּהֵט ויש (אסתר א, ו), אמרו שהיה הנקרא בערכי בלג'ט¹ והוא דומה לשיש .

בהל ותרם כי נִבְהַל מאד (שמואל א' כה, כא), נפעל עבר כי הוא פתח והמסורה עליו לית כוחיה פתח . נִבְהַל להין איש רע עין (משלי כה, כב), ביעוני כי הוא קסום והכית מפואר בקסן חטף, כי כלה אך גִּבְהָלָה (צפניה א, יח), מלרע . ודרך הנפעל במלת פִּלָּה שאמר שתהיה נבהלה, כמו מכה נחלה (ירמיה יד, יו), וכשרש חָלָה נבאר היטב . כי נִבְהָלוּ מפני (בראשית מה, ג), אל תִּבְהַל טפניו תלך (קהלת ח, ג), תגע עדיך וְתִבְהַל (איוב ד, ה), וידי עם הארץ תִּבְהַלֶּנָּה (יחזקאל ג, כו), כפחת הה"א באחנא . והכבר פעל ויִבְהַלֶּךְ פחד פתאם (איוב כב, י), ובסופתך תִּבְהַלֶּם (תהלים פג, טו), ליראם וְלִבְהַלֶּם (דברי הימים ב' לב, יח) . וכבר הפעיל אחר, ושרי הִבְהִילֵנִי (איוב כג, טו) . והשם והפקדתי בְּהַלָּה עליכם בְּהַלָּה (ויקרא כו, טו), ושנותם בְּהַלָּה (תהלים עה, לג) . והקבוץ עיר וּבְהַלָּה (ירמיה טו, ח), ענין אימה ובעתה . וענין אחר הכבר ויִבְהִילוּ להביא את הטן (אסתר ג, יד) . וכבר אחר ויִבְהַל את תמרוקיה (אסתר ב, ט), אל תִּבְהַל ברוחך (קהלת ז, ט), ענין מהירות וחפזון . ויש לפרש מזה נבהל להין (משלי כה, כב)*, וכן נחלה מִבְהַלָּת בראשונה (שם כ, כא), ואלהים אמר לִבְהַלֵּנִי (דברי הימים ב' לה, כא), למהרני ולורוני . ורבי יונה פירש בו ענין רוממות וגדולה והפלגה .

בהמה זאת הִבְהֵמָה אשר תאכלו (דברים יד, ד), בְּהֵמָה ורמש (בראשית א, כד), הה"א לסימן הנקבה . ובסמוך זאת בְּהֵמַת הַלָּוִים (במדבר ג, מא), אבל תחת בְּהֵמָתָם (שם ג, מה), בְּהֵמָתָהּ לא תרביע כלאים (ויקרא בְּהֵמַת יט, יט), אינו יוצא מגורת בהמה כי אם מגורת בְּהֵמָתָהּ, ואם לא נמצא, כי לא יאמר מבהמה בְּהֵמָתָהּ כי אם בְּהֵמָתָהּ כאשר כתבתי בחלק הרקדוק בשער השמות² והוא שם כלל

¹ lapis marmori similis. Cf. Gesenius, Thesaurus Linguae Hebraicae p. 182. ubi בָּהֵט legitur.

² תחת בהמתם (במדבר ג, מה), ובל בהמתך (דברים ה, יד) אינה נגזרה מן בְּהֵמָה כי אם מן בְּהֵמָתָהּ, ואם לא נמצא יאמר על משקל הִבְהִילָה כי הה"א תהפך לרז"ו רפה לא לדגושה, כאשר הודעתך (מכלול דף קע"ה ע"ב) . וראה עוד בדרך קע"ט ע"כ במשקל פְּעֻלָּת וכן יאמר בְּהֵמָתָהּ, יבְּמָתָהּ ואם לא נמצא הכורם אל הכינויים יוכיח בְּהֵמָתָהּ, בְּהֵמָתָם, יבְּמָתָהּ, יבְּמָתָהּ

(ג.) ולגור פֿעול, לבלתי באו הכלים הנזכרים (ירמיה כו, יח.) והוא עבר במקום עתיד, ואמר באו על הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה, כמו אפוד ירד בידו (שמואל א' כג, ו.) שבו אליהם ריקם (ירמיה יד, ג.) פֿא מַבֵּא באר לחי רואי (בראשית כד, סב.) מַבֵּא מקור. וכא בתוספת ה"א פֿבֵּאָה רגליך העירה (מלכים א, יד, יב.) והוא מלרע, ונדרוי מואב יבא בארץ פֿא שנה (מלכים ב' יג, כ.) יונחן חרמו במקום מקור כמיעל שחא. ואפשר כי האל"ף במקום ה"א בה, כלומר באותה שנה ותהיה האל"ף במקום ה"א הכנוי, כמו שבאה ה"א הכנוי במקום אל"ף במלח פֿה ברב גלוליו (יחזקאל יד, ד.) וכן מצאנו ה"א הנקבה מוסרת באל"ף במלח על כן גבֵּהָ קמתו (שם לא, ה.) בהם תבִּוֶּאֱתָךְ טובה (איוב כב, כא.) חבא לך. וכבר זכרנו דקדוק המלה בחלק הדקדוק י, אל תבִּוֶּאֱנִי רגל גאזה (תהלים לו, יב.) אל חבא לי, כל יד עטל תבִּוֶּאֱנִי (איוב כ, כב.) חבא לו. וכן כל בנין הקל כזה השרש עם הכנויים יתפרש הכנוי עם למ"ד השמוש. ויבא סגנים כמו חמר (ישעיה מא, כה.) ויבא על סגנים. פֿאָבֶּה גררה (בראשית יח, יט.) פֿאָבֶּה אשורה (שם כה, יח.) והדומים להם אין הכ"ף נוספת כאשר חשבו רבים אך היא לזכות היורע המקום וכן כלם שהם על הדרך הזה ואילו היתה נוספת לא היה אומר כן בכל הביקרא הפעיל בואכה בכ"ף נוספת. והפעל הנוסף וְהִבֵּאתִי עליכם (ויקרא כו, כה.) וְהִבֵּאתִי בניך בחצן (ישעיה מט, כב.) אף לא הִבֵּאתִי אסתר (אסתר ה, יב.) מלעיל, וְהִבֵּאתִי אותם אל הכהן (ויקרא טו, כט.) מלרע, וְנָבִיא לבב חכמה (תהלים ז, יב.) וכשרש ידע נפרש הפסוק. לִבֵּיא אותו בבדלה (ירמיה לט, ז.) כמו לִהְבִּיאַתִּי תְּבִיאָה לחם תנופה (ויקרא כג, יו.) האל"ף ברגש, וכן וְהִבֵּאתִי לוֹ את המנחה אשר בידם (בראשית מג, כו.) וְהִבֵּאתִי לָנוּ כִּיד אלהינו הטובה עלינו (עזרא ח, יח.) ושלא נזכר פועלו ממנו, כי למען הפעל הראותכה הִבֵּאתִי הנה (יחזקאל ט, ד.) כי הִבֵּאתִי בית יוסף (בראשית מג, יח.) אשר הִבֵּאתִי לך (שם לג, יא.) והשם מְבִיא שְׁמֵי הַמָּבִיא (דברי הימים א' ט, יט.) אל מְבִיא השלישי אשר בבית י"י (ירמיה לח, יד.) ויבִיאִי בְּמִבְּוֶא (יחזקאל טו, יט.) והקבוצ מְבִוֶּאִים, מְבִוֶּאִי עיר מְבִקְעָה (שם כו, י.) ובקבוצ הנקבות על מְבִוֶּאֱת ים (שם כו, ג.) ומשקל אחר מְבִיא הַמְּבִיא מִהַקְדִּים (שם טב, ט.) ומשקל אחר סַטֵּל הַקְנָאָה פִּיאָה הִזָּה בְּפִיאָה (שם ח, ה.) ואכלתם מן הַתְּבִוֶּאָה יִשָּׁן (ויקרא תְּבִוֶּאָה כה, כב.) ויעשו פרי תְּבִוֶּאָה (תהלים קו, לו.) פֿתְּבִוֶּאֱת

י) תְּבִוֶּאֱתָךְ טובה הורכבה מן הִבֵּא וְבִבֵּא, או תהיה תי"ו חסורת ה"א נוספת כמלת ותקרב וְתְּבִוֶּאָה (ישעיה ה, יט.) כמו שדרכה להיות נוספת פֿאָשְׁטִיכָה, אֶזְכְּרָה וזולתם והוא הנכון. (מכלול דף קכ"ב, ע"ב.)

גרן וְתְּבִוֶּאֱת יקב (במדבר יח, ל.) להוסיף לכם תְּבִוֶּאָתוֹ (ויקרא יט, כה.) וְתְּבִוֶּאֱת הַכֶּרֶם (דברים כב, טו.) שם כולל לכל פרי מאכל ונקרא תְּבִוֶּאָה לפי שהוא משנה הבאה. כי משנה שעברה יקרא עֲבוֹר. וכחכ רבי יעקב בן אלעזר מזה ועברת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך וְהִבֵּאתִי (שמואל ב' ט, י.) ומלת והכאת מלעיל ואף על פי שהמלה לעתיד*, וכן איש יבִיא בפריו (שיר השירים ח, יא.) ענין תְּבִוֶּאָה, ואין צורך להוסיף מענינם. וכא בלשון הוה על דרך כבוד כנוי לחשמיש, ויבֵּא אל הגר (בראשית טו, ד.) פֿא נא אל שפחתי (שם טו, כ.) והדומים להם. וְבִבֵּא הַשֶּׁמֶשׁ (קהלת א, ה.) לא יבֵּא עוד שמשך (ישעיה ס, כ.) ענין הכנסת השמש וכיאה, וכן קומי יאורי כי פֿא אורך (שם ס, א.) כלומר שקע אורך שהיית נהוגה בו עד עתה ומכאן ואילך כבוד י"י עליך ורח. וכן פירש יאורי אבי ז"ל מזה כי יבֵּא כנהר צר (שם נט, יט.) כמו הנהר שייכנס בים ולא יראה. ויש לפרשו כמשמעו כשיבא הצר להלחם על ישראל כמו הנהר שבא במרוצה רוח י"י נוססה בו ותשחיתנו. והפעל הנוסף כזה הענין וְהִבֵּאתִי השמש בצהרים (עמוס ח, ט.)

בון כי מי בון ליום קטנות (זכריה ד, י.) פהח שלא כמשפט לא יבִוֶּזֶ לנגב כי יגנוב (משלי ג, ל.) פֿו לדבר יחבל לו (שם יג, יג.) ובון משפחות יחתני (איוב לא, לד.) והשם בְּנִיאוֹה נָבוֹז (תהלים לא, יט.) ונעוה לב יהיה לָבוֹז (משלי בון יב, ח.) כי היינו בִּוְזָה (נחמיה ג, לו.) ענין ביוון וידוע הוא. **בוכ** נִבְכִּים הם בארץ (שמות יד, ג.) השורק מקום חלם, נפעל נִבְכּוּ עדרי בקר (יואל א, יח.) והעיר שושן נִבְכֶּה (אסתר ג, טו.) והשם, כי יום מהומה ומבוסה ונִבְכֶּה מְבִוֶּקָה (ישעיה כב, ה.) עתה תהיה מְבִוֶּקָתָם (מיכה ג, ד.) ענין בלכול.

בול לְבֹל עץ אסנוד (ישעיה מד, יט.) כחכ רבי יונת בול שהוא כמו עץ, ונסמך אל עץ כמו יִבְדִּיט עֵפֶר (דניאל יב, ב.) ומִטֶּר גֶּשֶׁם (זכריה יא, א.) וכן כי בול הרים יִשְׂאוּ לוֹ (איוב ג, כ.) ולפי דעתי כי הוא כמו יָבֹל, ומוצא הארץ בין עשבים בין אילנות יקרא יָבֹל, כמו ונתנה הארץ יְבֹלָה (ויקרא כו, ד.) וכן מוצא העץ שהוא הענפים יקרא יָבֹל. ופירוש לבול עץ, לענף עץ ועוד נכתבו בשרש יָבֹל. בירח בול הוא החדש השמיני (מלכים א' ג, לח.) הוא מרחשון. ויש אומרים כי נקרא בול מענין מְבֹל בעבור רוב הגשמים שירדו במרחשון.

בוס תְּבִים נפת (משלי כו, ו.) כמו חבו, יבִים צרינו (תהלים ס, יד.) ועל הרי אֲבוֹסָנוּ (ישעיה יד, כה.) והשם ומאלהים היתה תְּבִוֶּסָת אחוזהו לבא אל יורם (דברי תְּבִוֶּסָה הימים ב' כב, ו.) כלומר שם בלבו ללכת אל יורם ובהליכה ההיא היתה תְּבִוֶּסָתוֹ שלא נהג בו יהוא מנהג מלך אלא בזה ואמר לעכריו גבֵּ אוֹתוֹ הכהו אל המרכבה (מלכים ב' ט, כו.)

ענ

בוס - בוש

37

בוש - בוק

עד

ובושה החמה (ישעיה כד, כג), מלרע • והחאר הפנה ערף
מואב בוש (ירמיה מז, לט), מגבורתם בושים (יחזקאל לב,
ל). והשם תכסך בושה (עובדיה א, י). ומשקל אחר בושה
ובשנת פני כסתני (תהלים מד, מז), בשקל ונפת צופים בשנת
(תהלים יט, יא), ובחוספת נון בשנה אפרים יקח (הושע י, כשנה
ו). וכחב רבי יונה כי הוסיפו בו הנון לביווי הבעל שיקרא
בשנה, כמו נהבשת אכלה את יגיע אבותינו (ירמיה ג, כד),
ויש לפרשו כמשמעו, כמו שאמר נבוש ישראל מעצתו (הושע
י, ו). וההפעל ולא יתבששו (בראשית ב, כה). והפעל התפעל
הכבד ומשנאנו הבישות (תהלים מד, ח), עצת עני תבששו הפעיל
(שם יד, ו), הבישותה כי אלהים מאסם (שם כג, ו), מביש
ומחפיר (משלי יט, כו), וכרקב בעצמותיו מביש (שם יב,
ד). והשם עוד והחזיקה במבשיו (דברים כה, יא), והם מבשין
ביציו שהם מקום הבשת, וכן עריה בשנת (מיכה א, יא),
גלוי ערוה, כמו וחשופי שנת (ישעיה כ, ד). וענין אחר
ויחילו עד בוש (שופטים ג, כה), ויפצרו בו עד בוש (מלכים
ב' ב, יו). והפעל הכבד בשש משה (שמות לב, א), מדוע פעל
בשש רכבו לבא (שופטים ה, כה), ענין איחור •

בוז ובוז בזה (יחזקאל כט, יט), בוז להם בני ישראל
(יהושע יא, יד), בוזנו לנו (דברים ג, ו), שארית
עמי יבזום (צפניה ב, ט), ושללם לבוז (אסתר ח, יא),
והוקלה מלח ונבזה בהם עד אור הבקר (שמואל א' יד, לו),
כי עקר הוין להרגש. והנפעל ונבזו תבזו (ישעיה כד, ג). נפעל
ושלא נזכר פועלו חרב אל אוצרותיה ובוזו (ירמיה ג, לו). פעל
והשם ונבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט, י), ובלא ה'א בזה
יתר הבז (במדבר לא, לב), ובוז בזה (יחזקאל כט, יט), בן
הה'א כמפיק ענינם ענין שלל •

בוה כי דבר יי בזה (במדבר טו, לא), מדוע בזה את
דבר יי (שמואל ב' יב, ט). והנפעל נבזה בעיניו נפעל
נמאם (תהלים טו, ד). והפעל הכבד להבנות בעליהו הפעיל
בעיניהן (אסתר א, יו). והשם בזה וקצף (שם א, יח), בזה
ענין ביון ידוע הוא. ומה הענין לזה נפש (ישעיה מט,
ו), והוא חאר או מקור בשקל קנה חבמה מה טוב (משלי
טו, טו), ופירוש למי שהוא נכון לבזה אותו כל נפש ולחעב
אורו כל גוי. או הוא במקום פעול כאלו אמר לבז נפש.
ומענין זה עוד נבזה ונמם (שמואל א' טו, ט), בחוספת נבזה
הנון והמם • וענין אחר אשר קנאו נהרים ארצו (ישעיה
יח, ב), כי הוא לפי דעתי מזה השרש והאלף תמורת ה'א
למ'ד הפועל כמו שכא הו'ד במלח תסיו תמורת ה'א למ'ד
הפעל, וענינו ענין בזה ושלל והם שני שרשים בענין אחד •
ורוב המדקדקים אמרו כי האלף תמורת אות הכפל והוא
כמו בוז •

כמראה הבזק (יחזקאל א, יד), כמו בזק • ורכותינו בן
פירשוהו לשון פוזר • באמרם (בראשית דב' פרשה ג,

מבוסה כי יום מהומה ומבוסה (ישעיה כב, ה), קו קו ומבוסה
הפעל (שם יח, ב). והפעול מן הפעל הכבד כפזר מיבם (שם
פעל יד, כ), כמו מוכו • וכבד אחר כפול הלמ'ד בןססו מקדשך
(שם סג, יח), בןססו את חלקתי (ירמיה יב, י), כמו בוזו,
או הם ענין הרמיסה והניאול והוא הנכון • וכן בוסים בטיט
חוצות (זכריה י' ה), שהוא חאר מן הפעל הקל בפלם
טובים, בושים ופירשו מתנאלים ונרמסים בטיט חוצות,
כלומר אותם שהיו כגורים והם אומות העולם יהיו נרמסים
בטיט חוצות • או יהיה בוסים חאר יוצא ופירשו והיו
כגורים על ישראל, כלומר ישראל יהיו כגורים אף על פי
שהם חלשים • וכן אמר אחר כן והיו כגבור אפרים (שם י,
ז), והיו בוסים ורמסים אויביהם בטיט חוצות במלחמת
ונלחמו כי יי עמם והובישו רוכבי סוסים האומות שהם
התפעל רוכבי סוסים • וכן ההפעל מתבוססת בדמך (יחזקאל טו, ז),
מתנאלת • וכחב אדווי אבי זל מזה השרש והענין יען בושםכם
על דל (עמוס ה, יא), בחילוף שין בסין, כמו בולם שקמים
(שם, טו), שהוא כמו בולש. והרגום ויחפש ובלש, ויהיה בושםכם
מכנין מרובע בפלם בושםכם •

בוץ ותכריך בוץ (אסתר ח, טו), פשרה, מכנסי בר
(ויקרא ו, ג), חרנומו מכנסין דבוק •

בוק בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב, יא). והנפעל
הבוק תבוק הארץ (ישעיה כד, ג), ענינם הריקות
מרוח השלל והבוה •

בור והבור רק אין בו מים (בראשית לו, כד), ואל
מקבת בור נקרתם (ישעיה נא, א), ברת חצובים
(דברים ו, יא), כמו באר, אבל הבאר בחפירה לכד מבלי בנין, אבל
הבור בבנין • ולפי דעתי כי בור הכתוב במקרא אין מימיו
נובעין והוא שקורין בלעז ציסטירנא¹). וכן אך מעין ובור
(ויקרא יא, לו), רוצה לומר שמימיו מכונסין ואינו כמו המעין
ואף על פי שרבותינו ז"ל אמרו בור שמימיו נובעים, הם היו
זוכרים בור במקום באר, כי לא היו זוכרים באר ברוח • והנה
הם זכרו בור ובאר במשנה והבדילו ביניהם שאמרו (עירובין
פרק ב, משנ' ד), אחד באר הרבים ובור הרבים ובאר היחיד עושין
להם פסין אבל לבור היחיד עושין לו מחיצה גבוהה עשרה
טפחים • מה שזכרו הנה באר ר"ל שמימיו נובעין ומה שזכרו
בור ר"ל שמימיו מכונסין • ובית הסדר נקרא בור, לפי שהוא
דומה לבור אשר בבית הבור (שמות יב, כט), בבית הסוהר,
ויריצהו מן הבור (בראשית מא, יד), וכן הקבר, נמשלתי
אל יורדי בור (תהלים כח, א) •

בוש כך בשחו ולא-בושו (תהלים כב, ו), כי בשתי
לשאול מן המלך (עזרא ח, כב), בוששה אמכם
מאד (ירמיה ג, יב), בוששה וחפרה (שם טו, ט), מלעיל

¹) Cisterna in omn. Roman. diall. (cisterna).

דף נה, ע"ב), כמראה הבוק רבי יהודה אומר בשם רבי סימון בשם רבי לוי בן פרטא כזה שבוק אור בכירה, כלומר כמי שמפור נפת שהיא פסולת הזחית בכירה שהוא מחלה במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד, וזה הוא פירוש רצוא ושוב. ועוד בדבריהם בוק לשון פזור (סנהדרין קט, ע"א) בוק בהו עפרא והו חרבי בוק בהו גילי והו גירי, כלומר פזור. וכן במשנה (עירובין פרק י, משנ' יד), בוקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק. ועוד פירשו (חגיגה יג, ע"ב) מאי רצוא ושוב אמר רבי יהודה כאור היוצא מפי הכבשן. מאי כמראה הבוק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מן החרסים. **בִּזְק** ויפקדם **בִּזְק** (שמואל א' יא, ח), שם מקום הנזכר בספר שופטים וימצאו את ארני **בִּזְק** **בִּזְק** (שופטים א, ה). ובהנדה (תנחומא פרשת כי חשא דף קל) מהו ויפקדם בבוק שמנאם באכנים שנטל אכן מכל אחד מהם ומנאם. וחרנום כצורר אבן במרגמה (משלי כג, ח) היך בוקא דכיפא בקלעא. ומה נכון זה הפירוש. ובא כענין ויפקדם בטלאים (שמואל א' טו, ד) כלומר שלקח טלה מכל אחד מהם ומנאם בהם כמו שהיו מונין אותם במחצית השקל. ובילמדנו (פרשת כי חשא לט, ע"א) ויפקדם בבוק, ויפקדם בטלאים כדאינון מסכינין באלין בוקיא כדאינון עתירין באלין אמריא.

בזר

פעל

ורכוש להם יבזר (דניאל יא, כד), כמו יפזור. והכבד בִּזְר עטים (תהלים סח, לא), כמו פור עמים. וגם נפשם בִּזְרָה בִּי (זכריה יא, ח), פירוש קצה או מאסה.

בחן

ובחנתים בִּבְחֹן את הזהב (זכריה יג, ט), בִּבְחֹן כליות ולב (ירמיה יא, כ), ובחנתני נא (מלאכי ג, י), יי צדיק יבִּחֵן ורשע ואהב חמס (תהלים יא, ה), לרגעים תִּבְחַנְנֵנִי (איוב ג, יח). ולגות אפעול אֲבַחֲנֶנְךָ עַל־מי מריבה (תהלים פא, ח), החיית בקמץ חטף בפלם נפעל אֲבַחֲנֶנְךָ מארץ ירדן (שם מב, ו). והנפעל בזאת תִּבְחַנְנֵנִי בִּבְחֹן (בראשית מב, טו). והשם מהענין הזה כי בִּבְחֹן ומה אמר גמ' שבט מאסר (יחזקאל כא, יח), ענין כלם נסיון. ופירוש כי בהן ומה, כלומר כל בחינה וכל צרה ומה שירצה להביא הקדוש ברוך הוא עלינו יביא ובלבד שלא יביא עלינו ומה החרב המואסת שאר העצים ואוהבת שבט בני לכתו. והנביא קרא ישראל בני. והנכון בעיני כי פירוש כי החרב הוא הוצאה מתערה לבחון בה בני אדם ולנסותם כי לפיכך מורטה להפחידם בה, ואם לא יוסרו ישראל ולא תהיה ואת החרב מואסת שבט בני כמו שמואסת כל עץ מה יהיה. בִּבְחֹן זענין אחר בִּבְחֹן נתתיך בעטי (ירמיה ג, כו), בחולם פירוש מבצר ומגדל. וכן הקימו בִּבְחֹנֵינוּ (ישעיה כג, יג), והוא בשורק והוא מן הרגשים לפיכך לא נשתנה עם הכנוי ונפתחה בִּבְחֹן הבירר. ובמשקל אחר עפל וִבְחֹן (שם לב, יד). ומשקל אחר אבן בִּבְחֹן (שם כח, מז), ענין הכל מבצר.

בחר

כי יעקב בִּחַר לֹא יֵה (תהלים קלה, ד), יבחר אל-הים חדשים (שופטים ה, ח), כי בִּחַר ארצה לבן ישי (שמואל א' כ, ל), הבִּחַר בירושלם (זכריה ג, ב). בִּבְחֹרֶתֶיךָ בכור עוני (ישעיה מח, י), פירשו רבי יונה כמו כחנתיך, ואין צורך כי הזהב יבחרנו אדם בכור מהסינים*. והנפעל ונִבְחַר מות מחיים לכל השארית הנשארים (ירמיה נפעל ח, ג), כסף נִבְחַר (משלי י, כ), ולא זכרו רבי יונה. והתאר בִּחֹר וכתולה (יחזקאל ט, ו), שלש-אלפים בִּחֹר איש בִּבְחֹרֵי ישראל (שמואל א' כג, ב), ויבחר מכל בִּבְחֹרֵי בישראל (שם ב' י, ט), אלה שניהם בשוא שהם מן המשקל הקל. ומן המשקל הרגש ובִּבְחֹרֵי ישראל הכריע (תהלים בִּבְחֹר עת, לא), בִּבְחֹרֵים מרחובות (ירמיה ט, כ), ומשקל אחר בִּבְחֹר יי (שמואל ב' כא, ו), כרתי ברית לבִּבְחֹרֵי (תהלים בִּבְחֹר פט, ח). ונקרא עול ימים בִּבְחֹר לפי שהוא נבחר לכל דבר לכל-מלאכה או למלחמה יותר מהוקן. והשם משרת בִּבְחֹרֵים משה מִבְּחֹרֵיו (במדבר יא, כח), כמו מנעוריו. ועוד קבוצ השם בלשון נקבות בימי בִּבְחֹרֹתֶיךָ (קהלת יא, ט). ומשקל בִּבְחֹרֹת אחר בחוספת מ"ם וכל-עיר מִבְּחֹר (מלכים ג, יט), כחלם, מִבְּחֹר וכן מִבְּחֹר ברשיו (מלכים ב' יט, נג). ומשקל אחר מִבְּחֹר ברושיו (ישעיה לו, כה), בִּבְחֹר קברינו (בראשית מִבְּחֹר כג, ו), מִבְּחֹר וטוב לבנון כל שותי מים (יחזקאל לא, טו), בא סמוך על סמוך כמו אֶת־מִסְפָּר מִפְקֶד־הָעָם (שמואל ב' כד, ט), נשיא ראש משך ותוכל (יחזקאל לח, ב), נהרי נחלי רבש וחמאה (איוב כ, יז), ומבצר משגב הומותיך (ישעיה כה, יב), חכמי יועצי פרעה (שם יט, יא), וספוני טמני חול (דברים לג, יט), תפשי דורכי קשת (ירמיה מו, ט). ובהקבוצ ועם מִבְּחֹרֵיו (דניאל יא, טו).

במא

לִבְמָא בשפתים (ויקרא ה, ד), לכל אשר-יִבְמָא פעל האדם (שם). והשם אֶת־מִבְמָא שפתיה מִבְמָא (במדבר ל, ו), ענין כלם פירוש או פתחון שפתים יקרא מִבְמָא. והפעל הקל יש בִּמָּה כמדרקות חרב (משלי יב, יח), הה"א תמורת האלף.

במח

בושו כִּי־בִמָּח (איוב ו, כ), שקט ובִּשְׁמַח (שופטים יח, ו), יִבְמָח כי יגית ירדן אל-פיהו (איוב מ, כג), אֲבִמָּח ולא אפחד (ישעיה יב, ב), ובארץ שלום אתה בִּמָּח (ירמיה יב, ה), כלומר בארץ שלום שהיה לך לבטוח בהם והם אנשי ענתות וארזה בסכנה עמהם ומפחד מהם כמו שאמר על אנשי ענתות המבקשים את נפשך ואיך תעשה כגאון הירדן (שם) כלומר כשאשלחך אל ירושלים, וכן אמר כי גמ' אחיך ובית אביך קראו אחריך מלא (שם ה, ו). וְהַבְּשָׁחִים כהר שמרון (עמוס ו, א), בִּמָּחוּ ביי עדי עד (ישעיה כג, ד), אל-תִּבְשָׁחוּ לַכֶּם אל דברי השקר לאמר (ירמיה ג, ד), בִּמָּח אל-ידי בכל-לבך (משלי ג, ה), הַבְּשָׁחִים על-חילום (תהלים מז, ו), הנה אתם בִּשְׁמָחִים לַכֶּם על-דברי השקר

והנכון מה שכתבתי והוא מה שכתב בו רבי יונה. ופירוש נבוב לוחות שהיו לוחות מן ארבעת צדיו וחוכו חלול ולא היה לו נג והיו ממלאים חוכו ארמה בשעת חנייתו להקריב עליו והיו שאמר מזבח ארמה תעשה לי (שמות כ, כד), אבל מזבח הזהב היה לו נג כמו שנאמר ואת גגו ואת קירותיו (שם ל, ג). **בין** פנה לרעי מרחוק (תהלים קלט, ב), ויש לפרש מזה אברהם עצה מפנים (ירמיה מט, ו), כלומר מהמבינים. והנפעל ובחכמתי כי נבונתי (ישעיה י, יג), נפעל עם חכם ונבון (דברים ד, ו), חכמים ונבונים (שם א, יג). הפעיל והפעל הכבד אלהים הבין דרכה (איוב כח, כג), בין תבין את אשר לפניך (משלי כג, א), פינתי בספרים מספר השנים (דניאל ט, ב), ואם פינה שמעה זאת (איוב לד, טו), וכדרך ההשאלה בטרם יבינו סירותיכם אמר (תהלים נח, י), כלומר בטרם שירגישו חסימות האמר הבער החתיהו. והיוצא אל פעול וולחו והלויים מבינים את העם לתורה (נחמיה ח, ו), ומה שגיתי תבינו לי (איוב ג, כד), מבין פתיים (תהלים קיט, קל), תבין להלוי את המראה (דניאל ח, טו), וכן וידבר עמי (שם ט, כב). * וכן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא אסדיקין מפרשי עב (איוב לו, כט), כאלו ישים בינה למפרשי עב. וכבר אחר יסובבנהו יבוננהו פעלל (דברים לב, י). וההתפעל עמוד והתבונן (איוב לו, יד), התפעלל ואתבונן אליו בבקר (מלכים א' ג, כא), עמדתי והתבונן בי (איוב ל, כ), וירא און ולא יתבונן (שם יא, יא), פירוש וירא איש און ולא יתבונן האיש שהקדוש ברוך הוא רואהו. והשם וארך ימים תבונה (שם יב, יב), ותבונתו מחץ תבונה רחב (שם כו, יב), לתבונתו אין מספר (תהלים קמו, ה), פירוש לדברים שיש לו תבונה בהם אין מספר, כי אין נשוא תבונה מספר כי אם חקר כמו אין חקר לתבונתו (ישעיה מ, כח), לפיכך צדק לפרש כך. ותבונות כפיו ינחם (תהלים עח, עב), אף על פי שהתבונה בלב כנה התבונה לכפים לפי שהרעה כאשר ירעה צאנו וינחם במטה אשר בכפו בדרך ישרה לא יקשלו כה וינחם לאטם כאלו התבונה בכפיו. וכן אמר על דרך זה שכל את ידיו (בראשית מח, יד), וכן הוות תחשב לשונך (תהלים נב, ד), ועוד נפרש בשרש הזה פירוש אחר. וכבר באה מלת רבונה עם הכנוי וולחי הה"א מכספם בתבונם (הושע יג, ב), היה ראוי בתבונתם או יהיה משקל אחר. ומשקל אחר ואשרו בדרך פינה פינה (משלי ט, ו), מפינתך חדל (שם כג, ד), והקבוצ כיר לא עם פינות הוא (ישעיה כו, יא), כלם ענין תבונה והבטה והרגשה בדבר. בין האור ובין החשך (בראשית א, ד), בין קדש לחול (יחזקאל מד, כג), היו מברילים פיניכם לבין אלהיכם (ישעיה נט, ב), אשר עבר בין הגזרים האלה (בראשית טו, יו), על בין עבותים (יחזקאל יט, יא), פיניכם ובינו כאלפים אמה (הושע ג, ד), ישפט יי פיני וביניך

(ירמיה ג, ח), ועל כל-אח אל תבטחו (שם ט, ג), והתאר על משקל פועל כי כך בטיח (ישעיה כו, ג), והשם ישחנה בטיח על פנים רבים, ויבאו על העיר בטיח (בראשית לד, כה), בטיחו בסגול. ומשקל אחר מה הבטיחו הזה (ישעיה לו, ד). מביטח ומשקל אחר מביטח בגר (משלי כה, יט), כי מאם יי בטיחתי (ירמיה ב, לו), ובסגול ויורד עז מביטחה (משלי כא, כא), מבית אל מביטחם (ירמיה מח, יג), ומשקל בטיח אחר בהשקט ובבטיחה (ישעיה לו, טו), ומשקל אחר בטיחות למרגיו אל (איוב יב, ו). והפעל הכבד ואתה הבטיחת הפעיל את העם הזה (ירמיה כח, טו), ועל יבטיח אתכם חזקיהו (ישעיה לו, טו), מביטחי על-שדי אמי (תהלים כב, י). אבטיחם ואת האבטיחים (במדבר יא, ה), אפשר לומר בו שהאלף נוספת או יהיה בן ארבע אותיות אל בודק"ש בלע"ז). **במל** ובטלו השחנות (קהל יב, ג), פירושן ושכחו ורבותינו ו"ל נשהמשו הרבה בזה הלשון הקל בעומד והרגש ביוצא. **בטון** בבטון עקב את אחיו (הושע יב, ד), שם בשש נקודות, ובטון רשעים תחסר (משלי יג, כה), ואת בטינה צבה (במדבר ה, כא), בטינה תאכל ומעיד תמלא (יחזקאל ג, ג), ובטנים תבין מרמה (איוב טו, לה), כי נעים כי תשמרם בבטינה (משלי כב, יח), ותרנו בטיני (חבקוק ג, טו), ירוע. וכדרך ההשאלה מלעומת הבטון אשר לעבר השבכה (מלכים א' ג, כ), רצונו לאמר מקום בטינים האמצעי. בטינים ושקדים (בראשית מג, יא), קורין להם בלע"ז פיניו"ל¹). ויש מפרשים בטינים הפרי הנקרא בערבי פסחא"ק²), ובבראשית רבה (סוף פרשה צא, דף קנ.) מפרש בטינים ושקדים משח דכמנים ומשח דלוחים³ וכן הוא בחרגום ירושלמי. **ביב** ואיש נבוב ילבב (איוב יא, יא), הנון לבנין נפעל והשורק במקום חולם ופירושו חלול. וכן בדברי ח"ל (עבודה זרה מד, ע"ב). עומדת על פי הביב, ופירוש על פי החלל. ופירוש הפסוק אומר כי האדם בתחלתו ועת ילדותו הוא חלול כמי שאין לו לב בחוכו ואחר כן ילבב כלומר קונה לב ודעת ושכל. וכן אמר ועיר פרא אדם יולד (שם) כלומר כבהמה הוא בעת לידתו, אלא שעחיד להלבב ולהשכיל מעט מעט כן אחה היה לך להבין לך ולהזדק השם. ובסמוך נבוב לחת (שמות כו, ח), ורבי יהודה אמר ששרשו נבב

¹ Hisp. *budiecas*; Gall. *pastèques*, *cucumis citrullus*, *anguria*; apud nos *Pasteguen*, *Wassermelon*.

² It. *pignolo*, *pignuolo*.

³ *فستق*, unde apud graecas *pistacia*, nostr. Pistacie. In lexicis Arabicis exstat adjectivum tantum *فستقي*. Ben Melech habet *פוסחוק* quae forma optima videtur.

ככא

עוברי בעמק הקבא (תהלים פד, ו), בראשי קבא הקבאים (שמואל ב' ה, כד), פירשו כועץ החות מורייר"ש כלע"ז¹). ויונתן חרגם בראשי אילניא.

ככה

קכה ויתחנן לו (הושע יב, ה), ויבך עליו וישק לו (בראשית נ, א), אל שאול בקינה (שמואל ב' א, כד), ויבך אל-קבר אבנר (שם ג, לב), ויבכו אליך במר נפש מספר מר (יחזקאל כו, לא), קכה תקברה בלילה (איכה א, ב), לספר לשרה ולקפחזה (בראשית כג, ב), ויבך אתו אביו (שם לו, לה), וקפחה בצום נפשי (תהלים סט, יא). והפעל הכבד רחל מקבה על בניה פעל (ירמיה לא, טו), מקבצות את-התמוז (יחזקאל ח, יד). והשם קבי גדול (שופטים כא, ב), אמר קבקי אל תאיצי קבי לנחמני (ישעיה כב, ד), מנעי קולך מקבי (ירמיה לא, טו), כי שמע יי קול בקי (תהלים ו, ט), ובמשקל אחר הרבה קכה (עזרא י, א), בשש נקדות. ומשקל אחר אלו קכות (בראשית לה, ח). ומשקל אחר ויעברו ימי בקייתו (שם ג, ד), ענינים ידועים*. ומענין זה מקבי נהרות חבש (איוב כח, יא), ופירוש הפסוק כי ברצון הבורא חבש הנהרות אפילו מכני, כלומר שלא יוצאו מים אפילו מפה כבני הוצא מפה מפה. והנפעל מזה בהסמך הבאת עדי-נקבירים (איוב נפעל לח, טו), כי בלא הסמך נקבים בפלס נרפים וענינו עמקיים, כלומר מקום שיש בו מים הרבה. או יהיה פירושו מרוצת הים מקום ששומך בכח והוא מענין קבי, כי הדמיע יוצא במרוצה. ורכי יהודה כתב עוברי בעמק הקבא (תהלים פד, ו), בשרש הזה עם מכני נהרות חבש, הבאת עדי נבכי ים, ענין בפני עצמו וכן דעת רבי יונה.

ככר

בכור אתנהו (תהלים פט, כח), האר, והקבוץ על בכור דרך נקבות מקבירות צאנו (בראשית ד, ד). ועל בכר דרך זכרים ואת-בכורי בקרינו (נחמיה ג, לו), למכה מצרים בקבציהם (תהלים קלו, י). והאר אחר ותאמר הקבירה בקירה (בראשית יט, לא), בקיר בפלס שקיר. והפעל הרגש ממנו פעל לחדשיו יבקר (יחזקאל מו, יב), ישא בכורים, לא יוכל לבקר (דברים כא, טו), לתת לו משפט הבכורה. ושלל נזכר פועלו ממנו אשר יבקר ליי (ויקרא כו, כו). והחאר פעל לפרי הסבוכר תאנים עם-בכורים (נחום ג, יב), בקירי כל-בכורים אשר בארצם (במדבר יח, יג), ראשית בכורי אדמתך בקרים (שמות כג, יט). ועם ה"א הנקבה בקבירה בתאנה (הושע ט, י), ובמפיק הה"א בקבירה בטרם קיץ (ישעיה כח, ד). בקרה וחאר אחר בפחה הבי"ת כתאני הקבירות (ירמיה כד, ב), בקרה כלם ענינים ידוע והוא הפרי הראשון. צרה קמבקירה (שם מקבירה ד, לא), היולדת ראשונה שחבליה יותר חזקים. בכור מות (איוב יח, יג), המלאך הממונה על המות יקרא בכור מור שיש לו חלק גדול במות, או המור קודם ומנו

¹) Prov. morier; Hisp. morera; It. moro (morus).

(בראשית טו, ה), פינות לגלגל אל תחת לכרוב (יחזקאל י, ב), מפינות לכרובים (שם י, ה), פינותנו פינינו ובינק (בראשית כו, כח). ונכנס עליו בי"ת השמוש להוספת כאור וצמתו קבין חציר (ישעיה מד, ד), והוא כמו בי"ת אשר נהגו להביאה על מלת תוף, ואף על פי שענינו בלא בי"ת כמו בבית אלא שנהגו להוספת הביאור ענינים ידוע. וטן הענין הזה איש הפנים (שמואל א' יו, ד), ואם הוא חסר י"ד כלומר העומד בין שתי המערכות.

ביץ

אפרחים ארביצים (דברים כב, ו), וכאסוף ביצים עזובות (ישעיה י, יד), ביצי צפעוני בקעו (שם נט, ה), האוכל מביצייהם ימות (שם). והוא אחד לאמצאנו כמקרא אכל כמשנה (ביצה פרק א, כשנ"א) ביצה שנולדה כיום טוב ויאמר ביצה ביצים כמו אימה אימים.

ביר

בהקיר ביר מימיה (ירמיה ג, ו), כמו באר. שושן הבירה (אסתר ב, ג), כי לא לאדם הבירה (דברי הימים א' כט, א), פירוש ארמון. ואמר ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות (דברי הימים ב' יז, יב), בנו"ן נוספת והיו"ד ליחש כיו"ד נשים רחמניות (איכה ד, י), וכשנים קדמוניות (מלאכי ג, ד), ופירושו ארמונות.

בית

כי תבנה בית חדש (דברים כב, ח), ויש אומרים כי ימצא בית לשון נקבה בעבור כי מצאו כי שחה אל מות ביתה* (משלי ב, יח). ויש לפרש כי טעם שחה על הזונה כי היא שחה אל מות שהוא ביתה. וארוננו אבי ו"ל כתב, כי שחה לשון זכר בשקל עשה, קנה ואף על פי שהוא מלעיל. אין לשפחתך כל בפית (מלכים ב' ד, ב), ידוע. וכן קן העוף יקרא בית גם צפור מצאה בית (תהלים פד, ד), חסידה ברושים ביתה (שם קד, יו). וכן הקבר שכבו בכבוד איש בקייתו (ישעיה יד, יו). וכן בית הסהר אסיריו לא פתח בקייתו (שם יד, טו). ושמתת אתה ובייתך (דברים יד, כו), בני ביתך, ויעש להם בתים (שמות א, כא), פירוש בני בית כלומר שפרו ורבו, וכן מושיב יחידים בקייתו (תהלים סח, ו). והנראה בעיני כי פירוש ויעש להם בתים שהסתירים מפרעה שלא הרע להם כדרך שגאמר בירמיהו ובברך ויסתירים יי (ירמיה כו, לו). מקבית ומחין (שמות כה, יא), מכפנים ומכחוק, כמראה-אש פית-לה סביב (יחזקאל א, כו), מכפנים לה, אחזריהם בקייתו (מלכים א, ג, כה), פנימה. שב מגנת הפיתן (אסתר ג, ח), מגנת הארמון ולפי שהארמון בית גדול ונכבד נקרא ביתן. בתים לבדים (שמות לו, יד), מקומות. אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מלכים ב' כג, ו), פירושו יריעות. בקיית סאתים (מלכים א' יח, לב), מקום שזורעים בו סאתים, בית אבנים יחזה (איוב ח, יו), מקום אבנים. וקבתי הנפש (ישעיה נב, כ), הוא חלי שחולין אותו הנשים על לבן פיטור"ל כלע"ז¹).

¹) It. pettorale (pectorale).

(ויקרא כא, כ.), לובן באישון העין. ונקרא חבלול שהוא מבלבל תבלל מראה שחרות האישון, וכן אמרו רבותינו ו'ל (בכורות לח, עא). איזהו חבלל לכן הפוסק בסירה ונכנס בשחור. אם יגעה שור על-בלילו (איוב ו, ה.), בשורה בלילו יקצרו (שם) בליל כד, ו), בליל חמיץ יאכלו (ישעיה ל, כד.), כמו מספוא. ובא פעל סמנו נקבל לחמורים (שופטים יט, כא). ונקרא בליל לפי שמספוא הבהמות מערבין ומבלבלין אותו משעורה ושכולת שועל. יוש מפרשים בלילו יקצרו ענין שתי מלה כלומר יקצרו מה שאינו שלו.

בלג ואבליגה טעם (איוב י, כ.), ואחזק והוא פועל הפעיל עומד ואף על פי שהוא מבנין הפעיל. או פירושו אחזק נפשי טעם. והעובר תבליג שד על-עז (עמוס ה, ט.), פירוש המחזיק איש שור על עז. או יהיה שור חזק כמו שאנו עתידים לבאר בשרשו. תבליגתי עלי יגון (ירמיה ח, יח), תבליגתי החזקי עלי יגון כלומר כשארצה להחזק לא אוכל כי עלי לבי דוי. ומבליגתי שם פועל, תבליגתי בפלס מרביית הראוי מרביית והמ"ם והת"ו נוספות. וכבר כתבתי דקדוקו בחלק הדקדוק.

בלה לא-בלו שלמתיכם (דברים כט, ד.), אחרי בלתי (בראשית יח, יב.). והכבד בלה בשורי ועורי פעל (איכה ג, ד.), יבלו בחירי (ישעיה סח, כב.), ולא יוסיפו בני עולה לבלתו (דברי הימים א' יז, ט.). והשם על תבליתם תבליית (ישעיה י, כה.). ומשקל אחר בלון סחבות ובלון מלחים בלונים (ירמיה לח, יא.), שניהם כתובים ביר"ד אחד לבד שהוא יר"ד למ"ד הפעל ויר"ד הרבים חסרים מהמכתב. ובאל"ף בלואי בלואים הסחבות והמלחים (שם לח, יב.), ענינם ידוע. ומהענין הזה חשקת נפשי משחת בלי (ישעיה לח, יז.), והוא שם בפלס בלי שבי, בלי. והתאר בלה בפלס בנה, בנה, ולנקבה לבלה בלה נאפים (יחזקאל כג, מג.), ולרבים שקים בליים (יהושע ט, ד.), ולרבות ונעלות בלות (שם ט, ד.). רעת ערב והנה בלקה (ישעיה יז, יד.), בלקה אתך ואינך (יחזקאל כו, כא.), בלקה בלקה היית ואינך עד-עולם (שם ז, ל.), ובסמוך בלקה צלמות (שם כו, לו.), והוקל הלס"ד כמו הפוך כהלה וכהלות.

בלם עריו לבלום (תהלים לב, ט.), לחסום, וכדברי רבותינו ו'ל (חולין פט, ע"א). תלה ארץ על בלימה (איוב כה, ז.), אין העולם מחקיים אלא בוכות מי שכולם עצמו בשעת מריבה, כלומר שסותם פיו ושחק ושוטע חרפתו ואינו משיב. ועל דרך הפשוט הוא בענין שחי מלות שהארץ תלויה על לא דבר לפי שהיא תלויה כאמצע הגלגלים במרחק גדול מן הגלגלים מכל צד.

בלם ובולם שקמים (עמוס ו, יד.), לוקט שקמים לצורך (י) מכלול דף קצר, ע"א.

יקרא בכור מוח. ואדוני אבי ו'ל פירש בכור מוח ההולכי הראשון שיבא לו ממנו ימות, או הוא כמו הפוך בכור בדיו ורצה לומר כי המוח יאכל בכור בדיו שהם בניו, בכוני דלים (ישעיה יד, ל.), רצונו לומר ישראל שיש להם חלק בכורה בקרה וחלק גדול בדלות. בקרה קלה (ירמיה כ, כג.), בקרי מדין ועיפה (ישעיה ס, ז.), הככורים והככורות מן הנמלים שהם עולי ימים*. וחרגום בכרי מדין הוגני מדין, ובכרה קלה יקא קלילא, כי הוגני בלשון רבות יונקים וקטנים, כמו שאמרו רבותינו ו'ל (סנהדרין נב, ע"א) נפיש נמלי סבי דטעיני משכי דהוגני.

בל ולבו בל-עמך (משלי כג, ז.), הכוני בל-חליתי בלי (שם כג, לה.). ובחוספך יר"ד, מרדף בלי חשך (ישעיה יד, ו.), בלי משיח בשמן (שמואל ב' א, כא.), כי כלה בציר אספ בלי יבא (ישעיה לב, י.), תבלי באי מועד (איכה א, ד.), תבלי אין קברים במצרים (שמות יד, יא.), ופוערה פיה לבלי-חך (ישעיה ה, יד.), אשר ירצה את רעהו בבלי-דעת (דברים ד, מב.), על-בלי חגיד לו (בראשית לא, כ.), ורוב שלום עד-בלי ירח (תהלים עב, ז.), תשכון באהלו תבלי-לו (איוב יח, טו.), פירוש תשכון משפחה או עדה שאיננה שלו ולא מבניו וקרוביו תשכון באהלו. או פירוש תשכון חיה כלומר שיהיה אהלו חרב כמו שאמר יזרה על גוהו גפירת (שם). ובחבור המלה הזאת עם יעל כנה הרשע ואמר ואיש תבליעל (שמואל ב' טו, ז.), והוא בן-בליעל מדבר אליו (שמואל א' כה, יז.), כלומר איש רשע, אל-איש תבליעל הזה (שם א' כה, כה.), לפני בת-בליעל (שם א' טו, כה), בח רשע, אלו הם תאר. ושם הרשע גם כן בליעל בני-בליעל (דברים יג, יד.), רצונו לאמר בני רשע, פזייהו דבר עס-לבבך בליעל לאמר (שם טו, ט.), דבר רשע, דבר בליעל יצוק בו (תהלים מא, ט.), פירוש חולי רע וקשה דבוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום. ופירוש אל-תתן את אמתך לפני בת-בליעל (שמואל א' א, טו.), שם י"י מסחר עם לפני, ופירשו אל תתן אח-אמריך לפני י"י ככת רשע, כלומר אל תחשוב שאני עומדת שכורה לפני י"י ככת רשע ואיש עולה וחזקן המלה כן. ולפיכך כנה הרשע כן רצונו לאמר שהרשע כל יעלה וכל יצליח. וכולם ענין לא.

בלל כי שם בלל י"י (בראשית יא, ט.), ונקבלה שם שפתם (שם יא, ז.), משפטו ונקבלה בדגש, ויהיה התפעל א"י"ת מן הקל. או נפעל לנקבה, וטעמו על שפתם. והתפעל בעמים הוא ותבולל (הושע ו, ח.), ענין בלכול ידוע. והביא רבי ירודה ענין שני בלולה בשמן (ויקרא כ, ה.), בלתי בשמן רענן (תהלים צב, יא.), ואין צורך כי ענינם אחד. תבל ומן השרש הזה והענין הזה תבל עשו (ויקרא כ, יב.), בפלס תמס יהלך (תהלים נח, ט.), מן מסס, ולפי שמכלכל ורעו עם מי שאינו ראוי להודות עמו אמר תבל. תבלל בעינו

הבי"ח ואומר עוד אבלק"ת א"ל בא"ב י' רצונו לומר סגרת השער. ויהיה ענינו על הדרך הנה חרבה סגרת ומסוגרת אל ישב אדם בה. ופירש עוד ענין פתיחה שאומר והערב גם כן אבלק"ת אל בא"ב פתחה, כי זה אצלם מן המלות על דבר והפכו ויהיה ענינו על הדרך הנה מופקרת. וכן כתבו אדוני אבי ו"ל על הדרך השני כלומר יפתח אותה ויצאו יושביה לכל עבר, ומפעל דקל הנה י"י בוקק הארץ ובקלקלה (ישעיה כד, א.).

בלת בלתי כלב כן יפנה (במדבר לב, יב.), כמו וולתי, בלת או היר"ר שרש והוא הנכון. ונפל היר"ר בכנויים לכובר הקריאה, ומושיע אין בלתי (הושע יג, ד.), היר"ר לכנוי, בלתי טהור הוא (שמואל א' כ, כו.), וולתי שטהור הוא כלומר שלא אירע בו טומאה אלא מקרה אחר היר, או שאירע בו טומאה לפיכך לא בא, והוא שאמר כי לא טהור רצונו לומר או כי לא טהור. וכן כל בלתי פירושו וולתי חוץ מעטים שפירושם לא. מכת בלתי סרה (ישעיה יד, ה.), כלומר מכה שלא חסור, עד-בלתי שמים (איוב יד, יב.), עד לא שמים, עד-בלתי השאיר לו-שוריד (במדבר כא, לה.), וכל בלתי שהוא קשור עם מ"ם הוא כמו מאין מבלתי יכלת י"י (שם יד, טו.), מאין יכולת י' וכן כלם. ואשר הוא קשור עם ל"ם הוא כמו שלא, לבלתי רום לבבו (דברים יג, כ.), שלא לרום לבבו, לבלתי הקריב (במדבר ט, ו.), שלא להקריב, לבלתי שבו איש מרעתו (ירמיה כג, יד.), לבלתי להעביר איש את-בנו ואת-בתו באיש למולך (מלכים ב' כג, י.), שלא להעביר, ולבלתי ראו (יחזקאל יג, ג.), כלומר הולכים אחר רוחם ואומרים מר לא ראו וכן כלם.

במה ויקרא שמה בטה (יחזקאל כט, ט.), רק המצות לא-סרו בטה (מלכים ב' יב, ד.), ובמצות עולם למורשה (יחזקאל לו, ב.), על-בטתי ארץ (דברים לב, יג.), אעלה על-בטתי עב (ישעיה יד, טו.), על במוציא תרדך (דברים לג, כט.), ענינם ידוע. ושמתי המלה הזאת מנחי הלמ"ד כמו שכתב רבי יונה. ורבי יעקב בן אלעזר כתבה מנחי העי"ן מפני קמצות פ"א הפעל בנספך ובכנוי כמו קמה בקמזות פלשתיים (שופטים טו, ה.), והוא הנכון¹ וגם רבי יונה כתב כן במקום אחר כי הטוב שיהיה במה עלול העי"ן.

et claudas portam, et aperie-
bas portam.

² מכלול דף קצב, ע"כ: פלה, קמה, בטה, צרה.... ובה בטה ארץ (ישעיה נח, יד.), בטה עב (שם יד, טו.), בשני סימני הריבוי כריבוי הזכרים ובריבוי הנקבות, כמו שהמשפט לבוא כן בשני סימנים עם הכנויים, אבל וולתי הכינויים אין המנהג ברוב. וחולם במוצא נדחף בקמתי לקמן חטף להקל. ע"כ.

בקרי, וידירה בולם כמו בולש, הרגום ויחפש וכלש. או בולם מערב, פירוש מערב השקמים עם דברים אחרים למאכל בקרי. וכן בדברי רבוחינו ו"ל כל דבר מעורב יקרא בולם, כמו שאמרו (שבת עו, ע"ב.) שכן עני אוכל-פרו מעסה בלום, פירוש שגלש הקמח והסובין והמורסן ביהר לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשיעור חלה.

בלע חיל בלע ויקאנו (איוב כ, טו.), ויבלע מטה אהרן (שמואל ו, יב.), בלעני כתנין (ירמיה נא, לד.), ויבלעה אתם ואת-כל-אשר להם (במדבר טו, ל.), ויבלענה בלע השבילים הדקות (בראשית מא, ו.). וחשם אהבת כל דברי בלע (חזקיה נב, ו.), והוצאתי את-בלע מפיו (ירמיה נא, פסל טד.), וכולם ענינם ידוע. והפעל הדגוש בענין אחר בלע המות לנצח (ישעיה כה, ה.), ובלע בהר הזה (שם כה, ו.), יחד סביב ויבלעני (איוב י, ח.), בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א, יג.), בבי"ח השמוש. בבלע את-הקדש (במדבר ד, כ.) בכ"ף. בלע י"י ולא חמל (איכה ב, ב.), ודרך ארחותיך בלעני (ישעיה ג, יב.), ומאשריו טבלעים (שם פסל ט, טו.). ושלא נזכר פועלו ממנו אם אמר איש כי יבלע (איוב לו, כ.), פירוש רחלל הפסוק היסופר לו כי אדבר, כלומר הצריך לספר לו הלא הוא יודע הנסתרות. ואם יאמר איש כי צריך כי לא ידע ישחת ויאבד כי כפר האמת. התפעל פו-יבלע למלך (שמואל ב' יג, טו.). והתפעל וכל-חכמתם תתבלע (חזקיה קו, כו.), וכל הדומים להם ענין השחחה. נפעל והנפעל בענין הזה נבלע ישראל (הושע ח, ח.), שגו בשכר נבלעו מן היין (ישעיה כח, ו.). בבלע את-הקדש (במדבר ד, כ.), בהסתר הקדש. וכן יתכן לפרש אם אמר איש כי יבלע (איוב לו, כ.), ופירושו אם אמר איש כי יסתר ממנו מה שאני מדבר, והוא כפל דבר למה שאמר היסופר לו כי אדבר. ויש מפרשים אם אמר איש בלבו כי יסתר ממנו לא יועילנו. ורבי הא"י ו"ל פירוש כי יבלע שכ אל השמש פירוש עם אמר איש כי יסתר השמש כשהעבים מסתירים אותו והוא שאמר ועתה לא ראו אור (שם לו, כא.) כלומר הנה אין כח בידם לראות אפילו האור כשהעבים בשחקים והוא השמש בהיר הוא והם אינם רואים אותו עד שהעבור הרוח וחטריה השחקים מזהעבים. ויש מפרשים מזה יחד סביב ויבלעני (איוב י, ח.), כענין וחטובני. ויש לפרש מזה אהבת כל-דברי בלע (חזקיה נב, ו.), כלומר דברי מרמה כי המדבר במרמה מסתיר לבבו.

פעל בלק בוקה ומבוקה ומבלקה (נחום ב, יא.), פירש בו רבי יונה חרבה מבלי יושב, ורומה למד שאומר הערב למקום שאין בו צמח בלוק"ה¹ בדגשו הלמ"ד ופתיחות בדגשו desertum, solitudo. Kimchi addit בלוק"ה¹ בלוק"ה i. e. forma altera הלמ"ד ופתיחות הבי"ח.

בנה

ובנה עליה מצודים גדולים (קהל'ט, יד.), בנה
בניתי בית זבל לך (מלכים א' ח, יג.), וחסרה
היו"ד למ"ד הפעל והבית אשר-בנתי לשטח (שם א' ח, מד.),
והמסורת עליו לית חסר*. בנות בתים (יחזקאל יא, ג).
ובא מקור ביו"ד הרבוי בבנותיך גבך בראש כל-דרך (שם
טו, לא.), וקדוקו בחלק הקדוק בנחי הלמ"ד). אז יבנה
נפעל יהושע (יהושע ח, ל.). והנפעל אבן שלמה מסע נבנה
(מלכים א' ג, ו.), לבית הנבנה לשם י"י (דברי הימים א'
כב, יט.), עבר במקום עהיד ופירושו לבית אשר יבנה לשם
י"י. ונבנו בתוך עמי (ירמיה יב, טו.), ונבנה העיר על
בנין תלה (שם ל, יח.). והשם בנין וקיר הבנין חמש אמורת
בניה (יחזקאל מא, יב.). ומשקל אחר והגזירה והבניה (שם
בן מא, יג.). ומדענין הוה בן, בנים לפי שהם בנין האב והאם.
בת וכן בת ראוי להיות בנות והראיה שיאמר לרבות בנות.
וכן חבורו עם הכנויים ידגש לחסרון הנזן בתי, בתי, בתי,
ומשפטים בנתי, בנתי, בנתי וכן כולם. וכן אמרו פועל
הבנין על ענין הבנים ונבנה גם אנכי ממנה (בראשית ל, ג.),
אשר לא יבנה את-בית אחיו (דברים כה, ט.), ומן הענין
הזה והגזירה הוה נקרא הרחם אבנים על שם הבנים.
ועל דרך משל הקרא הערה בח בתי עמי (איכה ב, יא.),
בת ציון (שם ב, יג.), בת בבל (ישעיה מו, א.), בת אשרים
(יחזקאל כו, ג.), רוצה לומר עדת אשרים וכן מפרשים
ובת מלך הנגב (דניאל יא, ג.), ובת הנשים יתן לו להשחיתה
(שם יא, יו.), כמו עדה. ורבי אברהם אבן עזרא פירשה
כמשמעה והוא אומר על מלכת שבא. וכן נקרא האישון
בח בת עינך (איכה ב, יח.), כי השחור כמו בח לעין ואף
על פי שחכמוהו בשרש בבח זה הוא הנכון אצלי. וכן
נקרא על דרך משל החץ בן לא יבריתנו בן-קשת (איוב מא
כ.), בנתיאשפתו (איכה ג, יג.), וכן מדרשתי וכן-דנתי
(ישעיה כא, יג.), החבן או הבר יקרא בן גורן לפי שיושד
ויוורה בגורן. והסעיף נקרא בן ועל-בן אמצת לך (תהלים
פ, מז.), בן פרת יוסף (בראשית מט, כב.), ויהיה בן בלשון
נקבה לפי שיקרא גם כן פארה, בנות צעדה עלי שור (שם),
ופתח תאר לו מן פרו ורבו (שם א, כח.), וענינו בן גדלה
יוסף, בן גדלה עלי עין ותי"ו פרת המורה ה"א. ומה
שכתב בו רבי יונה שפירש פרת מן ותארכנה פארותיו
(יחזקאל לא, ה.), וכן כתב רבי יהודה אלא שלא נשתחו
(י) מכלול דף קכה, ע"א. "ובא המקור ביו"ד
הרבוי בבנותיך גבך בראש כל דרך (יחזקאל
טו, לא.) וכן בנתיאשפתו בארצות (שם ג, ח.) ולפי
שהמקור והשם קרובים יבוא המקור בדרך שם וכן השם
יבוא בענין המקור ולמפע את-המחנות (במדבר י, ב.),
קום לך למפע (דברים י, יא.), שהוא בענין להפיע.

בשרשו טוב היה, לולי כי לדעתם יהיה ענינו בן נטע שיש
לו פארות וסעפים, כלומר אף על פי שהוא נטע יש לו
פארות, ואם כן הוא הפירוש יהיה בן סמוך לפרת וזה לא
יחכן בעבור כי בן נקוד צרי ואלו היה סמוך היה נקוד סגול
כמשפט, ולדעתם לא ירפוש בן מבלי סמיכות שאם ירצה
לומר בן ופרת אין לו טעם. ונקראו המנרשים והכפרים
בנות לפי שהם כבנות לעיר והעיר להם כאם. בירת שאן
ובנתי (דברי הימים א' ג, כט.), את-דקת ואת-בנתי
(במדבר לב, מב.), וכן בנות בטחורת האוינה אמרתי
(ישעיה לב, ט.), כי אמר נשים שאננות על הערים ואמר
בנות בטחורת על הכפרים. בני הנביאים (מלכים ב' ב, ג.),
חלמירי הנביאים שהם להם כמו בנים. וכן אמרו רבותינו
(סנהדרין יט, ע"ב.) כל המלמד בן חבירו חורה מעלה עליו
הכתוב כאלו ילדו וכן כתוב ואלה תולדות אהרן ומשה וגו'
(במדבר ג, א.), נדב ואביהו אלעזר ואיתמר והלא בני אהרן
היו ואין קראם תולדות משה? אלא לפי שלמדם משה כאלו
ילדו. וכאשר יבא בן ובת בלתי סמיכות ובלתי זכר האב
או האם יורה על הקטן והקטנה או-בן יגח או-בת יגח
(שמות כא, לא.), רצה לומר קטן או קטנה, אם-בנים ואם
בנות יצילו (יחזקאל יד, טו.), רצה לומר אפילו הקטנים לא
יצילו בצדקהם אלא הם לבדם יצילו. ויבא בן במקום
איש כי בן-דמות היא (שמואל א' ב, לא.), איש מורה, וכן
אם בן הבות הרשע (דברים לא, כג.), אם איש הכות.
ובא בחירק המורה הסגול כמו יהושע בן נון (דברים לא,
כג.) שכן לילה היה וכן לילה אבד (יונה ה, ג.), דברי
אגור בן יקה (משלי ל, א.). ויש מי שפירש זה כמו בינה,
כלומר דברי אגור שיקא הבין. בני האלהים (בראשית ו,
ב.), החסידים, והם בנים לשם שהוא אוהב אותם כמו האב
את הבן, וכן בני בכרי ישראל (שמות ד, מב.), או בני
האלהים בני הגדולים, לעיני בני עמי (בראשית כג, יא.),
אנשי עמי, לבל בני העם (דברי הימים ב' לה, יג.), אנשי
העם, וכן בני בליעל (דברים יג, ד.), בני עולה (שמואל ב'
ג, לד.), בני חיל (מלכים ב' ב, טו.), וכל הדומים להם על
זה הדרך. תבנית המשכן (שמות כה, ט.), דמות המשכן
וצורתו, תבנית יד אדם (יחזקאל י, ח.), דמות יד אדם וצורתה.
ובאמרו כל מלאכות תבניות (דברי הימים א' כח, יט.), תבניות
רוצה לומר כל מלאכות הבתים והכלים בצורתם. וכתב רבי
יונה ועליו במבנה עיר (יחזקאל מ, ב.), מענין חבנית המשכן
או יהיה מענין בנין ממש והכל קרוב בענין.

בסר ובסר גומל (ישעיה יח, ה.), האוכל הבסר תקחינה בסר
שני (ירמיה לא, ל.). ומשקל אחר יחמם כגפן בסר בסר
(איוב טו, לג.) והוא הפרי שלא נחבשל כל צרכו וקורין
לו בלעז איגרינ* (י).

י) Prov. aigrin, egrum, aigrun, egrun (Roquet);

נפעל בעה אסדתבעיון קעני (ישעיה כא, יב). והנפעל נקעז מצפניו (עובדיה ד), נקעה בחומה נשגבה (ישעיה ל, יג), הרגום ויבקש ובעא. ופירוש נבעה על הפרץ, כי כשיהיה הפרץ בחומה נשגבה יכנסו ויבקשו משם. ויש קעים מי שפירש מן הענין הזה קעים רוחו (ישעיה יא, טו), וחמר ב"ח השרות ומשפטו בבעים, והמ"ם נוספת כמ"ם ריקם ופירושו בבקשת רוחו כלומר ברצונו. וענין אחר מים תבעה אש (ישעיה סד, א), פירוש כי האש תרחיח המים והוא מענין אכעבועות, כי המים כשירחחו יעלו אכעבועות. ורבי יונה פירש מזה הענין נבעה בחומה נשגבה כי החומה כשהיא קרובה לנפול היא נוטה לחוץ ונפוחה כמו אכעבועות. לשחין אכעבועת פורח אכעבועת (שמות ט, ט), האלף בו נוספת ונכפלה בו הפ"א והע"ן ונפלא למ"ד הפעל כמו תשגשגי מן ישגא אחו (איוב ח, יא).

בעט וישמן ישרון ויבעט (דברים לב, טו), דרך הכעיטה בבהמדי שמבעטת ברנליה לאחור, ואמר על דרך המשל וישמן ישרון ויבעט והוא דרך בזיון. וכן לטה תבעטו בזבחי (שמואל א' ב, כט).

בעל כי יקח איש אשה ובעלה (דברים כד, א), ובעל בת אל נכר (מלאכי ב, יא), הבעילה היא האישות. ואמר על דרך משל וארצך תבעל (ישעיה סב, ד), ולא רצך בעולה (שם). ומה הענין נקרא כל שהוא ארון הדבר בעל כמו בעל האשה (שמות כא, ג), שהוא ארון לה. ואמרו אם בעליו עמו לא ישלם (שם כב, יד), פירושו ואם אדניו בעלי גוים (ישעיה טו, ח), אדוני גוים, בעל הבזר (שמות כא, לד), האיש בעל הבית (שופטים יט, כג), ויאמרו אל בו האשה בעלת הבית (מלכים א' יו, יג), הנה בעל החלומות (בראשית לו, יט), ובעלי הפרשים הרביקהו (שמואל ב' א, ו), בעלי חצים (בראשית מט' כג), לטורג חרוץ חדש בעל פיפיות (ישעיה מא, טו), לא יטא בעל בעמיו (ויקרא כא, ד), ארון בעמיו, ונחמדה ב"ח השרות או למ"ד ומשפטו בבעל בעמיו, וכל הדומים להם על הדרך הזה. ומה השרש והענין בעליל לארץ (תהלים יב, ו), והוא בשקל סגיר ופירושו ארון הארץ. ועוד נכתבנו בשרשעלל וישמי שפירש ואנכי בעלתי במנאם יי (ירמיה לא, לב), אשר בפסוק הנה ימים באים נאם יי וברתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום וגו' (שם לא, לא), כמו געלתי או כמו בחלתי. ואין צורך רק פירושו בעלתי ממש, רצה לומר אף על פי שאני בעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריהי, וכן

Eisp. agre, agrio; It. agrume; Gall. aigre (acer).
In edd. recent. אגריסטה Hisp. et It. agreale; Prov. agrieale, agreale (agrestis).

הרגום יונחן אתרעיתי: ואדוני אבי ו"ל פירש כי כל לשון בעילתו שהוא דבק עם ב"ח הוא לשון גנאי, ופירש גם כן כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר וגו' (שם ג, יד), לשון גנאי כלומר קצתי בכם בזמן שעבר, אך עתה אקבץ אתכם. וכן אמר בערבי בע"ל א"ל רגול בא"ל מר"ה"י, כלומר קץ בה וגרשה. ונקראו הפסילים והעצבים כזה השם בעל פעור (דברים ד, ג), את שמות הפעלים (הושע ב, יט). כי הם כארון לעובדיהם, בעל גר (הושע יא, יג), כהרגומו מישר גר. ואפשר שנקרא מזה קרית בעל (שם טו, ס), לפי שהיתה במשור והיא עיר בערי יהודה. ונקראה גם כן בעלה (שם טו, ט), ובעלי כמו שנאמר מבעלי יהודה (שמואל ב' ג, ב).

בער כי בערה בם אש יי (במדבר יא, ג), נחלים בערו ממנו (שמואל ב' כב, ט), והנה הסנה בער באש (שמות

ג, ב), דולק, כאש בערת (ירמיה כ, ט), דולקת, כאש תבער יער (תהלים פג, טו), כפשתים אשר בערו באש (שופטים טו, יד), נשרפו, מדוע לא יבער הסנה (שמות ג, ג), לא ישרף. יש מי שפירש כל לשון בוער יוצא ומה יעשרה כפשתים אשר בערו באש? (שופטים טו, יד). והנכון שכולם מהקל פעלים עומדים, ופירוש כאש תבער יער הבער ביער. והפועל הנוסף והבערתי בעשן רכבה (נחום ב, יד), כלומר הפעיל באש גדול המעלה עשן גדול, ויבער מגדיש ועד קמה (שופטים טו, ה), הפועל את הבערה (שמות כב, ה). והשם במשקל אחר ויקרא שם המקום ההוא תבערה (במדבר יא, תבערה ג). והפעל הכבד ובער עליה הכהן (ויקרא ג, ה), ובערו פעל בהם אש (יהוה אל לט, ט), לא תבערו אש בכל משבתיכם (שמות לה, ג), והאבות מבערים את האש (ירמיה ז, יח), ואת האח לפניו מבערת (שם לו, כב), והיה לאדם לבער (ישעיה מד, טו), וכולם ענין הדלקה והשרפה, אלא שענין הבערה נופל על האש בעצמו אפילו לא תצא פעולתו אלא אחר, וענין השרפה באש תצא פעולתו אל אחר לעולם, וענין אחר ובערת הרע מקרבך (דברים יג, ו), בערתי הקדש מן הבית (שם כו, יג), ולא בערתי ממנו בטמא (שם כו, יד), כי אם יהיה לבער קין (במדבר כד, כב), ונבערה רעה מישדאל (שופטים כ, יג). ופעל כבד אחר הנני מבעיר אחרי בעטא ואחרי ביתו (מלכים א' טו, ג). והשם ברוח בער משפט וברוח בער (ישעיה ד, ד), ושבה והיתה לבער (שם ג, יג), וכל הדומים להם ענין הכרעה והפרה והוא קרוב לענין הראשון. וענין אחר כי יבער איש שדה או כרם (שמות כב, ד), כי ירעה. וכבד אחר ובער בשדה אחר (שם) וירעה, בערתם הכרם (ישעיה ניד, רעיהם), והיה לבער ה, ה), לרעה. ויהכנס מזה והיה לאדם לבער (שם מד, טו).

بَعَلَ أَلْسُنِي بِأَلِ أَمْرَةٍ (י)

וגם זה הענין קרוב לענין הראשון כי המרעה והמאכל הוא הבעור
בְּעִיר והכליון. טענו את בְּעִירְכֶם (בראשית מה, יו.), בהמתכם,
ושלח את בְּעִירֹ (שמות כב, ד.), בהמראו, חרגום בהמה
בעירא. וענין אחר ובאחת יִבְעֶרוּ ויכסלו (ירמיה י, ה.),
ונתתיך ביד אנשים בְּעִירִים (יחזקאל כא, לו.), כינו בְּעִירִים
בעם (תהלים צד, ח.). ויש לפרש ביד אנשים בוערים מהענין
הראשון וכן ידמה דעח בעל המסורת שאמר בוערים שנים
נפעל בחרי לשני. והנפעל נִבְעַר כל אדם מדעת (ירמיה י, יד.),
בְּעַר עצה נִבְעַרָה (ישעיה יט, יא.). והתאר איש בְּעַר לא ידע
(תהלים צב, ו.), ענינו ידוע והוא קרוב לענין טענו את בְּעִירְכֶם
(בראשית מה, יו.), כי הִכְסִיל כבהמה.

נפעל בעת והמן נִבְעַת (אסתר ו, ו.), ובבאו נִבְעַתִי (דניאל
ח, יו.), החיו למד הפעל נבלעת בדגש. והשם
בְּעִתָּה והנה בְּעִתָּה (ירמיה ח, טו.). ומשקל אחר בְּעִתִּי אלוה
בְּעִתִּים יערכוני (איוב ו, ד.), בְּעִתִּיךָ צמתותני (תהלים פח, יו.),
פִּעַל והכבד פִּלְצוֹת בְּעִתִּתִּי (ישעיה כא, ד.), ובְּעִתִּתִּי רוח רעה
(שמואל א' טו, יד.), הנה רוח אלהים רעה מִבְּעִתִּיךָ (שם א'
טו, טו.), כולם ענין כהלה.

בץ בציה הטבעו בִּפְיָ רגליך (ירמיה לח, כב.), כמו חץ מן
חֶקֶק ועז מן עֶז, וענין בּוֹץ טִט ורקק*. וכן בְּצִיאָתִי
ונבאיו (יחזקאל טו, יא.), העמקים שהם מלאים טִט, וכן
היגאה גמא בלא בציה (איוב ח, יא.), בסתר קנה ובציה
(שם מ, כא.).

בצל את החציר ואת הַבְּצָלִים (במדבר יא, ה.), ידוע.

בצע כי מה תקות חנה כי יִבְצַע (איוב כו, ח.), בלה
בְּצַע בְּצַע (ירמיה ו, יג.), שנאי בְּצַע (שמות יח,
כא.), מה בְּצַע כי נהרג את אחינו (בראשית לו, כו.), ואם
בְּצַע כי תתם דרכיך (איוב כב, ג.), בְּצַע כסף (שופטים ה,
יט.), כסנול, איש לִבְצָעוּ מקצהו (ישעיה נו, יא.), בא קצף
אמת בְּצָעַךְ (ירמיה נא, יג.), והחרמתי לִי בְּצָעַם (מיכה
פִּעַל ה, יג.). והכבד וְתִבְצָעִי רעך בעשק (יחזקאל כב, יב.), כלם
ענין חמדה ועשק. ופירוש וחבצעי כחרגומו ואהנית רחמך באונסא,
כלומר ונחת להם בצע כסף בעושק שעשקת החלשים בך.
ופירוש שנאי בצע שאינם רודפים אחר האות העולם ואהבת

(י) ספר המכילול דף סה, ע"ב. „ובא בחירק בהתחבר
עם הכנוי הנה גא רוח אלהים רעה מִבְּעִתִּיךָ (שמואל
א' טו, טו.) והרגש לחפזות. ויש לומר כי הדגש
לחסרון חיו למד הפעל ומשפטו מבעתתך והוא לשון
נקיבה, והנפרד מִבְּעִתִּת אוחך. ובא חירק מִבְּעִתִּיךָ
החת סגול מִבְּעִתִּת להקל הקריאה וכן טִינָקָת ואח
טִינָקָתָה (בראשית כד, נט.), וכן מן נִבְרַת שר נִבְרַתִּי.
וכן בחירק בהתחבר עם הכנוי אנני יי מקדשכם
ומאספכם אלרי ישראל, וכן אֲמַצְכֶם במו פי“.

העשר והמעלה, אלא שונאין ומרחיקין קבוץ המסון כי אם
כדי חיותם ואם יהיו עשירים יסתפקו במה שחננם הבורא
ולא ירדפו לקבץ עוד ואותם האנשים חם הראויים למנוחם
שופטים. וכן אמרו רבותינו ו'ל' (כתובות קה, ע"ב.), שונאי
בצע שהם שונאים מסון עצמם ואם מסון עצמם שונאים
כל שכן מסון חביריהם. ועוד אמרו מלך במשפט יעמיד
ארץ ואיש תרומות יהרסנה (משלי כט, ד.), אם דומה הדיון
למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזיר
בבית הגרנות יהרסנה. וענין אחר בְּצַע אמרתו (איכה ב,
יז.), וידיו תִּבְצָעֶנָה (זכריה ד, ט.), בפחח הצדי באחתה, כי
יִבְצַע יי את כל מעשהו (ישעיה י, יב.), ענין השלמה. וענין
אחר יתר ידו ויִבְצָעֶנָה (איוב ו, ט.), מדלה יִבְצָעֶנָה (ישעיה
לח, יב.). והקל ובעד השלח יפלו ולא יִבְצָעוּ (יואל ב, ח.),
והוא פעל עומד כלומר כי יפלו על חחרכות ולא יזיקום,
רצה לומר שאינם כשאר האויבים שחמנעם בחרב מלבוא
עליך ולא בסנור השערים כמו שאמר בעד החלונים יבאו
כנגב (שם ב, י.). והיוצא ויִבְצָעֶם בראש כלם (עמוס ט,
א.), פירוש האל יבצעם אותם שהם בראש כלם והם הכהנים
או האבות, ואחר כך אמר ואחריתם בחרב אהרג והם הבנים
כמו שפירשנו (בשרש אחר). ואם אמר ויבצעם כלשון נסחר
ואחר כך אמר אהרג הרבה ימצא כזה בכרוב. ונפתחה
העין מפני שהמלה מלעיל בשני פשטין. ורבי יונה פירש
ובצעם צווי הפתח מקום צרי לפי שאמר הך הכפתור (שם)
צווי כולם ענין פתיחה וחתיכה. פתות אותה פתים (ויקרא
ב, ו.), חרגומו בצה יחה בצועים. ויש מפרשים מזה בְּצַע
כסף לא לקחו (שופטים ה, יט.), וחתיכת כסף, כלומר שלא
לקחו כסף וזה לפדיון השבויים אלא היו הורגים אותם.

בצק את בְּצָקוֹ טרם יחמין (שמות יב, לד.), לשות בְּצָק
בְּצָק (ירמיה ו, יח.), מלוש בְּצָק (הושע ו, ד.),
עיסה. ורגלך לא בְּצָקָה (דברים ח, ד.), ורגליהם לא
בְּצָקוּ (נחמיה ט, כא.), יחפה מבלי מנעל והוא מענין בצק
כי בכלות המנעל יבצק הרגל בטיט.

בצר ואת ענבי נזירך לא תִבְצַר (ויקרא כה, ה.), כי
תִבְצַר כרמך (דברים כד, כא.), בְּבוֹצֵר על סלסלות
(ירמיה ו, ט.). והשם והטיג לכם דיש את בְּצִיר (ויקרא בְּצִיר
כו, ה.), מִבְּצִיר אֲבִיעֶזְר (שופטים ח, כ.), והבית רפויה
וראויה להרגש. כלם ענין קטיפה. ויחנן לפרש מזה כי ירד
יער דִּבְצִיר (זכריה יא, ב.), והוא משל על גדולי ישראל.
והמשילם ליער כי עצי היער הם גדולים ורכים וסמכם אל
הבציר, כלומר שנוחנין פרי מה שאין כן עצי יער. וענין
אחר ערים בְּצִרוֹת (במדבר יג, כח.), לחימת נחשת בְּצִירָה בְּצִירָה
(ירמיה טו, כ.), ואגידה לך גדולות וְבְצִרוֹת לא ידעתם (שם
לג, ג.). והדגש ותתצו הבתים לִבְצֵר תחומה (ישעיה כב, פִּעַל
י.), וכי תִבְצַר מדום עזה (ירמיה נא, ג.). והשם שובו

צא

בצר - בקע

46

בקע - בקש

צב

והשם והבית הקטן בקיעים (עמוס ה יא), וארץ בקיעי בקיע עיר דוד (ישעיה כב ט), כולם ענין ביקוע. וכן הענין הזה בקע לגלגלת (שמות לח כו), בסגול ודוא מחצית בקע השקל לפי שנבקע טרשקל. ופירוש ונקקעה ודגרה (ישעיה לח טו), הבקוע הוא יציאת האפרוח מן הביצה וכן ביצי צפעוני בקעו (שם נט ה). יוצאים בנקקעה ובהר בנקקעה (דברים ח ו), והרכסים לנקקעה (ישעיה כ ד), וימצאו בנקקעה (בראשית יא ב), מקום מישור מן ההרים וגם הם מענין הראשון.

בצרון לבצרון אסירי התקוה (זכריה ט יב). ומשקל אחר ערי מבצר המבצר יהושע י כ), הבמחנים אם במבצרים (במדבר יג יט). ובקבוץ הנקבות ולכד עיר מבצרות (דניאל יא טו), כלם ענין חזק. ופירוש שובו לבצרון לערי בצרון. ויש לפרש מזה כי ירד יער הבציר. ומן הענין הזה יבצר רוח נגידים (תהלים עו יג), ירוסמנה ויחוקנה. ויחכן לפרשו מהענין הראשון, ופירושו יקטוף וישפיל רוח נגידים מהתנאות והוא מה שאמר אחריו גורא למלכי ארץ. וענין אחר נפעל ועתה לא יבצר מהם (בראשית יא ו), ולא יבצר ממך מזמנה בצרת (איוב מב ב), ענינם לא ימנע. ובשנת בצרת לא יראו בצרות (ירמיה יו ח). ומשקל אחר על דברי המבצרות (שם יד א), מניעת הנשמים והעצרים. ויש מפרשים מזה לעתות בצרה (תהלים טו א), הביט שרש. ויחכן לומר שענין ערים בצורות וענין זה קרוב כי הדבר הגדול והחזק נמנע בצר מהאדם להשיג אליו. ושית על עפר בצר (איוב כב כד), זהב. והקבוץ בצרים והיה שרי בצרית (שם כב כה), והבין. ויש ספרים מדויקים אין בו ירד אם כן יהיה לשון יחיד וסגול הרי"ש בעבור האתנחא. ואפשר גם כן היורו לשון רבים ואף על פי שחסר ירד כי ימצאו כסוהו רבים.

בקק

כך ודרשתי את צאני ובקקתים (יחזקאל לח יא), פעל לא יבקק הכהן (ויקרא יג לו), ולבקק בהיכלו (תהלים כו ד), יהיה לי לבקר (מלכים ב' טו טו), פירוש כשיעלה כלבי לבקרו. והשם בקקרת הועה עדרו (יחזקאל בקקרת לח יב), כולם ענין דרישה ובקור. ומן הענין הזה נקרא בקר כי בבקר יחבקר כל דבר לאור היום והפכו הערב שיתערבו בקר כל הדברים ולא יכירם אדם, ויקרא האור בקר ברן יחד כוכבי בקר (איוב לח ו), כאילו אמר כוכבי אור כמו הללוהו כל כוכבי אור (תהלים קמח ג), והם השבעה המשרתים. וכן נקרא הבקר אור מן האור ערמחצית היום (נחמיה ח ג), כאילו אמר מן הבקר, והקבוץ היה ורועם לבקרים (ישעיה לג ב), ויש לפרש מזה ולבקק בהיכלו, כמו ולשחר. בקקת תהיה (ויקרא יט כא), מולקה תהיה. וכתב בקקת הנאון רבינו סעדיה כי אמר לשון בקורת לפי שהמלקות דין ברצועה של בקר, או יהיה הביט בבקום פ"א כי לפי שהם ממוצא אחד הם קרובים בענין כמו שמצאנו בלשון המשנה (פאה פרק ג משנה א) הבקר לעניים, שהוא כמו הפקר. והרנום ירושלמי תשמטנה ונשטתה (שמות כג יא) השמטון יתה וחבקרן יתה. ופירוש בקורת תהיה, להפקר היא לפי שלא חוששה ועל כן לא יומחו אבל מלקות יש. ואמרו רבוחינו ול (כריתות יא ע"א) כי המלקות לה ולא לו לפי שאמר תהיה ולא אמר יהיו משמע היא לוקה והוא אינו לוקה. וענין אחר צאן ובקר (בראשית יג ה), ידוע. והקבוץ בקר אם יחרוש בבקרים (עמוס ה יב), ודמות בקרים תחת לו סביב (דברי הימים ב' ד ג). והפעל הקל ממנו כי בוקר אנכי (עמוס ה יד), כלומר רועה הבקר.

בקש

בקש יי לו (שמואל א' יג יד), בקשתיהו ולא פעל מצאתיהו (שיר השירים ה ו), יבקש את נפשי (שמואל א' כב כג), ובקש יי מיד איבי דוד (שם כ טו), מידי תבקשנה (בראשית לא לט), קל הקוף וכן רוב הבנין בשוא הקוף קל. ושלא נזכר פועלו ממנו ויבקש הדבר פעל וימצא (אסתר ב כג), ויתבקשתי ולא תמצאי עוד (יחזקאל כו כא). והשם ולעשות את בקשתי (אסתר ה ח), בקשתי וכלם ענינם ידוע.

נפעל יוצא, גפו בוקק ישראל (יהושע י א), בודד. והנפעל הבוק הבוק הארץ (ישעיה כד ג), ונקקעה רוח מצרים (שם יט ג), בשקל ורחבה ונסכה (יחזקאל מא ו), משפטם נספה נקקעה פעלל והפועל הכבד ויבקקו את ארצה (ירמיה נא ב), ענין ריקות. בקע ים ויעבירם (תהלים עח יג), ונקקעה להם כל בתה (יחזקאל כג ו), ונקקעה ודגרה בצלה (ישעיה לח טו), ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי (שופטים טו יט). ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים (שמואל ב' כג טו), ויאמר לבקעם אליו (דברי הימים ב' לב א), על בקעם הרות הגלעד (עמוס א יג), כמו פולח ובקע בארץ הפעיל (תהלים קמא ו). והפועל הנוסף ונקקיענה אליו (ישעיה הפעל ו ו), להבקיע אל טלך אדום (מלכים ב' ג כו). ושלא נפעל נזכר פועלו ממנו הקקעה העיר (ירמיה לג ב). והנפעל נבקעו כל מעינות תהים רבה (בראשית ג יא), כי נבקעו במדבר מים (ישעיה לה ו), אז יבקע כשחר אורך (שם נח ח), ויתבקע הארץ בקולם (מלכים א' א מ). והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט ה), וגא תהיה להבקע (יחזקאל התפעל ל טו). וההרפועל והנרה התבקעו (יהושע ט יג), פעל והעמקים יתבקעו (מיכה א ד). והדגוש ביצי צפעוני בקעו (ישעיה נט ה), ורוח סערות תבקע (יחזקאל יג יא). כמבאי עיר מבקעה (שם כו י), ומבקעים ומצוררים (יהושע ט ד), יבקע צרים במדבר (תהלים עח טו). והיתא לשלישי ובקעתי רוח סערות (יחזקאל יג יג).

בר מחדקרי ומהדברבטני (משלי לא, ב), כמו מה בני כי כן הרגום כן ברא. ירבו בקר (איוב לט, ד), בחוץ כי כן הרגום חוץ ברא. או פירושו בחבואה כמו נושאות בר ולתם ומזון (בראשית מה, כג), שפירושו חבואה, לשכר בר (שם מב, ג)*. וכן יהי פסת בר בארץ (תהלים עב, טו). וכן פירש אדוני אבי ו"ל מזה באין אלפים אכוס בר (משלי יד, ד), ופירושו באין אלפים אין אכוס בר. ופירוש אכוס מגורה כמו פתחו מאכוסיה (ירמיה נ, כו) ואין עומד במקום שנים כמו תקות ענוים תאבד לעד (תהלים ט, יט), ואפשר שיהיה שרש זה שפירושו חבואה ברר וכן ירבו בבר, אבל שרש מה ברי, ברה על נכון כמו שרש בני בנה.

ברר ועמהם הימן וידותון ושאר הפרודים אשר נקבו בשמות (דברי הימים א' טו, מא), ברור מללו (איוב לג, ג), וברותי מכם המורדים והפושעים בי (יחזקאל כ, לח), כמו וברתי, ולכור את כל זה (קהלת ט, א), הפעיל בשורק כמו בחולם. והפעל הכבד לא לזרות ולא להקב (ירמיה ד, יא), פתח בסוף פסוק. וקרום מהענין הזה וישמני לחץ ברור (ישעיה מט, ב), שפירושו מרוק, וכן קברו החצים (ירמיה נא, יא), שפירושו מרקו החצים. וכבר פעל פירשתי הכרו החצים בשרש אבר פירוש אחר. וכבר אחר התפעל ולקבר וללבן (דניאל יא, לה). וההפעל יתבררו ויתלבנו (שם יב, י), עם נבר תתברר (שמואל ב' כב, כו), עקרו נפעל תתברר. והנפעל עם נבר (שם), הברו נושאי כלי יי בר (ישעיה נב, יא). וההאר יבר הייתי בעיניך (איוב יא, ד), נשקו בר (תהלים ב, יב), באין אלפים אכוס בר (משלי יד, ד), לקרי לבב (תהלים עג, א), ברה כחמה (שיר בר השירים ו, י). והשם בבר ידי ישיב לי (תהלים יח, כא), ואצרוף בבר סיניך (ישעיה א, כה), כמו הדבר שמכריז בו הכסף מן חסינים. ויש מפרשים מזה יהי פסת בר בארץ (תהלים עב, טו), כלומר ישאר מעט בר וצדק ואמת בארץ. ברית וכן ותרבי לך ברית (ירמיה ב, כב), כי הרי"ש ראוי להדגש לולי כי לא תקבל דגש ומשפטו ברית בפלס נפרית ולפי שהוא מברר הכנר נקרא ברית. ופירש רבי יונה כי הוא עשב שמכבסין בו. ויש מפרשים אותו כי הוא הנקרא בלעז שבוין¹, לברם האלהים (קהלת ג, יח), הראוי לברם הכי"ת חטופה והרי"ש דגשה בפלס להקפם ובעבור כי הרי"ש לא חדגש נמשך הקמץ ונתחדש אחריו נת חטופה הדגש כמו שהיה במלת ברית². או יהיה לברם פעל עבר רצתי לומר

¹ Hesp. Xaban et Jabon; Prov. et Gall. savon (sapo). In recenterior. edd. et in commentario ad Jerem. II, 22. סבון; Cod. B et Raschi l.c.

² מכלול דף קמח, ע"ב. ברר יש מלה קשה בזה השרש

לאשר בררם האלהים משאר הנבראים לדעת ולהכיר. ואף על פי שאין המנהג להכנס אותיות בכל"ם שהם אותיות השמוש בפעלים העוברים הנה מצאנו מהם מעטים יכנסו עם ה"א השמוש, ויתפרשו במקום אשר, והכית גם כן כמו בהכין לו דוד (דברי הימים ב' א, ד), וכל התקדש שמואל (דברי הימים א' כו, כח), הנמצאו פה (שם כט, יו), כמו שזכרנו בחלק הדקדוק¹ וכן יהיה הלמד בלברם במקום לאשר ויהיה ברם מזה השרש ועקרו להדגש או יהיה מנחי הלמד מן ברר לבם איש * (שמואל א' י, ח).

ברא בראשית ברא אלהים (בראשית א, א), ביום ברא אלהים אדם (שם ה, א), לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון (תהלים נא, יב). והנפעל ועם נפעל נברא יהלל יה (שם קב, יח), ביום הבראם (בראשית ה, ב), ביום הבראך כוננו (יחזקאל כח, יג), וכולם ענין יצירה, אך יש הפרש ביניהם כי לשון יצירה אינו נופל אלא על דבר שיש לו ממש ועורה. ומה שאמר ויצר רוח אדם בקרבו (זכריה יב, א), על יצירת כלי הנף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב ולשון בריאה נופל על כל דבר. ופירוש רבי סעדיה כי אמרו בקרבו רצונו לומר כי הבורא בורא אורחה עם שלמות צורת האדם והו שאמר בקרבו, וכל לשון בריאה הוא החדש הדבר ופאחו מאין ליש. וכן אמר בפסוק ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מג, ז), חללה בראתיו

והיא עם נבר תתברר (שמואל ב' כב, כו) ומשפטה תתברר ובנפול אות הנפל אלו היינו אומרים תתברר הויה דומיה ששרשו ברה כמו ויתגל בתוך אהלה (בראשית ט, כא) מן נלה לפיכך הטילו חנועת תתברר בתתברר, והדגש בחי"ו להורות כי הסר מן התיבה חסרון הנפל. ומלת לברם הכי"ת חטופה והרי"ש דגשה בפלס להקפם כי השורק והקמץ חטף אחר הם כמו שהראיתו. ובעבור כי הרי"ש איננה ראוי להדגש נמשך הקמץ והנוערה הכי"ת בקמץ רחב חחת קמץ חטף כמו שכתבנו במלת ארה לי (במדבר כג, ז).

¹ מכלול דף מט, ע"א. ויהי"א שמצאנו בעוברים ובעתידים שלא חשמש בהם ה"א הידיעה כמו שכתבנו היא במקום אשר כמו כל הנפש לבית יעקב הברא מצינו (בראשית כו, כו), ועתה עמך הנמצאו פרה (דברי הימים א, כט, יו), הנמצאו אליו פעמים (מלכים א' יא, מ), אחרי הנמצאו אלי בתחלה (דניאל ה, א), כמו אשר באה, אשר נמצאו, אשר נראה וכן הקלכוא אתו (יהושע י, כד). כהכין לו דוד (דברי הימים ב' א, ד), על חרבין האלרים לעם (שם כט, לו), היוצא שורה (דברים יד, כב), כמו אשר יוצא.

הוצאתי אותו מאין ליש ואחר כן יצאתי שהעמדתי על חכונת הצורה ואחר כן עשיתי שפירוש חקנתי, כי לשון מעשה הוא תיקון הדבר והשלמתו לפיכך אמר אף עשיתי. **פָּעַל** וענין אחר מהפעל הרגוש ובראת לך שם (יהושע י, טו.), ובראתו והיה לך תצאתי (שם י, יח.), ויד ברך בראש דרך עיר ברך (יחזקאל כא, כד.), ענינם ברירה ובחירה. וענין אחר וברך אותה בהרבותם (שם כג, טו.), ענינו וברך. ורמזה ארני אבי ו'ל לשון הערב שאומר לכריתה אל ברי' י). וכן הרגום יונתן ויכוען יהרון כסיפהון. ויש מי שפירש מזה הענין ובראת לך, כלומר שחכרות עצי היער בריאה והבנה שם ערים לשבת. וכן אם בריאה (במדבר טו, ל.). ענין נורה וכן בראשית ברך, והנכון שיהיה ואם בריאה ענין יצירה כי כל דבר חדש יקרא בריאה וכן בראשית ברא, וכן בורא ניב שפתים (ישעיה נ, יט.), כלומר מחדש דבר שפחים שיאמר שלום שלום לרחוק ולקרוכ. וענין אחר ועגלון איש בריא בריא מאד (שופטים ג, יו.), ענינו שמן, וכן עשרה בקר בראים (מלכים א, ה, ג.), הבריאה תנבחו (יחזקאל לה, ג.), ובריאית בשר (בראשית מא, ב.), ואמר בשבילים בריאות ושבת (שם מא, ה.) על דרך ההשאלה כלומר מלאות וטובות. ברה בין שזה בריה ובין שזה רוח (יחזקאל לד, כ.), משפטו בריאה, אבל בא כדרך בעלי הה"א כי כן המנהג להרעיר נחי הלמ"ד בעלי הה"א עם בעלי האל"ף בהרכה מקומות. ומאכלו ברה (חבקוק א, טו.), כלומר שזה בריאה. **הפעיל** והפעול הנוסף ממנו להבריאתם מראשית כל מנחת ישראל לעמי (שמואל א' ב, כט.), כל אלו ענין שומן.

ברך וברך ברדת היער (ישעיה לב, יט.), וברך פעל עבר שהוא חציו קמץ וחציו פתח מענין ברה וברדת שם כמו ברה ואף על פי שהוא על משקל אחר והוא בפלס דבליה ופירושו כשיברך לא יפול הכרד בעיר ולא על הורעים כי אם בעירות שלא יזיק להם. וכן ובשפלה תשפל העיר (שם) רצונו לומר כל שפל שיהיה בעיר לא יהיה כי אם בשפלה כלומר שלא תשפל ולא חרד העיר מגדולתה לעולם ולא יוכר אדם בה שם שפל כי אם על השפלה שהיא העמק. נקדים ברה וברדים (בראשית לא, י.), שיש להם נחמים לבנים כמו ברה, וכן סוסים ברהים אמצים (זכריה ו, ג.).

ברה ברו לכם איש (שמואל א' י, ח.), בחרו. וענין אחר ולא ברה אתם לחם (שמואל ב' יב, יו.), ולא אכל עמם, וברך מידה (שם יג, ה.). והשם ויתנו ברות בברית ראש (תהלים סט, כב.). ומשקל אחר הביא ברה ברה (שמואל ב' יג, י.). והפעל הכבד ותברני לחם (שם) **הפעיל**

ברך i. e. nomen actionis de vervo ברי'
asciando aptavit, dolavit calamum. Cf. verba
creavit, ברי' dolavit et ברי'

יג, ה.), להברות את דוד לחם (שם ג, לה.). וכבר אחר פעל היו לברות למו והוא מקור ויחכן היותו שם. בפלס חמזות, אחרות או יהיה מקובץ מן ברה כמו מן אלה. אלוות וכולם הם ענין האכילה המועטת. ועל דעתי כן הוא בברית ארץ ברה שהכ"ף כ"ף הדמיון ואיננה שרשית ופירושו שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד עת האכילה כי כן משערין הולכי הדרכים. והגאון רבינו סעדיה פירשו גם כן הכ"ף כ"ף הדמיון אבל פירש אותו במיל לפי הענין בלא חבר. ברה ולחם ומזון (בראשית טו, כג.) כתבנו בשרש בר.

ברה ודוד ברה וימלט (שמואל א' יט, יח.), כי ברה הוא (בראשית לא, כ.), ויברך יעקב (הושע יב, יג.), ויברכו בהחבא (דניאל י, ו.). והפעל הכבד והוא הפעיל עובר המרה והברית את יושבי גת (דברי הימים א' ח, יג.), משרד אב יברית אדם (משלי יט, כו.), ויבריתו מעלי (נחמיה יג, כח.), ויבריתו את כל עמקים (דברי הימים א' יב, טו.), לא יבריתו בן קשת (איוב מא, כ.). ושם החאר ברות בריחה עד צער (ישעיה טו, ה.). ומשקל אחר ודודתי ברות בריחים כלם (שם מג, יד.). ומשקל אחר זאת כל מבריתו טברח בכל אגפיו (יחזקאל יז, כא.). וכתב ארני אבי ו'ל כי ויקם יונה לברה תרשישה (יונה א, ג.), כי מלפני יי הוא ברה (שם א, י.). אינו ענין בריחה מסש כי אין בריחה מסש אלא על סכנת נפש אך פירש לברוח במקום הזה למחר השליחות. ופירש למה היה מסדר השליחות כדי שלא יתן לו הקדוש ברוך הוא אות ומופת ויהיה סבה שישובו אנשי נינוה וחשבתם היתה גורמת כליה לישראל. וכן אמר על כן קדמתי לברה תרשישה (יונה ד, כ.), והאל יתברך שהיה יודע כונתו נתן לו אות בים כי אין לך אות גדול מזה שהטילוהו בים והיו הולכים אנשי האנייה לנינוה וכיון שהיה שם וראוהו שם הכירוהו ויגע הדבר אל מלך נינוה ומיד האמינו בו כאשר העידו אנשי האנייה שהם הטילוהו בים. ופירש כי לשון מלפני הוא במצות המשלח וכן יצאו מלאכים מלפני בצים (יחזקאל ל, ט.), ויצא קין מלפני יי (בראשית ד, טו.), ואמר דוד ואנה טפניך אברה (תהלים קלט, ג.), ולא אמר מלפניך. וכן פירש וערה ברה לך אל מקומך (במדבר כד, יא.), מהר ללכת. וכן יחכן לפרש לפי פירושו צאו מבבל ברחו מכשדים (ישעיה מט, כ.), וכן ויבריתו איש לשדוהו הלויים ודמשודרים (נחמיה יג, י.). וענין אחר לברה ברוך הקרשים (שמות לג, ל.). והפעל הכבד מברך מן קצה אל הקצה (שם כו, כח.). והשם ויבריתו התיכן (שם) וחמשה בריחם (שם כו, כו.). על לויתן נחש ברות (ישעיה כו, א.), חאר לפי שהוא מברח הים מן הקצה אל הקצה והוא משל על המלכים החקפים. ועוד נפרשו בשרש נחש. ויש מפרשים מזה ודודתי בריחם כלם (ישעיה סג, יד.), כלומר קשורים בברית בתל ועוד נפרשו בשרש רוח.

ה, כט.), והדומים להם שהם ענין שאלת שלום וכלם ענין ברכה. וסדר שנמצא ממנו בענין ברכת הנכראים לאל יחברך הוא בענין תהלה כמו ברכו יי מלאכיו (תהלים קג, ב.), ברכי נפשי את יי (שם קג, כב.), והדומים להם. וענין אחר נִבְרַךְ על בְּרָכָיו (דברי הימים ב' ו, יג.), נִבְרַךְ לפני יי עֲשִׂינוּ (תהלים צה, ו.). והכבוד ויקראו לפניו אֲבִירָה (בראשית מא, מג.), האלף במקום ד"א הִבְרַךְ או האלף למדבר, כל אחד הירד קורא לפניו אֲבִירָה. נִבְרַךְ הגמלים (שם כד, יא.). והשם תכרע כל בְּרַךְ (ישעיה מה, כג.), בְּרַךְ בשש נקודות, על הִבְרָכִים ועל השִׁקִּים (דברים כה, לה.), וכל בְּרָכִים תלכנה מים (יחזקאל ו, יו.), וישם פניו בין בְּרָכָיו (מלכים א' יח, מב.), מכרע על בְּרָכָיו (שם א' ח, נד.), כרעו על בְּרָכֵיהֶם (שופטים ו, ו.), והוא רפה והמסורת עליו כל לשון בְּרָכִי, בְּרָכִי הַנֶּשֶׁב בַּר מִן שְׁנֵים רַפִּין כרעו על בְּרָכֵיהֶם, הוא ברך על בְּרָכָיו (דניאל ו, יא.). וענין אחר הִבְרַךְ העליונה (ישעיה ו, ג.), יש מפרשים המעין. והאמת בְּרַךְ כי פירוש ברכה מים מכונסין ולא מעין, וכן בדברי רבוזינו ו"ל (מועד קטן ד, ע"א.) הפסקות ודברכות. שנתמלאו מים מערב יום טוב אסור להשקות מהן בחולו של מועד, ופירוש הפסקות הם חריצים שאינם בנויים באבנים והברכות הם חריצים שהם בנויים באבנים ובסיד ומכנסין שם מימי הנשמים או מכנסין שם מים או מושכין לרחם מים מן המעין. וכן בְּרַכַּת השלח לגן המלך (נחמיה ג, טו.), בְּרַכַּת כהשבוך (שיר השירים ו, ה.), בְּרַכַּת מים (קהל ב, ו.). ואפשר שיהיה כמותם גם בְּרַכַּת יעטת מורה (תהלים פד, ו.). וכן הבה לי בְּרַכָּה כי ארץ הנגב נתתני (שופטים א' טו.), ואף על פי שהר"ש קסופה הקמץ תחת צירי וכסופה רבים. או רחוק ברכה ממש.

ברם ובגני בְּרָמִים (יחזקאל כו, כד.), מין ממיני בְּרָמִים הבגדים החמודות ברקמה. או יהיה שם כולל לבגדים הנכבדים. וכן פירשו אדוני אבי ו"ל והביא ראיה מלשון הערב שאומרים לבגדים הנאים יִמְכְּרוּם¹.

ברק בְּרָק ותפיצם (תהלים קמד, ו.), תרשלה בְּרָק בְּרָקִים וילכו (איוב לה, לה.), ידוע. אדם פטרה וְבִרְקָתָהּ (שמות כה, יו.), וְבִרְקָתָהּ והב (יחזקאל כה, יג.), אבן יקרה צהובה כמו זהב ונקראת כן לפי שהיא סבבה כמו הברק, למען היה לה בְּרָק (שם כא, טו.), כלומר שחיה לה נוגה הרבה כמראה הברק, וְבִרְקָתָהּ מפרדתו יהלך (איוב כ, כה.), הוא להב החנית שדומה לברק. וכן בְּרָק חניתך (חבקוק ג, י.), וְבִרְקָתָהּ חנית (נחום ג, ג.). ורבי יוחנן

¹ מכלול דף סד, ע"ב. "ועין הפעל בצרי וְאֵן וְתַקֵּר (קהל יב, ט.), ואת כל עץ השורה שָׁבַר. (שמות ט, כה.), ואם במקף כסגול בְּקִשְׁלֵךְ חכמה ואין (משלי יד, ו.). ובאו מהם כסגול זולתי מקף בְּבָר, בְּבָר, בְּבָר. ואם העין הפעל גזונית או ריש יפול הדגש וישחננו כמו כי קָאָן יי (במדבר כב, יג.), ולא אחר הנער (בראשית לד, יט.). וְבִרְקָתָהּ ולא אשיבנו (במדבר כב, כ.), ויי בְּרַךְ את אחריית איוב (איוב מב, יב.),

ברך ויאמר בא בְּרַךְ יי (בראשית כד, לא.), בְּרַךְ בני ליי (שופטים יו, ב.), בְּרַכָּה את ליי (רוח ג, י.), בְּרַכִּים אתם ליי (תהלים קטו, טו.), זרע בְּרַכִּי יי (ישעיה סה, כג.), כלם חאר כי לא נבנה בנין הקל ממנו. בְּרַכָּה השם בְּרַכָּה בקרב הארץ (שם יט, כד.), בְּרַכַּת יי היא תעשיר (משלי י, כב.), בְּרַכַּת לעד (תהלים כא, ג.), כי תקדמנו בְּרַכַּת טוב (שם כא, ד.), בְּרַכַּת שְׁמִים מעד בְּרַכַּת תהום רבצת תחת (בראשית מט, כה.). והפעל פעל הכבד בְּרַךְ את אברהם בכל (בראשית כד, א.), ובוצע בְּרַךְ נאץ יי (תהלים י, ג.), פעל עבר גם כן כי יבא בפחה ובצרי כמו שבארנו בחלק הדקדוקי. וכן וְבִרְקָתָהּ ולא אשיבנה (במדבר כג, ב.), פעל עבר גם כן כי פירשו וברך השם יחברך אותם ולא אשיב הברכה מהם, וְבִרְקָתָהּ את בית ישראל (תהלים קטו, יב.), בְּרַךְ יי חילו (דברים לג, יא.), וְבִרְקָתָהּ בְּרַךְ אתכם (יהושע כד, י.), מקור על משקל יסר יסרני (תהלים קיח, יח.). ומקור במשקל אחר כי בְּרַךְ אֲבִירָה (בראשית כב, יו.), וחנה בְּרַכַּת בְּרַךְ (במדבר כג, יא.), וכן הגה בְּרַךְ לקחתי (שם כג, כ.), כלומר לבדך אורחם לקחתי. ויש אומרים שהוא שם, וְבִרְקָתָהּ העם לכל האנשים המתגדבים לשבת בירושלם (נחמיה יא, ב.), וְבִרְקָתָהּ כל הקהל ליי אלהי אבותיהם (דברי הימים א' כט, ב.), נפעל בְּרַכְנוּכֶם מבית יי (תהלים קיח, כו.). והנפעל וְבִרְקָתָהּ התפעל בך (בראשית כה, יד.). וההתפעל וְהַתְּבָרַכְוּ בורעד (שם כו, ד.), וכל הדומים להם ענינם ידוע. בְּרַךְ נבות אלהים (מלכים א' כא, יג.), בְּרַךְ אלהים זמות (איוב כ, ט.), והדומים להם כנוי קללה. קח נא את בְּרַכָּתִי (בראשית לג, יא.), מנחתי, וכן קח נא בְּרַכָּה טאת עבדך (מלכים ב' ה, טו.), מנחה. ויחכן להיות מזה בְּרַכָּה או (ישעיה סו, ג.), מכיא המנחה. וכן לשאל לו לשלום וְלִבְרָכָה (דברי הימים א' יח, י.), להביא לו מנחה. ואינו כן וארותי את בְּרַכַּתִּיכֶם (מלאכי ב, ב.), כאשר כתב רבי יונה רק הוא ברכה ממש. והראיה שאמר וארותי כי המארה הפך הברכה כי הברכה חוספת הטובה והמארה מנעת הטובה. עשו אתי בְּרַכָּה (ישעיה לו, טו.), פשרה ושלום, כמו וְבִרְקָתָהּ יעקב את פרעה (בראשית סו, ו.), כי תמצא איש לא תִבְרַכְנוּ (מלכים ב' י).

¹ מכלול דף סד, ע"ב. "ועין הפעל בצרי וְאֵן וְתַקֵּר (קהל יב, ט.), ואת כל עץ השורה שָׁבַר. (שמות ט, כה.), ואם במקף כסגול בְּקִשְׁלֵךְ חכמה ואין (משלי יד, ו.). ובאו מהם כסגול זולתי מקף בְּבָר, בְּבָר, בְּבָר. ואם העין הפעל גזונית או ריש יפול הדגש וישחננו כמו כי קָאָן יי (במדבר כב, יג.), ולא אחר הנער (בראשית לד, יט.). וְבִרְקָתָהּ ולא אשיבנו (במדבר כב, כ.), ויי בְּרַךְ את אחריית איוב (איוב מב, יב.),

פירש וברק ממדרתו על המרה האדומה והוא כים המרה.
פרקנים ואת הפרקנים (שופטים ח, ו), מין ממיני הקוצים.

ברש תחת והנעצין יעלה ברש (ישעיה נה, יג),
ברש תדחר ותאשור (שם מא, יט), מין ממיני
ארו ברש בלע"ז¹). והפרזשים הרעלו (נחום ב, ד), החצים
או התניחות שהם עץ ברש. ואדני אבי ו"ל פירש הגבורים
אחותם רעה כי הגבורים והגדולים יכנה אותם ארזים וברזשים
כמו שאמר ואכרת קומת ארזיו מבחר ברשיו (ישעיה לו, כד).

ברת רדיטנו פרזרים (שיר השירים א, יו), כמו
פרזים. ברושים. ואת אות הפרית (בראשית ט, יב),
וברית שלומי לא תמוט (ישעיה נה, יג), ברת חדשה
(ירמיה לא, לא), לכה נכרתה ברת (בראשית לא, מד),
קיום. ויש אומרים כי החיו מותרת כה"א כמו שבת והוא
מן וברא אותה (יחזקאל כג, מז), ואף על פי שכתוב
באל"ף ענינו כריחה.

בשל כי בשל קציר (יואל ה, יג), גם בשל עצימה
בשל (יחזקאל כד, ה). והחאר ובשל טבשל במים
(שמואל יב, ט), את הזרוע בשל (כמדבר ו, יט).
פעל והכבד ובשל בהם (זכריה יד, כא), ובשלת ואכלת (דברים
טו, ו), ובכלי הבקר בשלם הבשר (מלכים א' יט, כא),
פירוש בשל להם, בשלו את הבשר (ויקרא ה, לא), לא
תבשל גדי (דברים יד, כא). ושלא נזכר פעלו ממנו
פעל ואם בכלי נחשת בשל (ויקרא ג, כא), אשר תבשל בו
טבשלות (שם). והשם לקדרות וטבשלות עשוי מתחת המירות
(יחזקאל מו, כג). או יהיה טבשלות מקום העשוי לבשל שם.
וכן תרגם יונתן ואחר לבשלא עביר מלרע לנדבכיא. אלה
בית המבשלים (שם מו, כד), פירוש בתי הטבחים שהיו
מבשלים שם באוהן הבתים. ואמר בית במקום בתי ורבים
כמהו במקרא יחיד במקום רבים. וכן אמר לא תשב אשה לי
בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה (דברי הימים ב'
ח, יא), אמר בבית דוד כמו בבת דוד ואמר בבית דוד
על דרך כלל ואמר כי קדש המה על דרך פרט. וכן אמר
אשר באה עליהם ארון יי (שם), ואף על פי שלא היה
הארון כי אם באחד מהבתים נקדשו כל הבתים ואמר כי
הפעיל לא תשב שם לו אשה. וכבר ידוע הקשילו אשכלתיה
(בראשית מ, י), והכל ענין אחד כי בשול הפירות כמו בשול
הבשר כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיחבשל כן אין
ראוי לאכול הפירות קודם שיחבשלו אלא שבשול הפירות הוא
בשול המבע ובשול הבשר וכיוצא בו הוא בשול המעשה.
וכל לשון בשול בשר הכתוב במקרא הוא על ידי מים על

¹ Hisp. box (*Buxus*). Cf. rad. אשר. In recen-
tior. edd. בושן i. e. It. bosso.

האש אבל אחד מצאנו שענינו צלי והוא נבשלו הפסח באש
במשפט (דברי הימים ב' לה, יג), שפירשו ויצלו^{*}.

בשם וקנה בשם (שמות ל, כג), לא בא בשם החזק בשם
(מלכים א' י, יג), ואת השם ואת השמן (שמות
לה, כח). ומשקל אחר וקנמן בשם מוציתו (שם ל, כג), בשם
בשם נקודות. ומשקל שלישי אריתי מורי עם בשמי (שיר בשם
השירים ה, א), והקבוצ בשמים ראש (שמות ל, כג), והוא
מקובץ מאחד מהשלשה המשקלים. ובאור דקדוקם חמצא בשער
דקדוק השמות¹).

בשם יען בשםכם על דל (עמוס ה, יא), אין למלה
הזאת חבר וענינה לפי מקומה עמסכם והטריחכם
על דל. או ענין מרמס. וכבר כתבנו בו ענין אחר בשרש בוס.

בשר ויברך כל בשר (תהלים קמה, כא), ולא יכרת בשר
כל בשר (בראשית ט, יא), שם כלל^{*}. ופירשו
מזה ובשר קדש יעברו מעליך (ירמיה יא, טו), כלומר
ואנשי קדש יעברו מעליך. ושם פרט אך עצמי ובשרי אתה
(בראשית כט, יד), עצם מעצמי ובשר מבשרי (שם כ, כג),
ובשר כי יהיה בו בעורו (ויקרא יג, יח), בעור הבשר (שם
יג, יג), הבשר העליון החיצון יקרא עור כנגד הבשר אשר
החתיו הפנימי. ויקרא גם כן העליון כעצמו בשר ורוצה בו
העור לבדו והוא אמרו דבקה עצמי לבשרי (תהלים קב, ו),
רוצה לומר לעורי כענין צפר עורם על עצמם (איכה ד, ח),
ומה שאמר בעורי ובשרי דבקה עצמי (איוב יט, כג), רוצה
לומר כי שניהם העור והבשר שבו לאחד ואין בו אלא העור
העליון שהעצם דבקה בו. וכן יזכר העור בכלל הבשר
והעור יאכל בדי עורו (שם יח, יג), כאלו אמר בדי גופו.
והקבוצ חיי בשמים לב מרפא (משלי יד, ל), ומבשרה לא
תתעלם (ישעיה נח, ו), רוצה לומר מקרובך כי קרובו של
אדם כבשרו הוא כמו שאמר אך עצמי ובשרי אתה (בראשית
כט, יד). ויבא לכנוי הערוה לזכר גדלי בשר (יחזקאל
טו, כו), אשר בשר חמודים בשרם (שם כג, כג), כי יהיה
זב מבשרו (ויקרא טו, כג), רר בשרו את זובו או החתים
בשרו מונובו (שם טו, ג). וכנוי לערוה הנקבה דם יהיה
זבה בבשרה (שם טו, יט). וענין אחר אשר בשר את פעל
אבי (ירמיה כ, טו), דגלי מבשר (ישעיה נב, ו), ויען
המבשר ויאמר גם ישראל לפני פלשתים (שמואל א'

¹ מכלול דף קס, ע"א. יש שמוח שמצאנו המחובר מהן
ולא מצאנו הנפרד מהם ונגזור עליהם אל הקרוב והישר
למשקלם. וכן אריתי מורי עם בשמי (שיר השירים
ה, א), אליו היה מחובר מן בשם הידוע אומר בשמי
בחטף, ואלו הידוע מחובר מן בשם היה אומר בשמי
כפראח או בחיריק כמו מן גפן גפני ומן שוכר שכרי
לכן נאמר כי הנפרד ממנו בשם.

קא

בשר - ברלח

51

ברלח - ברלח

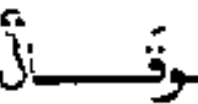
קב

יקרה ואומרים שהיא ירחלום * . ויש אומרים שהיא זכר
לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין ממנה אבנים ועושים מהן ענק.
בלעד בלעדני אחזה אתה הורני (אויב לך, לב), בלעדני
בלעדני אלהים יענה (בראשית מא, טו),
ובלעדני לא ירים איש את ידו (שם מא, מד), כמו וולח
וולתי, וולחך. ואין תוכן המלה שהאמר בלשון יחיד כי אם
בלשון רבים. וחכמים עליה מ"ם השמוש בבלעדני מוזכר י"י בלעדני
אלהינו (יהושע כב, יט), ואף על פי שיספיק מכלי המ"ם
כמו עם המ"ם עשו וזה לחוספת באור כמו שדכניסו אות
השמוש על תוף ויספיק בוולחך, בלעדני רק אשר אברו
הנערים (בראשית יד, כד), היו"ד אינה לכנוי המדבר אף
על פי שהיא נראית דונה כמהו מצאנו הרבה יו"ד הרבים
נראית כמו וקרע לו חלוצי (ירמיה כב, יד), ויחשופי שת
(ישעיה כ, ד), ואהנים חוצי (שם יט, ט), על כל אצירי
ידי (יחזקאל יג, יח), יוצר גלבי (עמוס ו, א), וישרי בישלכר
(שופטים ה, טו). והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש
היו"ד לכנוי כלומר אך בלעדני לקחו והוא מה שאכלו הנערים.
בליעל כבר כתבנו אותו בשרש בל כי הוא מלה
מורכבת.

בעבע לשחין פורח אבקעבעת (שמואל ט, ט), כבר
זכרנוהו בשרש בעה.
בעליל בעליל לארץ (חזקיה יב, ו), שם מן בעל בעליל
בפלים סגריד מן סגר ופירושו ארון לארץ. ועוד
נפרשנו בשרש עלל.

בקבוק וקנית בקבוק יוצר חרש (ירמיה יט, א), הוא בקבוק
כלי חרש או זולתו שפיו צר. ולפיכך נקרא
בקבוק כי כאשר שוחה בו האדם או שופך ממנו עושה בקבוק.
ובלשון לע"ז ויון וישמעאלים שמו בוקאליי.
ברבר וברברים אבוסים (מלכים א' ה, ג), עופור
פטומים עומדים על האבוס חמיד. וכן אמר
המחרגם ועופא פטימא. והעוף המסורס הוא שיהפסם ביוחר.
ובויקרא רבה סהו וברבורים אבוסים? רבי ברכיה בשם רבי
רבי יהודה אמר מיני ברבריא* רבנן אמרו עוף טהור ומעולה
הוא והיה בא מברבריא והיה עולה על שלחן שלמה בכל
יום (ילקוט מלכים ד, רמז קע"ז בשם פסיקתא).

ברזל ברזל באה נפשו (חזקיה קה, יח), בכבל ברזל ברזל
ואמר נפשו כי הנפש מעונה בענוי הנוף. וכן

1) Prov. boucal, pars superior, collum, orificium la-
genae, (buccula); Hisp. boccal; It. boccale, pocu-
lum (?) lagaena. Arabes nominant amphoram
ansa carentem . Lingua graeca, (יון)
addit Kimchi sic dici, sed nullum vestigium
huius vocabuli apud graecos reperitur nisi forte
φιάλη.

ד, יו), מבשר טוב (ישעיה נב, ו), מבשרת ציון (שם ט, ט),
מבשרת ירושלם (שם), פירוש ארץ ציון המבשרת וזאת
ירושלם הרימי בכת קולך ובשרי ערי יהודה ואמרי להם
הנה אלהיכם. מבשר בעיניו (שמואל ב' ד, י), פירוש
התפעל כמבשר טוב. וההחפזל יתבשר אדני המלך (שם ב, יח,
בשרה לא). והשם איש בשרה אתה (שם ב' יח, כ), אשר
לתני לו בשרה (שם ב' ה, י), פירוש אשר חשב שאחזן לו
שכר בשורה, מספר החדשות על טוב או על רע יקרא מבשר
לפיכך אמר ותהלות י"י יבשרו (ישעיה ס, ו), כי הם יהיו
חרשים בסיפור תהלות י"י כי ישראל הם שהתחרו בסיפור
בשרה תהלות י"י עד אותו הזמן. נחל הבשר שמואל א' ל, ט),
שם מקום ידוע אצלם.

בתה ואשיתיהו בתה (ישעיה ה, ו). והנכון כי שרש
בתה בות בשקל קטרה ונבלע הנח בדגש בקבוצ
בת בנחלי הבתות (שם ו, יט), ענין שממה. אלפים בת
יכיל (מלכים א' ו, כו), ואיפת צדק ובת צדק יהיה לכם
(יחזקאל מה, י), מדה ידועה והיא כמדת האיפה שכן כתוב
האיפה ויהי תכן אחד ידיה (שם מה, יא), אבל האיפה
מדה היבש ובת מדה הלח והבת עשירית החמר. וכן האיפה
כמו שאמר מעשר החמר והבת ועשירת החמר האיפה
(שם). וכן אמר כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת
וזרע חמר יעשה איפה (ישעיה ה, י). והקבוצ כי עשרת
הבתים חמר (יחזקאל מה, יד), ויין בתיים עשרים אלף
(דברי הימים ב' ט, כדגש).

בתלה בתלה ואיש לא ידעה (בראשית כד, טו),
הבתולות היפות (עמוס ה, יג). והשם לא
בתולים יפרד לא מצאתי לבתך בתולים (דברים כב, יז), ואלה
בתולי בתי (שם), ואבכה על בתולי אנכי ורעותי (שופטים
יא, לו), ידע. ומוה הענין קראו רבותינו (נדה ח, ע"ב).
לאדמה שלא נחרשה מעולם קרקע כחולה היתה שלא
עבדה מעולם. ועוד אמרו (אהלות פרק טו, משנה ה).
עד שמגיע לסלע או לבחולה, כך אשה שלא נבעלה נקראת
בחולה.

פעל בתק ובתקנה בחרבותם (יחזקאל טו, ט), ענינו תקיעת
החרב בנוף האדם.

פעל בתר ואת הצפור לא בתר (בראשית טו, י). והכבר
בתר ויבחר אותם בתוך (שם). והשם על הרי בתר
(שיר השירים ב, יו), ויתן איש בתרו (בראשית טו, י).
והקבוצ בתרים ויעברו בין בתרי (ירמיה לר, יח), ענין חלק.

ואשר הם בני ארבע אותיות

ברלח ברלח ועינו כעין הברלח (במדבר יא, ו), שם הברלח
ואבן השם (בראשית ב, יב). והיא אבן

ק:

ברזל - גאל

52

גאל - גב

קד

יִסְרִי עֵינִי וּבְרָזֶל (שם קז, י), פִּירוּשׁ כְּבִלֵי בְרֹזֶל, יִמְלֵא
בְּרָזֶל וְעֵץ חֲנִית (שמואל ב' כג, ו), פִּירוּשׁ בְּרֹזֶל לְכַרוֹחַ
הַקּוֹצִים כְּמוֹ קֶדְדוֹם אוֹ גֵּרוֹן וְכוּזָא בָהֶם. וְכֵן וְאֵת הַבְּרָזֶל נִפְל
אֶל הַמַּיִם (מלכים ב' ו, ה), רָצוֹנוֹ לִמְדָה הַגֵּרוֹן שְׂכוּרְחִין בּוֹ
הַעֲצִים וּבִלְעִי מִנִּירָה¹.

נשלמה אות הבית.

אות הנימל.

גַּב וְהָיָה עֲלֵיהֶם עַל הַגָּב (ירושע ב, ח),
וְעָשִׂיתָ מַעֲקֵה לַגָּבֶךָ (דברים כב, ח), אֵת גַּבִּי וְאֵת
קִידְתִּי (שמות ל, ג), וְהוּא מְכֻנָּה בְּלִשׁוֹן זָכָר כְּמוֹ שֶׁאָמַר
כִּי יִפֹּל הַנֶּפֶל מִמֶּנּוּ (דברים כב, ח). וְהַקְּבוּץ בְּלִשׁוֹן נִקְבֹּחַ
יִהְיֶה כְּחֻצִיר גָּבוֹת (תהלים קכט, ו), כִּי עֲלִיתָ כָּל־לִנְגּוֹת
(ישעיה כב, א).

גָּאָה כִּי גָּאָה גָּאָה (שמות טו, א), כִּי גָּאָה הַמַּיִם
(יחזקאל מו, ה), וְיִגָּאָה כְּשֶׁחָלַתְּ תִצְדֹּדֶנִי (איוב
י, טו), פִּירוּשׁ וּיִרְבֶּה הַחֹלִי וְכִשְׁחַלְתָּ תִצְדֹּדֶנִי. הַגָּאָה גָּמָא (שם
ח, יא), פִּירוּשׁ הַיִּגְדֵּל. וְכֹלָם מַעֲנִין גָּאָה וְגֵאוֹן כִּי הוּא הַגּוֹדֵל
גָּאָה וְהַרְוֵמָה. עַל כָּל גָּאָה וְרֵם (ישעיה ב, יב), וְרָאָה כָּל
גָּאָה (איוב מ, יא), שְׁמַעְנוּ גֵאוֹן מִוֶּאֱבָר גָּאָה מֵאֵד (ישעיה
גָּאָה טו, ו). וְהַקְּבוּץ בֵּית גָּאָה (משלי טו, כה), הַבּוֹז לַגָּאָה־נִיִּם (תהלים
קכג, ד), כְּמוֹ לִנְאִים² וְאֵם הוּא שְׂחִי מְלֹחַ עֵינָיו מִלֶּה אַחַת כְּמוֹ עֵגְלָה
יִפְהַדִּיָּה (ירמיה מו, כ), וְהִירָד הַנִּרְאִית בּוֹ לִמֶּד הַפֶּעַל חֲמֹרֶת
הָיָה עַל כָּל גָּאָה וְרֵם כְּמוֹ עֲלִיזִים אֵלָּא שֶׁנִּשְׁחַתְּנוּ חֲנֻתֵּנוֹתָיו
מִפְּנֵי אוֹת הַגֵּרוֹן. וּבְכַתִּיב הוּא מִלֶּת אַחַת וְהוּא הַעֲנִין הַמְּפֹרֶשׁ.
וְבֵא הַקְּרִי בְּשׁוּנֵי מְלֹחַ לְרֹחוֹסִיף בּוֹ עֵינִין כִּי גָּאָה הוּא גָּאָה־נִיִּם
וְיִזְנִים מַעֲנִין הָעִיר הַיּוֹנָה (צפניה ג, א), חֶרֶב הַיּוֹנָה
(ירמיה מו, טו), שֶׁהוּא עֵינִין וְלֹא הוֹנָה אִישׁ אַחֲרָיו (ויקרא כה,
גָּאָה יו). וּבְחִסְרוֹן הָיָה שְׁמַעְנוּ גֵאוֹן מִוֶּאֱבָר גָּאָה מֵאֵד וְהֵשֵׁם גָּאָה וְגֵאוֹן
גָּאָה (משלי ח, יג). וּבְהִרְאָה לִמֶּד הַפֶּעַל בּוֹיִן גָּאָה אִפְיָקִי
מִגָּנִים (איוב מא, ו), גָּאָה־נִיִּם וְגֵאוֹנִי (ישעיה טו, ו).
גָּאָה וּמִשְׁקַל אַחֵר בְּנוֹחַ לִמֶּד הַפֶּעַל גָּאָה לְבִשׁ (תהלים צג, א),
גָּאָה אֵתָּה מוֹשֵׁל בְּגָאָה הַיָּם (שם פט, י). וּמִשְׁקַל אַחֵר לִפְנֵי
שֶׁבֶר גָּאָה (משלי טו, יח), אֵת גָּאָה יַעֲקֹב (תהלים מו, ה),
בְּגָאָה גִּלְיָד (איוב לח, יא). וְהַקְּבוּץ בְּיוֹם גָּאָה־נִיִּם (יחזקאל
טו, נו). מִפְּנֵי גָּה (ירמיה יג, יו), נִזְכְּרָה עוֹד בְּשֶׁרֶשׁ גָּה.
גָּאָל גָּאָל יִי עֲבָדוֹ יַעֲקֹב (ישעיה מח, כ), גָּאָל לְךָ
אֵתָּה אֵת גָּאָלְתִּי (רוח ד, ו), וְבֵא גָּאָלְךָ הַקְּרֹב

¹ Abest in codd. et veter. d.d. et est dialecto Venetiana manera, loco mannaja, securis, bipennis ascia.

אֵלָיו (ויקרא כה, כה), מְגָאָלְנוּ הוּא (רוח ב, כ), לְפִי שְׁלִקְרוֹב
מִשְׁפָּט הַגָּאָלָה נִקְרָא גוֹאֵל. וְהַנֶּפֶעַל אוֹ הַשִּׁיגָה יָדוֹ וְגָאָל נִפְעַל
(ויקרא כה, מט), וְאֵם לֹא יִגָּאָל בָּאֵלָה (שם כה, נד).
וְהֵשֵׁם וְלֶךְ הַגָּאָלָה (ירמיה לב, ח). וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים וְאִשְׁרֵי גָאָלָה
יִגָּאָל מִן הַלְוִיִּם (ויקרא כה, לג), אִשְׁרֵי יִקְנֶה, כְּלוֹמַר אִם
יִקְנֶה אָדָם מִהַלְוִיִּם בֵּית עֵיר חוֹמָה לֹא יִחַלֵּט לְשֹׁנָה כְּמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל
אֵלָּא יֵצֵא כִּיּוֹבֵל אִם לֹא גָאָל בְּבָתִּים. וְיֵשׁ לְפָרֶשׁוֹ לְשׁוֹן גָּאָלָה,
לְפִי שֶׁאָמַר גָּאָלָה עוֹלָם תְּהִיָּה לְלוֹיִם (שם כה, לב), יִכּוֹל
לֹא דָבָר הַכְּתוּב אֵלָּא בִּישְׂרָאֵל שְׁלִקְרָה מִיָּד לִי שִׁישׁ לְלוֹי לְגָאָל
לְעוֹלָם אֲבָל לִי שְׁלִקְרָה מִלִּי לֹא יִגָּאָל לְעוֹלָם לְפִיכָךְ אָמַר וְאִשְׁרֵי
יִגָּאָל מִן הַלְוִיִּם כְּלוֹמַר לִי גוֹאֵל מִיָּד לִי גָאָלָה עוֹלָם וְאֵם לֹא גָאָל
וְיֵצֵא מִמֶּכֶר בֵּית וְעִיר אַחֲרָיו כִּיּוֹבֵל. וְעֵינִין אַחֵר הָיָה מִדְּרָאָה וְגָאָלָה
(צפניה ג, א), מִלְרָע וְהוּא נִפְעַל עוֹמֵד. וְפִעֵל הַכְּבֹד בְּמָה גָאָלְנוֹךְ פִּעֵל
(מלאכי א, ו), לְחֵם מְגָאָל (שם). וְשֶׁלֹּא נִזְכָּר פִּעֵל וְיִגָּאָל מִן פִּעֵל
הַכְּהֵנָה (נחמיה ו, סד), וְהַמְּדֻכָּב מִמֶּנּוּ עִם הַנֶּפֶעַל גָּאָלְךָ
בְּרֵם (ישעיה נט, ג), וְהַחֲאָר גָּאָלִי הַכְּהֵנָה (נחמיה יג, כט),
בְּפִלֵּס תִּתְּאֲמִי צָבִיָּה שִׁיר הַשִּׁירִים ו, ד), וְהַחֲפֵעַל אִשְׁרֵי לֹא הַתִּפְעַל
יִתְּגָאָל בְּפֶתַח בֵּית הַמִּלֵּךְ (דניאל א, ח). וְכִבְדָה אַחֵר וְכָל הַפִּעֵל
מִלְּבוּשֵׁי אֲנָאֲלִי (ישעיה סג, ג), מִשְׁפָּטוֹ הַגָּאָלְתִּי הָאֵלֶּף
חֲמֹרֶת הָיָה הַבְּנִין. וְהַפֶּעַל הַקָּל מוֹה הַעֲנִין יִגָּאָלְהוּ חֲשָׁךְ
וְצִלְמוֹת (איוב ג, ה), כָּל־עֵינִין מְנוּף וְכִלְכֵּךְ*. וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים
יִגָּאָלְהוּ חֲשָׁךְ וְצִלְמוֹת מַעֲנִין מְגָאָלְנוּ הוּא (רוח ב, כ),
כְּלוֹמַר יִהְיֶה קְרֹבִיוֹ חֲשָׁךְ וְהַצִּלְמוֹת. וְיֵשׁ מִפְּרָשִׁים מוֹה וְיִגָּאָל
מִן הַכְּהֵנָה (נחמיה ו, סד), גָּאָלָה הַכְּהֵנָה, וְהוּא הַפֶּךְ הַעֲנִין
כְּמוֹ מְשֻׁרֵשׁ וּמְשֻׁרֵשׁ כֵּן גָאָל הוּא הַקְּרֹב וּמְגָאָל הוּא שְׂנֵתְרַחֵק
מִן הַקְּרִבָּה וְהַמְּשַׁפָּחָה וְהֵם נִתְרַחֲקוּ שֶׁלֹּא מִצָּדָה כְּחַב הַיּוֹשֵׁשׁ.
גַּב וְזֶה גַב הַמְּזֻבָּח (יחזקאל מג, יג), עַל גַּבִּי חֲרָשׁוֹ גַּב
חֲרָשִׁים (תהלים קכט, ג), וְגַבִּיִּיךָ וְגַבִּי לְהֵם (יחזקאל א,
יח), וְגַבִּיִּיךָ מִלֵּאֵת עֵינִים (שם). אִם גַּבִּי אוֹ דָק (ויקרא גִּבִּין
כא, כ), מִי שֶׁגָּבֻ כְּפֹפֶה וְיֵשׁ לוֹ חֲטוּטָרַת עַל גָּבֻ יִקְרָא גָבֻ
וְהַגִּבִּין נִסְפָּח. וְכֵן הָרִים גַּבִּיִּים (תהלים סח, יו), הָהָרִים גַּבִּיִּים
הַשְּׁפִלִים, כִּי הַגָּבֻ מִפְּנֵי כְּפִיפּוֹת גָּבֻ הוּא שֶׁל קֶצֶר קוֹמָה
וְכֵן הָהָרִים הַשְּׁפִלִים נִקְרָאוּ גָבֻנוֹים. וְעוֹד כִּי נִכְפְּפָה קוֹמָתָן
וְרָעִשׁוּ וְחָדְדוּ בְּיוֹם מָתָן חוֹרָה כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶרֶץ רָעִשָׁה אֶף
שָׁמַיִם נִטְפוּ (שופטים ה, ד), הָרִים נִזְלוּ מִפְּנֵי יִי (שם
ה, ה), וְאָמַר וַיִּחַדֵּד כָּל הָהָר מֵאֵד (שמות יט, יח).
וְאֵת גָּבֻ עֵינִי (ויקרא יד, ט), הַגָּבֻת אִשְׁרֵי עַל הָעֵינִים.
וְיִתְּכֵן לְהִיּוֹת מוֹה אוֹ גָבֻ אוֹ דָק. וְחֲרָגוֹם יְרוּשְׁלַיִם מִפְּרָשׁ
דְּגָבֻי חֲפִיִּין עֵינִי, פִּירוּשׁ שְׁנֵבוֹת עֵינִי מִכְסוֹת עֵינִי כִּי כָךְ הֵם
גְּדוּלוֹת. וְהַנִּכּוֹן וְהַיָּשָׁר עוֹד בְּעֵינִי שְׁעָרָה כָּל־לִשׁוֹן גָּבֻהוֹת
כִּי בְּכָל דָּבָר הַפְּנִיִם הָעֲלִיּוֹנִים שֶׁלֹּא יִקְרָאוּ גָבֻ, וְכֵן גַּבִּי הַמְּזֻבָּח
וְתִבְנִי לְדָגֵב (יחזקאל טו, כג), וְכְמוֹ שֶׁאָמַר וְתַעֲשִׂי לָךְ רִמָּה
(שם). וְכֵן הַגָּבֻ נִקְרָא כֵּן לְפִי שֶׁשְׂדֵרְחוֹ כְּפֹפֶה הִנֵּה שְׂבָה שְׂדֵרְחוֹ
עֲלִיוֹנָה כְּמוֹ גַבִּי הַבְּהֵמָה לְפִיכָךְ אָמַר עַל גַּבִּי חֲרָשׁוֹ חוֹרָשִׁים

כלומר שמוני כפוף ומדרס לפנייהם. וכן הרים גבנונים, פירוש גבוהים כי ההרים יש להם גב גבוה כאמצעם ומשופעים מכאן ומכאן. ואמר למה תרצדון הרים גבנונים כלומר אף על פי שאתם גבוהים אין הבחירה בכם כי זרה ההר חמד אלהים לשבתו. וכן נקראו גבות עינים לפי שהם גב לעינים. והנכון כי שרש כל אלה גָבַב והדגש יוכיח ונפל ממלח גבנונים להקל.

גבא גבא ולחשוף מים מַגְבֵּא (ישעיה ל, יד), בשש נקורות והקבוצ גבאים, בצאתיו וגָבֵאִי (יחזקאל מו, יא), מקוה מים. וחרגום בור גובא.

גבה לא גבה לבי ולא רמו עיני (תהלים קלא, א), על כן גָבְהָא קמרתו (יחזקאל לא, ה), באלף חמורת ה"א, גִּבְהָא י"י צבאות (ישעיה ה, יז), ותגִּבְהֵינָה ותעשינה תועבה לפני (יחזקאל טו, ג), כמו ותגִּבְהֵינָה. ובא כן לזווג עם מלח ותעשינה ואף על פי כן נכון הוא בלשון כמו תִּבְאִינָה (תהלים מה, טו), ותִּבְאִינָה (בראשית מא, גִּבְהָא כא). והתאר השפלת עין גִּבְהָא (יחזקאל יו, כד), ועיני גִּבְהִים תשפלה (ישעיה ה, טו), אל תרבו תדברו גִּבְהֵי גִּבְהֵי (שמואל א, ב, ג), פירוש יאמרה גבוהה. גִּבְהָא ומשקל אחר תועבת י"י כל גִּבְהָא לב (משלי טו, ה), גִּבְהָא עינים (תהלים קא, ה), מִגְבְּהָא רוח (קהלת ה, ח), ואפשר שהוא ממשקל גִּבְהָא, אבל מפני כובד קריאת ה"א מפני המקף גִּבְהֵי חפרו הקבוצ מן הבי"ת*. והשם עיני גִּבְהֵי אדם (ישעיה גִּבְהָא ב, יא). ומשקל אחר גִּבְהָא שמים (איוב כב, יב), ולפני כשלוש גִּבְהָא רוח (משלי טו, יח), וירא בְּגִבְהֵי (יחזקאל יט, יא). והקבוצ גִּבְהֵי שמים (איוב יא, ח). ומשקל אחר אל תבט אל מראהו ואל גִּבְהָא קומתו (שמואל א' הפעיל טו, ו), בשקל בגדל זרועך (שמות טו, טו). והפעל הנוסף מִגְבִּיָּה פתחו (משלי יו, יט), אי הגִּבְהָא למעלה (ישעיה ו, יא), אם תִּגְבִּיָּה כנשר (עובדיה א, ד), כולם ענינם ידוע. ופירוש אם תגביה כנשר אם חנביה קנך כנשר. או יהיה פעל עומד, וכן הַמְגִּבִּיָּה לשבת (תהלים קיג, ה), והי"ד גוספת וכן המשפילי (שם קיג, ו).

גבחה גבחה הוא טהור הוא (ויקרא יג, מא), בקרחתו גִּבְחָתוֹ (שם יג, מב), בקרחת או בִּגְבְּחָתוֹ (שם), הגבחה הוא מקום שלא היה בו שער אבל קרחת הוא שהיה בו שער ונמרט. וכן גבחה הכנר שעדיין הכנר חדש ואין בו שער מפני הצרעת אבל קרחת הכנר שנמרט שער שבו מפני ישנו והצרעת בו. וכן אמר החרגום בקרחתו או בגבחתו שאמר על הכנר בשחיקותיה או בחדתותיה. וכן פירשו בספרא (פרשת חוריע פרק טו, ח). בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו החדשים. ושם פירשו קרחת וגבחת הראש ואמרו איזו קרחת ואיזו גבחת? מן הקדקד שופע לאחוריו זו היא קרחת מן הקדקד שופע לפניו זו היא גבחת.

גבל לא תסיג גבול רעך (דברים יט, יד), וגבולה גבול אל שפתה סביב (יחזקאל מג, יג), גבול והאמה כלומר המסגרת סביב תריח ורת. והקבוצ שד ושכר גִּבְבִּילִיָּה (ישעיה ס, יח). והפעל ממנו אשר גָּבְלוּ ראשונים (דברים יט, יד), והירדן יִגְבֹּל אתו (יהושע יח, כ), וגם חמת תִּגְבֹּלֶנָה (זכריה ט, ב), פירוש חתיה לה גבול. הפעיל והכבד וְתִגְבֹּלֶנָה את העם (שמות יט, יב), והִגְבִּיל את ההר (שם יט, כג), פירוש חשים גבול. והתאר מִגְבֹּלֶת תעשה מִגְבֹּלֶת אותם (שם כח, יד). בפלס הערים הַמְגְבֹּלֶת (יהושע טו, ט). והשם בלשון נקבה וכסמת גָּבְלוּ (ישעיה כח, כו), גבולה והקבוצ גבולות ישיגו (איוב כד, ב). ובמשקל אחר שורשות גָּבְלוּ (שמות כח, כב). בפלס עֲבָדוֹת. ויפסלו בני שלמרה גָּבְלוּ ובני חירום וְהִגְבִּילוּ (מלכים א' ה, ל), הם פוסלי האבן בקו ומדה כמו שפוסלין פנות הבית בקו ובמדרה גותנין חוט של סיקרא בסוף מרחם או משרטטין בשרטוט ומשם יפסלו האבן והוא מענין גבול כלומר ששמים גבול למדת האבן. ומפרשים פירשו גבולים אנשי גָּבַל שהיו אומני אבן. וכן גָּבְלוּ זקני גָּבַל וחכמיה היו כך מחזיקי ברקך (יחזקאל כו, ט), גָּבַל שהיו אומני אבן.

גבן הלא כחלב תתיכני וְכִגְבִּינָה תקפיאני (איוב גִּבְינָה י, י), ידוע. ורבי יונה הביא בזה השרש אי גָּבַן או דק (ויקרא כא, כ), הרים גִּבְגִּינִים (תהלים סח, יז). וכבר כחבנום בשרש גב והוא הנכון.

גבע גִּבְעָה בנימין (שמואל א' יג, טו), בסגול. ובה"א גִּבְעָה הנקבה גִּבְעָה ובסמך גִּבְעָת שָׁאוֹל (שם א' טו), גִּבְעָה (לד), גִּבְעָת הערלות (יהושע ה, ג). והרבות ההרים וְהַגְּבָעוֹת (ישעיה נה, יב). וגבעה כמו הר אבל אינה גבוהה כמו ההר. וענין אחר ומִגְבָּעוֹת תעשה להם (שמות כח, טִגְבָּעָה מ), הם הכובעים שמשמין על הראש לתפארת. וענין אחר וימצא הַגְּבִיעַ (בראשית מד, יב), ואת גִּבְעֵי הַכֶּסֶף גִּבְעֵי (שם מד, ב), שלשדו גִּבְעִים מְשֻׁקִּים (שמות כה, לנ), וכמנורה ארבעה גִּבְעִים (שם כה, לד), האיש אשר נמצא הַגְּבִיעַ בידו (בראשית מד, יז), והוא כמו כוס אבל הוא עשוי בתכונה אחרת, והוא שאמר גִּבְעִים מלאים יין וכסות (ירמיה לה, ה).

גבר גָּבַר חסדו על יראיו (תהלים קג, יא), ברבת אביך גָּבַר (בראשית מט, כו), והמים גָּבְרוּ (בראשית ו, יט), מאריות גָּבְרוּ (שמואל ב' א, כג), בצרי בעבור ההפסק, כי לא בכח יִגְבֵּר אִישׁ (שמואל א' ב, ט), כי יהודה גָּבַר באחיו (דברי הימים א' ה, ב), גם גָּבְרוּ חיל (איוב כא, ו), פירוש גם גברו בחיל*. וההתפעל ואל שרי יִתְגַּבֵּר (שם טו, כה), ופשעיהם כי יִתְגַּבְּרוּ (שם התפעל לו, ט). והשם קול ענות גְּבוּרָה (שמות לב, יח), והקבוצ גְּבוּרָה ואם גְּבוּרָת שמונים שגרה (תהלים צ, י), ואיה קנאמך

ואמר כי כמיהו בא גר (בראשית ל, יא), כאומר בא מול טוב י).

גרד יגדו על נפש צדיק (תהלים צד, כא), וכחכי איש גרודים (הושע ו, ט), בא גר (בראשית ל, גרוד יא), כלומר גורד הגרוד כי בהולדו היה לה גרוד בנים. גר גרוד יגדו (בראשית מט, יט) לעלות לעם יגדו (חבקוק ג, טו), הנח חמורת הכפל ועוד נכתבם בשרש גרד. והתפעל התפעל ובית זוגה יתגדדו (ירמיה ה, ו), יחברו גרודים גרודים, אתה תתגדדי בת גרוד (מיכה ה, יד). ורבי יונה הכנים כזה הענין הערכים לגד שלחן (ישעיה סה, יא), כלומר במלוי כמו שאמר הממלאים למני מסמך (שם). וענין אחר על כל ידים גרדות (ירמיה מח, לו), ומלח כן מסחתרת עמו כי היה לו לומר כל ידים גרדות לבד בלא מלח על שמלח כן מסחתרת עמו ופירוש על כן כל ידים גרדות. וכן הוסיף בו יונתן שהרגם על כל סיעת מההממין. או יהיה גרדות שם האחד ממנו גרודה כפלס חלושה מלוכה. והתפעל ממנו יתגדדו כמשפטם (מלכים א' יח, כח), עד מתי תתגדדי (ירמיה מו, ה), ולא יתגדד ולא יקרח (שם יו, ו), לא תתגדדי (דברים יד, א), וקרועי בגדים ומתגדדים (ירמיה מא, ה), כולם ענין שריטה בבשר. ומה הענין נחת גרודה (תהלים סה, יא), כי התרישות שיחרוש החורש בארץ הם כמין שריטות בבשר והם העמקים שבין חלם לחלם כי הגבוה יקרא תלם והחרישה שהוא העמוק גרוד.

גרה וישלח יהודה את גרי העזים (בראשית לח, כ), גרי הקטן יקרא גרי בין מן העזים בין מן הכבשים שהרי סמך גרי לעזים ודומה כי יש גרי שאינו מן העזים. ורבי אברהם אבן עזרא פירש²) כי לא יקרא גרי כי אם מהעזים ומה

פעל וגבורתי (ישעיה סג, טו). והפעל הכבד העובר ונפדתי את בית יהודה (זכריה י, ו), וחילים יגבר (קהל י, י), ונפדתיים בי (זכריה יב). ופירוש וחילים יגבר אם הקרדום קהה הפעיל צריך הבוקע בו להוסיף כח וחיל. וכבר אחר ויהפיר ברית לרבים (דניאל ט, כו), ללשגנו נגפיר (תהלים יב, ה), כלם לשון חוק ואומץ ונצח. והתאר הוא החל להיות נגפיר בארץ (בראשית י, ח), נפדים רמה (שמואל ב' גפיר יו, ח). ותאר אחר הן גפיר שמתנו לך (בראשית כו, לו), גפירה פירוש אדון וראש. ולנקבה אמר למלך ולגפירה השפילו גפרת שבו (ירמיה יג, יח), לעולם אחיה גפרת (ישעיה מו, ו), גפרת ממלכות (שם מו, ה), שרי גפתי (בראשית טו, ח). גבר ונקרא האיש גבר לפי שיש לו גבורה על האשה. דרך גבר בעלמה (משלי ל, יט), גבר לא יצלח בימיו (ירמיה כב, ל), בשש נקרות. וכן אמר בארבה גבר במסרתו ילכון (יואל ב, ח), לפי שהמשילים לאנשים וגבורים. מלמלה גבר (ישעיה כב, יו), פירשו בו רכותינו (כרובות כה, ע"א) לפי שטלטול האיש קשה מטלטול האשה. ועוד נכתבנו בשרש טיל. והקבוצ רגפירים לבד מטף (שמות גבר יב, לו). ומשקל אחר עם גבר תמים (תהלים יח, כו). ומשקל אחר עם גבור תמים (שמואל ב' כב, כו).

גביש גביש ונביש לא יזכר (איוב כח, יח), אבן מהאבנים היקרות. ורבי יונתן פירש בגר ממיני השרד והפסים. ואבני אלגביש (יחזקאל יג, יא) פירוש אבני ברד דומות אל גביש כי הוא שתי מלות במקצת ספרים המדויקים. ובמקצתם ימצא מלה אחת ואף על פי כן יתכן להחפוש שתי מלות.

גר וזהמן כורע גר הוא (במדבר יא, ו), והוא כוסברהא כלשון רכותינו (פסחים לט, ע"א). וכן בערבי נקרא אלכסב"ר¹) ונקרא בלע"ז קוליינדר²) ומה שאמר כורע גר לכן (שמות טו, לא) אין סמיכור המן אל הגר שיהיה עינו כך כי אין הגר לכן אלא שהיו גרגרין דקים כדמות גרגרי הגר אבל המן הורה לכן. וכן אמר בפסוק האחר ועינו כעין הברדלח (במדבר יא, ו), להודיע כי אין סמיכורו אל הגר בעבור עינו כי אם לחכונחו. וענין אחר הערכים לגר שלחן (ישעיה סה, יא), למול. ואמר רבי משה הכהן שהוא כוכב צדק שורה על כל דבר טוב כי כן יקרא בלשון קדר³)

autem est Jovis sidus, apud plurimos populos Asiae occidentalis pro fortunae praeside datoreque habitum. Sub verbis **גַּרְד** et **גַּל** haec stella saepe intelligitur apud Hebraeos, Arabes autem illam **الْكَوْبَر** bona fortuna vulgo vocant. Cf. Gesenius, Thesaur. ling. Hebr. a. v. גר pag. 264. et Comment. ad Jesaiam T. II. p. 284 sqq.

¹) Aben Esra ad Jes. l. c. item laudat verba Rabbi Mosi Haccohen sed hoc modo:

ויאמר רבי משה הכהן כי לגר הוא כוכב צדק שורה על כל דבר טוב כי כן לשון קדר ואמר כי אין כמיהו בא גר.

Nemo dubitabit, vocem **אין** errorem esse, nosque recte fecisse, quod lectionem Kimchianam praeferendam in verborum ordine retinuerimus.

²) Exodus XIII, 19.

¹) **الْكَوْبَر** coriandrum sativum. cf. Celsius, Hierob. T. II. p. 78 sqq. Reperitur etiam forma **كُوْبَر**.

²) Hisp. **culandro**; It. **coriandro** et **coriandolo** (**coriandrum**, **κοριαννον**).

³) **نيمير** sors bona, felicitas, fortuna, a rad. **جَد** magnus dignitate, fortunatus fuit. כוכב

שומר גדי עזים כלומר קטן שעדיין צריך לעזים וכן שער עזים (במדבר ו' טו.), ואמר כי כן נקרא בערבי גדי' (י'). והקבוצ אחר נושא שלשה גדיים (שמואל א' י' ג'), שני גדיי עזים (בראשית כו' ט.). וכלשון נקבות ורעי את גדי' (שיר השירים א' ת.), לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות לה' כו.). ומה שאמר גדי הוא הדין לכל בשר בהמה אלא שדבר הכתוב בהוה ומה שמנהג העולם לאכול כי מנהגם היה לאכול הגדיים יותר מהטלאים כאשר מצאנו בכל מקום במקרא שני גדיי עזים, אנכי אשלח גדי עזים (בראשית לח' יו.), ונעשה לפניך גדי עזים (שופטים יג' טו.), את אשתו בגדי עזים (שם טו' א.), אחר נושא שלשה גדיים. ומה שדבר על הקטן שבבהמה לפי שאין דרך לבשל בשר בהמה גדולה בחלב כי החלב מתבשל במהרה ולא כן הכשר אלא אם כן בשר הקטנים מן הבהמות שהן קרובים להחבשל. ומה שאמר בחלב אמו לפי שחלב עזים הוא המרובה וכו' דבר הכתוב על ההוה כמו שאמר ודי חלב עזים (משלי כו' כו.), וכן בדברי רבותינו דברו בו בהוה לפי שהוא הנמצא יותר כמו שאמרו (שבת יט' ע"ב.) עו לחלבה, מה שעו חולבות מכור לך (בבא מציעא סד' ע"א.). וכן דרך הכתוב לדבר על ההוה כמו שאמר ואת בת היענה (ויקרא יא' טו.), והוא הדין ליענה עצמה, אלא שאין מנהג העולם לאכול אותה אלא בעודה קטנה שהיא רכה אבל כשגדל בשרה קשה מאד ואינה ראויה לאכל. והנקבה הקטנה יותר דך בשרה מהוכר לפיכך אמר בך. ורבותינו ז"ל דרשו (חולין ק"ג, ע"א.) כי לפיכך אמר בחלב אמו מי שיש לו חלב אם, כי איסור בשר עוף בחלב אינו מן התורה אלא מדברי סופרים. וענין אחר מלא על כל גדותיו (יהושע ג' טו.), והלך על כל גדותיו (ישעיה ח' ג'), על כל שפתיו מפה ומפה. וכתב רבי יעקב בן אלעזר אשר בתוך הנחל הגד ואל יעזר (שמואל ב' כד' ח.), הוא אחד מן גדותיו. ויונתן חתם דבנו נחלא דבשכט גד.

גדל מה גדלו מעשיך (תהלים צב.), יי אלהי גדלת (שם קד' א.), כאשר גדלה נפשך (שמואל א' כו' כד.), ויגדל רמלך שלמה (דברי הימים ב' ט' כב.), רק הכסא אגדל מטך (בראשית מא' ט.), פירוש בדבר הכסא כי גם הוא עומד ואינו יוצא כאשר כתב רבי יונה. וילך דהלוק ויגדל התפעל (שם כו' יג.), הוא מקור או תאר בענין פועל. וההתפעל והתגדלותי והתקדשתי (יחזקאל לח' כג.), כי על כל יתגדל פועל (דניאל יא' לו.). והפעל הכבוד גדל דהמלך אחשורוש (אסתר ג' ג'), אחל גדלק (יהושע ג' ג'), ענין אלה וכל הדומים להם יקר וחשיבות. ויגדל הילד (בראשית כא' ח.).

ויגדלו הנערים (בראשית כה' כו.), ענינם והדומים להם תוספת השנים. גם האיש משה גדול מאד (שמות יא' ג'), ביקר וחשיבות, גדול אחי יפת הגדול (בראשית י' כא.), בשנים. וכן פירשנו רבותינו ז"ל (סנהדרין סט' ע"ב.) כי יפת גדול שבאחיו היה בשנים. את שני המארת הגדלים (בראשית א' טו.), גדולים באורה. אשה גדולה (מלכים ב' ד' ח.), חשובה ונכבדת המסת הגדלת (דברים ו' יט.), גדולות בפלא. והתאר במשקל אחר הלך ויגדל וטוב (שמואל א' ב' כו.). והקבוצ גדל גדלי בשר (יחזקאל טו' כו.), בפלס זקני מואב (במדבר כב' ג'). והשם על פרי גדל (ישעיה י' יב.), בגדל חסדך גדל (במדבר יד' יט.), את כבודו ואת גדלו (דברים ה' כא.), ובשורק הללוהו כרב גדלו (תהלים קנ"ב). ומשקל גדלה אחר לך יי הגדלה והגבורה (דברי הימים א' כט' יא.), ויגדלתו אין חקר (תהלים קמה' ג'). ומשקל אחר בגדל זרועך. (שמות טו' טו.), ועל ענין התרבות כי מנעורי גדלני כאב (איוב לא' יח.), והוא עומד ופירוש גדל עמי והוא שב אל היחוס שוכר למעלה. וכן ומבטן אמי אנחנה (שם) שב אל האלמנה ומה שאמר ומבטן אמי הוא דרך הפלגה כמו מעורך עד היום הזה (במדבר כב' ל'), ווילהו. ורבי יונה כתב כי גדלני עובר. והפעל הכבוד בחוספת ורבו ענין וחרבי ויגדלני (יחזקאל טו' ג'). והכבוד הגדיל יי לעשות עם אלה (תהלים הפעיל קכו' ג'), ועשה כרצונו ויגדיל (דניאל ח' ד'), ואל תגדל פיך (עובדיה א' יא.), המגדילים עלי (תהלים לה' כו.), חרפו את עמי ויגדילו על גבולם (צפניה ב' ח.), ויגדילו על עם יי צבאות (שם ב' י'), פירוש ויגדילו פיהם. ויגדילו עלי עקב (תהלים מא' י'), וצפיר העזים הגדיל (דניאל ח' ח'), פירוש הגדיל לעשות כח וגבורה, עד דוד הגדיל (שמואל א' כ' מא.), פירוש הגדיל לבכות, מגדל ישועות מלכו (תהלים יח' נא.). והתאר מגדל ישועות מלכו (שמואל א' כב' נא.). והפעל הדגוש מגדל מים גדלוהו (יחזקאל לא' ד'), וגשם יגדל (ישעיה מד' יד'), גדל פרע שער ראשו (במדבר ו' ה'), חיל גדול מאד (יחזקאל לו' י'), רוצה לומר רוב המנין. וכן ויזכחו ביום ההוא זבחים גדולים (נחמיה יב' מנ.), כי הלשון הזה משמש כן בכל ענין הרבוי בין בענין האיכות בין בענין הכמות. ויבן מגדל בתוכו (ישעיה ה' ב'), פתגם דוד צוארך מגדל (שיר השירים ד' ד'), אתך את המגדל הזה (שופטים ח' ט.). ובחולם מגדל סונה (יחזקאל כט' י'), הוא הבית מגדל הגבוהה והגדול. והקבוצ נפל מגדלים (ישעיה ל' כה.). וכלשון נקבות ומגדלתך יתן (יחזקאל כו' ח.), מגדלות מדרקחים (שיר השירים ה' יג'), הפרחים שיגדלו בבשמים. גדלים מעשה שרשרות (מלכים א' יז' יו'), חרנום מעשה גדיל עבות (שמות כח' כב.), עובר גדילו. גדלים תעשה לך (דברים כב' יב.), הציצות החליות בבגד שאינן ארוגים יקראו גדילים. וענין הפסוק על הציצות אשר צונו במקום אחר (במדבר טו' י).

hoedus, capricornus. cf. Bochart. Hieroz. جَدْيٌ
T. I. p. 719.

לח. ומה שאמר הנה בלשון גדיל ושם בלשון ציצית? כי מצות ציצית להיות שליש גדיל ושני שלישי ענף.

גדע

גָּדַע בַּחֲרֵי אֶפֶס (איכה ב, ג), וְגָדַעְתִּי אֶת זֶרְעִי (שמואל א' ב, לא), ורמי הקימה גָּדַעִים (ישעיה

נפעל י' לג). והנפעל נִגְדָּעַתָּ לֶאֱרֶץ (שם יד, יב). נִגְדָּעַתָּ קֶרֶן פֶּעַל מִזֶּאֱב (ירמיה מח, כה), והפעל הַכְדֵּר וְאֲשִׁרְיָהֶם הַנִּגְדָּעִים (דברים, ה). וכל קרני רשעים אֲנִיָּע (תהלים עה, יא). ושלל נזכר

פֶּעַל פועל וממנו שקמים גָּדַעוּ (ישעיה ט, י), כלם ענין בריחה*.

גדף

פֶּעַל גָּדַף אֶת מִי חֲרַפְתָּ וְגָדַפְתָּ (ישעיה לו, כג), אֶת יְיָ גָּדַף (הוא מִגְדָּף) (במדבר טו, ל). והשם גָּדוּף.

והקבץ וישראל לְגִדּוּפִים (ישעיה מג, כח), וְגָדַפְתִּי בְנֵי גָדַף עִמּוֹן (צפניה ב, ח), ובה"א הנקבה גָּדַפָּה. והקבץ וּמִגְדָּפֶתָם גָּדוּפָה אֶל תַּחְתּוֹ (ישעיה נא, ו). ומשקל אחר חרפה וּגְדוּפָה (יחזקאל ה, טו). כפלס ענות חֲלוּשָׁה (שמות לב, יט). החרפה והגדוף ענין אחד הם.

גדר

גָּדַר דְּרָכֵי בְּנֵי־נֹחַ (איכה ג, ו), גָּדַר בַּעֲדֵי וְלֹא אֵצָא (שם ג, ט), אֶרְצִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבֹר (איוב

יט, ח), וּלְגָדָרִים וּלְחֻצֵי הָאֲבָן (מלכים ב' יב, יג), וְגָדַרְתִּי אֶת גִּדְרָה (ירושע ב, ח), וְתִגְדְּרוּ גִדְרֵי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל (יחזקאל יג, ה). והשם אשר לוקח הפועל ממנו

גָּדַר גָּדַר מִזֶּה גָּדַר מִזֶּה (במדבר כב, כד), פֶּרֶץ גָּדָרִי (ישעיה ה, ח), גָּדַר הַדְּחוּיָה (תהלים סב, ד). והקבץ לְמַה פִּרְצַת גָּדָרֶיךָ (שם פ, יג), יוֹם לִבְנוֹת גָּדָרֶיךָ (מיכה ג, יא).

גָּדָרָה והשם בלשון נקבה המדה היוצרים וישיבי נטעים וּגְדָרָה (דברי הימים א' ד, כג), כלומר היו יושבים במקום הנטעים שהיו נוטעים הנטעים ועושים הגדרות. ומשקל אחר לשם גָּדַרְתָּ בלשון נקבה הַגְדַּרְתָּ הַגִּידָה (יחזקאל מב, יב), והקבץ וְהַתְשׁוּטְטָהּ בְּגִדְרֹתָ (ירמיה מט, ג), הַחֲנוּנִים בְּגִדְרֹתָ (נחום ג, יז), פִּרְצַת כָּל גָּדָרֶיךָ (תהלים פט, מא). ומשקל אחר וְגָדַר אֲבָנֵינוּ נִהְרָסָה (משלי כד, לא), כִּשְׁשׁ נִקְדָּחָה או הוא המשקל הראשון בעצמו אלא שנשתנה בן בסמיכות כמו גָּזַל, פָּתַף ענין הכל סתימה וסגירה. וכל כותל העשוי לננות ולכרמים וכל כותל שאינו בנין חזק כבנין הבתים והחומות יקרא גִּדְרֵי וכן גִּדְרֵי הַחֲצֵר (יחזקאל מב, י). וכן נאמר לְסִגְרָה וּלְסִתְמָה שעושים למרבץ הצאן גָּדָרֵת הַצֹּאן נִבְנְהָ לְמִקְנֵנוּ (במדבר לב, טו), וְגָדַרְתָּ לְצֹאנֶכֶם (שם לב, כד). והוא דומה למרדכי רבותינו וְלֹא דִיר בְּאֶמְרָם (כבא מציעא ה, ע"ב). נכנסות לדיר להחשיר. ורבינו שלמה פירש מזה והשטותטנה בגדרות (ירמיה כט, ג) כלומר התעוללנה בובל גדרות צאן דור כיוון. ויונתן תרגם ויהממן בסיען.

גרש

מְגָרִישׁ וְעַד קֵמָה (שופטים טו, ה), וְנֹאכַל גָּרִישׁ (שמות כב, ה), הַחֲבוּאָה אַחֵר שֶׁנִּקְצְרָה כִּשְׁהִיא צְבוּרָה בְּנֶחֱ נִקְרָאת גִּרִּישׁ. ומזה אמרו רבותינו וְלֹא לְמַלְךְ הַמֶּלֶךְ עַל שִׁפְתָּהּ כָּל הַמֶּלֶךְ שֶׁהָיוּ בִּמְקָדָשׁ הָיוּ נִגְרָשׁוּת (מנחות

ז, ע"א), אין מוחקין במקום שגורשין (כבא בתרא פט, ע"א). ועל גָּרִישׁ יִשְׁקָד (איוב כא, לב), פירוש יסחר להאסף לקברות כמו הגרש שאוספין אותו בזמנו אחר שנחבשל כן הוא יאסף בזמנו. ורבינו האי"ל פירש גָּרִישׁ הקובה שהיא עשוי על לקבר כמנהג ארץ ישמעאל. ויפה פירש כמו שאמר הכתוב למעלה והוא לקברות יובל (שם) והקובה היא עשויה כמו הגרש.

גה

גָּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת הָאָרֶץ (יחזקאל סו, יג), כמו גָּה. וכן תרגם יונתן דין חחומא. והגים"ל זיין באלפא ביחא דאטב"ח*.

גהה

וְלֹא יִגְהֶה מִכֶּם מִזֶּר (ירושע ה, יג), ענינו ולא ירפא. וכן לב שִׁמְחָה יִיטִיב גָּהָה (משלי יו, כב). והסרה

ממנו כ"ף הרמיון ומשפטו גָּהָה, פירוש לב שִׁמְחָה יִיטִיב גָּהָה לגוף כמו הרפואה. ואדני אבי ו"ל פירשו בלא כ"ף הרמיון ופירש לב שִׁמְחָה יִיטִיב הרפואה, כלומר כי יוחר תועיל הרפואה כשהחולה יהיה לו לב שִׁמְחָה ומהעורר ומחזק וירפא במהרה יוחר ממי שירחיק לו לב עֲצָב הנה כי הלב השמח ייטיב הרפואה*.

גהר

וַיִּגְהַר אֶרְצָה (מלכים א' יח, מב), וַיִּגְהַר עֲלֵי (מלכים ב' ד, לד), ענין פשט רהוק כלו. ופירוש

ויגהר ארצה שנפל על בטנו לארץ ונחפשת כולה. וכן אמר בו התרגום וגחין לארעא מן הולך על נחון (ויקרא יא, מב) שענינו הולך על בטנו בפשט הגוף כולו*.

גו

מִן גֹּו יִגְרְשׁוּ (איוב ל, ה), מחוק ופירשו כחוק העיר גו יגורשו כחזקת רחוק גו. וענין אחר ושכח לְגֹו חֶסֶד לֵב (משלי י, יג), גֹּוֹי נִתְּתִי לִמְכִּים (ישעיה ג, ו), וְתִשְׁמִי כְּאֶרֶץ גֹּוֹה (שם נא, כג), כי השלכת אחרי גֹּוֹה כל חטאי (שם לח, יז). ובהבלע רחוק בדגש ואותי השלכת אחרי גֹּוֹה (מלכים א' יד, ט), וְהַשְׁלִיכִי אֹתִי אַחֲרֵי גֹוֹה (יחזקאל כג, לה), וישליכו את תורתך אַחֲרֵי גֹוֹהִים (נחמיה ט, כו), כמו גוף. ונכנסה בו ד"א הנקברה שלף ויצא מִגֹּוֹה. ויחכן שהה"א שרש ואינה לנקבה והנני גֹּוֹה עתיד להביאם*.

גוב

יִצְרָר גֹּבִי (עמוס ז, א), וּמִפְסָרִיד קִנְיִן גֹּבִי (נחום ג, יז), באו בסימן אחד מסימני הרבים. וכן יקדע לו חֲלוּצִי (ירמיה כב, יד), וְחֲשׂוּפֵי שֶׁת (ישעיה כד, ד), על כל אֲצִילֵי יָדֵי (יחזקאל יג, יח), וְאֹרְגֵים חֲזָרִי (ישעיה יט, ט), בכלם נפלה מהם מ"ם הרבים, כמשק גֹּבִים שווקק בו (שם לג, ד), ענין כלם ארבה כחזקת ארבה נובא. וענין אחר עשור הנחל הזה גֹּבִים גֹּבִים (מלכים ב' ג, טו), גֹּבִים באו עַל גֹּבִים לֹא מִצְאוּ מִים (ירמיה יד, ג), חֲפִירֹה חֲפִירֹה כְּמִין בִּרְחֹת וְחֲרָנוֹם בֹּר נֹכָא. וכן ויספון את

* גוה. Infra rad.

האדמה. והסמך לירושלים נקרא גם כן גחון (מלכים א' א, לג). ואף על פי שהוא קטן והוא הנקרא שלח (ישעיה ח, ו), כי כן חרגם יונחן והורדחם אותו אל גיחון (מלכים א' א, לג). לשילוחא. ואפשר שנקרא גיחון לפי שהוא יוצא אל הגנות להשקותם. חולי וגחתי בת ציון כיולדה (מיכה ד, י), ענינו והאנחי. וגם הוא מהענין הראשון כי האנחה הוצאת הנשימה.

גוי גוי אחד בארץ (דברי הימים א' יו, כא), ויתר גוי גוי יתחלום (צפניה ב, ט), יו"ד הכניי חסרה מהמכתב ונשארה במבטא. גוים רבים (ישעיה נב, טו), ויאמר יי' לה שני גוים בבטןך (בראשית כה, כג), לשמח בשמחת גויה (תהלים קו, ה), ומשכלת גויה (יחזקאל לו, יג), וגויה לא תבשילי עוד (שם לו, יד). בכלם נפלה יו"ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא. וכן כאלהי גויה הארצות (דברי הימים ב' לב, יו), חסרה יו"ד הרבים ונשארה במבטא. ואמרו על קבוצ הארבה כי גוי עליה על ארצי (יואל א, ו). ורבותינו הרגילו בלשונם לקרא לאיש אחר שאינו מישראל גוי. והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצים לזכור שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נחברר אצלם מאיזה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות לפיכך היו אומרים גוי כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל. ורבי יונה אמר כי גוי נופל על איש אחד כאשר אמר הגוי גם צדיק תהרג (בראשית כ, ד). והישר בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קצף יי' עליו ועל עמו. וכן אמר כי הכאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה (שם כ, ט). ועוד וירפא אלהים את אבימלך ואת אשרו ואמהותיו וילדו (שם כ, יו). והנה ברור כי לא לקה אבימלך לבדו.

גול וגלתי בירושלם (ישעיה סה, יט). והפעל הכבד הפעיל גיל יגיל אבי צדיק (משלי כג, כד), וכמריו עליו יגילו (ירושע י, ה), גילי מאד בת ציון (זכריה ט, ט). והוא מלרע, וגילו ברעדה (תהלים ב, יא), תגל נפשי (ישעיה סא, י), וגל כבודי (תהלים טו, ט), ואתה תגיל ביי' בקדוש ישראל חתהלל (ישעיה סא, טו), ונפשי תגיל ביי' תשיש (תהלים לה, ט). והשם השטחיים גיל אלי גיל (איוב ג, כא), אל תשטח ישראל אל גיל כעמים (ירושע ט, א), פירוש אין לך לשטוח לשום שמחה כמו שאר עמים כי הם לא עזבו אלהיהם ואתה ונית מעל אלהיך. ובה"א הנקבה כי רגני בורא את ירושלם גילה ועמרה גילה משוש (ישעיה סה, יח), ובתיו חמורת הה"א אתה גילת ורגן (שם לה, ב), כלם ענין שמחה וששון. ויש מפרשים וכמריו עליו יגילו, יאכלו, ואין צורך רק הוא כמשמעו מענין שמחה. וכך הוא הפירוש כי אכל עליו עמו וכמריו שעליו יגילו קודם זה ועתה יאכלו עליו.

הבית גבים (מלכים א' ו, ט), כלומר שעשה קרויו כמין בורות שריו הלוחות חקוקים על חכונת הבורות. ויונחן חרגם וטלל ית ביחא בהנחוכין, ולא ידעתי מה הוא הנחוכין. והנכון בעיני כי פירוש גבים צלעות כי צלעות הבהמה יקראו נב כמו שאמרו (בבא מציעא ט, ע"ב) על גבי בהמה. וכן צלעות האדם כשהוא כפוף כמו שאמר על גבי חרשו חרשים (תהלים קכט, ג). וענינו כי קרה הבית בצלעות כרושים כמו שאמרו. ישיבי הגבים (ישעיה י, לא), פירוש בקעות.

גוד יגודנו והוא יגד עקב (בראשית מט, יט), כבר זכרנו אותם¹ שהם ענין גודו ואף על פי שאינם משרשו. ויהיה גוד וגוד בענין אחד וכמוהם רבים. ואולי גם הם משרש גודו ויהיה דהנה חמורת אות הכפל. ויש לפרשם ענין כריחה מלשון ארמית גודו אילנא (דניאל ד, יא). **גוה** כי השפילו ותאמר גוה (איוב כב, כט), תבכה נפשי מפני גוה (ירמיה יג, יו), וגוה מגבר יכסרה (איוב לג, יו), כמו גאה והאלף מומרת בו"ו, שלף ויצא מגוה (שם כ, כה), פירושו מגוף. ואפשר להיות מזה השרש גוי נתתי למכים (ישעיה נ, ו), ותשימי כארץ גוה (שם נא, כג), וכלם שזכרנו בשרש גו. וכשנכתבה בו חיו הנקבה הומרה הה"א למ"ד הפועל כיו"ד ואמרו כי מגוה הארית רדה הדבש (שופטים יד, ט), וגוהו כחריש (דניאל י, ו), בלתי אם גוהנו ואדמנונו (בראשית מז, יח), את גוה שאל ואת גוה בניו (שמואל א' לא, יב), את גוהינה (יחזקאל א, יא), כמו גופת, גופתו.

גוז כי גז חיש ונעפה (תהלים ג, י), קמוץ כמו קם, שב ואילו היה מן גוז היה פתוח. והוא פעל עומד. והיוצא גוזן שלום (במדבר יא, לא), גוזן את ראשו (איוב א, כ), אתה גוזי (תהלים עא, ו), והוא חאר בפלס טו"ב. כלם ענין הסרת הדבר ממקומו וגויה.

גוח כי אתה גוה מבטן (תהלים כב, י), חאר בפלס גוהי וענינו מוציא מבטן. והכבד כי גוה ירח אל פיהו (איוב ט, כג), כי יוציא, מניח ממקומו (שופטים ב, לג), מוציא. ויש אומרים שהוא בודד וענינו יוצא ממקומו. בגיתו מרחם יצא (איוב לח, ח), בצאהו, נתגח בנהרותיך (יחזקאל לב, ב), וחצא יי' ויהיה מבנין הקל בפלס נתגח דתבה (בראשית ח, ד), או מרחבנין דהנוסף בפלס נרח יי' (שם ח, כא). ואפשר כי מהענין הזה נקרא גיחון לפי שהוא יוצא ומחפשט הרבה כי הוא נהר גדול כמו שאמר הסבב את כל ארץ כוש (שם ב, יג). ואדוני אבי יל כתב כי הוא יאור מצרים ונקרא גיחון לפי שיוצא ומשקה

¹ גוד. Supra rad.

² Regg. VI, 15.

גוע לא גוע בעונו (יהושע כב, כ.), פירוש לא גוע לכדו, הן גוענו אברנו (במדבר יו, כו.), כל אשר בארץ יגוע (בראשית ו, יו), עני אני וגוע מנער (תהלים פח, טו.), ויגוע ויאסף אל עמיו (בראשית מט, לג.). והמקור בגוע אחינו לפני יי (במדבר כ, ג.), בפלס פשקב ארני חמלך (מלכים א' א, כא.). ומקור אחר האם תמנו לגוע (במדבר יו, כח.), ענין גועה מיחה קלה שאינה באריכות חולי.

גוף גוף אח גופת שאל ואח גופת בניו (דברי הימים א, י, יב), החיו לנקבה*. ונבלע הנח בדגש וכנהו בלשון זכר כמלח אם פנפו יבא פנפו יצא (שמות כא, ג.), כמו בגופו. ונבלע הנח בדגש כמו ופטורי צצים (מלכים א' ו, יח.), רוצה לומר אם בגופו לבדו יבא שלא בא גוף אחר עמו שהוא אשתו.

גור וגר זאב אם כבש (ישעיה יא, ו.), עם לבן גרתי ואחר עד עתה (בראשית לב, ד.), יגורו בך נדחי

(ישעיה טו, ד.), גור בארץ הזאת (בראשית כג, ג.), מי יגור באהלך (תהלים טו, א.), ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה (שמות ג, כב.), גרים יאכלו (ישעיה ה, יו.), פירוש אותם שיבאו לגור יאכלו. ויש לפרש גרים יאכלו כמו כרים שפירשו כבשים*. פרץ נחל מעם גר (איוב כח, ד.),

גרות פירוש ממקום שהיו גרים שם המים יצאו. והשם בגרות כמהם מגור (ירמיה מא, יו.), ומשקל אחר רעות בגמגומם בקרבם (תהלים נה, טו.), שריד בגמגומיו (איוב יח, יט.), ימי שני בגמגומי התפעל (בראשית טו, ט.), כלם בשורק. וההתפעל סער מתגורר (ירמיה ל, כג.), אשר אני מתגורר עמדה (מלכים א' יו, כ.), ענין דירה. והתאר כי גר יהיה זרעך (בראשית טו, יג.), כי גרים הייתם (דברים י, יט.), ובין גרז (שם א, טו.), פירוש שכנו הגר אצלו. לגר אשר בשעריך (שם יד, כא.), הוא הנכרי הגר בארץ ישראל שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה. וכן ונמכר לגר תושב (ויקרא כה, טו.). וכן כל גר שהזכירה תורה שהוא גר בארץ ישראל הוא שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה. ויש מהם שנתגייר מכל ושנתייחד והוא הגר שהזכירה תורה על ענין המצות כמו האזרח והגר (ויקרא טו, כט.), ולגר ולאזרח הארץ (במדבר ט, יד.), והגר הגר בתוכם לא יאכל דם (ויקרא יו, יב).

וענין שני לא תגורו מפני איש (דברים א, יו.), יגורו שכן שמרון (יהושע י, ה.), גורו לכם מפני חרב (איוב יט, כט.), לולי כעם אויב אגור (דברים לב, כו.). והמחנה חנם מגורה אורחו מן אנדה בקציר (משלי ו, ח.). והשם ומגורתם מגורה אביא להם (ישעיה סו, ד.), בשורק מגורת רשע היא מגור תבואנו (משלי י, כד.), בחולם, כי אם מגור מסביב (ירמיה כ, י.), בחולם, מגורי אל חרב היו את עמי (יחזקאל כא, יו.), מגורי מסביב (איכה ב, כב.), בשורק, ענין פחד. ופירוש מגורי אל חרב פחדו חרב היו לעמי. וענין שלישי יגורו

עלי עזים (תהלים נט, ד.), יגורו יצפוננו (ההלים נו, ו.), הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך (ישעיה נד, טו.). ויש לפרש מזה יגורו שכן שמרון (יהושע י, ה.), אלה הם עומדים. והעובדים כל יום יגורו מלחמות (תהלים קמ, ג.), ובחולם יגורו בחרמו (חבקוק א, טו.). וההתפעל על דגן התפעל ותירוש יתגוררו (יהושע ו, יד.), ענין אסיפה וקבוץ. ופירוש מי גר אתך מי שיתקבץ עמך להלחם, והוא אומר זה על גוג ומגוג עליך יפורל כמו שנאמר עליו במקום אחר על הרי ישראל תפיל (יחזקאל לג, ד.). והשם העור הזרע בגמגומה (חגי ב, יט.). ויתכן לפרש מזה כי רעות בגמגומם (תהלים נה, טו.), כלומר במקום שנאספים שם. וכחוספת שחי סמין נהרסו מגמגומות (יואל א, יו.), בשורק, וארני אבי ו'ל כחב כי המ"ם הראשונה לשמוש לפיכך נדגשה המ"ם השניה ופתח המ"ם מקום חירק כמו למבראשנה (דברי הימים א' טו, יג.), ענינם מקום אסיפת החבואה. ויש לפרש מזה סער מתגורר (ירמיה ל, כג.). וכן חרמם יונחן עילעול מחכנש. ואמר בו המסרה ב' בחרי לישני. ופירוש העור הזרע במגורה (חגי ב, יט.), דרך שאלה כלומר יש לכם עוד זרע במגורה שחשענו עליו? אין לכם כי אם הזרע בארץ לפיכך צריכים אחס אל ברכתי ואם תחלו בנין הבית רחירו מיד ברכתי שאשלח לכם בורע ובפרי העץ. ורכינו שלמה פירש עדין לא זרעם בשנה זו כי הזרע עדין במגורה והאילנות עדין לא חנמו פירותיהן ומערה חורעו בזמן ברכה כי בנין הבית יביא ברכה במעשי ידיכם. גור אריה יהודה (בראשית גור מט, ט.), בתוך כפירים רבתה גוריה (יחזקאל יט, ב.), הניקו גוריהן בת עמי (איכה ד, ג.), כולם בשורק. ובחולם נערו בגורי אריות (ירמיה נא, לה.), ולנקבות בדי גרונתיו (נחום ב, יג.) בני החיות בעורם קטנים יקראו גורים.

גוש לבש בשורי רמה וגוש עפר (איוב ו, ה.), חחיכת גוש עפר. ודומה לו בדברי רבוחינו (בבא מציעא קא, ע"א.) שנעקרו בגושירון.

גז לגז את צאנו (בראשית לא, יט.), ועתה שמעתי כי גזים לך (שמואל א' כה, ו.), גזי נורד (ירמיה ו, כט.), ויקרע את מעלו ויגז את ראשו (איוב א, כ.). והנפעל וכן גזזו ועבר (נחום א, יב.), כלומר נכדחו. נפעל והשם ירד כמטר על גז (תהלים עב, ו.), הרשא שנקצר גז ונשארו שרשיו ועוד יצמח עם המטר, וכן אחר גזי המלך (עמוס ו, א.). וכן הצמר שגוזין מן הצאן, גז צאנך (דברים יח, ד.), וימץ מל מן הגז (שופטים ו, לח.), ארץ גזית גזית הצמר (שם ו, לו.). ומן השרש הזה גזית ומשפטו להיות גזית גזית ברנש וביא הנח חמורת דרגש כמשפט. אבני גזית (מלכים א' ה, לא.), לא תבנה אתהן גזית (שמואל ב, כה.), פירוש אבני כריתה כלומר אבנים נפסלות.

גזל וזה שביב את הגזלה אשר גזל (ויקרא ה, כג), אשר גזלו עבדי אבימלך (בראשית כא, כה), פן הגזול נפעל את כנותיך מעמי (שם לא, לא). והנפעל ונגזלה שנתם גזל (משלי ה, טו). והשם כתשומת יד או בגזל (ויקרא ה, כא), והסמך גזל אח (יחזקאל יח, יח), אם עשק רש וגזל טשפט וצדק (קדולת ה, ו), בחמש נקודות ענינם ידוע. וענין גזל אחר ותר וגזל (בראשית טו, ט), רחוק בן היונה ואמר גזל שענינו העוף הקטן כמו על גזליו ירחף (דברים לב, יא), לפי שלא יכשר לקרבן מן היונים כי אם הקטנים.

גזם יתר הגזם (יואל א, ד), הוא מין ארכה. **גזע** גזע ישי (ישעיה יא, א), בסגול, כל שרש בארץ גזעם (ישעיה מ, כד), ובעפר ימות גזעו (איוב יח, ח), העץ הנקטף ושרשו נשאר בארץ יקרא גזע. וכן אמרו רבותינו ז"ל (עירובין ק, ע"ב) גזעו מחליף, ועוד אמרו (בבא בתרא פא, ע"א) העולה מן הגזע שלו, מן השרשים של בעל הבית. פירוש כל גוף האילן מן הארץ ולמעלה והסעיפין העולים ממנו הן של לוקח והשרשים הם הטמונין תחת הארץ העולה מהם של בעל הבית.

גזר גזר ממכר לא צאן (חבקוק ג, י), לגזר ים סוף לגזרים (תהלים קלז, יג), גזרו את הירד החי (מלכים א' ג, כה), ויגזרו העצים (שם ב' ו, ד). נפעל והנפעל כי גזר מארץ חיים (ישעיה נג, ח), ורומה מידך גזר גזרו (תהלים פח, ו). והשם בין הגזרים האלה (בראשית פז, טו, י), ויהגזרה והבניה (יחזקאל מא, יג), ענין כריחה וחחק. ופירוש הגזרה והבניה הלשכה הגזרה מהבית. וכן אל פני הגזרה אשר על אחריה (שם מא, טו), ויגזרן חרגם הגזרה בצורתם. וכן ספיר גזרתם (איכה ד, ו), כלומר כאילו נחכרו מן הספיר לרוב זכורם. וכן אל גזרה ארץ גזרה (ויקרא טו, כב), שנכתבה מן הישוב ומן הצמחים. וגזרה ובמגזרות הברזל (שמואל ב' יב, לא), הם המשוורות שחזקין בהם העצים שיר"א¹) [שיג"א²] בלע"ז או הרומה להם מכלי הברזל החזקים. ואמר על דבר החזק שלא ישוב אחר ויתגזר אמר ויקם לך (איוב כב, כח), ויגזר על ימין (ישעיה מ, יט). והנפעל אשר גזר עליה (אסתר ב, א), כלומר נחתך הדבר שלא ישוב עוד אחר. אל פני הגזרה אשר על אחריה (יחזקאל מא, טו), החחק, כלומר שנחתכה ונחלקה מושכות לישראל ולכהנים וללויים.

גחל כי גחלים אתה חתה על ראשו (משלי כה, כב), הגימל בסגול. והסמך בפתח גחלי רתמים (תהלים קכ, ד), או הוא משקל אחר בפלס גחלי. ועם הכנוי בסגול

ואף אפיתי על גחליו (ישעיה מד, יט). והאחד מן גחלים גחל בפלס פחם. ונכנסה עליו חיו הנקבה אין גחלת גחלת לחמם (שם מו, יד), וכבו את גחלתי (שמואל ב' יד, ו). **גחן** כל הולך על גחון (ויקרא יא, מב), על גחנה תלך גחון (בראשית ג, יד), אמר בו ההרנום על מעה, על מעד חיזיל, כלומר שהולך מושכב ארצה על בטנו. ורומה לזה מה שאמרו רבותינו ז"ל (בבא מציעא נט, ע"א) אתחך גוצא גחין ולחוש לה³.

גיא כל גיא ינשא (ישעיה מ, ד), בסגול והשאר בצרי. גיא ובלשון נקבה גיא גדולה מאד (זכריה יד, ד). * גיא ומשקל אחר ונשב בגיא (דברים ג, כט). ובלא אלף גיא ונשי בנינו ובין העי (ירושע ח, יא). והקבוץ על דרך נקבות גבעותיך וגיאותיך (יחזקאל לה, ח). וכירד נראית לאפיקים ולגיאותי (שם ג, ג), ענינם עסק, עמקים. והיורד הנראית במלת ולגיאות חמורת האלף הנחה במלת ונשב בגיא והאלף חמורת היורד הנראית בו ומשפט המלה ולגיאות. או נאמר כי היורד הנראית בנשב בגיא היא הנסתרת במלת ולגיאות בין הגימל והאלף כמו שנסתרה בכל גיא ינשא והיורד הנראית במלת ולגיאות היא חמורת ה"א הנקבה כי הנפרד מן גאיות נאמר גאיה וכשנחתכה לרבות חמורה ה"א ליורד ונאמר גאיות כמו שהומרה ה"א מלוקה במלכות. ואף על פי שיש לאמר כי מלכות הוא מקובץ מן מלכות לא מן מלוקה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק בשער השמורה⁴) והוא הנכון. ומוה הענין אשר ולגיאות⁵ autem est כתיב; קרי I. e.¹

²) מכלול רב ע"א פפעא כלו סגול ומלעיל, ולחשוף מים מנבא (ישעיה ל' יד), מבית בלא (שם מב, ו), השוא טנא וכן כל גיא ינשא (שם מ, ד), מזה המשקל והיה ראוי לריות גיא על משקל פלאא בלא, אלא שהוקל ונחה היורד. ואף על פי שאמר גיא בצרי לבר, כל גיא ינשא בא בסגול להורות כי המשפט היה גיא בפלס פלאא בלא, נבא. ואשר בא מהם בצרי כמשפט מפני הנח הנסתר או הם מאשר פ"א שלהם צרי. ואפשר שיהיה ונשב בגיא (דברים ג, כט), מזה המשקל אלא שרצו להראות עין הפעל בשוא כמו שעשו כחטא ונקל עליהם להראותה עם פתוחות הגימל מהיוחה סגול. ומלת לאפיקים ולגיאות (יחזקאל ו, ג), אינה מקובצת מן גיא כי אם מן גאיה ברה"א הנקיבה או מן גאת בחיו, ובקבוצו בזה היורד חמורת ה"א או הריו כמו שכתבנו בקבוץ מלכות. או יהיה ולגיאות מקובץ מן גיא ויהיה מקובץ בלשון נקבות והאלף חמורת עין הפעל חמורת היורד אשר בגיא והיורד הנראית חמורת האלף.

משקל פ"ע. et fol. 201, p. 1. פעות. Cf. etiam fol. 197, p. 1.

¹) Prov. serre; Hisp. sierra (serra).

²) Ital. sega, serra, forma sierra quam meliorem habemus exstat in eodd. veteribusque eodd.

על ראש גיא שמנים (ישעיה כח, א), רוצה לומר אשר על ראש הלומי יין שהוא גיא שמנים. דמה הראש שלהם לרוב החעננים והתעוררים ויציקת השמן המבושם על ראשם חמיד עד שהוא נגר כמים הנגרים בנחל ובגיא. וכן פירשו רבי יונה. את גיד הנשה (בראשית לב, לב), גיד פחדיו ישרנו (איוב מ, טו), והנה עליהם גידים (יחזקאל לו, ח), ובעצמות גידים תסוככני (איוב י, יא), ידוע. גיד ברזל ערפך (ישעיה מח, ד), שבט ברזל לפי שיש גידים בעורף אמר כן.

גיל מן הילדים אשר פגילכם (דניאל א, י), כדמותכם. וכן אמרו רבותינו ו"ל (מגילה יא, ע"א) אחיו של ראש וכן גילו של ראש, כלומר דומה לו.

גיה גיפוי הדלתות (נחמיה ו, ג), יסגרו. וכן תרגום וסגרת הדלת (מלכים ב' ד, ד), ותגיפין דשא. ונראה מדברי רבותינו ו"ל כי כי הגפת הדלתות הוא סגירה לכד בלתי נעילה במנעול שאמרו (ובחים נה, ע"ב) ושחטו פתח אהל מועד (ויקרא ג, ב), בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא נעול.... פשיטא? מונח כנעול דמי. וילן מאי? אמר רבי וירא הוא עצמו אין נעשה אלא לפתח הפתוח.

גיר כאבני גר מנופצות (ישעיה כו, ט), ענינו סיד. ובארמית על גירא די כתל היכלא (דניאל ה, ה).

גלל וגללו את האבן (בראשית כט, ג), גול על י"י דרכך (תהלים לו, ה), גלו אבנים גדולות אל פי המערה

גל (יהושע י, יח). והחאר גל אל י"י יפלטוהו (תהלים כב, ט), בפלס לחם חם (שמואל א' כא, ו), כל מי שמסבב

גליל דרכיו אל י"י יפלטוהו. גלילי זהב (שיר השירים ה, יד), על גלילי כסף (אסתר א, ו), ענין סבוב. וממנו נקראו

השמים גלגלים בכפל הפ"א שהם סוככים העולם חמיד. גלגל להם קורא הגלגל (יחזקאל י, יג), קול רעמך בגלגל (תהלים עו, יט).

הדלת האחת גלגלים (מלכים א' ו, לד), עשויה עמודים עגולים. וכן גלילי זהב, גלילי כסף, והכרל

מגלה ענין סבוב. וכן נקראת האגרת מגלה לפי שגוללין אותה. מגלה עפה (זכריה ה, א).

וגקרא הדומן והצואה גלל לפי גלל שהוא מחגלגל. פגללו לנצח יאבד (איוב כ, ו), כאשר

גלל יבער הגלל (מלכים א' יד, י), פגללי צאת האדם (יחזקאל ד, יב), ולחמם פגללים (צפניה א, יו). ומוה נקראו

גלולים הפלמים גלולים לזלזולם ולטנופם. ורבותינו ו"ל פירשו גלל זה השן שאמרו (בבא קמא ג, ע"א) ובער (שמות כב, ד) זה השן וכן

הוא אומר כאשר יבער הגלל. ונקרא השן גלל לפי שהוא דומה לאבן גלל שהיא האבן הנקראת בארמי, וכלע"ז טרמרא¹ ונקראת גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל (עזרא ו, ד).

¹ Prov. marmore, marmoreus, de voce marmor, μάραμος.

וכן הקש והגבכה נקרא גלל מפני שהוא מחגלגל מרוב קלותו. שיתמו פגלגל כקש לפני רוח (תהלים פג, יד), ופגלגל לפני סופה (ישעיה יו, יג). וכן נקרא הראש גלגל לסבובו פגלגל עמר לגלגלת (שמות טו, טו), ואת גלגלתו תקעו (דברי הימים א' י, י). ונכפל גם הפ"א בגלל ובגלגל כמו שנכפל בקדקד שהוא מן קדד. וכן נקרא חמר האבנים לסבובו גל אבנים, עד הגל הזה (בראשית לא, נב). והעד גל והראיה ששרשו גלל חבורו לרבים גם מזבחותם פגללים (הושע יב, יב), הדגש לחסרון אות הכפל כמו פת מן פתת נקן מן קנן. וכן המעין נקרא גל לסבובו גל נעול (שיר השירים ד, יב). גלגל מים (יהושע טו, יט), את גלגל עליוזר ואת גלגל תחתיות (שם). והנפעל מזה ויגל נפעל כמים משפט (עסוס ה, כד), כי הוא פתח. ואופן העגלה יקרא גלל ויהמם פגלל עגלתו (ישעיה כח, כח), הגיט"ל פגלל הראשונה בחירק, ויגלגליו כסופה (ישעיה ה, כח), הגיט"ל רחשניה בחירק. וירחבן היות מזה קול רעמך בגלגל (תהלים עו, יט), והוא אמור על גלגלי מרכבות פרעה כמו שאמר ויסר אה אפן מרכבתיו (שמות יד, כה). ועוד בענין הזה גלגלתי את חרפת מצרים (יהושע ה, ט). והנפעל ויגלגל כספר השמים (ישעיה לד, ד). והכבד ויגל את הפעיל האבן (בראשית כט, י). וכבד אחר ישמלה מן גלגלה פעל (ישעיה ט, ד). והתפעל מתגלל בדם (שמואל ב' כ, יב), התפעל להתגלל עלינו (בראשית מג, יח). וככפל הפ"א תחת שואה התגלגלו (איוב ל, יד), ויגלגלתי מן הסלעים פלפל ענין הכל סבוב. פגלי הים (ישעיה מח, יח), כל משברך ויגלגל עלי עברו (תהלים מב, ה), בשוא גלגל (שם פט, י), לפי שגלי הים מחגלגלים בתנועת נקראו כן. אחד מימין הגלגל (זכריה ד, ג), גלגל הכותרות (מלכים א' ו, מב), ויגלה על ראשה (זכריה ד, ב), במפיק ה"א. והיה ראוי גלגלה כמו אצל פנה (משלי ו, ח), הראוי פגגה. או יהיה משקל אחר בלא ה"א הנקבה גל בפלס חק. או יהיה המפיק לחפארת הקריאה כמו ותעלוסה יוציא אור (איוב כח, יא). ככנורה בטרם קץ (ישעיה כח, ד), ולא גושמה (יחזקאל כב, כד), והוא כלי עגול כמו מורק. וכל גלגלות פלשת (יואל ד, ד), גלגלות הפלשתים (יהושע יג, ב), גליל הגרים (ישעיה ח, כג), גלגלות הירדן (יהושע כב, י), כמו גבול או כמו מחוז או מדינה. יוצאים אל הגלגל הקדמונה שם מקום נקרא כן לענין ידוע אצלם, ויצא אל גלגלות אשר נבח מעלה אדמים (יהושע יח, יו), וכן נקרא אל הגלגל אשר נבח למעלה אדמים (שם טו, ו) והכל מקום אחד והשם אחד. ויונתן תרגם יוצאים אל הגלגל הקדמונה נפקין בגלילא ממדנחא. וכל הנכנסים תחת השרש הזה הם ענין אחד כלם אבל כל אחד יתפרש לפי מקומו ולפי ענינו הקרוב אליו. וכן פגלל הדבר הזה (דברים טו, י), בסבת הדבר הזה. גלל

גלב תער הגלבים (יחזקאל ה, א), הם הסופרים. ובבראשית רבה (פרשה טז, ע"ב) היה המלאך עומד ומגלגל בידו. וחרגום¹ כל זקן גרועה (ירמיה טח, לו), גליבא. חרבור צרים (ירושע ה, ב), גלבים דטור.

גלד שק תפרתי עלי גלדי (איוב טו, טו), עורי. ודומה לו כלשון רבותינו (מועד קטן כז, ע"א) בשוקא דגלדאי, פירוש בשוק מחקני העורות. ועוד אמרו (ראש השנה כז, ע"ב) גרדו והעמידו על גלדו כלומר שלא נשתייר אלא עורו. וכן קראו (חולין נה, ע"א) לכהמה פשוטת עורה מחמת חולי גלודה. וכן בערכי נקרא העור אל גלד².

גלה גלה כבוד מישאל (שמואל א' ד, כא), על כבודו כי גלה ממנו (הושע י, ה), גלה משוש הארץ (ישעיה כד, יא), עתה יגלו בראש גלים (עמוס ו, ו), יגל יבול ביתו (איוב כ, כח), וגם גלה אתה למקומך (שמואל ב' טו, יט), פירוש למקומך קשור עם שוב שוכר למעלה כאילו אמר שוב למקומך כי נכרי אחה וגם גולה אחה כי בנת היה יושב לפיכך נקרא אתי הגתי. ופירוש שוב ושב עם המלך (שם) שוב למקומך לנת או שוב עם המלך אבשלום. נפעל והנפעל דורי נסע ונגלה (ישעיה לח, יב). והנפעל הכבד הפעיל אשר הגלה גבוכדנצר (אסתר ב, ו), אשר הגליתי מירושלם הפעל (ירמיה כט, ה). ושלא נזכר פועלו ממנו אשר הגלה מירושלם (אסתר ב, ו), הגלת יהודה כלה הגלת שלומים גולה (ירמיה יג, יט), כמו הגלתה. והשם כלי גולה (יחזקאל גלות יב, ג). ומשקל אחר ונגלת החל הזה (עובדיה א, כ), ונגלותי ישלח (ישעיה מה, יג). ענין אלו והדומים להם ענין גלות וידוע הוא כי הוא לשון טלטול והנעה. ורוב הלשון טלטול דרשבי. ויש בו טלטול הנזע לבד שאין בו שבי כמו וגם גלה אתה (שמואל ב' טו, יט). וכן ונגלום אל מנחת (דברי הימים א' ח, ו). וענין שני גלה חציר (משלי ב, כה), והוא פועל עומד כאילו אמר נגלה חציר. ואשר הם פועל יוצא גלה את און שמואל (שמואל א' ט, טו), גולה סוד הולך רכיל (משלי כ, יט), גלוי לכל העמים (אסתר ה, יג), ואקח את ספר המקנה את התתום הסצוה והחקים ואת הגלוי (ירמיה לב, יא), חרגום יונתן וסביבת יח שטרא דוביני וית דכתיב [בעיק³] וחתים כהלכתא וכדחיו

וית שטרא פתיחא. ואדני אבי ויל פירש שטר שגלד און הגואלים האחרים כמו שכחוב ואני אמרתי אגלה אונך וגו' (רוח ה, ד). והנפעל ונגלה יסרו (יחזקאל יג, יד), ונגלינו נפעל אליהם (שמואל א' יד, ח), תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישעיה מו, ג), כהגלות נגלות (שמואל ב' ו, כ). אכל ויגל כמים משפט (עמוס ה, כד), שהוא פתוח הוא משרש גלל מענין גלות מים (יהושע טו, יט). וההנפעל ויגל בתוך התפעל אהלו (בראשית ט, כא), כי אם כהגלות לבו (משלי יח, כ). והנפעל הכבד מי גלה פני לבושו (איוב מא, ה), פעל גליתי את מסתריו ונחכה לא יוכל (ירמיה מט, י), ודמיא גלתה ארץ מקור דמיה (ויקרא כ, יח), כי מאתי גלית ותעלי (ישעיה נה, ח), ויגל יי את עיני בלעם (במדבר כב, לא), ויגל את מסך יהודה ותבט (ישעיה כב, ח), גל מעלי חרפה ובוז (חזקיהו קיט, כב). ושלא נזכר פועלו פעל מסנו והצב גלתה העלתה ((נחום ב, ח), ענין אלו והדומים להם ענין גלוי. ופירוש כי מאתי גלית עצמך מאתי שלא רצית לחסות ולהחכסות חתה כנפי. הגליתים והסרינים גליון (ישעיה ג, כג), הם החלוקים הדקים. וכן נקראים בערבי אל גלילה⁴. ונקראו כן לפי שנגלה הבשר מתחתיהן מרוב דקוחם. ויש מפרשים גליונים מראות. קח לך גליון גדול (ישעיה ח, א) אגרת.

גלח ונגלחה את ראשה (דברים כא, יב), ואת הנתק פעל לא יגלח (ויקרא יג, לג), יגלח יי בתער השכירה (ישעיה ו, כ), מנגלחי זקן וקרעי בגדים (ירמיה מא, ה), על דרך כאלה נבלת עלה (ישעיה א, ל), כמו שאנו עתידין לבאר בשרש נבל. ושלא נזכר פועלו ממנו כאשר פעל גלח (שופטים טו, כב), אם גלחתי וסר ממני כחי (שם טו, יו). וההנפעל ונתגלח (ויקרא יג, לג), ענינם ידע. התפעל **גלם** את אדרתו ויגלם (מלכים ב' ח, ח). כפל אחזה וכך אחזה וכה הכה את המים. וכן בגלומי תבלת ורקמה (יחזקאל כו, כד), מלכוש שיחכמה ויהעמף האדם בה קורין לו בלעז קפ"א⁵. וכן בדברי רבותינו ויל (בבא מציעא סה, ע"א) גלימא דמיכסא. ויש מפרשים אוחו כרכי הבגדים מרש"ש בלעז⁶. וענין אחר גלמי גלם

¹ *جَلْدٌ* Nihil aliud vocabulum dicere vult quam *جَلْدٌ*, *vestes pellucidae*, a rad. *جَلَا* clarus fuit. *جَلِيلَةٌ* autem est palma magna.

² *Hisp. capa; Prov. cape; It. cappa pallium.* (Roquef. a. v. Cape: „Gros manteau; de *capella*. parce que l'étoffe étoit de poil de chèvre.“ Cf. ibi v. Caban et Chape.)

³ *Prov. Troussel involucrum vestium, mantica, fascis, fascia.*

⁴ I. e. חרגום ירושלמי Cf. Kimchii comment. ad Ezech. I. c.

⁵ *الجلد* pellis, cutis, corium. Alia forma, sed pedestri oratione inusitata, est *جلد* pro *جلد*.

⁶ Hoc verbum abest in editione Buxtorfiana. (קצמא calamo scriptum.)

ראו עיניך (תהלים קלט, טז), גופי כי נזף הדבר שאין בו כל צורחיו ולא נגמר לכלי נקרא גולם. גלמי כלי עץ, גלמי כלי מחכות, (חולין כה, ע"א) קורם שנגמרה מלאכתו לכלי יקראו כן. וכן יקרא האדם הרק מאין חכמה גולם באמרם (אבות פרק ה, משנה י) שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם.

התפעל גלע ולפני התגלע הריב נמוש (משלי יז, יד), וכל אויל יתגלע (שם כ, ג), בכל תושיה יתגלע (שם יח, א), ענינים יחערב *.

גלש שגלשו מהר גלעד (שיר השירים ה, א), רבי יונה פירשו השכימו, לקוח מלשון הערב שקורין לשחר גל"ש * ויתכן לפרשו מענין נבח הוא (ויקרא יג, מא) שאמר בו התרגום גלוש הוא. וכן פירשו אדוני אבי ו"ל שנמרטו ונסרקו בינות עצי היער ונחייפו כאלו נסרקו במסרק.

גם מלה שהיא בכל מקום לרזוספת ענין. ורבי יונה חלק אותם לענינים ואין צורך כי כלם לתוספת. גם ויאכל גם אבל את כספנו (בראשית לא, טז), לפי שאמרו

דחלא נכריות נחשבנו לו כי מוכנו (שם), כי לא די שלא נתן לנו משלו אלא אכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל כספנו שדחוי שכירות. וכן גם שניכם יום אחד (שם כו, מה), כל אחד לרבות על חברו. וכן גם אתם גם בני ישראל (שמואל יב, לא). וכן גם כעם (שמואל א' א, ה), כעם אחר כעם. ופירוש גם ברוך יהיה (בראשית כג, לג), לפי שאמר ואברכהו שברך אותו שלא מדעתו כיון שדחניש בו והכיר כי יעקב היה אמר גם ברוך יהיה כלומר מדעתי אברך אותו עתה. ויעש גם הוא מטעמים (שם כו, לא), לפי שעשה יעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים.

ופירוש גם אתם גם בני ישראל (שמות יב, לא), גם אנחנו גם אתה (בראשית מג, ח), גם אנחנו גם אשר נמצא הנביע בידו (שם מד, טז), גם רכב גם פרשים (שם נ, ט), כל אלה לפי שאין דבר מוקדם בענין הכונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד. וכמו זה הדרך כלשון הקדש בכ"ף השמוש באמרו כעם ככהן כעבד כאדוני (ישעיה כד, ב), כמו כפרעה (בראשית מד, יח), כלומר זה כזה וזה כזה, וכן וילכו גם אחיו (שם נ, יח). לפי שאמר בתחלה ויצו אל יוסף (שם נ, טז), ירמה ששלחו אל יוסף אנשים נכבדים שישא פשעם וחטאתם ואחרי כן הלכו גם הם ויפלו לפניו. ויש בענין אפילו כמו אין גם אחד (תהלים יד, ג), אפילו אחד, גם לרעהו ישנא רש משלי יב, ב), גם בשחק יכאב לב (שם יד, ג), והדומים להם והכל ענין רבוי.

הפעיל גמא הגמיאיני נא מעט מים מכרך (בראשית כד, יז), השקיני וכן ברעש ורגו יגמא ארץ (איוב לט, כד), פעל

sub auroram ad aquam accessit. גלס י)

כאילו מרוב קלותו ומהירותו ישחה הארץ. וכן פירש אדוני אבי עליו השלום קנפות פניהם קדימה (חבקוק א, ט), והוא מנפחה מן הפעל הדגוש. ובא דרך בעלי הה"א, האמר הבנין ממנו נפחה, נפית, מנפחה, מנפחה ובסמוך מנפחת פניהם רוצה לומר כי רוח קדים שותה פניהם, כלומר יבאו בעזות פנים כאילו רוח קדים שהיא עזה שחתה פניהם או השקחה. הינאה גמא בלא בצח (איוב ה, יא), תבת גמא (שמואל גמא ב, ג), ובכלי גמא (ישעיה יח, ב), הוא עץ קל עד מאד. ויש לפרשם מלשון גמי בדברי רבותינו ו"ל (כלים פרק י, משנה ד) כי עושין מן הגמי ספינות קטנות ונפתין אורזן בופח שלא יכנסו בהם המים והם קלים על פני המים.

גמר גמר ארכה (שופטים ג, טז), אמת הורוע. והחאה גמר הנפדים במגדלותיך היו (יחזקאל כג, יא), פירשו גמר ננסים אנשי מדה קצרה *.

גמה מנפחת פניהם קדימה (חבקוק א, ט), נכח פניהם. מנפחה וכן תרגם מקבל אפיהו דמן לרוח קדומא. וכבר כתבנוהו עם האל"ף.

גמול כי גמל עלי (תהלים יג, ה), אשר גמלם כרחמיו (ישעיה סג, ו), אשר גמלני אתו (בראשית נ, טז), גמל על עבדך אחיה (תהלים קיט, יז), אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו (שם קל, ח), ענינים החחלת הטובה או הרעה, יגמלני י"י כצדקי (תהלים יח, כא). והשם הגמול גמול אתם משלמים (יואל ה, ה), ועם ה"א דנקבה ולטה יגמלני המלך הגמולת הזאת (שמואל ב' יט, לו). וששקל אחר גמולת תגמול, כל תגמולותי עלי (תהלים קטו, יב), והוא כמו תגמול תגמולתי ובה"א י"ד על דרך הארמית עלותי ידוהי. וענין אחר ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא, ח), נשלמה יניקתו, וכן עד יגמל הנער (שמואל א' א, כב). והפעל הקל ממנו כאשר גמלתו (שם א' א, כד), גמול ידו הדה (ישעיה יא, ח), גמולי מחלב (שם כה, י), שבי עד גמלך אתו (שמואל א' א, כג) וכן להשלמת בשול הפירות ויגמל שקדים (כמדבר יז, כג), ובסר גמל (ישעיה יח, ח). את הגמל כי מעלה גרה הוא (ויקרא יא, ד), וגמליותם גמל נשאים (בראשית לו, כה), גמלים מניקות (שם לב, טז), ידוע.

גמץ חופר גומץ בו יפול (קהלת י, ח), נכתבה בו הו' גומץ עם הדגש תרגום אל הפחת הגדול (שמואל ב' יח, יז), לנו קומצא, והקו"ף והגמ"ל ממוצא אחד הם.

גמר גמר אמר לדר ודר (תהלים עז, ט), כי גמר חסיד (שם יב, ב), ענין כליון והשלמה. ואשר רחא פועל יוצא לאל גמר עלי (שם נו, ג), משלים חסדו. וכן י"י יגמר בעדי (שם קלח, ח), ישלים טובו בעדי. ויש מפרשים יגמר-נא רע רשעים (שם ו, י), יוצא כלומר הרע שעושים הרשעים יגמר אותם ויכלם. וירצון היותו פועל עומד כלומר שיכלה ויסור רע הרשעים.

לך (עובדיה ה.), כבשת גנב כי ימצא (ירמיה ב, כו.), חרגם יונחן ככהחח גבר דמחשיב מהימן ואשרחח גניב .

גנז אל גנזי המלך (אסתר ג, ט.), וגנזי ברומים (יחזקאל גנז כו, כד.), כמו אוצרות. מקום או כלים שמכניסין בהם

הזהב. והכסף והבגדים החמודות .

געה אם יגעה שור על בלילו (איוב ו, ה.), הלך וגעו (שמואל א' ו, יב.), המיית השור תקרא געיה .

געל וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כו, ל.), אם בציון געלה נפשך (ירמיה יד, יט.). והנפעל כי שם

נגעל מנן גבורים (שמואל ב' א, כא.). והשם בגעל נפשך געל (יחזקאל טו, ד.), הכל מענין מאיסה והרחקה . ומהענין הזה

שורו עבר ולא יגעל (איוב כא, י.), רצונו לומר ולא יפליט הפעיל הורע וישליכנו כי על החכונה יפיל טפת הורע ולא יפליטנו

לחץ ועבר בה הפרה כפי החולדה . ויש מפרשים שורו עבר על הנקבה ויהיה עבר פעל עומד . והנכון מה שכתבנו,

כי תכלית הפסוק על הפרה וראשיהו על השור, כי ספור דבריו על שלוח הרשע וכי כל דבריו יכאו על נכון . וכן אמר

רפלט פרתו ולא חשכל (שם). ודומה לו בדברי רבוחינו (עבודה זרה עה, ע"א). מנעילו ברותחין, כי כאשר דחלי

במים רותחין יפלוט כל אשר נבלע בתוכו .

גער וגער בו וגם ממרחק (ישעיה יו, יג.), וגער יי בך השטן זכריה ג, ב.), ומגער בך (ישעיה נד, ט.).

והנני גער לכם את הזרע (מלאכי ב, ג.), גער חית קנה (תהלים סח, לא.), גערף גוים אבדת רשע (שם ט, ו.).

והשם ולץ לא שמע גערה (משלי יג, א.). ובמשקל אחר גערה ואת המגערת (דברים כח, כ.), אף על פי שהם ענין אחד מגערת יש הפרש ביניהם מעט, כי הדבקים בבית הם כמשמעם

לשון גערה והאחרים לשון השחחה .

געש ותגעש ותרעש הארץ (תהלים יח, ח.). והתפעל התפעל ותתגעש ותרעש הארץ (שמואל ב' כב, ח.).

בנהרות ותגעשו מימיו (ירמיה מו, ו.). ושלא נזכר פועלו יגעשו עם ויעברו (איוב לד, כ.). ועם ההתפעל ובנהרות פעל

ותגעשו מים (ירמיה מו, ח.), ושתו ותתגעשו ורתהללו התפעל (שם כה, טו.), ענין הכל התנודה ורחנועה .

גף אם בגפו יבא (שמואל כא, ג.), ככר וכרתוהו בשרש גוף, וכן זכרנו וכל אנפיו (יחזקאל יב, יד.), שהאלף

בה נוספת בשרש אנף . ואפשר שתהיה האלף שרשית . על גפי מרמי קרת (משלי ט, ג.), על כנפי או הוא כמו על גף

גבי כי הביט והפא סמוצא אחד הם . ויש לפרש מודה אם כנפו יבא פירוש בכנפו, כלומר שבא יחיד בכנף בגדו

לכד . ויתכן ששרש המלות האלה גפף .

גפן והנה גפן לפני (בראשית ט, ט.), כשש נקדחה להיות גפן לגפן אדרת (יחזקאל יוח, גפן) בוקק ישראל (הושע יא, א.)

וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעות שדה (מלכים ב, ד, לט.).

גן גן בעדן מקדם (בראשית כ, ח.), גן נעול אחתי כלה (שיר השירים ד, יב.), ויניחורו בגן עדן לעברה

ולשמרה (בראשית ב, טו.), ולשון רבים מעין גנים (שיר השירים ד, טו.), לרעות בגנים (שם ו, ב.). ובא בלשון

גנה נקבה וגנה זרועיה תצמיח (ישעיה סא, יא.), אל גפת אגוז גפה ירדתי (שיר השירים ו, יא.). ולשון רבות בגנות עלי נהר

(במדבר כו, ו.), ונטעו גנות ואכלו את פריהן (ירמיה כט, כח.), ועשו גנות ואכלו את פריהם (עמוס ט, יד.). והנכון

ששרשם גנן והדגש מוכיח .

גנן וגננתי על העיר הזאת (מלכים ב' כ, ו.), גננן והציל (ישעיה לא, ה.). והפעל הכבד כן יגן יי (שם).

מגן והשם מגן גבורהו מאדם (נחום ב, ד.), אלף המגן תלוי עליו (שיר השירים ד, ד.), שלש מאות זהב יעלה על

המגן האחת (דברי הימים ב' ט, טו.). והקבוץ ושלש מאות מגנים זהב שחוש (שם), ובלשון נקבות את החניתים

ואת המגנות (דברי הימים ב' כג, ט.). על כן נקרא מגן לפי שהוא מגן על נושא, מגננו ראה אלהים (תהלים פד, י.).

אחה שאתה לנו מגן וסחרה ראה בענינו ולחצנו . וכן נקראו גדולי העם לפי שהם מגנים על העם, כמו שאמר כי

לאֱלֹהִים מִגְנֵי אֶרֶץ (שם מו, י.), אהבו דכו קלון מגניה (הושע ד, יח.). וענין אחר תתן להם מגנת לב (איכה ג, סה.), כמו דאבון . ואפשר שיהיה מהענין הראשון ופירושו

כסוי לב על דרך השמן לב העם הזה (ישעיה ו, י.), ואדוני אבי ו"ל פירוש כסוי הלב חולי ידוע הוא מתחלואי רחמיה ואומרים לו בערבי גאשית אל קליב .

גנב למה גנבת את אלהי (בראשית לא, ל.), וגנב יעקב את לב לבן הארמי (שם לא, כ.), פירוש

גנב דעתו כי הוא היה חושב שהיה עם צאנו והוא ברח . וכן ותגנב אתי (שם לא, כו.), כאלו אמר דעתי . או יהיה

אותי במקום מן כלומר גנבה דעתך ממני, וכן אמר התרגום וכסית מני . גנבתי יום וגנבתי לילה (שם לא, לט.). והיור

נפעל בשניהם נוסף . והראוי גנבת יום וגנבת לילה . והנפעל פעל אם גנב יגנב (שמות כב, יא.). והפעל הכבד מגנבי דברי

(ירמיה כג, ל.), וגנב אבשלום את לב אנשי ישראל פעל (שמואל ב' טו, ו.). ושלא נזכר פועלו ממנו כי גנב גנבתי

(בראשית מ, טו.), ואלי דבר יגנב (איוב ד, יב.), וגנב התפעל מבית האיש (שמות כב, ו.). והתפעל ויתגנב העם ביום

ההוא (שמואל ב' יט, ד.). והשם אם המצא תמצא בידו גנבה הגנבה (שמות כב, ג.), וגמכר בגנבתו (שם כב, ב.). והחאר

גנב אם במתנת ימצא הגנב (שם כב, א.), אם גנבים באו

deliquiam animi. Cf. Gesen. غاشية القلب י

Theo. Ling. Hebr. rad. גנן, pag. 297.

והנפנים סמדר (שיר השירים כ, יג). ויש מפרשים גפן שדה עץ אחד שגדלים בו הפקעות והוא כמו גפן ונקרא גפן שדה*.

גָּפֶר גָּפֶר עצי גָּפֶר (בראשית מ, יד), הוא עץ קל על פני המים. ואמר בו התרגום קדרום. ואמרו רבותינו (ראש השנה כג, ע"א), ארבעה מיני ארזים הם ארז, קדרום, עץ שמן וברוש. ויש נסחאות בתרגום אעין דקדרון. ובבראשית רבה (פרשה לא, דף ל"ב) רבי נתן אומר עצי גופר אעין דקדרונה. ובילמדנו (בשלח פרשת או ישיר, דף כט) ויורהו י"י עץ גִּפְרִית (שמות טו, כה), רבי יהושע בן קרחה אומר קדרונין. גִּפְרִית ואש (בראשית יט, כד), שולפ"ר בלע"ז¹. [ובאשכנז שוויביל²].

פִּעַל גָּרַר מְגַרְרֹת במגרה (מלכים א' ו, ט), ענין כריחה. ומגרה שם הכלי שכורחים בו שיר"א³ [שיג"א בלע"ז⁴]. ומן הענין הזה שד רשעים יגורם (משלי כא, ו), כלומר יכריחם. וכן סער מְתַגָּרֵר (ירמיה ל, כב), וכבר כתבנו גִּרְוֹן ואוחו בשרש גור ענין אחר. ומן העקר הזה קרא בגרונן (ישעיה נח, א). ולולי הרי"ש העלולה לקבל דגש משפטו להדגש והראוי גִּרְוֹן בפלס וְקִרְוֹן, ואף על פי שפ"א הפעל שואית בהתחברו לכנויים כמו שנאמר נחר גִּרְוִנִי (ההלים סט, ד) והדגושים לא ישהנו ונשתנה להקל הקריאה. וענין גִּרְרֹת גרון ידוע. ונכפל בו הפ"א במלח ועניקים לְגִרְרֹתָךְ (משלי נפעל א, ט). ומן הענין הזה והוא גִּרָה לא יגָר (ויקרא יא, ו), גִּרָה כי מעלה גִּרָה הוא (שם יא, ד), ולולי הרי"ש היה דגש בפלס סָפָה. וענינו משיכת המאכל בגרון, כלומר שמהויר האוכל דרך גרונו ממעיו לחוך פיו לכחשו ולטחנו היטב. וכן הושט הוא בחוך הגרון והושט מעבר המאכל והמשתה.

גָּרַב גָּרַב וּבָרַב ובחרם (דברים כח, כג), מחלאי החכוכ*. לְהַתְגַּרֵּד בו (איוב כ, ח), להתחכך ודומה לו בדברי רבותינו ו"ל (ראש השנה כו, ע"ב) גררו והעמידו

על גלדו. **פִּעַל גָּרָה** יגרה מדון (משלי כח, כה). והתפעל אל התגרו התפעל **התפעל** במ (דברים ב, ה), ב"י התגִּרִית (ירמיה נ, כד), למה תתגרה ברעה (דברי הימים ב' כה, יט), אל תתגר התגרה במ (דברים ב, יט). והשם מְתַגָּרֵת ירך (ההלים לט, יא), כלם ענין התערב הריב, וכן חרגם יונחן וסכסכתי מצרים במצרים (ישעיה יט, ב), ואגרי מצראי במצראי*. וענין אחר והוא גִּרָה לא יגָר (ויקרא יא, ו), כי מעלה גִּרָה הוא

¹) Prov. sulphur; Hisp. zufre et azufre; It. solfo (sulphur.)

²) Et in Germania Schwebil; i. e. Schwefel. sulphur.

³) Prov. serre; Hisp. sierra (Serra.) cf. rad. גור.

⁴) It. sega, (nostr. Saega), serra.

(שם יא, יד). וכבר זכרנו בשרש גָּרַר. ואפשר שיהיו משרש זה, אבל לפי שהענין קרוב לגרון וענין גרון לגרונות שמונו אותם כפולים. עשרים גִּרָה השקל (שמות ל, יג), גִּרָה פירוש מעה. וכמוהו לְאִגְרֵת כסף (שמואל א' ב, לו). וכבר כתבנוהו בשרש אָגַר.

גָּרַר גִּרְרֹתִי מנגר עיניך (ההלים לא, כג), נכרתי. וממנו נפעל נקרא הגרון לפי שהוא כורת העצים*.

גָּרַל גָּרַל אחד ל"י וגָּרַל אחד לעזאזל (ויקרא טו, ח), גָּרַל על שני השעירים הָרְלוֹת (שם) ויפול הגָּרַל על יונה (יונה א, ו), אתה תומיך גָּרְלִי (ההלים טו, ה), ידוע.

גָּרַם גָּרַמְיוֹ כמטיל ברזל (איוב מ, יח), עצמו ודומה גָּרַם (להרגום עצמי) גרמא. וכן ורוח נכאה תיבש גָּרַם (משלי יז, כב), ולשון רבה תשבר גָּרַם (שם כה, טו), יששכר חמור גָּרַם (בראשית מט, יד), רצה לומר חזק ובעל גרמים וסובל משא גדול וזה הוא שאמר ויט שכמו לסבול (שם). ורבי יונה פירשו שבויר שאינו יכול לזוז ממקומו מן העצמתיים יגָרם (במדבר כד, ח). אל גָּרַם המעלות (מלכים פִּעַל ב' ט, יג), בשש נקרות על עצם המעלות כלומר אל המעלות עצמן, או הוא כענין מדרגה. ויונחן חרגם שעיא, רוצה לומר המדרגה שהיה בה סימן לשעות היום. וכן חרגם אל המעלות (ישעיה לח, ח), טול אבן שעיא. ועצמותיהם יגרם ישכר הגרמים. ועל הדרך הזה יִשְׁרָשׁ¹ יסיר השרשים. וסבנין הקל לא גָּרַמוּ לבקר (צפניה ג, ג), כלומר לא טרפו כי האריה או הזאב בטרפם ישכרו הגרמים לבקר. או פירוש לא השאירו אפילו הגרמים לבקר. ובדרך ההשאלה ואת חרשית תגָּרְמִי (יחזקאל כג, לד).

גָּרַן גָּרַן ויקב לא ירעם (הושע ט, ב), ומלאי התגננות גָּרַן בר (יזאל ב, כד), מדשתי וכן גָּרְנִי (ישעיה כא, י), ידוע.

גָּרַם גָּרַסָה נפשי לתאבה (ההלים קיט, כ), נשכרה ונכתחה מרוב האוהה אל משפטך. והתפעל הכבד התפעל **התפעל** ויגָרם בחצץ שני (איכה ג, יג), וישכר. ונכתבנו בש"ן גָּרַשׁ כרמל גָּרַשׁ (ויקרא ב, יד), בשש נקרות, מְגַרְשָׁה ומשמנה (שם ב, טו), החטה הנשברת והנפרכת פרש"ש בלע"ז². ודומה לו בדברי רבותינו (עבודה זרה סה, ע"ב), חומץ שנפל לחוך הנריסין. ולא תגָרַע ממנו (דברים יג, א), וכל זקן גָּרַעָה (ירמיה סח, לו), ותגָרַע אליך חכמה (איוב טו, ה), כלומר אם היית בסוד אל איך הייתה עתה החכמה שהיית צריך שחיה אליך נגעתה, ותגָרַע שיתא לפני אל (שם טו, ד),

¹) Genes. II, 23.

²) Hiob XXXI, 8. 12.

³) Prov. fresas; Med. Lat. freza. Roquef. explicat „Fèves dépouillées de leurs posses.“

כא, י), ושלא נזכר פועלו כי גרשו ממצרים (שמות יב, לט), פועל והשם גרש ירחים (דברים לג, יד), בשש נקודות והוא זמן גרש שהפירות מניצים ופורחים בכח הירח כאילו הירח מגרש אותם לחוץ. והשם עוד בחוספת מ"ם מגרש למען מגרשה לבו מגרש (יחזקאל לו, ה), והוא שם במקום מקור כאילו אמר למען גרוש אותה לבו. וזה השם עוד לפירות אשר הם חוץ לעיר ומגרש לערים (במדבר לה, ב), ומגרשי הערים (שם ד). ומשקל אחר לקול צעקת חובליך ירעשו מגרשור מגרשות (יחזקאל כו, כח), ונקראו כן לפי שהם חוץ לעיר כאילו נגרשו מן העיר.

גרש גרש כרמל (ויקרא ב' יד), בשש נקודות, מגרשה גרש ומשמנה (שם מו), כבר זכרנו בשש גרש.

גשש גשש גשש כעורים קיר (ישעיה נט, י), וכאין עינים גשש (שם) הראשון מוקל והשני דגוש ענין משוש.

גשם הגשם והשלג (ישעיה נה, י), בשש נקודות, גשם גשם שוטף (יחזקאל יג, יא), וגשם מטרות עזו (איוב

לו, ו), ויורד לכם גשם (יואל ב, כג), הוא המטר החזק, וכן נטע ארץ וגשם יגדל (ישעיה מד, יד). וכן אמר ההרנום ומטר ירבי. והוצרך לומר וגשם יגדל? כי הדבר ידוע כי הגשם יגדל הכל אלא בא לומר שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עבודה וזה הגשם יגדל אותו. והרי הגשם בשליחות השם יתברך וברצונו בא אף על פי כן עולם כמנהגו נוהג.

כמו שאמר רבותינו ז"ל בזה הענין (עבודה זרה נד, ע"ב), הרי שגול סאה של חטים וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין.

אבל יש מפרשים בו שם אילן. ויש מפרשים כמו גוף מלשון הארמית גשמה יצטבע (דניאל ד, ל). והנכון הוא כמו שפירשנו ענין מטר. והקבוצ ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כו, ד). והשם במשקל אחר לא גשמה ביום זעם (יחזקאל כב, כד), הה"א מפיק ולפיכך נאמר שהוא שם והנפרד

גשם בפלס גדל. ובא מחובר בשורק כמו הללוהו כרוב גשם גדלו (תהלים קנב, ה), ופירושו ולא ירד גשמה ביום זעם. ויתכן להיות

גשמה מבנין שלא נזכר פועלו והמפיק לתפארת הקריאה לא לצורך פועל המפיק. וכן ותעלומה יוציא אור (איוב כח, יא), כבכורה בטרם קץ (ישעיה כח, ד), וגלה על ראשה (זכריה ד, ב).

והפעל הנוסף היש בחבלי הגוים מגשמים (ירמיה יד, כב). הפעיל

גת גת חטים בגת (שופטים ו, יא), ובגדך כדרך גת בגת (ישעיה סג, ב), כי מלאה גת (יואל ד, יג).

והוא לעולם פתח ואפילו בהפסק. והקבוצ דרכים גתות בשבת (נחמיה יג, טו), ענינים ידוע. למנצח על הגתית גתית (תהלים ה, א), פירשו בו כי עשה דוד ארץ המזמור הזוה כהיותו כנת פלשחים.

1) Edidio Neap. legit: מגרשון sine i et in Bibliis nostr. מגרשית

לא יגרע מצריק עיניו (שם לו, ו), וגם אני אגרע ולא תחום נפעל (יחזקאל ה, יא), ואגרע חקך (שם מו, כו). והנפעל כי אין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה, יא), למה נגרע (במדבר מגרעות ט, ו), והשם כי מגרעות נתן לבית (מלכים א' ו, ו).

פועל והפעל הכבד כי יגרע נטפי מים (איוב לו, כו), ענין הכל המניעה והחסרון. ופירוש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה הנני עתיד לפרשו בשרש יצע, כי היציעים הם הצלעות והתאים היו בנויות סביב חוץ לכותל בית המקדש, ואלו הצלעות היו תחתיים שניים ושלישיים זו על גב זו והיציע התחתונה חמש באמה רחבה וכנגד תקרה של זו היציע התחתונה היה כונס כותל ההיכל אמה אחת ועל אותה האמה היו שוככות קורות היציע התחתונה והיה עולה כותל ההיכל מהיציע התחתונה ולמעלה כגרעון אמה אחת שהיה עביו של כותל ההיכל גרוע אמה אחת ממה שהיה מלמטה. הנה היציע התיכונה רחבה שש אמות באותה אמה שכנס כותל ההיכל נוסף רחב על היציע התחתונה. וכן כנגד תקרה היציע התיכונה היה כונס כותל ההיכל אמר אחרת ועליה היו שוככות קורות היציע התיכונה והיה עולה כותל ההיכל מהיציע התיכונה ולמעלה כמגרעת אמה אחת עד למעלה. הנה היציע השלישית שבע אמות רחבה באותה אמה שכנס כותל ההיכל נוסף רחבה על התיכונה אמה. וזה פירוש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה ובאותם המגרעות היו שוככות ראשי הקורות כדי שלא ינקוב הכותל להנחת הקורות. והו שומר לבלתי אחז בקירות הכית (שם).

גרף נחל קישון גרפם (שופטים ה, כא), חרגום ואח חיעים (שמות לח, ג), וית מגרפתא. ודומה לו בדברי רבותינו (פסחים נה, ע"ב), גורפין מתחת רגלי הבהמה. בגרפן רשע (ישעיה נח, ד), באבן או בגרפן (שמות כא, יח), האלף נוספת כאלף אגרוף והוא חתיכת עפר. וכן מגרפה תחת מגרפותיהם (יואל א, י), והמ"ם בסגול. אבל בדברי רבותינו ז"ל דומה כי אגרוף היא היר הכפופה בלא הבהון שעושין בני אדם להכות בה כמו שאמרנו (סנהדרין כא, ע"א) והן הן אגרופין של בית דוד. ועוד אמרו בעלי אגרופין. ועוד אמרו (כלים פרק י, משנה י"ב) אגרוף גדול זה אגרופו של בן בטיח. ואמרו (סוכה כא, ע"א), מודה רבי יהודה במלא אגרוף.

גרש הנני גרש מפניך (שמות לה, יא), ואשה גרושה מאישה (ויקרא כא, ו), הרימו גרשתיכם מעל עמי (יחזקאל מה, ט), פירוש המסים שאחם גורשים ומשליכים עליהם הרימו אותם מעליהם. ויונתן תרגם מלקו חקלחכון מעל עמי. ויגרשו מימיו נפעל רפש ושיט (ישעיה נו, כ). והנפעל כים גרש (שם), פירוש כים שהיו מחננד בגליו ויצאים אל השפך. נגרשתי מנגר עיניך (יונה ב, ה), ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים פועל (עמוס ח, ת). והפעל הכבד גרש את האמה הזאת (בראשית

קלא

גבעל - דאה

66

רב - דב

קלב

ואשר הם בני ארבע אורחות

גבעל גבעל והפשתה גבעל (שמות ט, לא), הוא קנה הפשתן רצונו לומר כי הפשתה היתה בקנה שלה

לפיכך נכחה *.

גזר גזר על יד מתרדת הגזר (עזרא א, ח), הוא הפקיד והאוצר ובארמית לכל הגזרין די בעבר נהרה

(שם ו, כא).

גלמוד גלמוד הלילה ההוא יהי גלמוד (איוב ג, ו), שומם ויחיד, וכן שכולה וגלמודה (ישעיה מט, כא).

גנז גנז וגנזיו ועליתיו (דברי הימים א' כח, יא).

גרגר גרגר שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעיה יו, ו). גרנ"ש) בלע"ז. ודומה לו בדברי רבוזינו ו"ל גרגרנות גרמת הכר. וענין אחר לענקים לגרגרנותיה (משלי א, ט), וכבר זכרנוהו בשרש גר וגרה.

נשלמה אות הגימל.

אות הדלת.

דד דדיה ירוך בכל עת (משלי ה, יט), עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כג, ג), כי אותה שכבו בנעוריה

והמה עשו דדי בתוליה (שם ח), דהם השדים.

דאב עיני דאבה מני עני (תהלים פח, י), וכל נפש דאבה מלאתי (ירמיה לא, כה). * והפעל הכבד

הפעיל בהנחת עין הפעל ומדיבות נפש (ויקרא כו, טו), משפטו דאבה מדאיבות. והשם ולפניו תדון דאבה (איוב מא, יד). והמקור מן הקל ולא יוסיפו לדאבה (ירמיה לא, יב), בשקל דאבון לאהבה את יי אלהיך (דברים ל, כ). והשם במשקל אחר דאבון נפש (שם כח, סה), ענינו העצבון והראגה.

דאג דאג לנו (שמואל א' ט, ה), עוני אניג דאג מחמאתי (תהלים לח, יט), והרעב אשר אתם דאגים

ממנו (ירמיה מב, טו), ובשנת בצרת לא ידאג (שם יח, קמץ בוקף והוא על דרך ההשאלה. אני דאג את היהודים (שם לח, יט), ואת מי דאגת ותראי (ישעיה נו, יא). והשם דאגה ואם לא מדאגה (יהושע כב, כד), ענינם הפחד והעצבון על העריר.

דאה כאשר דאה הנשר (דברים כח, מט), וידא על כנפי רוח (תהלים יח, יא), ענינם יעוף. ואת

דאה הדאה (ויקרא יא, יד), עוף ששמה כן. ואפשר שנקראה כן לפי שחעוף ביוצרי.

Hisp. grano, granos (granum). (גרנוש: Ben Melech) י

דב

ורבע הקב דביזנים (מלכים ב' ג, כה), ענינו צואת יונים. ודומה לחרגום כי יזוב זוב (ויקרא טו, כה).

ארי ידוב דוב כלומר מה שיוזב מן היונים. ולשון כבוד קרי כן כי הכתיב תריזנים שאינו לשון כבוד. וכן כתיב למחראות וקרי למוצאות (מלכים ב' י, כו), כתיב חורידהם וקרי צואתם (ישעיה לו, יב). וכן אמר בו החרגום ורבעת קבא דובל מפקת יונים. וכתיב רבי יונה שרדיו משמשים בו להדליק האש מפני חסרון העצים הצלם מפני המצור. ואדוני אבי ז"ל פירש דביזנים כמו שפייזנים, כלומר דחורע שבופק היונים היו מוציין לאכול מפני הרעב, כי היונים היו עפים רחוק ואוכלין חורע ובאים אל קנם והם היו מוציין מה שבופק ואוכלים.

דבב

דבב שפתי ישנים (שיר השירים ג, י). והשם דבב ומוציא דבב הוא כסיל (משלי י, יח), ויבא יוסף

את דבתם רעה (בראשית לו, ב), ענינם דבור. אך הפרש יש בין מוציא דבה ומביא דבה, כי מביא דבה הוא אמת כמו יוסף שאמר ויבא יוסף את דבתם רעה כי אמת שרדיו שונאים אותו ומדברים עליו רעה, אך מוציא דבה הוא שקר והבר מנונה כמו ויוציאו דבת הארץ (במדבר יג, לב), מוצאי דבת הארץ (שם יד, לו). ויש בלא מוציא ובלא מביא והענין מורה עליו כי שמעתי דבת רבים (תהלים לא, יד), ודבתה לא תשוב (משלי כה, י).

דבא

וכימין דבאך (דברים לג, כה), פירושו לפי ענינו דבא חקך. וכן תרגם אנקלוס וכימי עולימוך תקפך,

כלומר שתהיה חזק בימי הזקנה כבימי הנעור. ואדוני אבי ז"ל פירש דבאך וקנחך הפוך דאבון נפש (שם כח, סה), כי ימי הזקנה ימי רעה ודאבון וענינו כמו שפירש המתרגם.

דבל

פלח דבלה (שמואל א' ל, יב), דבבלת תאנים דבלה (מלכים ב' כ, ו). והקבוצ בלשון זכרים ומאיתים

דבלים (שמואל א' כה, יח), דבלים וצטוקים (דברי הימים יב, מ), ודיא חתיכת תאנים יבשות מקובצות ודרוסות יחד

עד שנעשות גוף אחד.

דבק

דבק באשתו (בראשית כ, כד), דבקה נפשי אחריך (תהלים סג, ט). ובצרי רק בחטאות ידבעם בו

נבט אשר חמטיא את ישראל דבק (מלכים ב' ג, ג), ולשונם לחכם דבקה (איוב כט, י), מפלי בשור דבקו (שם

מא, ט). כאשר ידבק האזור אל מתני איש (ירמיה יג, יא), ולדבקו (דברים ל, כ), מקור. והחאר יש אהב דבק דבק

מאח (משלי יח, כד), דבקה לכנה הכרוב (דברי הימים ב' ג, יב). והשם אמר לדבק טוב הוא (ישעיה מא, ג), בשש דבק

נקודות. והקבוצ בין הדבקים ובין השרין (דברי הימים ב' יח, לג). ומה שלא נזכר פועלו מההגוש והגבים ידבקו פעל

(איוב לח, יח) איש באחיהו ידבקו (שם מא, ט), ענינם הפעיל ענין חבור. והפעל הנוסף העובר והדבקתי דגת יאוריד